

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Archeologický ústav ČSAV – Numismatická komise

NUMISMATICKÝ

SBORNÍK

XVIII

Československá akademie věd

Vědecký redaktor: doc. dr. Jiří Sejbal, DrSc.

Výkonná redaktorka: dr. Zdenka Nemeškalová-Jiroudková, CSc.

Adresa redakce: Archeologický ústav ČSAV,

118 01 Praha 1, Letenská 4

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV ČSAV V BRNĚ

Numismatická komise

NUMISMATICKÝ SBORNÍK XVIII

ACADEMIA,
NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD,
PRAHA 1989

NÁLEZ KELTSKÝCH MINCÍ V BROUMECH A U VELÍZE VE SVĚTLE SOUDOBÝCH ARCHÍVNÍCH DOKUMENTŮ

Území kolem Berouna je oblastí velmi bohatou na nálezy keltských mincí. Je to podmíněno tím, že jde o někdejší sídelní teritorium Keltů, o jejichž dávné přítomnosti nám přinášejí hojné doklady zejména archeologické výzkumy. Uvnitř této oblasti, na západ od Berouna a na jih od toku Berounky, se nalézají obec Broumy a kopec Velíz. Nedaleko odtud severovýchodním směrem se rozkládá proslulé stradonické oppidum a na jihozápad obec Podmokly, kde byl r. 1771 objeven skvělý poklad keltských duhovek. Z lokality Velíz je znám nález keltských mincí, patřící k nejstarším evidovaným nálezům keltských ražeb u nás. Zmiňuje se o něm v publikaci, vydané r. 1665, Bohuslav Balbín. Jeho zpráva o nálezu a jeho obsahu je poněkud kusá, a proto nutno uvítat každé doplnění Balbínových údajů. Zpráva o nálezu keltských mincí u Velíze se časově i teritoriálně dotýká nálezu „kusů zlata“ v nedalekých Broumech. Naštěstí se o tomto nálezu dochovala soudobá korespondence, ne zcela využitá a zhodnocená pro účely numismatického bádání, která dala podnět k napsání následujícího článku.

Nález „kusů zlata“ v obci Broumy je z literatury znám, i když bývá z neznalosti archívních pramenů poněkud nepřesně interpretován. Naposledy se tohoto nálezu v obci Broumy, okr. Beroun, dotkl známý podbrdský autor Viktor Palivec ve své zatím poslední knize. Uvádí: „Asi kolem roku 1646 tu byly nalezeny nedaleko Sklářského rybníka, „kde silná jedle jest“ — místo se dosud jmenuje Zlatý vrch — kusy zlata. O tomto nálezu křivoklátský hejtman Šimon Bauller zpravil českou komoru, která vyslala na místo ohledávače. Šlo však o staré, částečně zlaté mince a jsou domněnky, že tu lze navázat spojitost s památným stradonickým Hradištěm.“¹

Poněkud nepřesné a neúplné údaje V. Palivce lze srovnat s archívními prameny a tato konfrontace mne vedla k napsání následujících řádků, ve kterých se pokusím o sumarizaci dosavadních zpráv o nálezu v Broumech — a s ním spojeného nálezu mincí u Velíze — na základě dosavadních různě roztroušených zpráv

¹ Palivec, V.: Hájemství zelené. Praha, Středočeské nakladatelství a knihkupectví 1981, s. 45.

v odborné numismatické literatuře i literatuře regionální, a údajů archívních pramenů a o jejich komplexní zhodnocení.

Nález keltských mincí v Broumech není v numismatické literatuře neznámý. Je evidován² v soupisu mincovních nálezů z českých zemí pod č. 4. Autorka regestu Alena Malá uvedla, že „asi r. 1644 nalezi zedníci na pahorku nedaleko Sklenářského rybníka“ „kus zlata“ a odkazuje na zprávu „Šimona Paulera, podhejtmana z Křivoklátu, české komoře z 25. května 1646“, uloženou ve Státním ústředním archívu v Praze pod signaturou SM S 401/3. Autor oddílu nálezů keltských mincí, Pavel Radoměřský, připojil k regestu poznámku, že tato „velmi důležitá a zajímavá zpráva poskytuje konkrétní podklad nejstarší zprávě Balbínově o nálezu zlatých keltských mincí v Čechách u vrchu Velíze v 17. stol.“³ P. Radoměřský pak na základě Balbínovy zprávy o nálezu keltských mincí v okolí vrchu Velíze před r. 1665 (kdy Balbínova kniha vyšla) evidoval tuto nálezovou lokalitu pod č. 130.⁴

Ves Broumy patřila už ve 14. století ke křivoklátskému panství.⁵ Autor monografie o Křivoklátsku, Václav Kočka, nalezl ve Státním ústředním archívu v Praze spis sign. SM P 90/128, a na jeho základě pak publikoval, že „hejtman Bauller“ r. 1646 hlásil do Prahy, že na vršku u Broum „blíže rybníčku sklenářského“ jakási žena r. 1644 našla kus zlata a v Praze prodala. Nyní zase jiná žena našla kus zlata a po ní jiní lidé na místě nálezů podkopali silnou jedli, nacházeli 1 až 5 kusů zlata a prodali je. Bauller poslal do Prahy 1 kus na ukázkou a hlásí, že na místě nálezů byl nějaký sbor nebo nějaká bitva. V. Kočka další pokračování události nezná. Uvedl pouze, že patrně šlo o nález nějakých mincí a že toto záhadné místo sluje podnes Zlatý vrch.⁶

Vskutku dne 25. května 1646 křivoklátský místohejtman Šimon Bauller napsal dopis úředníkům české komory v Praze. Oznamoval, že minulého dne, tj. 24. 5. 1646, se dozvěděl, že r. 1644 jedna žena na vršku za vsí Broumy, na obci, blíž rybníčka Sklenářového^{6a} našla kus zlata, který utajila a prodala v Praze. Ale dne 17. května 1646 zase jiná žena našla na témže místě kus zlata a pochlubila se jím. Zpráva o nálezu zlata se rychle rozkřikla a k místu nálezů se seběhlo množství lidí. Na

² Radoměřský, P.: Nálezy keltských mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Praha 1955, s. 38.

³ Tamtéž, s. 39.

⁴ Tamtéž, s. 67.

⁵ O dějinách vsi srov.: Kočka, V.: Dějiny Rakovnicka. Vydal Musejní spolek král. města Rakovníka a politického okresu rakovnického 1936, s. 170—176.

⁶ Tamtéž, s. 173—174. — P. Radoměřský, Nálezy keltských mincí, s. 38, na Kočkovu knihu neodkazuje.

^{6a} Zmiňovaný rybníček se dnes jmenuje „Kučerový rybník“, lidově „Kučerák“, podle mlynářské rodiny Kučerů, která zde vlastnila blízký mlýn, dnes již zrušený. Dřívější název Sklenářský rybník (Sklenářový, Sklářský, Sklářův atd.) upozorňuje na zakladatele mistra skláře Kryštofa Schürera, který zde založil roku 1599 sklářskou huť. Rybník leží v údolní proláklíně u potoka Míza, který se vlévá do Oupořského potoka a ten je jedním z přítoků řeky Berounky. Rybník i návrší (to dodnes nese název Zlatý vrch, Na zlatém vršku) leží na katastru obce Broumy. Od vrchu Velízu leží obě lokality cca 3 km severním směrem. Pozoruhodné rovněž je, že archeologický výzkum odhalil v roce 1982 cca 1 km jihovýchodně od rybníku sídlištní polohu z mladší doby laténské, tedy keltské sídliště. (Za tyto informace děkuji Jindřichu Perglerovi, kronikáři obce Broumy.)

místě nálezů rostly silné jedle a lidé kolem nich kopali a dokonce stromy podkopávali. Nacházeli 1 až 5 kusů zlata — jak sami později přiznali. Od jednoho z nálezců místohejtman převzal 1 kus zlata a dal mu za něj — podle hmotnosti zlata — 6 fl.; ostatně kusy zlata jsou, jak místohejtman píše, „všechny, co jich od lidí nalezeno jest, sobě na váhu rovné“. Bauller posílá úředníkům komory ten 1 kus zlata. A navíc se omlouvá: broumský rychtář, který se o nález zlata dozvěděl 20. 5. 1646, místohejtmanovi nic neoznámil, až teprve 25. 5. — byv předvolán před Baullera — vypověděl o nález. Místohejtman poslal na místo nálezů dvě osoby a jednoho úředníka, aby tam hlídali a nedopustili, aby tam někdo dále hledal. Budou tam hlídat do té doby, dokud on neobdrží instrukce z Prahy, jak se má zachovat. Má dáti v místě nálezů kopat? Dozvěděl se, že býval „na tom místě někdy pohanský zbor aneb nějaká bitva se stala, že by mohl tu nějaký sklad býti“.⁷ Citovaná česká zpráva je dochována ještě v německém překladu a je součástí dalšího spisu, ze kterého se dozvídáme pokračování události.⁸ Úředníci komory odepsali na Křivoklát hned dalšího dne, 26. května 1646. Přikázali místohejtmanovi, aby nálezce před sebe obeslal, slíbil jim odměnu a nalezené kusy zlata aby od nich vybral. Místo nálezů má bedlivě opatrovat a nedopustit, aby se kdo k němu přiblížil nebo dokonce chtěl tam kopat. Strážce místa má vzíti pod přísahu a má zjistit bližší údaje o tom vršku a informace zaslat do Prahy. Na Křivoklát přijede z Prahy komise, aby případ řádně vyšetřila, a Baullerovi uložili, aby se o její členy náležitě postaral a všim potřebným zaopatřil.⁹

Koncept dalšího dopisu Š. Baullerovi nese datum 1. června 1646. Dozvídáme se, že komisaři, kteří z Prahy přijeli na Křivoklát, zlato od poddaných převzali. Místohejtmanovi se ukládá zjistit, odkud to zlato pochází, a na místě nálezů se má dále kopat. Odevzdané kusy zlata prý vynášejí 88 zlatých rýnských — tuto sumu ať dá Bauller poddaným vyplatit. V případě, že místohejtman sezná, že místo nálezů není třeba již hlídat, ať strážce odvolá, ale do budoucna však ať případ ještě sleduje.

Šimon Bauller podal zprávu do Prahy dne 13. června. Dozvídáme se z ní, že lidem, kteří nestačili nalezené zlato rozměnit za platné peníze, vyplatil za 19 kusů odměnu. Celkově vyplatil 93 fl., a to 13 kusů bylo po 5 fl. a 7 kusů po 4 fl. (zde již dochází k určitému rozporu: dne 25. 5. 1646 psal, že za 1 kus proplatil 6 fl. a že všechny nalezené kusy jsou stejně těžké). Na místě odkrytí se už nic nenachází a nalézt nemůže, takže hlídání lokality zrušil. Mohou potřební lidé nadále hledat v tom vršku? A jak se má zachovat vůči lidem, kteří okamžitě po nálezů odnesli zlato do rozličných měst a míst a tam je prodali?

Pro pochopení nálezových souvislostí je podstatný další dokument. Je to dopis adresovaný Ferdinandu III. jako majiteli komorního křivoklátského panství, který

⁷ SÚA Praha, SM P 90/128.

⁸ Je to spis sign. SM S 401/3 v SÚA Praha. — V německém překladu Baullerovy zprávy se však mluví jen o jedné jedli na místě nálezů.

⁹ SÚA Praha, SM S 401/3.

podepsali dne 16. června 1646 radové české komory a který je dochován v konceptu i originálu. Úředníci uvedli historii nálezů. Píší, že zlato bylo nalezeno „nicht weit von dem Dorf Wrauni, auf einem Hügel, wo nachend bei sieben Hundert Jahres die denkwürdige Action zwischen dem Fürst Jaromirs und denen Wrzowicenen, vermöge der Historie, vergangenen sein solle“. Kusy zlata byly dány k ocenění do mincovny. Bylo to „zwölf der kleinere Stükhel Goldts, deren jedes fünf Gulden taxiert, und der grössere sieben Stukh, deren jedes bei vier Gulden Werth sein mag, und zusammen acht und achtzig Gulden bringen eingewechstelt“. Informují panovníka i o vyplacení odměny.

Poslední písemnost z tohoto zajímavého případu pochází z 20. června 1646. Dochovaný koncept dopisu je adresovaný Šimonu Baullerovi a pražští úředníci v něm svolují, aby na místě, kde se našlo dvacet kusů zlata, za které bylo poddaným zapláceno 93 fl., ustalo přehazování a překopávání zeminy, když se dále nic nemůže najít. Pokud by ale někdy někdo ještě nějaké zlato našel, má je Bauller vyplatit a zaslat do Prahy.¹⁰

Sledované archívni prameny nám dovolují učinit následující závěry:

1. Roku 1644 byl na území obce Broumy nalezen jeden kus zlata.
2. Dne 17. května 1646 na témže místě bylo nalezeno nejméně dvacet kusů zlata.
3. Nešlo o soudobé zlaté mince, poněvadž by byly v korespondenci takto označeny; mluví se vždy jen o kouscích zlata.
4. Nalezené kusy zlata byly přibližně stejně velké — přinejmenším bylo stejně velkých 12 kusů zlata a pak dalších 7 kusů zlata.
5. Nalezené kusy zlata však patrně neměly stejnou jakost, neboť 12 menších kusů bylo oceněno po 5 fl., 7 větších kusů po 4 fl. a 1 kus byl Baullerem zakoupen za 6 fl.
6. Poněvadž kousky zlata byly stejně velké a větší množství z nich bylo jednoho druhu, lze usuzovat, že se jedná o keltské mince, neboť naleziště leží v exponovaném keltském sídelním území. Obyvatelům se nutně musely jevit pouze jako kusy zlata, zvláště když na nich nebyl ani nápis, ani portrét, ani číselné označení. Asi špatně znatelná symbolika keltských mincí nebyla považována za výtvar lidských rukou.
7. Rekonstrukce hmotnosti nalezených mincí:
Dukát měl mít hmotnost 3,49 g a obsahovat 3,44 g zlata.¹¹ V letech koncem třicetileté války byl kurs¹² 1 fl. = 1/3 dukátu. Pak tedy:
4 fl. = 1 1/3 dukátu = 4,56 g hmotnosti zlata (4,65 g hmotnosti dukátu)
5 fl. = 1 2/3 dukátu = 5,68 g hmotnosti zlata (5,81 g hmotnosti dukátu)
Exemplář, za který Š. Bauller zaplatil 6 fl., byl asi nejspravedlivěji oceněn:
6 fl. = 2 dukáty = 6,88 g hmotnosti zlata (6,98 g hmotnosti dukátu)

¹⁰ Citovaná korespondence je uložena v SÚA Praha, SM S 401/3.

¹¹ H l i n k a, B. — R a d o m ě r s k ý, P.: Peníze celého světa. Praha, Mladá fronta 1981, s. 101—102.

¹² P o š v á ř, J.: Měna v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (do počátku 20. století). Praha, Národní muzeum v Praze a Česká numismatická společnost v Praze 1977, s. 88.

Vezmeme-li v úvahu, že vyplacená odměna poddaným jistě nebyla adekvátní a že jim cena zlata byla vyplacena tak, aby vrchnost nebyla poškozena, ale naopak něco získala, zdá se, že hmotnost nalezených mincí se blíží hmotnosti 1 statéru, která se pohybovala v rozmezí 8,54 g—6,40 g.

Keltské mince byly nalezeny na lokalitě, která byla místními usedlíky chápána jako památná. Vzdělání pražští úředníci místo nálezů ztotožnili s lokalitou, kde byl r. 999 český přemyslovský kníže Jaromír přepaden Vršovci. Podle Kosmovy kroniky se tak stalo na loveckém místě, „jež slove Velíz“.¹³ Kopec Velíz leží zhruba 3 km jihovýchodně od Broum. V 17. století patřil k točnickému panství¹⁴ spolu se vsí Kublovem pod ním ležící. Nedaleké Broumy i Kublov byly přiřazeny ke kostelíku na Velízi.

Bohuslav Balbín ve svém spisku *Historiae Beatissimae Virginis in Sancto Monte*¹⁵ píše, že se v okolí vrchu Velízu našly zlaté mince, bez nápisu a udání hodnoty, na kterých však byl obraz slunce, měsíce a jiné znaky.¹⁶ Autoři archeologické a numismatické literatury nepochybuji, že Balbínova zpráva se týká nálezů keltských mincí, a P. Radoměřský, autor soupisu nálezů keltských mincí, sice dal nálezů samostatné číslo (130), ale současně poukázal na zprávu o nálezů kusu zlata u Broum, okr. Hořovice, tj. nález č. 4.¹⁷

Balbínova formulace nedeterminuje přesně lokalitu nálezů mincí (Balbín ji určoval nejspíše podle nejbližšího sakrálního objektu) ani dobu nálezů, ale podle popisu mincí se zdá, že informace pocházela od pamětníka. Soudím, že není podstatnějších důvodů proti ztotožnění nálezů, zachyceného Balbínem pod lokalitou Velíz, s nálezem z r. 1646 ve vsi Broumy. Nelze sice plně vyloučit možnost, že Balbínova zpráva se týká dalšího nálezů duhovek v tomto exponovaném území, ale na druhé straně naprostá absence soudobých písemných pramenů, které by potvrdzovaly Balbínovu zprávu, nás vzhledem k blízkosti Broum vede k názoru o nutném ztotožnění obou nálezů. Údaje o dvojím druhu mincí, nalezených v Broumech, korespondují s údaji Balbínovými o dvojím resp. čtenějším druhu mincí z nálezů pod Velízem.

Úvahy o nálezů zlatých keltských mincí v Broumech a u Velíze, vycházející z archívniích záznamů i publikovaných zpráv, nás vedou k závěru, že s největší pravděpodobností ve skutečnosti jde pouze o jeden mincovní depot, který byl odkryt postupně v letech 1644 a zejména 1646 na katastru obce Broum.

¹³ Kosmova kronika česká. Praha 1949, s. 58—59.

¹⁴ K o č k a, V.: Dějiny Rakovnicka, s. 590—594.

¹⁵ Pragae 1665, s. 23.

¹⁶ „Hoc quoque de Veliz a fide dignis narratum accipi: Numos aureos eo loco repertos, qui parte altera solem, altera lunam expressam haberent, nullis tamen additis temporum argumentis, neque adjectis litteris, unde aetas numerum aut conditio principum nomenque posset agnosci“. Balbínova zpráva je přetisknuta např. v díle: P í č, J. L.: Starožitnosti země České. Díl II, sv. 2. Praha 1903, s. 107. Z této zprávy vychází další literatura, uvedená zejména (tj. do data vydání díla *Nálezy mincí v Čechách etc.*, I) v díle *Nálezy mincí I*, č. 130 na s. 67.

¹⁷ R a d o m ě r s k ý, P.: *Nálezy keltských mincí*, s. 67, pozn.

Der Fund keltischer Münzen in Broumy und bei Velíz im Lichte der damaligen Archivquellen

Der Autor analysiert den Bericht B. Balbins aus dem Jahre 1665 über den Fund keltischer Münzen bei Velíz, heute Bezirk Beroun in Mittelböhmen, und konfrontiert ihn mit den Archivakten aus dem Jahre 1646, die über den Fund von „Goldstücken“ in der Gemeinde Broumy, unweit von Velíz, berichten. Durch etappenweise Analyse dieser Berichte gelangt er zu der Feststellung, daß es im Jahre 1646 auf dem Kataster der Gemeinde Broumy zum Fund von mindestens 20 Exemplaren keltischer Stater kam und daß die Funde in Broumy und bei Velíz identisch sind. Die Archivadokumente ergänzten so in bedeutsamer Weise den literarischen Bericht über einen der ältesten Funde keltischer Prägungen in Böhmen.

Übersetzt von dr. A. Hubala

HROMADNÝ NÁLEZ ŘÍMSKÝCH FOLLISŮ ZE SVITAV? (Tab. I-IV)

Významnou mincovní jednotku v římském mincovnictví pozdního císařství představuje follis,¹ který byl zaveden Diokletianovou mincovní reformou roku 294. Jediným hromadným nálezem římských císařských ražeb, který obsahuje větší množství follisů a mohl by pocházet z našeho území, je nález uložený původně ve Vlastivědném muzeu ve Svitavách. Po zrušení muzea se stal tento soubor součástí numismatického materiálu, který byl převeden pro numismatické sbírky Moravského muzea v Brně.²

Nálezové okolnosti ani přesné místo nálezu nejsou známé, soubor je pouze označen údajem, který jako naleziště uvádí Svitavy. Je nutné proto si položit otázky, zda jde o nálezu celek a pochází-li skutečně z uvedeného místa.

Způsob dochování jednotlivých ražeb v souboru ukazuje na jejich nálezuový původ. Všechny bronzové ražby byly pokryté silnou vrstvou koroze, která místy dosahovala výšky 2 až 3 mm a musela se při konzervaci odstraňovat pomocí rydla. Stříbrné mince byly podstatně lépe zachované, což je však dáno větší odolností stříbra. Na základě vnějšího vzhledu jednotlivých mincí v souboru je tedy zřejmé, že jde skutečně o nálezuový celek.

Složení nálezu, ve kterém jsou zastoupeny i ražby z 2. stol. a 1. pol. 3. stol. n. l., ukazuje, že tento soubor vznikl na území mimo vlastní římskou říši, neboť jsou zde zastoupeny mince, které již v místě svého původu nebyly v oběhu. Skladba nálezu je tak velmi blízká nálezům, které jsou odkrývány za hranicemi římské říše, a to i na našem území.

Nález obsahuje celkem 39 mincí z období 2. stol. až poč. 4. stol. n. l., z toho 32 follisů římských císařů z období tetrarchií. Pro výjimečnost takového souboru římských ražeb nálezuového původu z území mimo vlastní impérium připojuji soupis všech mincí, které nález obsahuje.

¹ Follis původně znamenal kožený váček, později váček s drobnými měděnými mincemi a nakonec se tento název přenesl na mincovní nominál.

² Nálezuový soubor byl převzat z Vlastivědného muzea ve Svitavách 1. 10. 1964 protokolem č. j. 372/64 a zařazen do numismatických sbírek Moravského muzea v Brně pod př. č. 34/64, inv. č. H 119. Ve Svitavách byl tento nálezuový soubor uložen samostatně od ostatních sbírkových numismatických fondů.

Denáry, antoniniány a bronz

1. Egypt, Alexandria, Hadrianus (117—138), bronz
Av: Hlava císaře zprava, opis nečitelný
Rev: Postava s nataženou rukou, opis?
Ø 33,8 mm, 21,113 g, osa: ↑
2. Traianus (98—118), denár z let 112—114, RIC II, č. 294³
Ø 18,9 mm, 3,388 g, osa: ✓
3. Antoninus Pius (138—161), mincovna Řím, denár z r. 155—6, RIC III, č. 250⁴
Ø 19,0 mm, 3,051 g, osa: ↓
4. Marcus Aurelius (161—180), ražba pro Faustinu II., denár, RIC III, č. 677
Ø 19,0 mm, 3,681 g, osa: ↑
5. Gordianus III. (238—244), antoninián, RIC IV. 3., č. 83⁵
Ø 23,2 mm, 4,304 g, osa: ↑
6. Probus (276—282), mincovna Lugdunum, měď. antoninián, RIC V. 2., č. 49⁶
Ø 22,0 mm, 3,766 g, osa: ↓
7. Diocletianus (284—305), mincovna Lugdunum, měď. antoninián, RIC V.2., č. 89
Ø 23,4 mm, 3,990 g, osa: ↑

Follisy z mincovny Londinium

8. Diocletianus (284—305), follis, RIC nezná
Av: Hlava císaře s vavřínovým věncem zprava.

³ Mattingly, H. — Sydenham, E. A.: The Roman Imperial Coinage, Vol. II (Vespasian — Hadrian), London 1926.

⁴ Mattingly, H. — Sydenham, E. A.: The Roman Imperial Coinage, Vol. III (Antoninus Pius — Commodus), London 1930.

⁵ Mattingly, H. — Sydenham, E. A. — Sutherland, C. H. V.: The Roman Imperial Coinage, Vol. IV — 3 (Gordian III. — Uranus Antoninus), London 1949.

⁶ Webb, P. H.: The Roman Imperial Coinage, Vol. V—2 (Probus — Galerius Maximian, The Gallic Empire, The British Empire, The Usurpers), London 1933.

⁷ Sutherland, C. H. V.: The Roman Imperial Coinage, Vol. VI (Diocletian — Maximinus), London 1967.

Opis: IMPCDIOCLETIANVS-
PFAVG

Rev: Stojící Genius drží v pravé ruce pateru, levou roh hojnosti.

Opis: GENIOPOPV — LIRO-
MANI

V dolní úseči značka mincovny:
PLN

- Ø 27,8 mm, 9,217 g, osa: ✓
9. Diocletianus (284—305), follis z r. 300, RIC VI, č. 6a⁷
Ø 29,6 mm, 10,006 g, osa: ↓
10. Diocletianus (284—305), follis z let 305—7, RIC VI, č. 77a
Ø 29,8 mm, 10,168 g, osa: ✓
11. Maximianus (286—310), follis z r. 307, RIC VI, č. 90
Ø 27,2 mm, 7,173 g, osa: ↓
12. Maximianus (286—310), follis z r. 307, RIC VI, č. 90
Ø 29,1 mm, 6,462 g, osa: ✓
13. Maximianus (286—310), follis z r. 307, RIC VI, č. 86
Ø 27,4 mm, 8,107 g, osa: ↓
14. Maximianus (286—310), follis z r. 300, RIC VI, č. 6b
Ø 28,6 mm, 9,697 g, osa: ↓
15. Constantius I. (305—306), follis z let 305—7, RIC VI, č. 47
Ø 28,8 mm, 9,970 g, osa: ✓
16. Constantius I. (305—306), follis z let 307—310, RIC VI, č. 110
Ø 24,9 mm, 6,666 g, osa: ↓
17. Constantinus I. (307—337), follis z r. 307, RIC VI, č. 89b
Ø 27,5 mm, 8,484 g, osa: ✓
18. Constantinus I. (307—337), follis z let 307—310, RIC VI, č. 104
Ø 26,4 mm, 6,673 g, osa: ↓

Obr. 1. Nálezy římských mincí na Moravě, obsahující follisy římských císařů z období tetrarchií.
● — jednotlivé nálezy, ○ — hromadný nález.

Follisy z mincovny Treveri

19. Diocletianus (284—305), follis z r. 296—7, RIC VI, č. 187a
Ø 28,7 mm, 11,963 g, osa: ↓
20. Diocletianus (284—305), follis z r. 298—9, RIC VI, č. 277a
Ø 28,6 mm, 9,835 g, osa: ↑
21. Diocletianus (284—305), follis z let 305—7, RIC VI, č. 673a
Ø 27,9 mm, 8,456 g, osa: ↓
22. Maximianus (286—310), follis z r. 302—3, RIC VI, č. 519b
Ø 27,7 mm, 8,099 g, osa: ✓
23. Constantius I. (305—306), follis z r. 298—9, RIC VI, č. 357a
Ø 24,5 mm, 7,445 g, osa: ↑
24. Constantius I. (305—306), follis z r. 295, RIC VI, č. 160a
Ø 26,9 mm, 8,936 g, osa: ↓
25. Constantius I. (305—306), follis z r. 296—7, RIC VI, č. 213a
Ø 27,4 mm, 11,456 g, osa: ↓
26. Constantius I. (305—306), follis z r. 302—3, RIC VI, č. 539a
Ø 28,5 mm, 11,538 g, osa: ✓
27. Galerius (305—311), follis z r. 302—3, RIC VI, č. 508b
Ø 28,6 mm, 9,772 g, osa: ✓
28. Galerius (305—311), follis z r. 295, RIC VI, č. 156b
Ø 28,4 mm, 8,120 g, osa: ✓

Follisy z mincovny *Lugdunum*

29. Maximianus (286—310), follis z let 303—5, RIC VI, č. 180b
Ø 29,3 mm, 8,303 g, osa: ↗
30. Maximianus (286—310), follis z r. 296, RIC VI, č. 14b
Ø 28,4 mm, 10,242 g, osa: ↗
31. Maximianus (286—310), follis z r. 296, RIC VI, č. 14b
Ø 27,7 mm, 7,623 g, osa: ↗
32. Constantius I. (305—306), follis z let 301—3, RIC VI, č. 164a
Ø 30,2 mm, 8,860 g, osa: ↗
33. Constantius I. (305—306), follis z let 305—7, RIC VI, č. 187a
Ø 28,6 mm, 9,733 g, osa: ↑

Follis z mincovny *Aquileia*

34. Diocletianus (284—305), follis z r. 302—3, RIC VI, č. 35a
Ø 27,6 mm, 9,455 g, osa: ↓

Follisy z mincovny *Carthago*

35. Diocletianus (284—305), follis z r. 298—9, RIC VI, č. 27a
Ø 28,4 mm, 9,556 g, osa: ↘
36. Constantius I. (305—306), fol-

lis z r. 298—9, RIC VI, č. 28a
Ø 28,6 mm, 8,921 g, osa: ↓

Follis z mincovny *Antiochia*

37. Maximianus (286—310), follis z r. 302—3, RIC VI, č. 56b
Ø 27,6 mm, 10,019 g, osa: ↘

Follis z mincovny *Alexandria*

38. Galerius (305—311), follis z r. 301, RIC VI, č. 33b
Ø 27,2 mm, 10,260 g, osa: ↑

Follis z nezjištěné mincovny

39. Diocletianus (284—305), follis, RIC VI, ?
Av: Poprsí císaře s draperií, s vavřínovým věncem, zprava. Opis: IMPDIOCLETIANVSAVG
Rev: Stojící Moneta drží v pravé ruce váhy a v levé roh hojnosti. Opis: MONETASACRAAVGGETC-AESSNN
V dolní úseči je značka mincovny špatně vyražená, a proto nečitelná.
Ø 28,0 mm, 9,147 g, osa: ↓

Jak ukazuje výše uvedený soupis, setkáváme se v nálezů s follisy raženými v sedmi mincovnách v různých částech římského impéria. Výrazně převažují mincovny ze západní části římské říše — v Londiniu bylo raženo 11, v Treveri 10 a v Lugdunu 5 follisů. Ostatní mincovny jsou zde zastoupeny jedním až dvěma kusy. Převaha západních římských mincoven naznačuje, že celý soubor follisů (a snad i oba antoniniány ražené v Lugdunu) by mohl přijít na naše území ze západní části římské říše a zde by se přimísením ostatních římských a jedné alexandrijské ražby mohl vytvořit nálezový celek, jehož odkrytí právě ve Svitavách by nebylo vyloučeno.

Celý soubor follisů byl ražen v poměrně velmi krátkém časovém úseku patnácti let. Nejmladšími mincemi v nálezů jsou follisy Constantia I. a Constantina I. raže-

8

Obr. 2.

né v letech 307—310.⁸ Od vyražení nejmladších mincí v nálezů až po jeho ukrytí však mohla uplynout dosti dlouhá doba a není též jisté, zda jde o kompletní nálezový celek. Dobu ukrytí celého souboru je tedy možno stanovit pouze zhruba a položit ji někde do 1. poloviny 4. století.

Nález je přínosem i z hlediska ryze numismatického. Obsahuje totiž doposud neznámou ražbu císaře Diokletiana z mincovny v Londiniu.⁹ Nezná ji ani katalog *The Roman Imperial Coinage*,¹⁰ dosud nejúplnější dílo o římském mincovnictví.

⁸ V soupisu uvedeny pod č. 16 a č. 18.

⁹ V soupisu č. 8, obr. 2.

¹⁰ Sutherland, C. H. V.: *The Roman Imperial Coinage*, Vol. VI (Diocletian — Maximinus), London 1967.

Nejblíže naší unikátní ražbě je typ RIC VI, č. 1a, kde však značka mincovny místo PLN, jako na našem exempláři, je LON. Naši ražbu lze srovnat i s typem RIC VI, č. 6a, tam však značka mincovny chybí.

Výše popsaný nálezový celek, pokud skutečně pochází z našeho území, je pro naše prostředí souborem vsutku ojedinělým, neboť s římskými follisy se na našem území setkáváme jen v nálezech jednotlivých. Tak například z Moravy je známo celkem 17 nálezů,¹¹ které obsahují jeden až dva follisy, a ani nálezy v Čechách a na Slovensku nepřinesly větší počet těchto mincí. V Čechách je známo 13 nalezišť,¹² kde se follisy vyskytly po jednom až dvou kusech, na Slovensku okolo 22 nalezišť,¹³ kde byly follisy zastoupeny rovněž jedním až dvěma kusy. S nálezovým celkem, který obsahuje několik desítek follisů a pravděpodobně pochází z našeho území, se setkáváme poprvé.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein Schatzfund fömischer Folles aus Svitavy?

Der einzige Schatzfund römischer kaiserlicher Prägungen, der eine größere Menge von Folles, der vom Kaiser Diokletian im Jahre 294 eingeführten Münzeinheit, entheilt und aus dem Territorium der Tschechoslowakei stammen könnte, ist der ursprünglich im Heimatkundlichen Museum in Svitavy hinterlegte Komplex. Nach Aufhebung des Museums wurde er an die numismatische Abteilung des Mährischen Museums in Brno weitergeleitet.

Einen eindeutigen Hinweis auf die Fundherkunft liefert das Aussehen der einzelnen Prägungen, die mit einer dicken Korrosionsschicht bedeckt waren, wir kennen jedoch weder die Fundumstände, noch den genauen Fundort. Der Komplex beinhaltet insgesamt 39 Münzen aus dem Zeitraum vom Beginn des 2. Jh. bis zum Beginn des 4. Jh. u. Z., hiervon 32 Folles römischer Kaiser aus der Zeit der Tetrarchien. Aufgrund der Zusammensetzung des Fundes, in dem auch römische Denare aus dem 2. Jh. vertreten sind, die auf dem Territorium des eigentlichen Imperiums im 4. Jh. schon nicht mehr im Umlauf waren, kann geschlossen werden, daß der ganze Komplex der Folles durch die übrigen Münzen erst jenseits der Grenze des Imperiums, also möglicherweise auf Tschechoslowakischem Gebiet, ergänzt wurde. Die Möglichkeit der Entdeckung des ganzen Komplexes gerade in Svitavy ist daher nicht ausgeschlossen.

¹¹ P o c h i t o n o v, E.: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, Praha 1955, č. 1202—1206, 1210—1212, 1214, 1215, 1219, 1220, 1229 a doposud nepublikované jednotlivé nálezy follisů uložené v numismatickém oddělení Moravského muzea v Brně pod inv. č. A 90, A 114, A 40. Tento výčet doplňují ještě dva nálezy z Travné, okr. Šumperk, a z Vyškova podle nálezových zpráv z archívu numismatického oddělení MM.

¹² P o c h i t o n o v, E.: Nálezy mincí, č. 594, 599, 600, 602, 604, 608, 612, 622, 669, 702, 725, 731, 751.

¹³ O n d r o u c h, V.: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku, Bratislava 1964, č. 403, 405, 411, 413, 414, 415a, 417, 418, 422, 427, 428, 473, 488, 497. — H l i n k a, J. — K o l n í k o v á, E. — K r a s k o v s k á, E. — N o v á k, J.: Nálezy mincí na Slovensku III, Bratislava 1978, č. 88, 89, 96, 97, 105, 106, 107, 111.

Der ganze Komplex der Folles wurde in der kurzen Zeitspanne von fünfzehn Jahren an der Wende des 3. und 4. Jh. u. Z. geprägt. Vertreten sind hier Prägungen der Kaiser Diocletianus, Maximianus, Constantius I., Galerius und Constantinus I. vor allem aus westlichen Münzstätten. Die Prägung Kaisers Diocletianus aus der Münzstätte in Londinium (im Inventar Nr. 8) ist ein Unikat. Diesem bislang unbekanntem Typ stehen die folles RIC VI, Nr. 1a und RIC, Nr. 6a am nächsten.

Aufgrund der jüngsten Münzen im Fund datiert der Autor die Zeit der Verbergung vor die Mitte des 4. Jh. u. Z.

TATÁNA KUČEROVSKÁ

ARCHEOLOGICKÉ NÁLEZY K VÝVOJI PENĚŽNÍ SMĚNY VE VELKOMORAVSKÉ ŘÍŠI

V dosavadních hodnoceních náplně hmotné kultury nebyla věnována dostatečná pozornost tomu druhu pramenů, které očividně prezentují platební prostředky užívané v raně feudální slovanské společnosti na našem území. Předpokládáme, že výsledky dílčích hodnocení zmíněného závažného druhu hmotných dokladů přispějí ke komplexnímu poznání dosaženého stupně vývoje peněžně ekonomické struktury ve velkomoravské říši.

Podle dosavadního stavu znalostí můžeme tvrdit, že v ekonomických a zbožních vztazích společnosti předvelkomoravského období nedošlo ještě k vydělení nebo stanovení určitých platebních prostředků, které by byly všeobecnou mírou hodnot veškerého směňovaného zboží a produktů. Daleko lépe lze rekonstruovat ekonomicko-měnové poměry v raně feudálním státním útvaru velkomoravské říši 9. století, neboť pro tento časový úsek máme k dispozici několik druhů pramenů; písemné záznamy a hmotné prameny autentické povahy včetně významné skupiny nálezů mincí. Prvořadý význam pro rozpoznání ekonomicko-peněžních vztahů mají platební prostředky hmotného charakteru pocházející vesměs ze systematicky prováděných archeologických odkryvů po r. 1945. Jsou to tzv. železné sekerovité hřivny, zlaté plíšky a tyčinky, závaží, zlaté šperky, olovené hřivny a mince.

Sekerovité hřivny jsou výkovky ze železa s tenkým listovitým břitem, s úzkým krčkem a hlavicí s otvorem. Svým vzhledem vzdáleně upomínají na původní funkční předměty, které jim byly vzorem, tj. na slovanské sekery. V současné době převládá názor, že byly platidlem, případně, že sloužily i jako surovinový polotovár.¹ Geografické rozšíření střeoevropských nálezů je vymezeno důsledně na vlastní území Velké Moravy, tj. Moravu, Slovensko a nejjihnější polské území.

¹ P o u l í k , J . : Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic. PA, XLVIII, 1957, s. 334, obr. 109.

N o v o t n ý , B . : Výzkum velkomoravského hradiště „Pohansko“ u Nejdku na lednickém ostrově. PA LIV, 1963, s. 1, 3 ad.

S e j b a l , J . : K počátkům peněžní směny ve Velkomoravské říši. ČMorM, 1960, s. 73—82.

S postupujícími archeologickými výzkumy počet nálezových lokalit stále vzrůstá a stejně tak pozornost badatelů o tento zajímavý druh nálezů. Většina pochází z hromadných nálezů — depotů, poměrně často se vyskytují jako ojedinělé nálezy v sídlištních vrstvách systematicky zkoumaných velkomoravských hradišť, méně často pocházejí z hrobů. Otázkou datování železných sekerovitých hřiven se zabývalo již více badatelů. Všichni se shodují v tom, že hlavní dobou výskytu hřiven je celé středohradištní období, zejména doba rozkvětu Velké Moravy. Přesto však absolutní chronologie není dosud stanovena. Velkým přínosem k řešení funkční problematiky železných sekerovitých hřiven jsou metalografické rozborů Pleinerovy, které definitivně popřely možnost funkčnosti předmětů jako nástrojů.² Z numismatického hlediska, jako platební a současně váhové jednotky, je zhodnotil J. Pošvář, jenž vypracoval i jejich váhovou metrologii.³ Sekerovité hřivny byly směnným prostředkem s platností vymezenou pouze na teritorium Velké Moravy, byly všeobecnou mírou hodnot na vnitřním trhu a při směnných akcích. Hřivny různých velikostí, od několika centimetrů až do půlmetrové délky představovaly odstupňované platební jednotky, jimiž se vyměřovala hodnota zboží a produktů. Tyto hřivny, ve srovnání s ostatními známými předmincovními platidly ve světovém vývoji peněz, jsou příkladem platidla stojícího na přechodu od užitkového k symbolickému.⁴

Úlohu platidla suplovaly v prostředí Velké Moravy i zlaté plíšky a tyčinky, amorfní kousky zlata a v některých situacích i zlaté šperky. Lze tak soudit z nálezů těchto předmětů ukládaných do hrobů zesnulým takovým způsobem jako u národů, které užívaly k tomuto záměru ražených mincí. Zlomky zlata, zlaté plíšky a některé druhy šperků představovaly určitou směnnou hodnotu a byly tak na mezinárodním i domácím trhu hodnoceny.

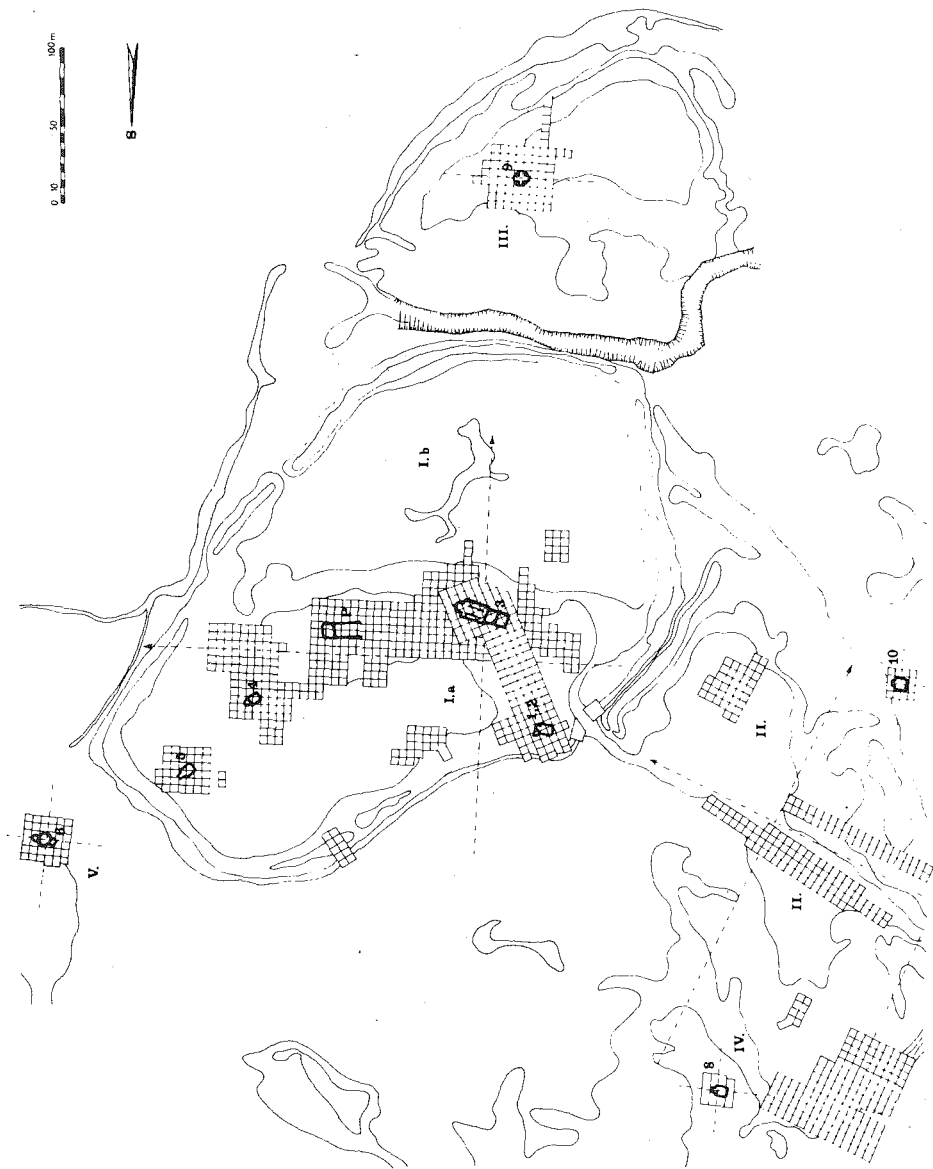
Nálezy mincí v prostředí velkomoravském jsou poměrně vzácné a vesměs cizí ražby, neboť k počátkům uplatňování mincovního systému spolu s ražbou mincí se dospělo na našem území až v 10. stol. Známé jsou tři byzantské solidy, dvě karolínské mince a tři lombardské ražby, které jsou dosud nezvyklým jevem v prostředí doznívající velkomoravské kultury a pocházejí z Mikulčic. Podle skrovných nálezů mincí nemůžeme dosud s bezpečností stanovit, ke kterému z mincovních evropských systémů se Velká Morava v mezinárodních obchodně panězních vztazích spíše přiklání, zda k byzantskému nebo frankému.

Lze soudit, že v raně feudální Velké Moravě 9. století bylo dosaženo takového stupně peněžně-ekonomického vývoje, při němž byl překročen rámec naturální směny, stále však trvajících. Obchod a směna na domácím území byly založeny na věcné měně. Všeobecným ekvivalentem míry hodnot byly železné sekerovité

² Pleiner, R.: Slovanské sekerovité hřivny. Slov Arch IX, 1—2, 1961, s. 405 ad.

³ Pošvář, J.: Velkomoravské železné hřivny jako platidlo. NumL XVIII, 1963, s. 134—143.

⁴ Kučerovská, T.: Die Zahlungsmittel in Mähren im 9. und 10. Jahrhundert. In: Rapports du III. Congres International d'Archéologie Slave, Tome 2, Bratislava 1980, s. 211—223.

Obr. 1. Mikulčice, okr. Hodonín. Zkoumané plochy.

Ia knížecí hrad — starší část, Ib knížecí hrad — mladší část, II opevněné hradiště, přimykající se na západní straně ke knížecímu hradu, III — Kostelisko, IV předhradí — okolí 8. kostela, V okolí 6. kostela, VI Žabník, P palác.

hřivny, platební funkci zastávaly i některé druhy šperků, neražený drahý kov (ve Velké Moravě především zlato). Jisté je, že při účasti v mezinárodních obchodních akcích i tyto byly převeditelné do vzájemných hodnotových relací a byly schopny vyhodnocení v početních jednotkách měnových systémů ovládajících tehdejší evropský trh. Skutečnost, že se při platbách uplatňovala symbolická platidla, neražený drahý kov, naturální platební prostředky, ve vzácných případech i ražené mince, svědčí o tom, že mincovnímu hospodářství následujících století předcházelo období vývoje směnné hodnoty prostředků míry hodnot nemonetární podoby. Zkoumané období velkomoravské říše 9. století představuje jednu ze zákonitých fází peněžního vývoje, a to fázi poměrně vyspělou, která jen následkem politického pádu Velké Moravy nedospěla k ražbě mincí.

Zpracování problematiky platebních prostředků velkomoravské říše je poměrně rozsáhlé, a proto je člením na dvě části (I, II). V první části uvádím vyčerpávající soupis nálezů železných sekerovitých hřiven z Mikulčic, pocházejících z výzkumů z let 1955—1975, vedených akademikem J. Poulíkem⁵. Nálezy hřiven i jejich fragmentů jsou členěny do skupin podle bližšího určení nálezů v rámci zkoumané lokality. Uvádím polohy: knížecí hrad; předhradí-okolí VIII. kostela; opevněné sídliště, které se na západní straně přimyká ke knížecímu hradu; okolí VI. kostela a Žabník.

Uvádím základní nálezkové okolnosti, metrologické údaje, stručný popis exempláře a pro jednoznačnou identifikaci předmětu inventární číslo. V rámci jednotlivých skupin podle nálezových poloh jsou rozlišeny ojedinělé nálezy hřiven ze sídlištních vrstev, jejich objektů, společné nálezy několika hřiven, nálezy z hrobů a z depotů. Všechny jsou uloženy na pracovišti AÚ ČSAV v Mikulčicích.

Všechny tyto údaje skýtají možnost vyhodnocení nálezů železných sekerovitých hřiven, o něž se pokusím v následující části II, která bude publikována v Numismatickém sborníku 19. V ní bude věnováno místo pro vyhodnocení i ostatních nálezů platebních prostředků hmotné povahy (zlaté plíšky a tyčinky, olověné hřivny, mince). Výsledkem bude pokus o rekonstrukci dosaženého stupně peněžního vývoje ve velkomoravské říši a jeho začlenění do širších evropských souvislostí.

⁵ Poulík, J.: Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha 1975, s. 138, tab. 86.

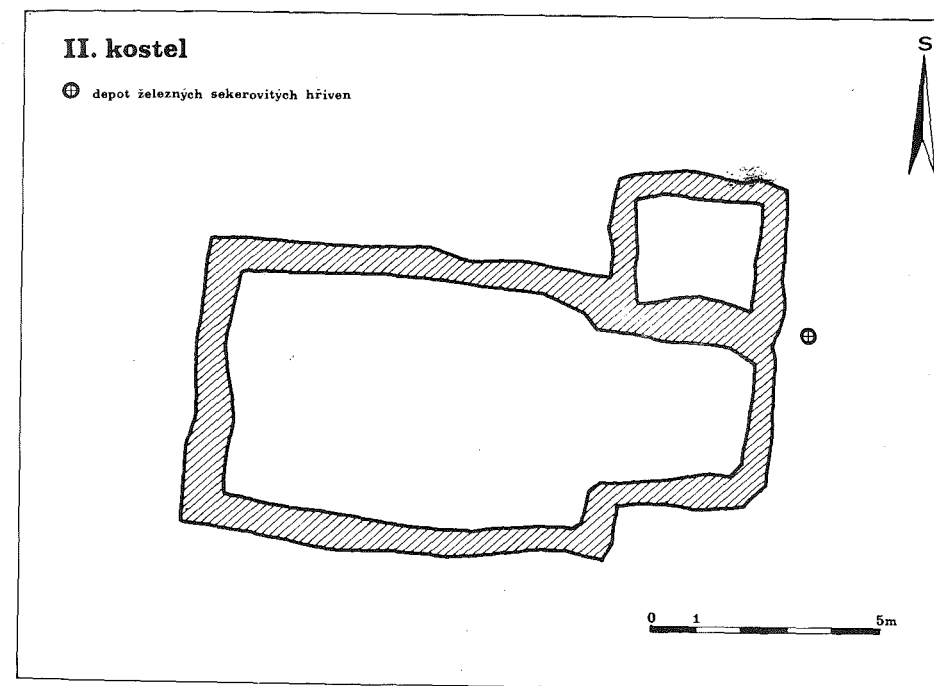
Nálezy železných sekerovitých hřiven z Mikulčic

KNÍŽECÍ HRAD

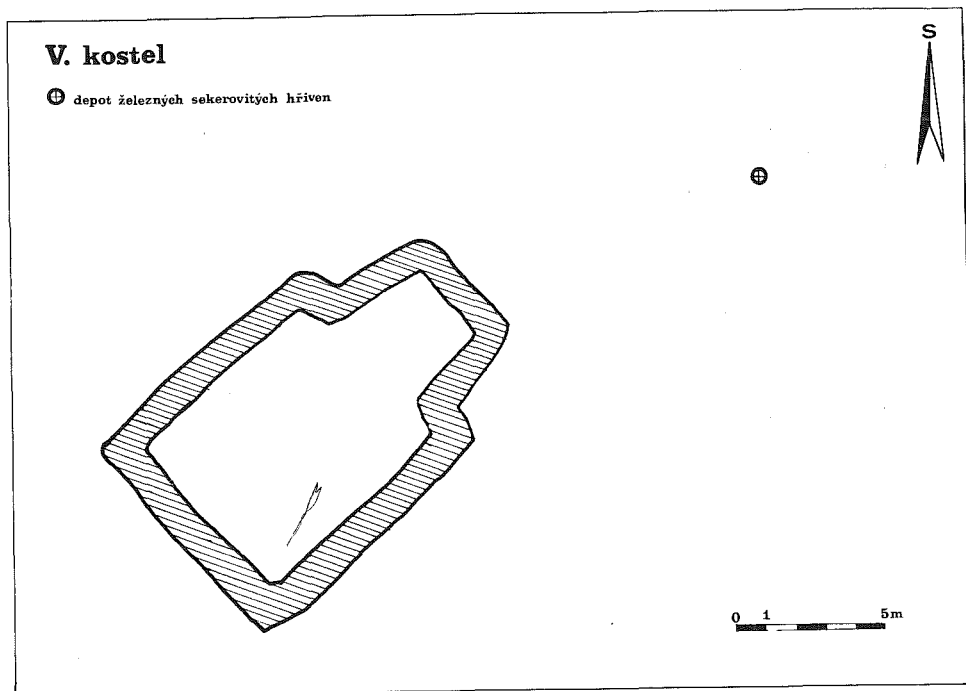
a) Hromadný nález východně od kněžiště II. kostela z r. 1955

V r. 1955 byl odkryt ve čtverci D 3 v hloubce 80 cm depot 10 kusů železných sekerovitých hřiven. Všechny náležejí do střední délkové skupiny (21—29 cm). Typologicky jde o varianty s roztepaným týlem a jednosměrně proraženým otvorem (Ib, Ic). Vesměš jde o zachovalé exempláře, chybí často jen špička listu a na některých jsou patrné stopy záměrného odseknutí.

1. Inv. č. 594—627a/55, celá sekerovitá hřivna, d. 28,5 cm, 97 g.
2. Inv. č. 594—627b/55, hřivna se spečeným týlem a chybějící částí listu, d. 16,8 cm, 68 g.
3. Inv. č. 594—627c/55, hřivna s náznaky lalůček při otvoru a odlomenou částí listu, d. 21 cm, 80 g.
4. Inv. č. 594—627d/55, hřivna s náznaky lalůček při otvoru a odlomenou částí listu, d. 28,5 cm, 115 g.

Obr. 2. Uložení depotu železných sekerovitých hřiven v blízkosti 2. kostela (1955). Mikulčice — knížecí hrad.

Obr. 3. Uložení depotu železných sekerovitých hřiven v okolí 5. kostela (1959). Mikulčice — knížecí hrad.

5. Inv. č. 594—627e/55, hřivna s odlomenou částí břitu, d. 21,6 cm, 90 g.
6. Inv. č. 594—627f/55, hřivna s odlomenou částí břitu, d. 23,7 cm, 105 g.
7. Inv. č. 594—627g/55, hřivna s odlomenou částí břitu, d. 24,7 cm, 70 g.
8. Inv. č. 594—627h/55, hřivna s odlomenou částí břitu, d. 25,7 cm, 138 g.
9. Inv. č. 594—627i/55, téměř celá hřivna s nepatrnými laloky, d. 26,9 cm, 135 g.
10. Inv. č. 594—627j/55, celá hřivna s odlomenou částí břitu, d. 18,6 cm, v. 75 g.

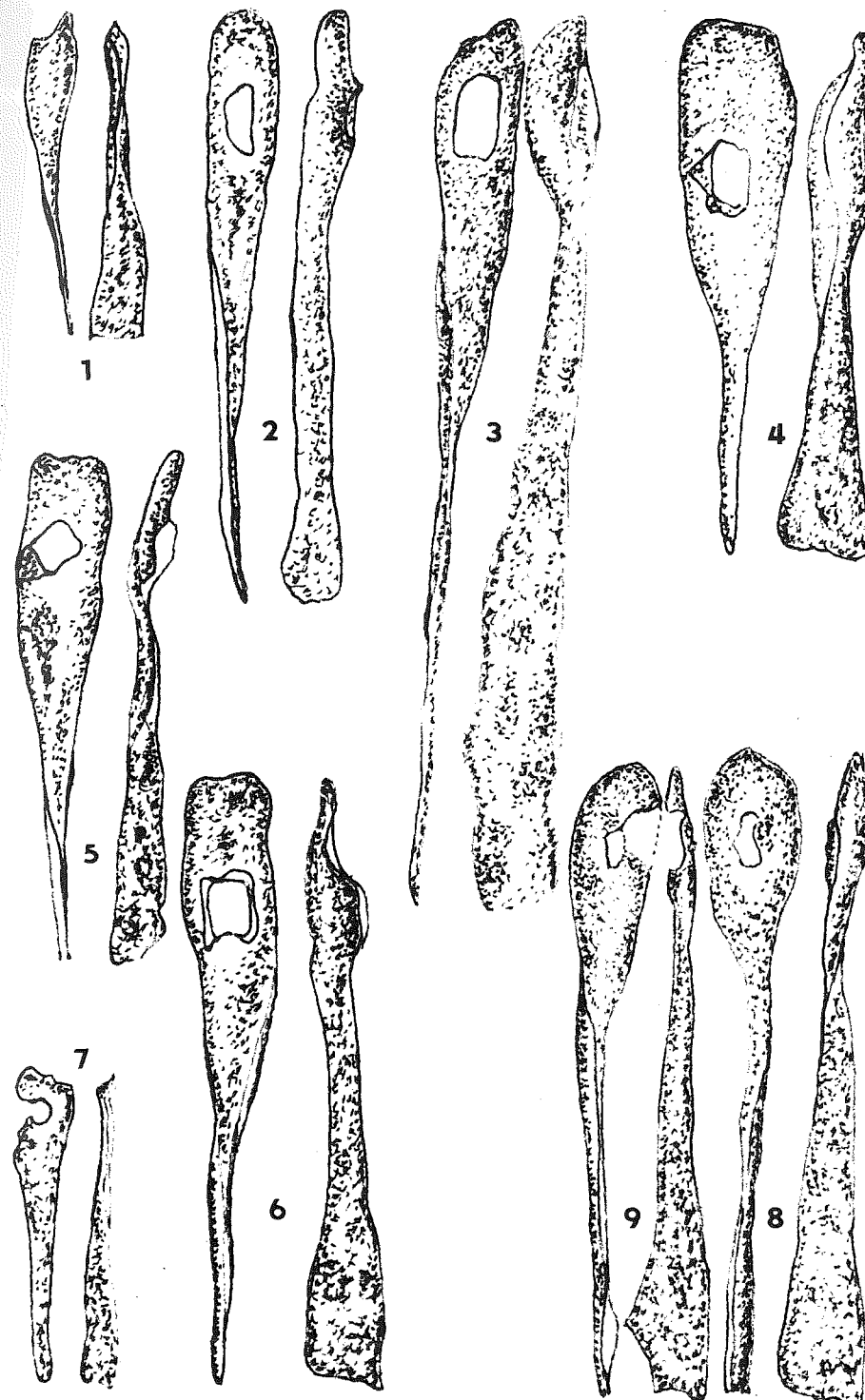
Lit.: P o u l í k, J., Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, PA XLVIII, 1957, str. 334, obr. 109. P l e i n e r, R., Slovanské sekerovité hřivny, SA IX, 1—2, 1961, str. 414—415, obr. 7 : 1—2.

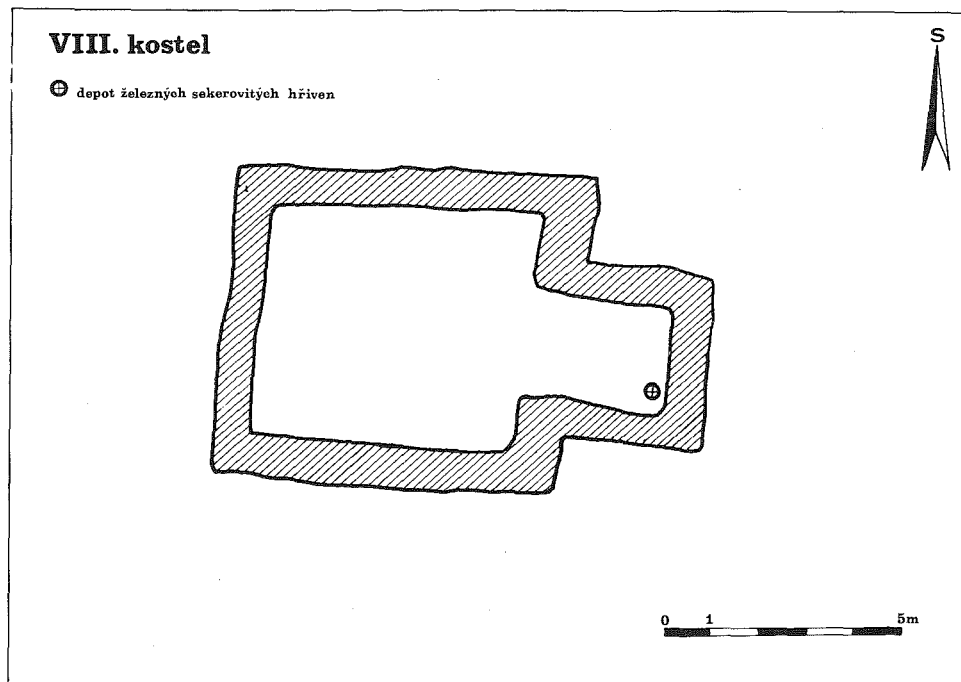
b) Ojedinelé nálezy ze sídlištních vrstev z let 1955—1963

Při systematickém archeologickém výzkumu prováděném v letech 1955—1963 bylo ve zkoumané velkomoravské vrstvě nalezeno celkem 88 kusů železných sekerovitých hřiven.

11. Inv. č. 594—778/55, zlomek hřivny, část listu chybí a neúplný tyl je plošně roztepan a jednosměrně proražen otvorem, d. 5 cm, 3 g. Čtv. A 1.
12. Inv. č. 594—269/55, neúplná malá hřivna, chybí kousek tylu a nepatrná část listu, d. 9,2 cm, 20 g. Čtv. B 1.
13. Inv. č. 594—702/55, neúplná malá hřivna, chybí tyl a část listu, d. 6 cm, 5 g. Čtv. D 5.
14. Inv. č. 594—872/55. Čtv. D 5, hl. 75 cm.
15. Inv. č. 594—759/55, zlomek malé hřivny, chybí část tylu i břitu, d. 8,1 cm, 6 g. Čtv. E 6, obj. 4, nál. č. 9.
16. Inv. č. 594—895/55, hřivna střední velikosti s plošně roztepaným týlem, proraženým velkým obdélníkovitým otvorem, d. 23,5 cm, 60 g. Bez lokalizace.
17. Inv. č. 594—10053/63, zlomek malé hřivny s odlomeným břitem, d. 7,2 cm, 7 g. Východ. základ dřevěné budovy.
18. Inv. č. 594—4538/59, zlomek malé hřivny, chybí asi polovina listu, d. 9,1 cm, 16 g. Čtv. 40/—17, č. neg. 11941. (Obr. 9 : 13.)
19. Inv. č. 594—124/56, zlomek miniaturní hřivničky, chybí zakončení tylu i břitu, d. 7,3 cm, 4 g. Čtv. A 2, hl. 85 cm, č. neg. 11934.
20. Inv. č. 594—253/56, zlomek miniaturní hřivničky, z níž se dochovala jen tylní část s velkým jednosměrně proraženým otvorem, d. 6,4 cm, 4 g. Čtv. A 2, hl. 100 cm, č. neg. 11934.
21. Inv. č. 594—1062/56, téměř celá hřivna větší velikosti, chybí špička listu, na jedné jeho straně je vyseknuta trojúhelníkovitá část. Tyl je prohnutý a opatřen laloky (typ II), d. 23,1 cm, 89 g. Čtv. A 3, hl. 0—30 cm, č. neg. 11934. (Obr. 8 : 2.)
22. Inv. č. 594—112/56, téměř celá sekerovitá hřivna, chybí jen nepatrná část listu, plošně roztepaný tyl je prohnut a proražen, d. 15,6 cm, 32 g. Čtv. B 9, hl. 30 cm, č. neg. 11934. (Obr. 8:4.)
23. Inv. č. 594—691/56, zlomek hřivny. Čtv. B 11, hl. 20—30 cm.
24. Inv. č. 594—1514/56, téměř celá hřivna větší velikosti s plošně roztepaným týlem a jednosměrně proraženým otvorem. List, jehož hrot chybí, je v tupém úhlu ohnut nahoru, d. 29,8 cm, 110 g. Čtv. B 16, hl. 60 cm, č. neg. 11934. (Obr. 8:1.)
25. Inv. č. 594—486/56, zlomek tylní části středně velké hřivny. Tyl je roztepaný a silně prohnutý tak, že se vytvořily laloky. Otvor je jednosměrně proražen, d. 17,8 cm, 65 g. Čtv. E 9, hl. 15—30 cm, č. neg. 11934. (Obr. 8:3.)
26. Inv. č. 594—622/56, polovina středně velké hřivny, s plošně roztepaným týlem, subtilní, neuměle vykována. Chybějící část břitu byla nejspíše odseknuta, d. 15,4 cm, 24 g. Čtv. C 11, hl. 30—40 cm, č. neg. 11932.
27. Inv. č. 594—1082/56, zlomek hřivny. Čtv. C 22, hl. 10—60 cm.
28. Inv. č. 594—1553/56, neúplná hřivna střední velikosti, chybí asi polovina břitu, d. 17,6 cm, 55 g. Čtv. E 10, obj. č. 36, hl. 130 cm, č. neg. 11934.
29. Inv. č. 594—1551/56, zlomek menší hřivny s jednosměrným otvorem zatmeleným rzí, chybí část listu, d. 11,6 cm, 13 g. Čtv. F 3, hl. 130 cm, č. neg. 11934.
30. Inv. č. 594—1126/56, téměř celá, v tylu zkroucená hřivna menší velikosti, subtilní, tylní otvor dosti velký, chybí špička listu, d. 12,1 cm, 16 g. Čtv. H 18, hl. 30—45 cm, č. neg. 11934. (Obr. 8:8.)
31. Inv. č. 594—1373/56, zlomek konce listu středně velké hřivny, d. 10,5 cm, š. 4 cm. Čtv. H 22, hl. 70 cm, č. neg. 11934.
32. Inv. č. 594—4573/57, zlomek hřivny, d. 6,2 cm, 4 g. A O, hl. 80 cm, objekt z nejmladšího horizontu.
33. Inv. č. 594—369/57. Čtv. G 17, hl. 70 cm.
34. Inv. č. 594—4568/57, téměř celá hřivna střední velikosti, s týlem plošně roztepaným, prohnutým a na jedné straně s náznakem lalůček, d. 20 cm. Čtv. H 5, hl. 0—35 cm.

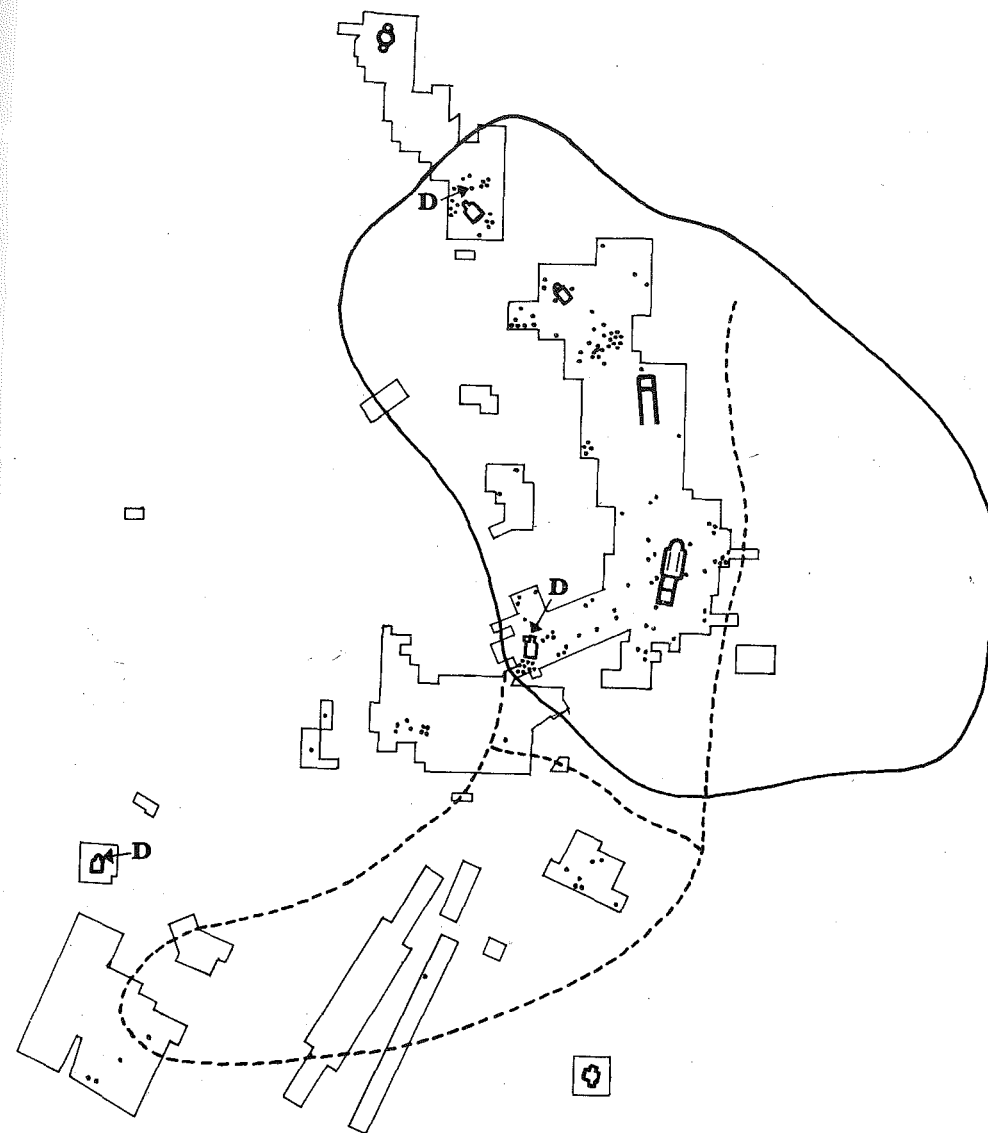
35. Inv. č. 594—16/57, téměř celá hřívna střední velikosti s týlem na vysoko vykováním velkým otvorem s náznaky laloků, d. 21,5 cm, 52 g. Z plochy základů budovy č. 3, nejhořejší vrstva, č. neg. 12701. (Obr. 8:6.)
36. Inv. č. 594—5243/58, zlomek menší štíhlé hřívny s chybějícím týlem i částí listu, d. 12 cm, 10 g. Čtv. 5/3, hl. 50—60 cm, č. neg. 11940.
37. Inv. č. 594—5207/58, téměř celá hřívna střední velikosti s plochým prohnutým týlem s jednostranně proraženým otvorem, chybí břit listu, d. 23,8 cm, 112 g. Čtv. 6/10, hl. 60 cm, č. neg. 11940.
38. Inv. č. 594—5166/58, zlomek deformované části plochého týlu a krčku hřívny, d. 8,4 cm, 23 g. Čtv. 7, hl. 40—50 cm, č. neg. 11940. (Obr. 9:5.)
39. Inv. č. 594—5093/58, zlomek týlní části malé hřívny, plošně roztepaný týl je s malým proraženým otvorem, d. 8,1 cm, 10 g. Čtv. 9/5, hl. 117—124 cm, č. neg. 11940. (Obr. 9:4.)
40. Inv. č. 594—5432/58, neúplná štíhlá hřívna s chybějící týlní částí a trojúhelníkovitým výsekem v ploše listu, d. 13,9 cm, 15 g. Čtv. 15/6, hl. 20—30 cm, č. neg. 11940. (Obr. 9:11.)
41. Inv. č. 594—5077/58, zlomek malé hřívny s drobným proraženým otvorem v týlu, s rozřepenými okraji, d. 13,6 cm, 14 g. Čtv. 27/—4, hl. 30—40 cm, č. neg. 11940.
42. Inv. č. 594—4952/58, zlomek hřívny se žlábkovitým týlem a menšími lalůčky při otvoru, část listu chybí, d. 16,3 cm, 34 g. Čtv. 31/—9, hl. 10—20 cm, č. neg. 11940. (Obr. 9:3.)
43. Inv. č. 594—5079/58, štíhlá hřívna střední velikosti s nevýrazným týlem proraženým velkým obdélníkovým otvorem, d. 21,1 cm, 43 g. Čtv. 30/—9, hl. 30—40 cm, č. neg. 11940. (Obr. 9:1.)
44. Inv. č. 594—5210/58, zlomek listu hřívny střední velikosti, d. 13 cm, 42 g. Čtv. 32/—4, hl. 10 cm, č. neg. 11940. (Obr. 9:16.)
45. Inv. č. 594—5212/58, zlomek miniaturní hřívničky s plošně roztepanou širokou týlní částí a malým proraženým obdélníkovitým otvorem, d. 9,7 cm, 10 g. Čtv. b O, obj. 4, č. neg. 11940. (Obr. 8:5.)
46. Inv. č. 594—5235/58, neúplná hřívna střední velikostní skupiny s žlábkovitě prohnutým týlem, jehož okraje jsou smáčkuty k sobě, takže tvoří laloky, část listu chybí, d. 18,6 cm, 67 g. Čtv. b O, nál. č. 398, hl. 60 cm, č. neg. 11940. (Obr. 9:2.)
47. Inv. č. 594—5289/58, zlomek miniaturní hřívny s jednosměrně proraženým týlním otvorem, d. 8,3 cm, 8 g. Čtv. b O, nál. č. 1197, hl. 120—170 cm, č. neg. 11940.
48. Inv. č. 594—5411/58, nál. č. 1289
49. Inv. č. 594—10135/59, štíhlá hřívna větší velikosti, s listem ohnutým do tupého úhlu, týl je plošně roztepaný a jeho okraje jsou smáčkuty k sobě, malý obdélníkový otvor má rozřepené okraje, d. 30,5 cm, 95 g. Čtv. C 3—4, č. neg. 12701.
50. Inv. č. 594—4878/59, zlomek hřívny. Čtv. H 3, hl. 55—70 cm. obj. v jižní části čtverce.
51. Inv. č. 594—10153/59, zlomek hřívny, d. 9,7 cm, 15 g. Čtv. H/3, č. neg. 12701.
52. Inv. č. 594—4785/59, zlomek menší štíhlé hřívny, jejíž týl je do plocha roztepaný a opatřen malým otvorem, d. 8,8 cm, 7 g. Čtv. 13/—2, hl. 25—45 cm, č. neg. 11941. (Obr. 9:14.)
53. Inv. č. 594—4732/59, zlomek miniaturní štíhlé hřívny, d. 6,8 cm, 6 g. Čtv. 13/—4, hl. 45—60 cm, č. neg. 11941. (Obr. 9:15.)
54. Inv. č. 594—4688/59, zlomek miniaturní hřívničky s oválným, do plocha roztepaným

Obr. 5. Uložení depotu železných sekerovitých hřiven a nářadí pod podlahou 8. kostela (1961). Mikulčice — 8. kostel.

- týlem a s kruhovým proraženým otvorem, hřivna neumělého provedení, d. 5,3 cm, 4 g. Čtv. 14/—4, hl. 20—60 cm, mezi skupinou kamenů u severního profilu, č. neg. 11941. (Obr. 9:10.)
55. Inv. č. 594—5237/59, hřivna s pravidelným listem, malým týlním čtyřhranným otvorem, s okraji na jedné straně staženými k sobě, takže se vytvářejí laloky, d. 30,6 cm, 103 g. Čtv. 22/2, hl. 70 cm, objekt u vých. profilu.
56. Inv. č. 594—10158/59, neúplná masivní hřivna větší velikostní skupiny, s velkým čtyřhranným otvorem a s laloky, d. 24,7 cm, 127 g. Čtv. 29/—8, hl. 70—90 cm, č. neg. 12701. (Obr. 9:9.)
57. Inv. č. 594—5232/59, zlomek hřivny. Čtv. 37/—15, hl. 30—80 cm, maltová kamenná suť.
58. Inv. č. 594—4530/59, zlomek týlní části hřivny. Čtv. 39/—12, hl. 30—60 cm.
59. Inv. č. 594—4525/59, zlomek hřivny, téměř celý list chybí, roztepaný týl je žlábkovitě prohnut a má malý proražený otvor, d. 10,9 cm, 13 g. Čtv. 38/—19, hl. 70—80 cm, č. neg. 12701.
60. Inv. č. 594—9940/60, zlomek menší hřivny s masivní týlní částí a s náznaky laloků při otvoru, část listu chybí, d. 15,2 cm, 20 g. Čtv. D 27, hl. 55 cm, č. neg. 11936.
61. Inv. č. 594—10216/59, zlomek menší hřivny, týlní otvor je malý a má roztržené okraje, nejméně polovina listů chybí, d. 8 cm, 8 g. Nál. č. 2018/59.
62. Inv. č. 594—2123/60, zlomek menší hřivny s roztepaným týlem a velkým týlním otvorem s náznaky laloků, konec listu chybí, d. 8,6 cm, 10 g. Čtv. C 5, hl. 40—60 cm, č. neg. 11936. (Obr. 9:7.)

Obr. 6. Rozmístění ojedinelých nálezů železných sekerovitých hřiven a místa nálezů depotů (D). Mikulčice, okr. Hodonín.

63. Inv. č. 594—2304/60, zlomek miniaturní hřivničky štíhlého tvaru s široce roztepaným týlem a nedbale proraženým malým otvorem, d. 7,9 cm, 4 g. Čtv. C 6, hl. 0—30 cm, č. neg. 11936.

64. Inv. č. 594—9858/60, zlomek masivní hřivny střední velikosti s chybějícím koncem a špičkou listu, d. 18,1 cm, 70 g. Čtv. D 20, hl. 60 cm, č. neg. 11936.
65. Inv. č. 594—9936/60, téměř celá masivní hřivna střední velikosti, chybí jen zakončení týlu, d. 25,6 cm, 92 g. Čtv. D 27, hl. 30—45 cm, č. neg. 11936.
66. Inv. č. 594—9721/60, zlomek menší hřivny s chybějícím listem, d. 9,5 cm, 16 g. Čtv. E 14, hl. 30—40 cm, č. neg. 11936. (Obr. 9:8.)
67. Inv. č. 594—9805/60, zlomek menší hřivny s roztepaným, lžičkovitě prohnutým týlem a s jednosměrně proraženým týlním otvorem, jehož okraje jsou roztrženy, d. 8,7 cm, 12 g. Čtv. E 17, hl. 0—40 cm, č. neg. 11936. (Obr. 9:6.)
68. Inv. č. 594—9858/60, zlomek menší hřivny, d. 12,8 cm, 23 g. Čtv. E 18, hl. 0—40 cm, č. neg. 11936.
69. Inv. č. 594—9898/60, zlomek hřivny, chybí špička listu a týl, d. 13,9 cm, 22 g. Čtv. E 24, hl. 50—70 cm, č. neg. 11936.
70. Inv. č. 594—9901/60, zlomek hřivny střední velikosti, břit listu a týl chybí, d. 8,8 cm, 17 g. Čtv. E 24—25, hl. 45—60 cm, č. neg. 11936.
71. Inv. č. 594—9761/61, zlomek hřivny se značně poškozeným týlem, d. 16,7 cm, 33 g. Čtv. 38/—19, hl. 100 cm, nad podložím. Čtv. 38/—19, č. neg. 12715.
72. Inv. č. 594—9538/62, zlomek malé hřivny s plošně roztepaným a lžičkovitě prohnutým týlem, s proraženým otvorem, část listu chybí, d. 8,7 cm, 9 g. Čtv. A 6, hl. 70—80 cm.
73. Inv. č. 594—9568/62, zlomek masivní hřivny střední velikosti, d. 17 cm, 40 g. Čtv. A 6, hl. 70—85 cm.
74. Inv. č. 594—9511/62, špatně zachovaný zlomek hřivny s týlním otvorem stmeleným rzí, d. 7,4 cm, 6 g. Čtv. B/C, hl. 70—90 cm.
75. Inv. č. 594—9814/62, zlomek hřivny střední velikosti s plošně roztepaným týlem, probitým obdélníkovitým otvorem, opačné okraje jsou mírně k sobě stažené a tvoří laloky, d. 13,1 cm, 47 g. Čtv. 35/—16, hl. 65 cm, č. neg. 12715.
76. Inv. č. 594—9631/62, zlomek menší hřivny, d. 11 cm, 16 g. Čtv. 36/—15, hl. 65 cm.
77. Inv. č. 594—9632/62, zlomek menší hřivny, d. 7,2 cm, 10 g. Čtv. 36/—15, hl. 65 cm, pod destrukcí.
78. Inv. č. 594—9637/62, zlomek hřivny střední velikosti, plošně roztepaný týl je lžičkovitě prohnut a opatřen obdélníkovitým otvorem, týlní okraje jsou roztrženy, d. 12,8 cm, 33 g. Čtv. 36/—15, hl. 60 cm.
79. Inv. č. 594—9710/62, zlomek hřivny střední velikosti, d. 13,4 cm, 32 g. Čtv. 37/—19, hl. 40 cm.
80. Inv. č. 594—9785/62, fragment masivní hřivny podobající se sekyrce. Je štíhlého tvaru s vykováním týlem a velkým oválným týlním otvorem 2×3 cm, d. 16,5 cm, 200 g. Čtv. 37/—19, hl. 0—70 cm, č. neg. 12715.
81. Inv. č. 594—9836/62, fragment hřivny střední velikosti s lalůčkovitými okraji týlu, špička listu chybí, d. 19,4 cm, 48 g. Čtv. 38/—19, hl. 100—120 cm, č. neg. 12715.
82. Inv. č. 594—9580/62, zlomek malé hřivny se zřetelně odseknutou polovinou listu, d. 10 cm, 16 g. Čtv. 39/17, hl. 80 cm.
83. Inv. č. 594—9676/62, zlomek menší hřivny s plošně roztepaným, lžičkovitě prohnutým týlem, s proraženým obdélníkovitým otvorem, týlní okraje jsou k sobě staženy tak, že vytvářejí laloky, d. 12,2 cm, 20 g. Čtv. 40/—19.
84. Inv. č. 594—9725/62, zlomek malé hřivny s plošně roztepaným týlem a malým neuměle proraženým otvorkem s roztrženými okraji, d. 10,4 cm, 13 g. Čtv. 41/17, hl. 30 cm, na horizontu kamenů, č. neg. 12715. (Obr. 9:12.)
85. Inv. č. 594—9768/62, zlomek hřivny střední velikosti s týlem opatřeným obdélníkovitým otvorem, týlní okraje jsou mírně staženy v laloky, d. 5,3 cm, 3 g. Čtv. 41/—18, hl. 40 cm, č. neg. 12715.

86. Inv. č. 594—9769/62, zlomek miniaturní hřivničky s doširoka roztepaným týlem, d. 5,3 cm, 3 g. Čtv. 41/—18, hl. 40 cm.
87. Inv. č. 594—9596/62, zlomek menší štíhlé hřivny s chybějící týlní částí, d. 12 cm, 18 g. Valy — sběr.
88. Inv. č. 594—10031/63, zlomek hřivny s rovně utatým břitem, roztepaný, lžičkovitě prohnutý týl je proražen okrouhlým otvorem, d. 10,4 cm. Čtv. A 1.
89. Inv. č. 594—10033/63, téměř celá menší hřivna s rovně odťatým listem a příčně zploštělou prohnutou týlní částí, d. 8,7 cm. Čtv. A 2.
90. Inv. č. 594—10032/63, zlomek menší hřivny s nedbale vykováním týlem proraženým velkým příčným otvorem, chybí část listu, d. 8,9 cm. Čtv. A 5.
91. Inv. č. 594—10029/63, neúplná hřivna menší velikosti, deformovaná, s laloky, týlním otvorem stmeleným rzí, d. 12,6 cm, 13 g. Čtv. C 4, hl. 60 cm.
92. Inv. č. 594—10028/63, neúplná hřivna střední velikosti se žlábkovitým týlem, v němž je proražen obdélníkovitý otvor, náznaky laloků, d. 17,4 cm, 46 g. Čtv. C 6.
93. Inv. č. 594—10030/63, celá hřivna s plošně roztepaným týlem a s laloky, d. 19,6 cm, Čtv. D 5.
94. Inv. č. 594—10034/63, zlomek malé hřivny s asymetrickým otvorem v týlu, část listu chybí, d. 6,3 cm. Čtv. D 5.
95. Inv. č. 594—2258/63, zlomek hřivny střední velikosti s plošně roztepaným žlábkovitě prohnutým týlem a pravidelným obdélníkovitým okrajem bez roztržení, d. 14 cm, 33 g. Čtv. 6/—19, hl. 50 cm, pod ornici.
96. Inv. č. 594—2239/63, zlomek hřivny střední velikosti, týl s okraji smáčknutými k sobě je proražen obdélníkovitým otvorem, d. 14,9 cm, 53 g. Čtv. 9/—13, hl. 45 cm.
97. Inv. č. 594—9609/62, zlomek menší hřivny, d. 7,6 cm, 20 g. Valy — profil — 18/—19, hl. 30—50 cm.
98. Inv. č. 594—4511/59, zlomek břitu hřivny. Čtv. 22/2, obj. 358, I. vrstva.

c) Společný nález ze sídlištní vrstvy

Při systematickém výzkumu v r. 1957, ve čtverci A 1 byly nalezeny dvě sekerovité hřivny.

99. Inv. č. 594—4375/57, téměř celá hřivna menší velikosti, štíhlá, s týlem plošně roztepaným, špičatě ukončeným, s otvorem jednosměrně proraženým, d. 8,8 cm, 3 g. Čtv. A 1, horizont a.
100. Inv. č. 594—4376/57, malá hřivna podobná předchozí, d. 8 cm, 4 g. Čtv. A 1, horizont a.

d) Hrobový nález

101. Při výzkumu v r. 1958 byla v kostrovém hrobě č. 696 nalezena fragmentární hřivna. Chybí část týlu a více než polovina délky listu. Není možno jednoznačně říci, zda pochází ze záspy hrobové jámy nebo jde-li o milodar. (Obr. 8:7.)

e) Hromadný nález

V r. 1959 v jižní části odkrytého čtverce 40/—16, v hloubce 30 cm byly nalezeny tři sekerovité hřivny.

102. Inv. č. 594—4679 a /59, necelá hřívna střední velikosti, týlní část lžícovitěho zašpičatělého tvaru s probitým otvorem, část listu chybí, d. 18,8 cm, 48 g, č. neg. 11943. Čtv. 40/—16.
103. Inv. č. 594—4679 b /59, zlomek menší hřívny, u níž chybí větší část listu, týlní část je masivní s větším obdélníkovitým otvorem a náznaky laloků, d. 10,9 cm, 40 g, č. neg. 11943. Čtv. 40/—16.
104. Inv. č. 594—4679 c /59, zlomek hřívny podobný hřívne inv. č. 594—4679 a, část listu chybí, týlní část má malý proražený otvor s náznaky lalůček, d. 20,3 cm, 52 g, č. neg. 11943. Čtv. 40/—16.

f) Hromadný nález

V r. 1959 ve zkoumaném čtverci 40/—18, v hloubce 20—30 cm, severovýchodně od 5. kostela, byl odkryt depot čtrnácti sekerovitých hřív. Jedná se o hřívny přibližně stejné střední velikosti, o délce 25 cm. Podle úpravy týlu jsou zastoupeny dva typy: 1. s náznaky laloků, 2. bez nich.

105. Inv. č. 594—4682 a /59, zlomek hřívny, chybí asi polovina listu, větší týlní otvor s laloky, d. 12,2 cm, 27 g. (Obr. 10:4.)
106. Inv. č. 594—4682 b /59, zlomek hřívny s týlním otvorem menším než u předchozí hřívny, náznaky laloků, d. 13,1 cm, 27 g. (Obr. 10:2.)
107. Inv. č. 594—4682 c /59, zlomek hřívny, část týlu s jednosměrně probitým otvorem odlomena, d. 13,3 cm, 18 g. (Obr. 10:6.)
108. Inv. č. 594—4682 d /59, fragment hřívny, u níž chybí asi polovina listu, týlní část lžícovitěho tvaru je probita otvorem. Masivnější exemplář než ve třech předchozích případech, d. 13 cm, 36 g. (Obr. 10:3.)
109. Inv. č. 594—4682 e /59, zlomek hřívny, chybí asi polovina listu, týlní otvor zcela naplocho roztepán a probit tenkým okrouhlým předmětem. Liší se zcela od ostatních hřív. v depotu zastoupených, d. 11,6 cm, 25 g. (Obr. 10:5.)
110. Inv. č. 594—4682 f /59, zlomek hřívny s plošně roztepaným žlábkovitě prohnutým týlem a s probitým otvorem, d. 17 cm, 37 g. (Obr. 10:7.)
111. Inv. č. 594—4682 g /59, zlomek hřívny s týlem podobným předchozím dvěma hřívnam, probitý malý otvor s rozřepenými okraji, břit chybí, d. 8,7 cm, 18 g. (Obr. 10:9.)
112. Inv. č. 594—4682 h /59, zlomek hřívny, d. 7,1 cm, 14 g. (Obr. 10:8.)
113. Inv. č. 594—4682 i /59, zlomek hřívny s týlním otvorem obdélníkovitým, na jedné straně s laloky, chybí asi polovina listu, d. 11,2 cm, 24 g. (Obr. 10:11.)
114. Inv. č. 594—4682 j /59, fragment hřívny — týl, otvor slepen rží, d. 11,2 cm, 19 g. (Obr. 10:11.)
115. Inv. č. 594—4683 /59, č. neg. 11943, štíhlá hřívna se čtverhranným otvorem v týlu, na jedné straně jsou okraje staženy k sobě tak, že tvoří laloky, d. 24 cm, 68 g. (Obr. 10:1.)
116. Inv. č. 594—4684 /59, fragment hřívny.
117. Inv. č. 594—4685 /59.
118. Inv. č. 594—4686 /59.

g) Společný nález ze sídlištní vrstvy

- Při systematickém výzkumu v r. 1959 byly ve zkoumaném čtverci 14/—4, v hl. 65—100 cm nalezeny pohromadě dvě sekerovité hřívny stejné velikosti.
119. Inv. č. 594—4865 /59, č. neg. 11943, zlomek hřívny menší velikosti, u níž chybí kousek listu, štíhlý exemplář, má plošně roztepaný lžícovitě prohnutý týl s probitým hladkým otvorem, d. 13,5 cm, 15 g.
120. Inv. č. 594—4866 /59, č. neg. 11943, téměř celá dochovaná hřívna, téhož typu jako předchozí, d. 14,8 cm, 20 g.

h) Ojedinelé nálezy ze sídlištních vrstev z výzkumů v r. 1958, 1965 a 1966.

Většina hřív. pochází z blízkosti 3. kostela, hřívna 594—5986 /58 pochází z objektu a rovněž tak hřívna 594—405 /66.

121. Inv. č. 594—5445 /58, č. neg. 11940, hřívna s příčně odseknutým listem asi v polovině její délky. Týl je plošně roztepán a jeho okraje jsou ven přehrnuty. Týlní otvor jednosměrně proražený má čtvercovitý tvar, d. 18,5 cm, 74 g. Čtv. E 17.
122. Inv. č. 594—5920 /58, zlomek malé hřívny, asi polovina listu chybí. Týl je plošně rozklepán a jednosměrně probit otvorem, d. 7 cm, 6 g. Čtv. 8 / + 4.
123. Inv. č. 594—5986 /58, fragment masivní hřívny s listem napříč odseknutým, d. 20,8 cm, 84 g. Čtv. 6 / + 10, obj. 180, první vrstva.
124. Inv. č. 594—382 /65, zlomek větší hřívny, poněkud odlišného typu, pravidelně a dobře zpracovaná hřívna, týl není roztepán naplocho a je proražen otvorem čtvercovitého tvaru. Po obou stranách při pohledu z boku mírně vystupují tupé laloky, d. 22 cm, 77 g. Na zkoumané lokalitě méně častý typ III. Čtv. 31 / + 1.
125. Inv. č. 594—504 /65, celá hřívna větší velikosti, v dolní části je list zdeformovaný ohnutím. Týl je plošně roztepán, žlábkovitě prohnut a proražen úzkým obdélníkovitým předmětem, d. 30 cm, 110 g. Čtv. 5 / + 10.
126. Inv. č. 594—705 /65, neúplná menší hřívna s plošně roztepaným týlem žlábkovitě prohnutým a proraženým velkým týlním otvorem s rozřepenými okraji, d. 15 cm, 13 g. Čtv. 33.
127. Inv. č. 594—717 /65, zlomek menší štíhlé hřívny s úplně plošně roztepaným lžícovitě prohnutým a proraženým obdélníkovitým otvorem jednostranně probitým, s rozřepenými okraji, d. 12,5 cm, 10 g. Čtv. 33.
128. Inv. č. 594—380 /66, fragment hřívny menší velikosti s plošně roztepaným žlábkovitě smáčknutým týlem, jednosměrně probitým otvorem s nerovnými okraji, s náznaky laloků, asi polovina listu chybí, d. 9,8 cm, 8 g. Čtv. 25 /—2, hl. 25 cm.
129. Inv. č. 594—390 /66, fragment miniaturní hřívny, hlavice týlu a polovina listu chybí, d. 5 cm, 3,3 g. Čtv. 3 / + 11, hl. 60 cm.
130. Inv. č. 594—405 /66, nepatrný fragment hlavice týlu hřívny větší velikosti. Roztepáný týl je žlábkovitě smáčknutý s probitým velkým otvorem obdélníkovitého tvaru s nepatrnými náznaky laloků vytvořenými pouze smáčknutím týlu, d. 3,2 cm, š. 3,1 cm, 7 g. Čtv. 2 / + 10, obj. 636.
131. Inv. č. 594—481 /66, úzká hřívna střední velikosti o původní délce 26 cm a o původní hmotnosti prakticky shodné s nynější. Je velmi dobře zachovalá. Má úzký stejně široký týl s velkým okrouhle obdélníkovitým otvorem a s jednostrannými nepatrnými zaoblenými laloky, d. 25,6 cm, 86 g. Čtv. 35 /—3, hl. 105 cm.
132. Inv. č. 594—398 /66, fragment menší hřívny, chybí celý list, plošně roztepaný týl

s ledabyle jednosměrně proraženým otvorem okrouhle obdélníkovitého tvaru, s nerovnými okraji, bez náznaku laloků, d. 6,7 cm, 5 g. Čtv. 2/ + 11, hl. 50 cm, pod skupinou kamení v sv. rohu.

133. Inv. č. 594—400/66, necelá hřivna střední velikosti, u níž chybí asi polovina listu, má rovný tyl s větším okrouhle obdélníkovitým otvorem po stranách roztepaným v oboustranně zaoblené laloky, d. 12,8 cm, 36 g. Čtv. 2/ + 11, hl. 60 cm, tmavá hlinitá vrstva, pod skupinou kamení.
134. Inv. č. 594—402/66, zlomek hřivny střední velikosti, chybí asi polovina listu, žlábkovitě smáčknutý tyl s probitým otvorem kapkovitého tvaru má skoro neznatelné laloky, vytvořené jen smáčknutím, d. 11 cm, 19 g. Čtv. 2/ + 11, hl. 50 cm, tmavá hlinitá vrstva.

j) Ojedinelé nálezy ze sídlištních vrstev z r. 1968

Při výzkumu v r. 1968 bylo nalezeno 9 kusů železných sekerovitých hřiven; 6 kusů jsou ojedinelé nálezy z různých míst, 3 kusy jsou z téhož čtverce.

135. Inv. č. 594—807/68, zlomek ledabyle provedené hřivny malé velikosti, chybí alespoň třetina listu, plošně roztepaný tyl žlábkovitě smáčknutý, velmi malý týlní otvor spečen rzi, d. 12,8 cm, 8 g. Čtv. 26/—10, hl. 35 cm.
136. Inv. č. 594—808/68, fragment menší štíhlé hřivny, chybí téměř celý list, tyl je zcela plošně roztepan v kapkovitý tvar a má jednosměrně proražený otvor okrouhle obdélníkovitého tvaru, s okraji mírně roztrpenými, d. 8,2 cm, 7,5 g. Čtv. 27/—10, hl. 40 cm, mezi drobným kamením na okraji jílovité úpravy.
137. Inv. č. 594—809/68, fragment hřivny střední velikosti, 2/3 listu chybí, tyl je výrazně lžicovitý s proraženým otvorem téměř čtvercového tvaru, bez laloků, d. 10,4 cm, 19 g. Čtv. 26/—11, hl. 40 cm, tmavá hlinitá vrstva.
138. Inv. č. 594—810/68, masivní fragment týlní části hřivny, tyl je lžicovitý, žlábkovitý s jednosměrně proraženým otvorem okrouhle obdélním, d. 7,7 cm, 25 g. Čtv. 28/—11, hl. 50 cm, tmavá vrstva hlinitá, při snižování.
139. Inv. č. 594—811/68, část hřivny malé velikosti o původní délce 12 cm, chybí jen špička listu a tylu, tyl je zcela plošně roztepan a proražen otvorem, d. 10 cm, 8,5 g. Čtv., V. kostel, černá hlinitá vrstva nad podloží na okraji jámy v jihovýchodní části kostela.
140. Inv. č. 594—815/68, fragment velké hřivny, chybí alespoň 1/3 listu, hlavice tylu trojúhelníkovitě zašpičatělá, s týlním otvorem okrouhle elipsovitým, poměrně velkým a s oboustranně vykovanými laloky. Přibližuje se typu s pečlivěji vykovaným tylem, jako je tomu u sekyr. Hřivna masivnějšího typu, protáhlá, typ II, otvor v tylu 24 × 18 mm, d. 29,5 cm, 193 g. Čtv. 25/—8, hl. 70 cm, tmavá hlinitá vrstva promíšená s uhlíky.
141. Inv. č. 594—812/68, štíhlá hřivna střední velikosti, u níž chybí jen špička listu, tyl má tyčinkovitou hlavici s podlouhlým elipsovitým otvorem a oboustrannými mírně roztepanými laloky, d. 27 cm, 106 g. Čtv. 26/—12, hl. 40 cm, tmavá hlinitá vrstva.
142. Inv. č. 594—813/68, neúplná hřivna střední velikosti, chybí asi 1/3 listu, žlábkovitý tyl má jednosměrně vyražený obdélníkovitý otvor s jednostrannými náznaky lalůček, d. 22 cm, 45 g. Čtv. 26/—12, hl. 40 cm, tmavá písčito-hlinitá vrstva.
143. Inv. č. 594—814/68, zlomek hřivny střední velikosti, chybí asi 1/3 listu, hlavice tylu je trojúhelníkovitě zašpičatělá, týlní otvor je okrouhle obdélníkovitý, s nepatrnými oboustrannými laloky, d. 22 cm, 48 g. Čtv., 26/—12, hl. 40 cm, tmavá hlinitá vrstva.

Lit.: K l a n i c a, Z.: Die Ergebnisse der fünfzehnten Grabungskampagne in Mikulčice (Bez. Hodonín). In: Přehled výzkumů, Brno 1970, s. 43—52.

Obr. 7. Neúplná hřivna skutá ze tří plátů, s malým kruhovým otvorem (1969). Mikulčice — knížecí hrad.

k) Ojedinelé nálezy ze sídlištních vrstev z r. 1969

Při výzkumu v r. 1969 bylo nalezeno 8 kusů železných sekerovitých hřiven a jejich fragmentů, z toho 2 kusy pocházejí z téhož zkoumaného čtverce.

144. Inv. č. 594—990/69, fragment miniaturní hřivny, u níž chybí asi 2/3 listu, tyl je plošně roztepan, lžicovitého tvaru nepatrně prohnutého, proražený otvor je velký a okrouhlý. Původní délka hřivny cca 10 cm, d. 5,1 cm, 2,6 g. Čtv. —7/ + 2, v hnědém promíšeném písku na dně prohlubně v jv. rohu čtverce.
145. Inv. č. 594—991/69, štíhlá hřivna malé velikosti, asi polovina listu chybí, se žlábkovitým tylem, jednosměrně proraženým otvorem čtvercovitého tvaru, s roztrpenými okraji, původní délka cca 12—13 cm, d. 8,2 cm, 6,5 g. Čtv. —8/ + 3, hl. 40 cm, písčito-hlinitá vrstva mezi kameny.
146. Inv. č. 594—992/69, fragment štíhlé miniaturní hřivny, u níž chybí 1/3 listu a část hlavice tylu, tyl je plošně roztepan, žlábkovitý, smáčknut a proražen, takže otvor je poměrně velký a okrouhlý, původní délka cca 10—11 cm, d. 7,8 cm, 3,4 g. Čtv. —8/ + 4, —8/ + 3, z rozbraného profilu mezi čtverci.
147. Inv. č. 594—993/69, zlomek malé hřivny, asi 2/3 listu chybí, žlábkovitý tyl má podlouhlý elipsovitý proražený otvor, d. 7,5 cm, 6 g. Čtv. 11/—11, hl. 60 cm, tmavá hlinitá vrstva s uhlíkem a pískem nad vrstvou s drobnými kameny.
148. Inv. č. 594—994/69, neúplná malá hřivna, u níž polovina listu a hlavice tylu chybí, proražený otvor není patrný, tyl byl plošně roztepan; exemplář představuje nedokončený výrobek, d. 12,7 cm, 19 g. Čtv. 22/—2, hl. 45 cm, hlinito-písčítá vrstva.
149. Inv. č. 594—997/69, fragment miniaturní hřivny ledabyleho provedení, polovina listu chybí, obvyklé proporce délky listu a tylu nedodrženy, tyl zcela plošný, s proraženým otvorem.
150. Inv. č. 594—995/69, celá hřivna malé velikosti, tyl je do plocha roztepan, d. 14,8 cm, 19 g. Čtv. 22/—5, hl. 70 cm, šedočerná hlinitá vrstva místy promíšená pískem.
151. Inv. č. 594—996/69, zlomek hřivny malé velikosti, u níž asi třetina listu chybí; exemplář vznikl skutím tří podélných plátků, což je zcela zřetelné, tyl je zcela plochý se symbolickým proraženým malým kruhovým otvorem o \varnothing 3,5 mm, původní délka hřivny cca 11—12 cm, d. 8,3 cm, 9 g. Čtv. 22/—5, hl. 75 cm, šedočerná hlinitá vrstva. (Obr. 7).
152. Inv. č. 594—997/69, poloviční fragment miniaturní hřivny, naplocho roztepaný tyl, proražený otvor, d. 4,5 cm, 1,3 g. Čtv. 23/—5, hl. 50 cm, tmavá hlinitá vrstva, ZV d 250, JS š. 250. (Obr. 4:1.)

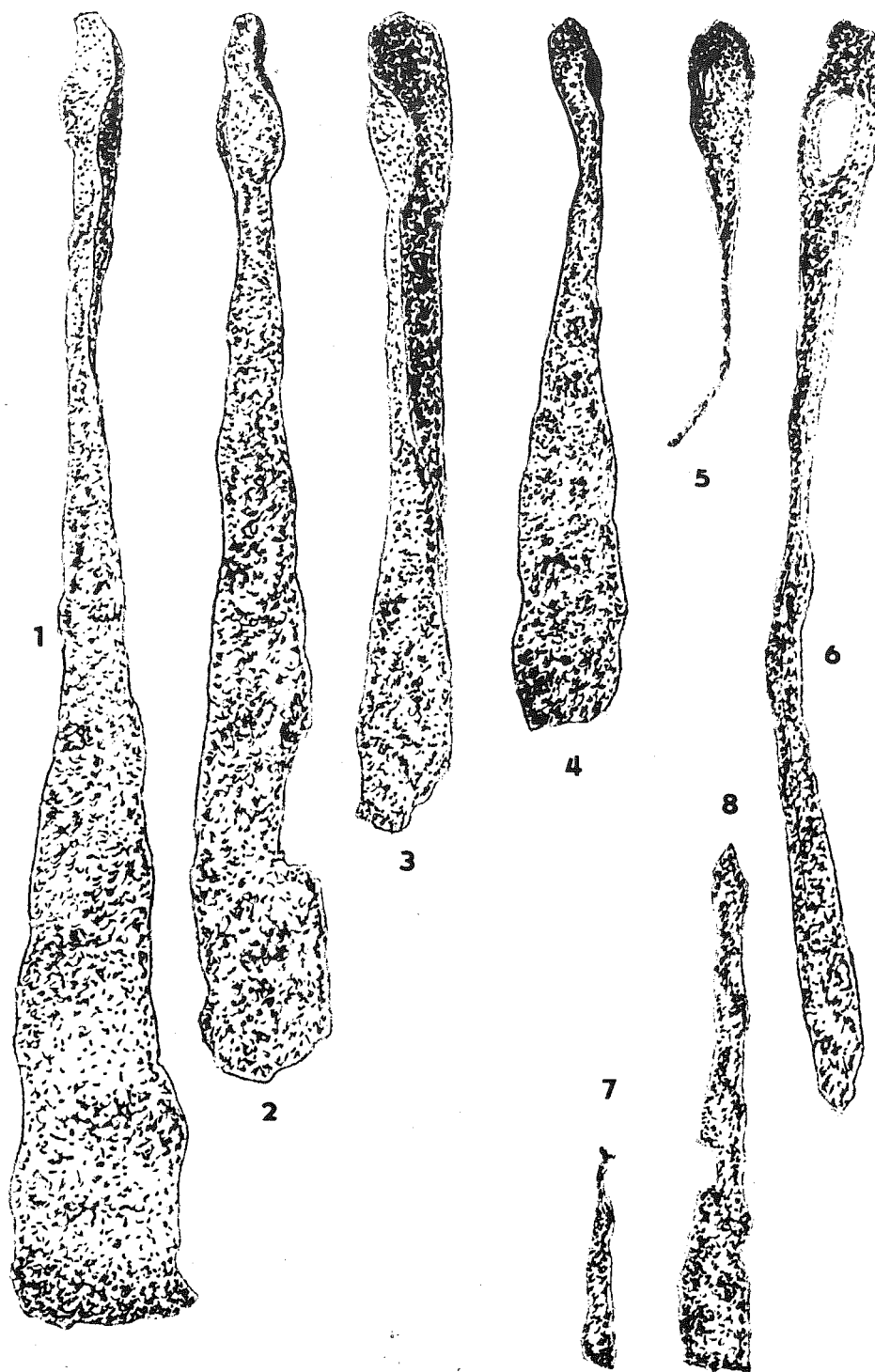
Lit.: K l a n i c a, Z.: Vorbericht über die Ergebnisse der sechzehnten Grabungskampagne in Mikulčice (Bez. Hodonín). In: Přehled výzkumů 1969, Brno 1971, s. 21—24.

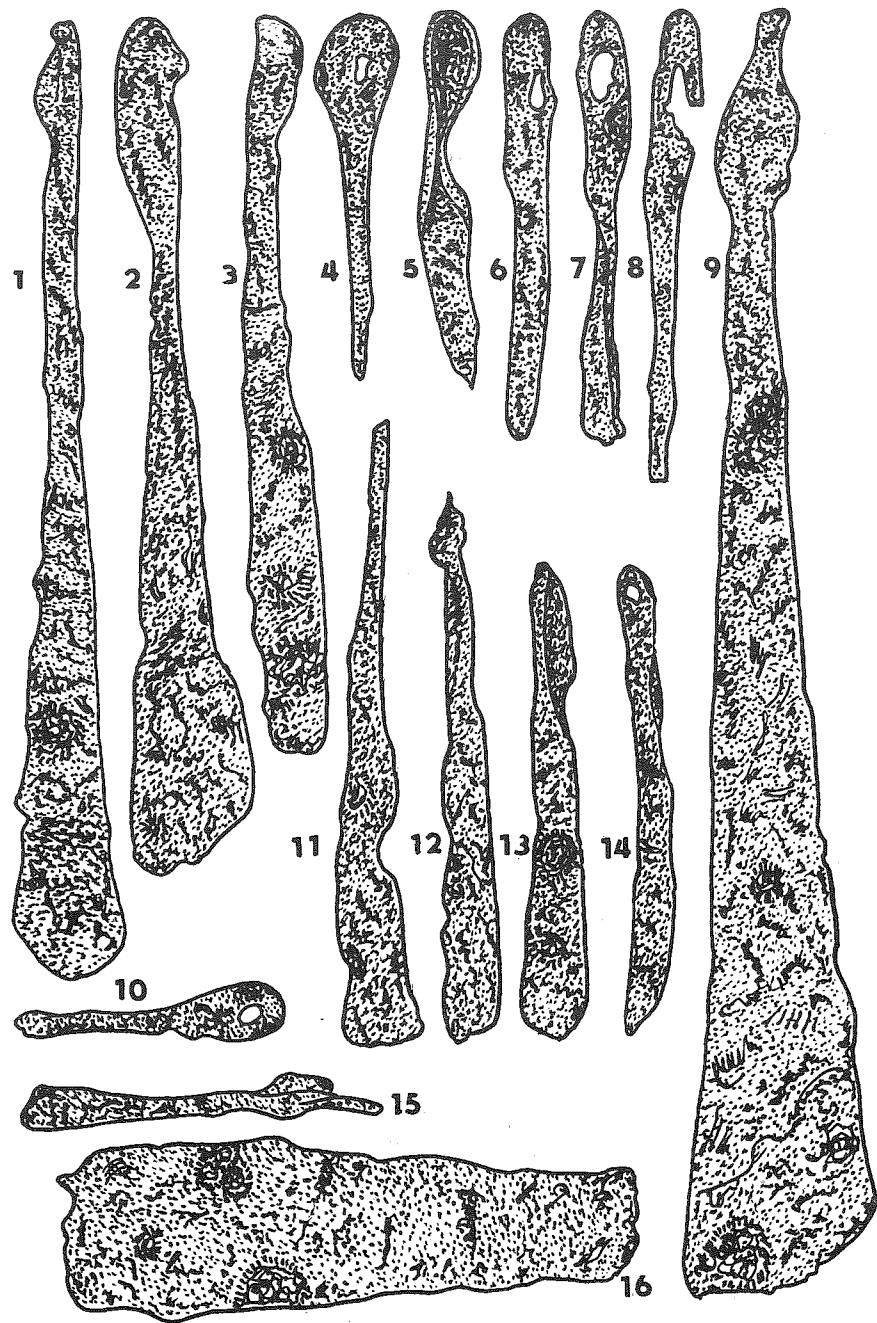
Obr. 8. 1—6, 8 nálezy železných sekerovitých hřiven ze sídlištních vrstev, 7 fragmentární hřivna — hrob č. 696. Mikulčice — knížecí hrad (1956, 1957, 1958).

I) Ojedinelé nálezy ze sídlištních vrstev z r. 1970 a 1971

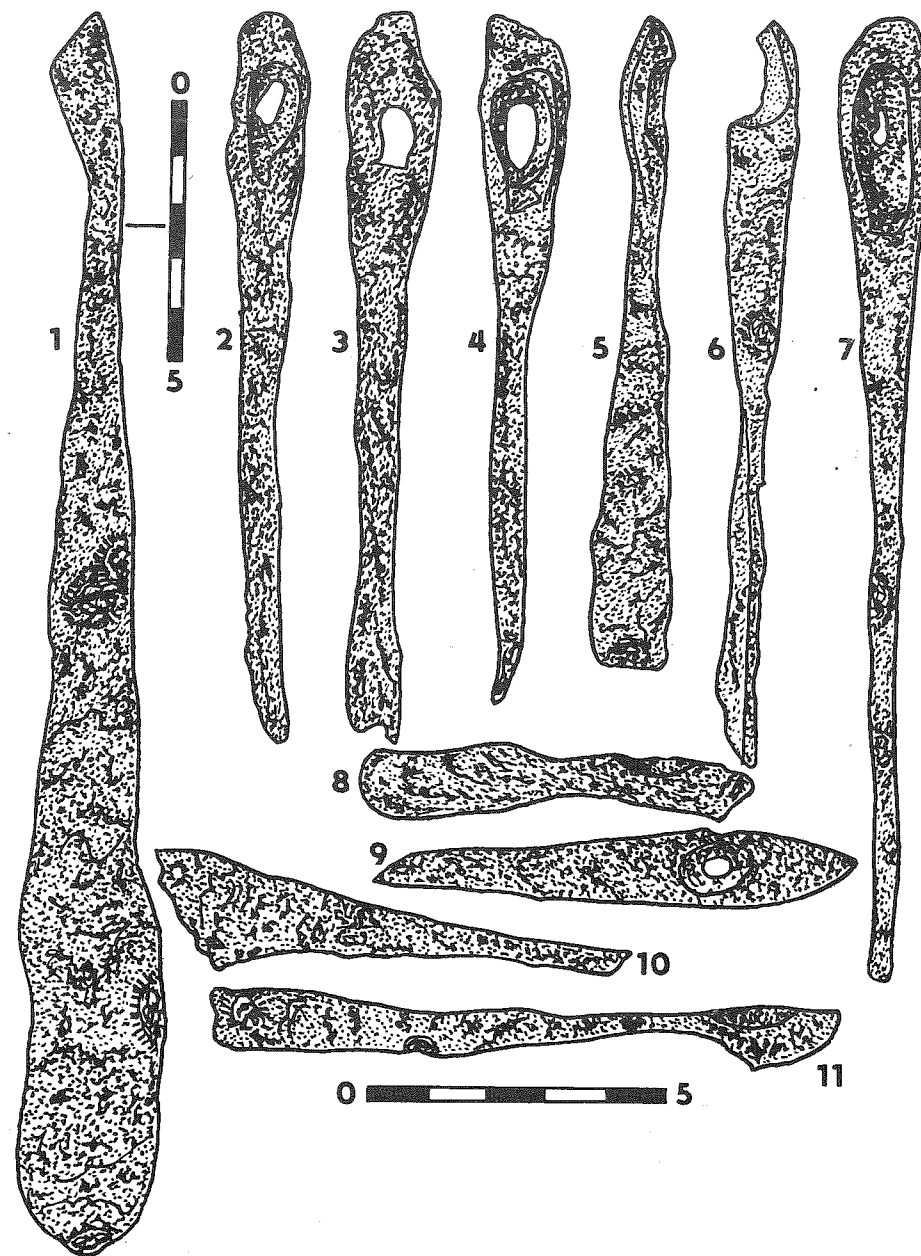
Z výzkumů v r. 1970 a 1971 pochází 22 ojedinelých nálezů sekerovitých hřiven a jejich fragmentů.

153. Inv. č. 594—702/70, asi třetina hřivny střední velikosti, se žlábkovitým týlem, bez laloků, velký proražený otvor čtvercového tvaru s roztrženými okraji, d. 7,4 cm, 10 g. Čtv. —5/+4, hl. 45 cm, ZV d 125, SJ š. 85. (Obr. 4:4.)
154. Inv. č. 594—700/70, asi polovina hřivny menší velikosti, žlábkovitý tyl s podélným zaokrouhleným proraženým otvorem, bez laloků při otvoru, d. 8,3 cm, 8 g. Čtv. —4/+9, hl. 35 cm, uprostřed čtverce horizont kamenů a malty (Obr. 4:2.)
155. Inv. č. 594—703/70, hřivna menší velikosti, chybí asi polovina listu, nedbale provedená, naplocho roztepaný tyl s velkým čtvercovým otvorem nakoso umístěným, s roztrženými okraji, d. 7,1 cm, 7 g. Čtv. —6/+6, hl. 35 cm, v jz. rohu čtverce. (Obr. 4:5)
156. Inv. č. 594—701/70, polovina hřivny střední velikosti, žlábkovitý tyl s okraji smáčknutými k sobě, takže jsou vytvořeny náznaky laloků, proražený velký obdélníkový otvor, d. 12,3 cm, 15 g. Čtv. —5/+3, hl. 45 cm. (Obr. 4:3.)
157. Inv. č. 594—700/71, polovina hřivny menší velikosti, žlábkovitý tyl s větším proraženým čtvercovitým otvorem, d. 9 cm, 11 g. Čtv. —3/+9, hl. 40 cm, mezi sutí sz. části čtverce. (Obr. 4:6.)
158. Inv. č. 594—702/71, poloviční fragment miniaturní hřivny stylizovaného provedení, zcela do tenka roztepaný okrouhlý tyl s proraženým otvorem — dírkou, d. 4,4 cm, 1 g. Čtv. 23/—3, hl. 40 cm, tmavá hlinitá vrstva — horizont kamenů, ZV d. 195 cm, SJ š. 15 cm. (Obr. 4:7.)
159. Inv. č. 594—703/71, polovina hřivny menší velikosti s plochým týlem s probitým elipsovitým protáhlým otvorem, d. 8,8 cm, 4,8 g. Čtv. 23/—2, hl. 40 cm, tmavý hlinitý zásep, VZ d. 110 cm, SJ š. 80 cm. (Obr. 4:9.)
160. Inv. č. 594—705/71, třetinový zlomek miniaturní tenké hřivny, s plochým zcela do tenka roztepaným týlem, hlavice tylu chybí, rovněž polovina listu, d. 5,4 cm, 3,2 g. Čtv. 23/—3, VZ d. 115 cm, JS š. 32 cm.
161. Inv. č. 594—706/71, polovina menší hřivny, tyl byl zcela plošně roztepan, d. 6 cm, 1,6 g. Čtv. 24/—3, hl. 50 cm, při rozebírání soklu pod kameny, VZ d. 123 cm, JS š. 227 cm.
162. Inv. č. 594—707/71, menší hřivna dochovaná v celistvosti, s plochým týlem, otvor proražený průbojníkem čtvercového průřezu, d. 14,3 cm, 12,4 g. Čtv. 24/—3, hl. 60 cm, VZ d. 163 cm, SJ š. 83 cm. (Obr. 11:7.)
163. Inv. č. 594—708/71, necelá hřivna menší velikosti, část břitu chybí, zcela plochý tyl s malým otvorem, d. 11 cm, 6 g. Čtv. 24/—3, hl. 65 cm, zásep s kameny, VZ d. 84 cm, SJ š. 228 cm.
164. Inv. č. 594—710/71, poloviční fragment miniaturní hřivny s plochým roztepaným týlem, ukončení tylu a část listu chybí, d. 6,4 cm, 2,5 g. Čtv. 25/—1, hl. 40 cm, šedá hlinitá vrstva v horizontu plochého kamení ve východní části čtverce.
165. Inv. č. 594—711/71, polovina hřivny menší velikosti, do tenka roztepaný tyl probitý malým kruhovým průbojníkem, d. 8,1 cm, 3,5 g. Čtv. 25/—1, hl. 40 cm, šedá hlinitá vrstva v horizontu plochého kamení ve východní části čtv. (Obr. 11:6.)
166. Inv. č. 594—712/71, třetinový fragment hřivny střední velikosti, poněkud masivnější,

Obr. 9 1—16 nálezy železných sekerovitých hřiven ze sídlištních vrstev (1958, 1959, 1960, 1962). Mikulčice — knížecí hrad.

Obr. 10. 1—11 železné sekerovité hřivny z depotu odkrytého ve čtverci 40/—18, severovýchodně od 5. kostela (1959). Mikulčice — knížecí hrad.

Obr. 11. 1, 2, 4 nálezy železných sekerovitých hřivny ze sídlištních vrstev (1970, 1971). Mikulčice — okolí 6. kostela. 3 — nález fragmentární hřivny z obj. č. 793 (1970). Mikulčice — okolí 6. kostela. 5, 6, 7 nálezy železných sekerovitých hřivny ze sídlištních vrstev (1971). Mikulčice — knížecí hrad, 8 nález železné sekerovité hřivny ze sídl. obj. č. 812 (1971). Mikulčice — knížecí hrad.

- s obdélníkovitým nepravidelným otvorem v žlábkovitém týlu, s nerovnými okraji, d. 10,7 cm, 15 g. Čtv. 25/—1, hl. 45 cm, SJ š. 155 cm, VZ d. 195 cm. (Obr. 11: 5.)
167. Inv. č. 594—713/71, celá dochovaná hřivna menší velikosti, zcela plochý tyl lžícovitěho tvaru, probitý otvor, d. 13,6 cm, 18,7 g. Čtv. 25/—1, hl. 45 cm, JS š. 215 cm, VZ d. 85 cm.
168. Inv. č. 594—714/71, třetina hřivny střední velikosti, poněkud masivnější, ledabyle provedený tyl, asymetrický, s obdélníkovitým otvorem, d. 9 cm, 18,5 g. Čtv. 25/—1, hl. 45 cm. V blízkosti hřivny inv. č. 712/71.
169. Inv. č. 594—715/71, téměř v celistvosti dochovaná větší hřivna, chybí jen nepatrná část listu, žlábkovitý tyl s velkým obdélníkovitým otvorem, okraje přeřnuty směrem ven, d. 28 cm, 66 g. Čtv. 25/—1, hl. 45 cm, VS š. 245 cm, VZ d. 53 cm.
170. Inv. č. 594—716/71, polovina hřivny střední velikosti, žlábkovitý tyl, obdélníkový otvor v týlu s roztřepenými okraji, d. 11 cm, 10,3 g. Čtv. 25/—1, 80 cm pod povrchem, SJ š. 135 cm, ZV d. 170 cm.
171. Inv. č. 594—717/71, třetinový fragment miniaturní hřivny s probitým obdélníkovitým otvorem, na jedné podélné straně přečnívá celá plocha z probité plochy otvoru směrem ven, d. 5,1 cm, 2 g. Čtv. 25/—1, hl. 70 cm, tmavá hlinitá výplň jámy v severní části sondy, SJ š. 50 cm, ZV d. 140 cm.
172. Inv. č. 594—718/71, poloviční fragment miniaturní hřivny s plochým týlem lžícovitě prohnutým, větším proraženým otvorem, d. 5,4 cm, 2,7 g. Čtv. 26/—2, hl. 25 cm, při otevírání čtverce.
173. Inv. č. 594—719/71, třetina menší štíhlé hřivny s velkým obdélníkovitým otvorem jednosměrně proraženým ve žlábkovitém týlu, d. 6,8 cm, 5,7 g. Čtv. 25/—4, hl. 35 cm, VZ d. 65 cm, SJ š. 85 cm.

m) Ojedinelé nálezy ze sídlištních objektů z r. 1970 a 1971

Z výzkumů v r. 1970 a 1971 pocházejí 4 ojedinelé nálezy železných sekerovitých hřivny z objektů.

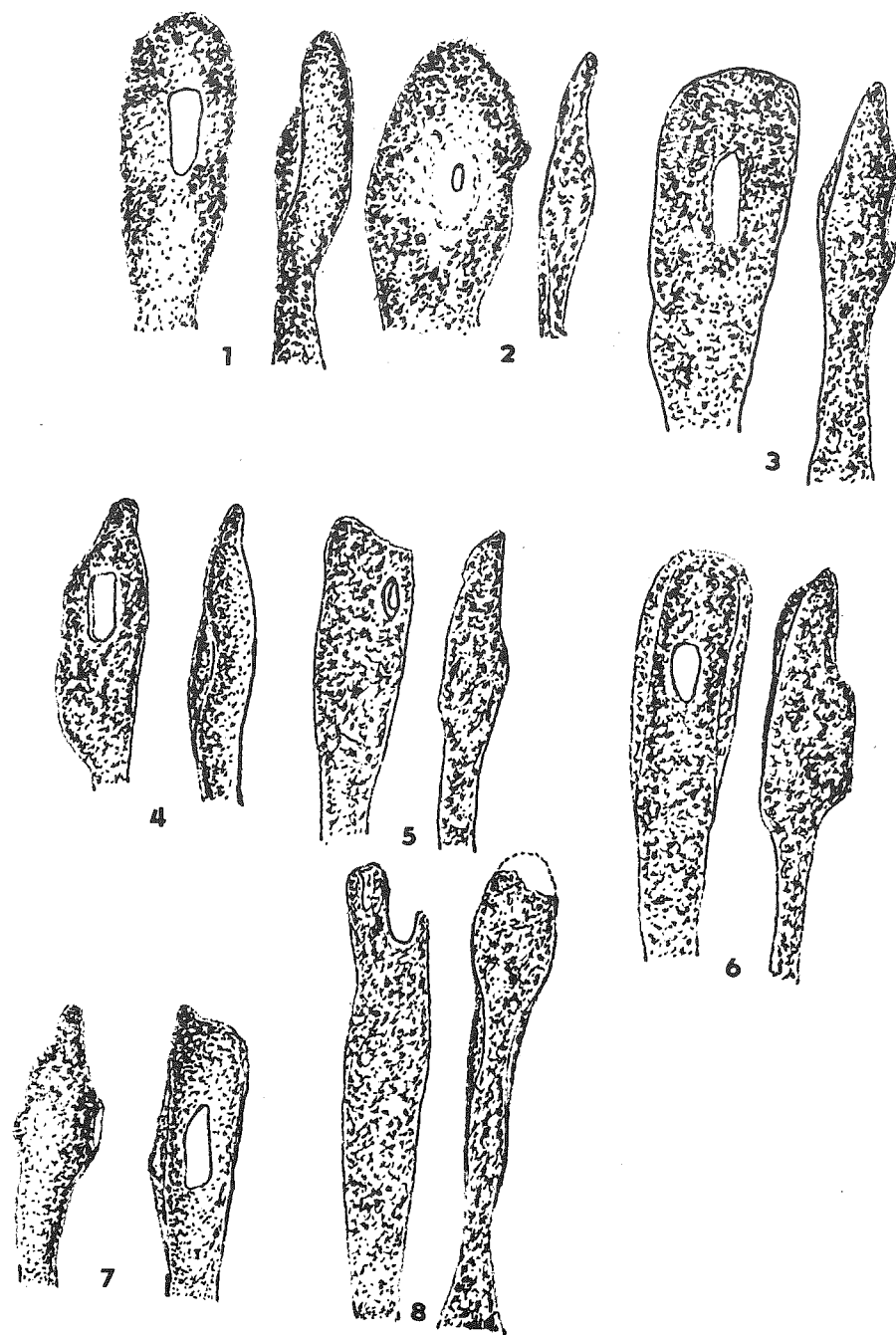
174. Inv. č. 594—704/70, poloviční fragment štíhlé hřivny střední velikosti, dochována převážná část listu, d. 14,3 cm, 17 g. Čtv. 30/+2, obj. 782, hl. 140 cm, v tmavé výplni jámy č. 782 pod 2. vrstvou sutě.
175. Inv. č. 594—701/71, poloviční fragment menší hřivny, s plošším týlem elipsoidně protáhlým, s elipsoidním otvorem, d. 9 cm, 4,9 g. Čtv. 23/+1, obj. 829, hl. 60 cm, tmavá hlinitá vrstva v kamení, u severního okraje čtverce. (Obr. 4:8.)
176. Inv. č. 594—704/71, třetina hřivny se žlábkovitým týlem, s velkým obdélníkovitým otvorem, d. 7,7 cm, 6,6 g. Čtv. 23/—2, obj. 812, hl. 50 cm pod podlažím, v zásypu obj. č. 812. (Obr. 11:8.)
177. Inv. č. 594—709/71, třetina hřivny poněkud masivnější, více než polovina břitu chybí, tyl žlábkovitý se smáčknutými okraji a s mírným náznakem laloků, velký elipsoidně oválný otvor v týlu, d. 8,4 cm, 13,2 g. Čtv. 24/—4, obj. 805, hl. 70 cm, ve výplni obj. č. 805, v severním profilu čtverce.

Lit.: Klanica, Z.: Vorläufiger Bericht über die Ergebnisse der siebzehnten Forschungssaison in Mikulčice (Bez. Hodonín). In: Přehled výzkumů 1970, Brno 1971, s. 47—50.

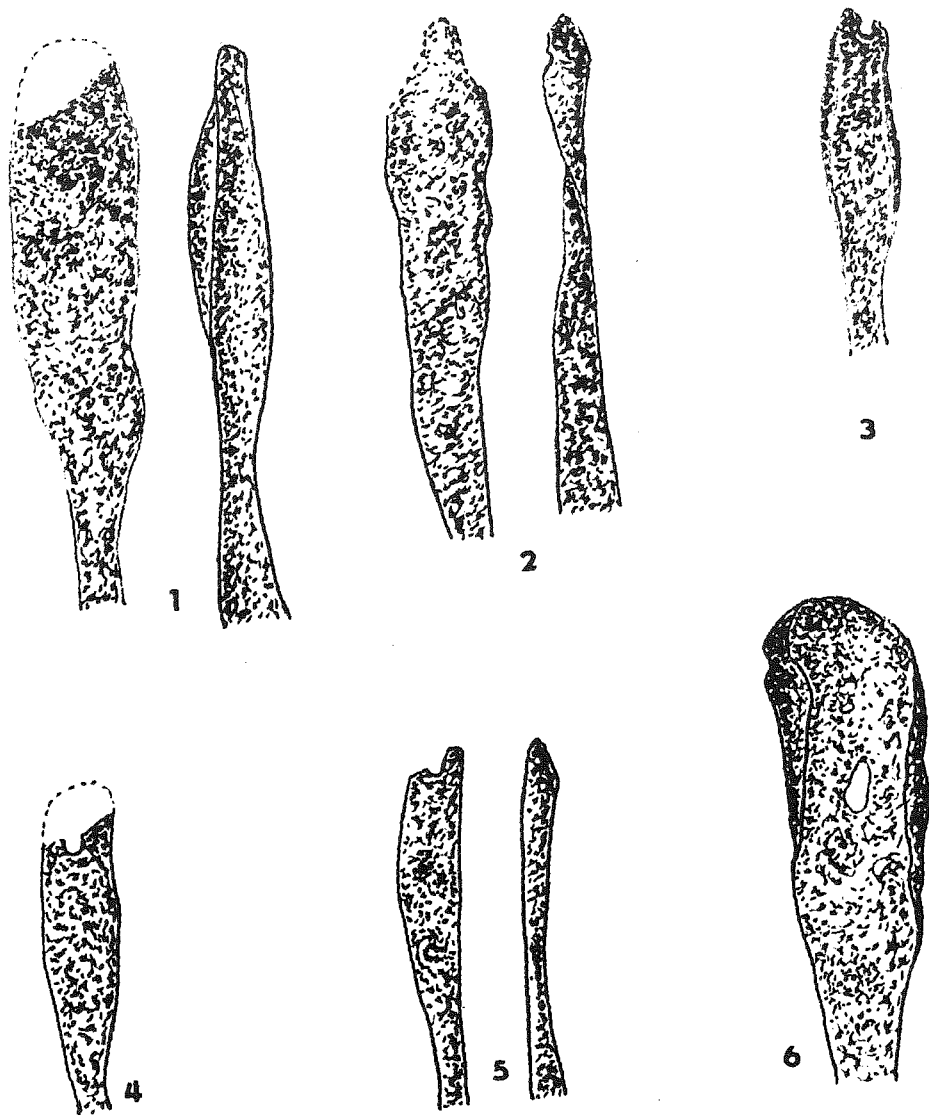
a) Hromadný nález železných předmětů pod podlahou VIII. kostela z r. 1961

V severozápadní části knížecí akropole velkomoravského hradiska byl pod podlahou VIII. kostela v r. 1961 objeven depot železných předmětů. Obsahoval celkem 96 kusů železných předmětů, z toho 55 kusů železných sekerovitých hřiven.

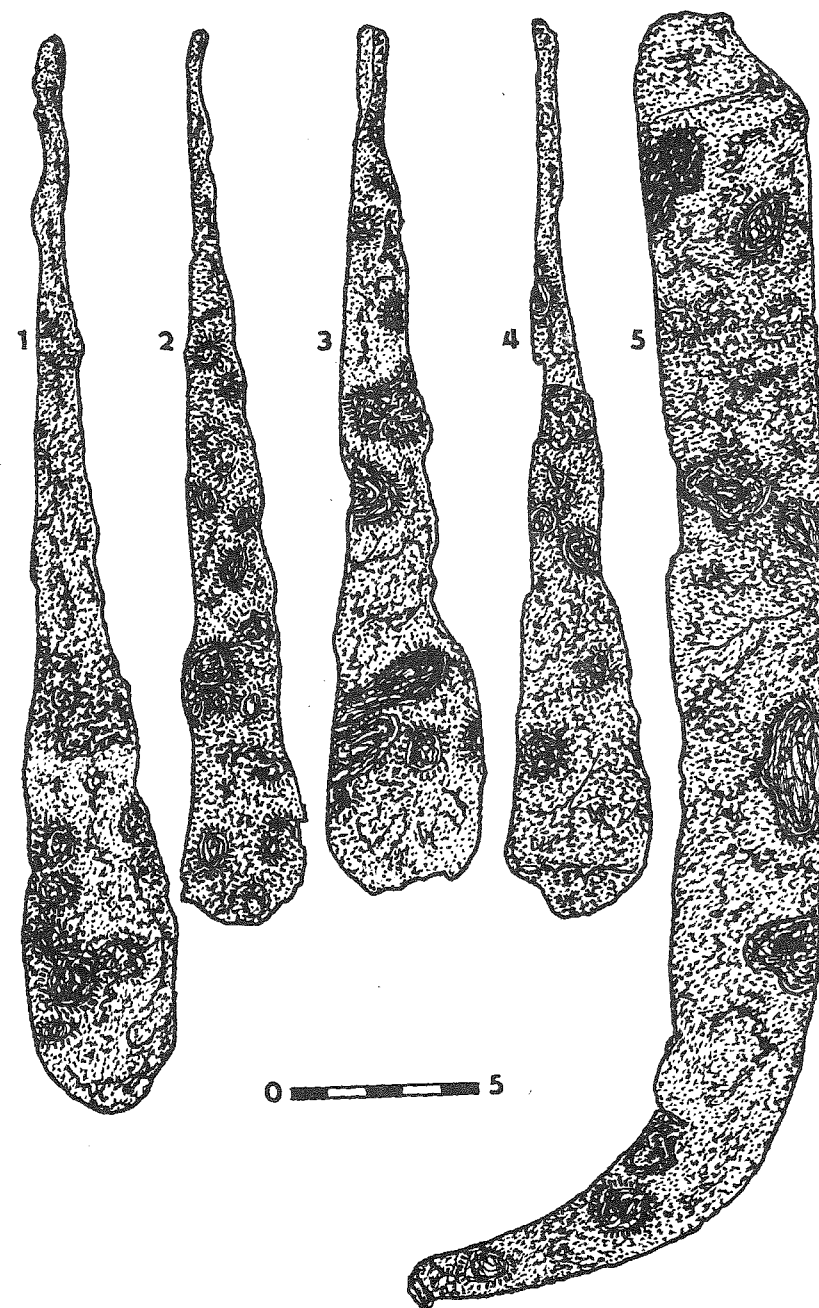
1. Inv. č. 594—133/61, velká silně korodovaná hřivna, tyl je plochý, podlouhlý, smáčknutý ve žlábek, hlavice tylu je na konci zduřelá. Otvor proražen malým předmětem, spíše jen symbolicky, sloužil k provlečení, d. 31,4 cm, 127 g. (typ I). (Obr. 13: 6, 15: 2.)
2. Inv. č. 594—134/61, velká tenká hřivna dochovaná v celistvosti, korodované vrstvy se odlupují na pevné jádro, žlábkovitý tyl je velmi úzký, nezesílený, s náznakem probitého malého otvoru, chybí nepatrná část hlavice tylu, d. 30,7 cm, 98 g. (Obr. 13: 3, 14: 1.)
3. Inv. č. 594—135/61, velká hřivna dochovaná v celistvosti, d. 30,4 cm (výstava VM).
4. Inv. č. 594—136/61, velká hřivna, u níž chybí jen špička listu, podlouhlý žlábkovitý tyl je na konci zaoblený s jednosměrně proraženým otvorem obdélníkovitého tvaru, d. 29 cm, 63 g. (Obr. 12:1, 15:1.)
5. Inv. č. 594—137/61, téměř celá velká hřivna, u níž chybí jen nepatrná část tylu a listu, d. 27 cm, 67 g.
6. Inv. č. 594—138/61, celá velká hřivna, vykované laloky při otvoru. (Obr. 12: 8, 15: 3.)
7. Inv. č. 594—139/61, celá hřivna s plochým dosti podlouhlým týlem nepravidelného tvaru, týlní otvor je vyražen směrem k hlavici tylu a posunut oproti obvyklému umístění blíže ke konci tylu, d. 27 cm, 66 g. (Obr. 12:4, 15:4)
8. Inv. č. 594—140/61, celá hřivna se žlábkovitým týlem a jednosměrně proraženým otvorem okrouhle obdélníkovitého tvaru, jehož okraje jsou roztržené a ven přehnuté. (Obr. 12:7, 15:5.)
9. Inv. č. 594—141/61, hřivna střední velikosti, chybí jen zlomek listu a hlavice tylu i s otvorem, d. 24,8 cm, 71 g. (Obr. 14:3.)
10. Inv. č. 594—142/61, hřivna s chybějící nepatrnou částí listu a tylu, štíhlého protáhlého tvaru, d. 25 cm, 32 g. (Obr. 13:5, 14:2.)
11. Inv. č. 594—143/61, štíhlá dlouhá hřivna, chybí jen část tylu s otvorem, d. 25,2 cm, 75 g. (Obr. 13:4, 14:4.)
12. Inv. č. 594—144/61, téměř celá hřivna, chybí jen nepatrná část listu, d. 26,2 cm, 53 g.
13. Inv. č. 594—145/61, celá hřivna s týlem lžícovitě prohnutým a obdélníkovitým jednosměrně proraženým otvorem, bez laloků, d. 28 cm, 83 g. (Obr. 13: 1, 16: 1.)
14. Inv. č. 594—146/61, necelá hřivna, u níž chybí hlavice tylu a část listu, plochý tyl je spečen rží, takže otvor nelze rozeznat, d. 26,5 cm, 83 g.
15. Inv. č. 594—147/61, neúplná hřivna, chybí jen část listu s žlábkovitým týlem a jednosměrně proraženým malým otvorem elipsovitého tvaru. (Obr. 12: 6, 15: 6.)
16. Inv. č. 594—148/61, zlomek hřivny střední velikosti, u níž chybí asi třetina listu, tyl je na plocho roztepaný, při pohledu shora má kapkovitý tvar, týlní otvor je spečen rží, d. 24,7 cm, 97 g. (Obr. 12:2, 16:2.)
17. Inv. č. 594—149/61, zlomek velké hřivny o původní délce cca 40 cm, u níž chybí přibližně polovina listu, týlní otvor je spečen rží, d. 25,8 cm, 83 g. (Obr. 12: 5, 18.)
18. Inv. č. 594—150/61, neúplná hřivna střední velikosti, jejíž původní délka byla cca 30 cm, chybí nepatrná část listu a tylu, d. 25 cm, 87 g. (Obr. 13:2, 16:4.)
19. Inv. č. 594—151/61, neúplná hřivna, u níž chybí asi třetina listu, tyl je prodloužený, úzký, žlábkovitý s malým jednosměrně proraženým otvorem, který má roztržené okraje a je spečen rží, d. 22,9 cm, 54 g.

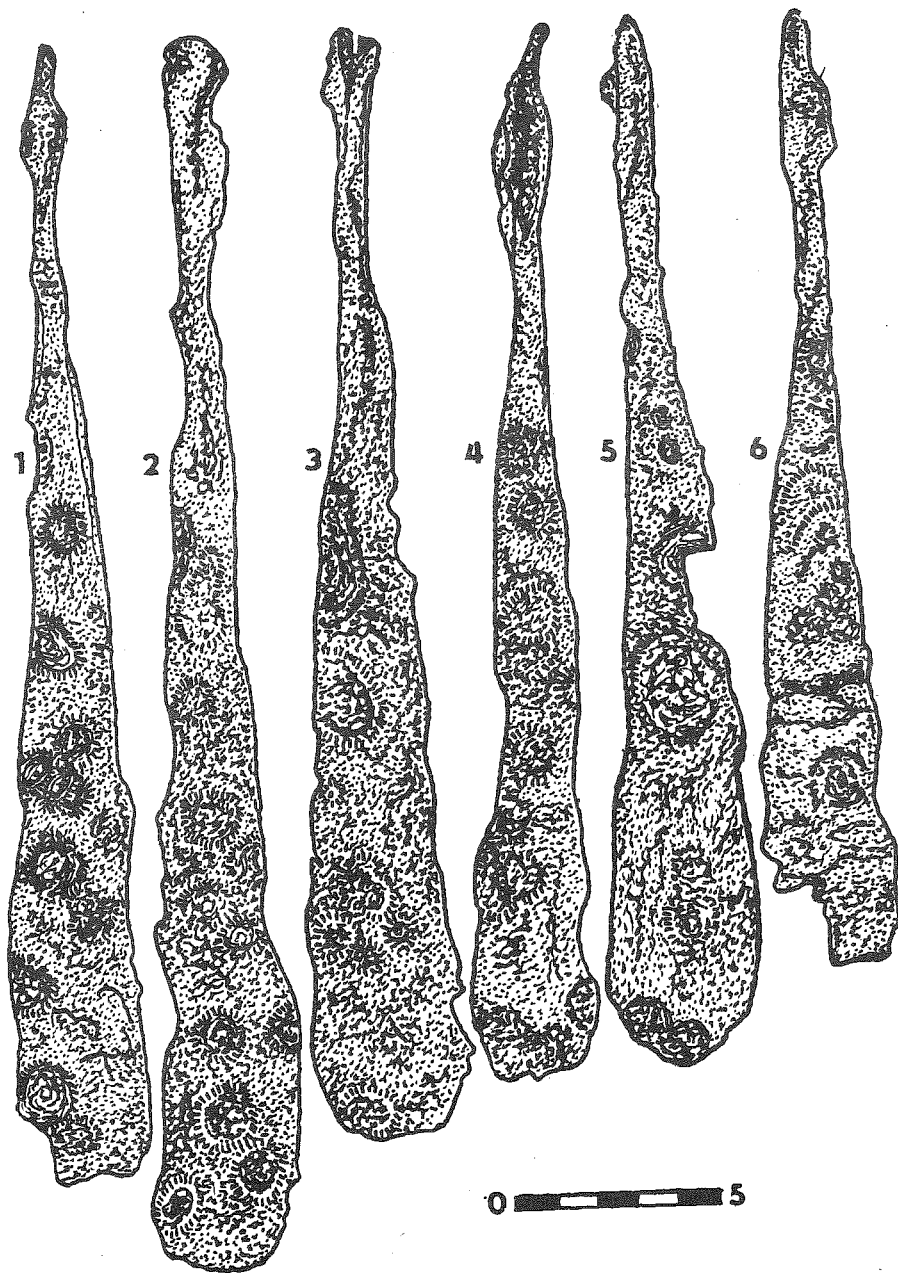
Obr. 12. 1—8 Detaily týlních částí železných sekerovitých hřiven z depotu železných předmětů uložených pod podlahou 8. kostela (1961). Mikulčice — okolí 8. kostela.

Obr. 13. 1—6 Detaily týlních částí železných sekerovitých hřiven z depotu železných předmětů uložených pod podlahou 8. kostela (1961). Mikulčice — okolí 8. kostela.

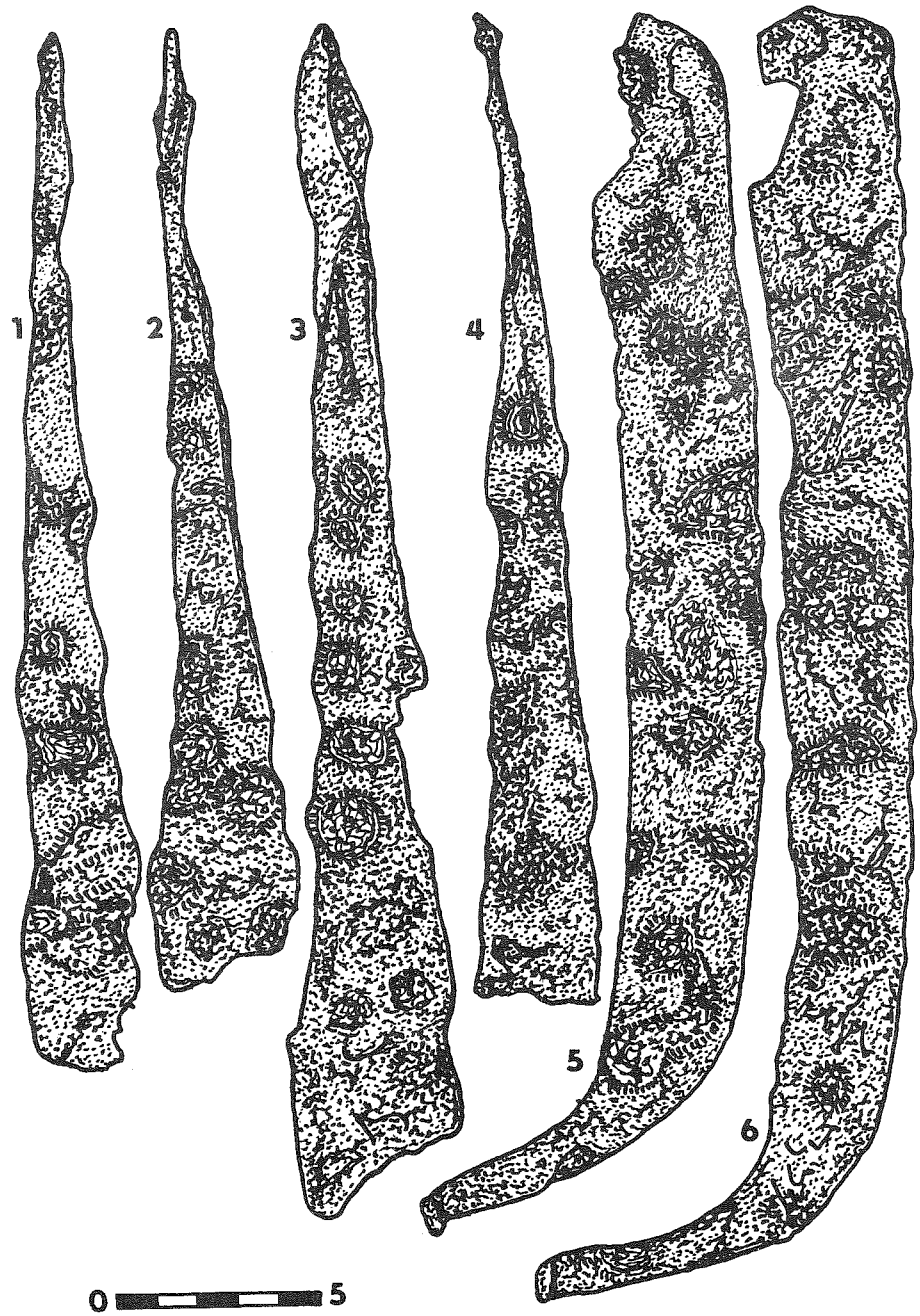

Obr. 14. Depot železných předmětů uložený pod podlahou 8. kostela (1961). 1—4 železné sekerovité hřivny, 5 kosa. Mikulčice — okolí 8. kostela.

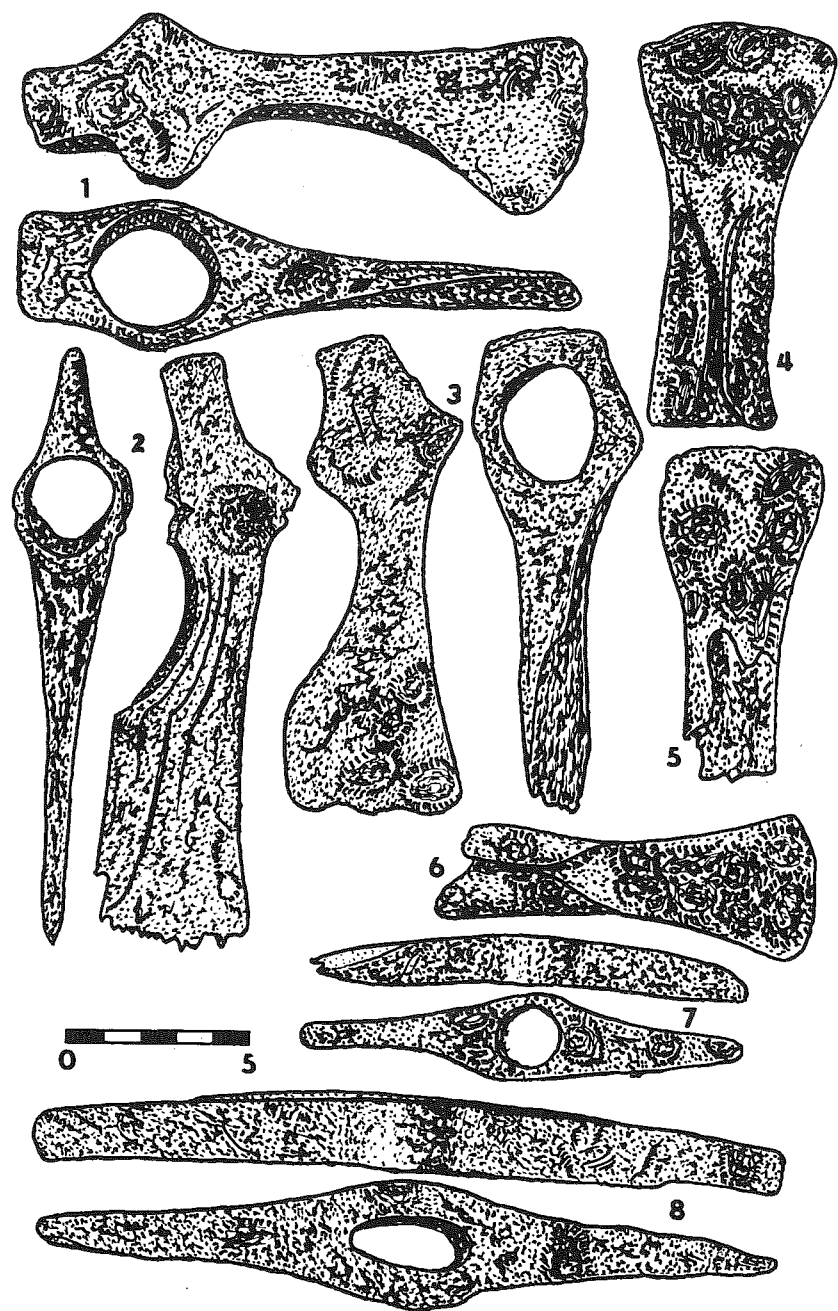

Obr. 15. Depot železných předmětů uložený pod podlahou 8. kostela (1961). 1—6 železné sekero-
vité hřivny. Mikulčice — okolí 8. kostela.

20. Inv. č. 594—152/61, zlomek hřivny střední velikosti, štíhlé, chybí asi polovina listu, s prodlouženým mírně prohloubeným týlem a menším jednosměrně proraženým otvorem, d. 21,2 cm, 37 g.
21. Inv. č. 594—153/61, zlomek masivní hřivny střední velikosti, chybí asi polovina, týlní otvor obdélníkovitý, s laloky, d. 19 cm, 49 g.
22. Inv. č. 594—154/61, neúplná hřivna střední velikosti, u níž chybí asi polovina listu, tyl je prodloužený, mírně prohloubený a opatřen menším jednosměrně proraženým otvorem, d. 18,3 cm, 60 g.
23. Inv. č. 594—155/61, zlomek masivní hřivny střední velikosti, s týlním otvorem stěmeným rzí, d. 18,5 cm, 52 g.
24. Inv. č. 594—156/61, zlomek hřivny o původní délce cca 25 cm, chybí část listu, d. 15,5 cm, 37 g.
25. Inv. č. 594—157/61, zlomek hřivny o původní délce 25 cm, nyní d. 15 cm, 33 g.
26. Inv. č. 594—158/61, zlomek hřivny s týlem lžícovitě prohnutým, s jednosměrně proraženým otvorem obdélníkovitého tvaru, bez laloků, d. 14,3 cm, 27 g.
27. Inv. č. 594—159/61, poloviční zlomek štíhlé hřivny o původní délce asi 21 cm, tyl a polovina listu chybí, d. 13,5 cm, 22 g.
28. Inv. č. 594—160/61, poloviční fragment hřivny masivnější než předchozí, původní délka asi 30 cm, tyl je roztepán a špičatě zakončen, opatřen obdélníkovitým otvorem, jehož okraje jsou staženy k sobě, takže vytvářejí laloky, d. 13,1 cm, 45 g.
29. Inv. č. 594—161/61, fragment hřivny stejného provedení jako i. č. 160/61, d. 13,5 cm, 35 g.
30. Inv. č. 594—162/61, fragment malé hřivny, chybí téměř celý list, původní délka cca 16 cm; tyl je žlábkovitý, provedený stejnou technikou jako u ostatních předchozích hřiven, malý otvor elipsovitého tvaru je proražen, d. 8,2 cm, 14 g.
31. Inv. č. 594—163/61, zlomek hřivny téhož typu jako i. č. 161/61 a 162/61, ale v menším provedení.
32. Inv. č. 594—164/61, zlomek menší hřivny, d. 9,5 cm, 14 g.
33. Inv. č. 594—165/61, zlomek menší hřivny s týlním otvorem slepeným rzí, d. 12,4 cm, 25 g.
34. Inv. č. 594—166/61, poloviční fragment hřivny s krátkým žlábkovitým týlem a malým podélným proraženým otvorem, ledabyle provedeným a posunutým až k hlavici týlu, což se vymyká obvyklému umístění, d. 11,4 cm, 29 g.
35. Inv. č. 594—167/61, zlomek břitu, d. 7,8 cm.
36. Inv. č. 594—168/61, fragment malé hřivny, u níž chybí polovina listu; tyl je dlouhý, stejně široký po celé délce, a to i v místě zaoblené hlavice, proražené úzkým obdélníkovitým otvorem, d. 10 cm, 23 g.
37. Inv. č. 594—169/61, zlomek hřivny větší velikosti o původní délce 35—40 cm; d. 18,5 cm, 57 g.
38. Inv. č. 594—170/61, část listu hřivny větší velikosti, d. 17,6 cm, 57 g.
39. Inv. č. 594—171/61, fragment listu hřivny střední velikosti, d. 16,7 cm, 38 g.
40. Inv. č. 594—172/61, úlomek listu hřivny větší velikosti, d. 15,5 cm, 32 g.
41. Inv. č. 594—173/61, zlomek listu hřivny větší velikosti, d. 14 cm, 47 g.
42. Inv. č. 594—174/61, část listu hřivny větší velikosti, d. 13,5 cm, 30 g.
43. Inv. č. 594—175/61, fragment listu hřivny větší velikosti, d. 13,3 cm, 23 g.
44. Inv. č. 594—176/61, úlomek listu hřivny větší velikosti, d. 11,6 cm, 16 g.
45. Inv. č. 594—177/61, zlomek listu hřivny větší velikosti, d. 10,6 cm, 28 g.
46. Inv. č. 594—178/61, zlomek listu větší hřivny, d. 7,5 cm, 23 g, š. listu 40 mm.
47. Inv. č. 594—179/61, fragment listu velké hřivny, max. š. listu 35 mm.
48. Inv. č. 594—180/61, úlomek listu velké hřivny, max. š. listu 44 mm.
49. Inv. č. 594—181/61, zlomek listu větší hřivny, max. š. listu 35 mm.

Obr. 16. Depot železných předmětů uložený pod podlahou 8. kostela (1961). 1—4 železné sekero-
vité hřivny, 5—6 kosity. Míkulčice — okolí 8. kostela.

Obr. 17. Depot železných předmětů uložený pod podlahou 8. kostela (1961). 1—3 sekery-brada-
tice, 4—6 otky, 7—8 kovářská kladívka. Míkulčice — okolí 8. kostela.

50. Inv. č. 594—182/61, zlomek listu středně velké hřivny, max. š. listu 35 mm.
 51. Inv. č. 594—183/61, zlomek listu.
 52. Inv. č. 594—184/61, zlomek listu.
 53. Inv. č. 594—185/61, zlomek listu.
 54. Inv. č. 594—186/61, celá hřivna s týlem do plocha roztepaným v obdélníkovitý tvar, týlní otvor je rovněž obdélníkovitý, s roztrpenými okraji, jež jsou na opačné straně staženy k sobě tak, že tvoří laloky. V ploše listu hřivny byla vyseknuta trojúhelníkovitá část — výseč. (Obr. 12:3, 16:3.)
 55. Inv. č. 594—187/61, zlomek listu hřivny.

Lit.: Tejral, J.: Sklad železných předmětů na hradišti v Mikulčicích. In: Almanach Velká Morava, MM Brno, s. 136.

b) Ojedinelý nález ze sondy u VIII. kostela z r. 1966.

56. Inv. č. 594—479/66, neúplná hřivna střední velikosti, chybí asi třetina listu; malý a masivní tyl je plochý, jen mírně lžícovitě prohnutý s proraženým nevelkým okrouhle elipsovitém otvorem, bez náznaku laloků; hřivna se typově liší od ostatních nálezů, d. 18 cm, 65 g. Hl. 50 cm, 2/11, sonda východně od VIII. kostela.

OPEVNĚNÉ SÍDLIŠTĚ PŘIMYKAJÍCÍ SE NA ZÁPADNÍ STRANĚ KE KNÍŽECÍMU HRADU

a) Ojedinelé nálezy ze sídlištních vrstev z let 1960—1961, 1964, 1966—1967

Při výzkumu v letech 1960 a 1961 byly získány dva ojedinelé nálezy sekerovitých hřiven, z r. 1964 tři nálezy, z let 1966 a 1967 celkem deset sekerovitých hřiven ze sídlištních vrstev. Hřivny inv. č. 594—505/66, 594—487/66, 594—440/66 pocházejí z říčního koryta, hřivna 594—421/66 ze sondy vodárna. Hřivna 594—1994/64 pochází z objektu č. 588.

1. Inv. č. 594—918/60, část miniaturní hřivničky, d. 6,3 cm, 5 g. Čtv. A 17, hl. 40—50 cm.
2. Inv. č. 594—527/61, fragment miniaturní hřivničky, d. 5,7 cm, 3 g. Čtv. C/I, hl. 40—60 cm.
3. Inv. č. 594—464/64, fragment malé hřivny, chybí list i část týlu, který je na plocho roztepán, d. 6,3 cm, 5 g. Čtv. L/3, hl. 70 cm.
4. Inv. č. 594—10944/64, fragment malé hřivny, u něhož chybí list, tyl je lžícovitě prohnut s jednosměrně proraženým větším obdélníkovitým otvorem, d. 7 cm, 8 g. Čtv. G/15, hl. 15 cm.
5. Inv. č. 594—1994/64, fragment menší hřivny, chybí větší část listu, tyl je plošně asymetrický, rozklepán, proražen velkým oválným otvorem, d. 9 cm, 13 g. Čtv. —U/3, hl. 10 cm, nalezen v obj. č. 588.
6. Inv. č. 594—421/66, téměř celá hřivna, štíhlá, strávená rzí. Chybí jen část listu, tyl je plošně do tenka roztepán, lžícovitě prohnutý a proražen velkým otvorem okrouhlého tvaru, bez náznaku laloků, d. 13,5 cm, 10 g. Profil čtv. G—H/14, sonda vodárna.
7. Inv. č. 594—440/66, fragment miniaturní hřivny, u níž chybí list, tyl je žlábkovitě prohnutý s malým jednosměrně proraženým otvorem nepravidelného tvaru s roztrpenými okraji, d. 5 cm, 4 g. Čtv. —KA/—21, hl. 50 cm, tmavá hlinitá vrstva.

8. Inv. č. 594—505/66, část malé hřivny se lžícovitě prohnutým týlem, d. 9 cm. Čtv. —I/—24, hl. 40 cm.
9. Inv. č. 594—487/66, celá hřivna dobře zachovalá s týlem žlábkovitě prohnutým, s protitým velkým obdélníkovitým otvorem. Na jedné straně okraje jsou tupé laloky, d. 25,5 cm, 87 g, max. š. 30 mm. Čtv. —J/—18.
10. Inv. č. 594—463/67, fragment miniaturní hřivny, hlavice týlu a část listu chybí, týlní otvor je ledabyle proražený a má roztrpené okraje, d. 5,1 cm, 3 g. Čtv. K 13, hl. 25 cm, tmavá hlinitá vrstva.
11. Inv. č. 594—466/67, fragment miniaturní hřivny, u níž chybí asi třetina listu, tence roztepaný tyl byl při prorážení otvoru promáčknutý, okraje otvoru jsou nerovné a roztrpené, d. 5,3 cm, 3,2 g. Čtv. K 13, hl. 45 cm, tmavá hlinitá vrstva.
12. Inv. č. 594—464/67, zlomek hřivny střední velikosti, chybí dvě třetiny listu, tyl je plošně roztepán do podélně lžícovitého tvaru a je opatřen jednosměrně proraženým otvorem, d. 11,6 cm, 18,9 g. Čtv. J 13, hl. 30 cm, tmavá hlinitá vrstva.
13. Inv. č. 594—465/67, miniaturní hřivna, u níž chybí pouze špička listu, tyl je zcela plošně roztepán do kapkovitého tvaru a proražen otvorem, d. 5,8 cm, 3,3 g. Čtv. J 11, hl. 30 cm.
14. Inv. č. 594—467/67, fragment malé hřivny, více než polovina listu chybí, rovněž tyl, d. 9 cm, 17 g. Čtv. K 18, hl. 65 cm, tmavá hlinitá vrstva.
15. Inv. č. 594—470/67, fragment hřivny střední velikosti, chybí třetina listu a tyl, d. 16 cm, 54 g. Čtv. —KE/—23, hl. 156 cm, snižování vrstvy naplaveného jemného písku.

Lit.: Klaničková, Z.: Předběžná zpráva o výzkumu slovanského hradiska v Mikulčicích za rok 1966, okr. Hodonín. In: Přehled výzkumů, Brno 1967, s. 41—47.

b) Ojedinelý nález z objektu v r. 1961

Při výzkumu v r. 1961 byl v obj. IV/VIII nalezen zlomek miniaturní hřivny.

16. Inv. č. 594—534/61, fragment miniaturní hřivny, d. 6,1 cm, obj. IV/VIII, horní vrstva.

c) Společný nález dvou sekerovitých hřiven ze sídlištní vrstvy v r. 1967

17. Inv. č. 594—468/67, zlomek listu hřivny střední velikosti, d. 5,3 cm, 5 g. Čtv. —KG/—24, hl. 156 cm, vrstva hrubšího šterku u kúlové jamky č. 203.
18. Inv. č. 594—469/67, fragment malé hřivny, chybí tyl a špička listu, d. 6,5 cm. Čtv. —KG/—24, hl. 156 cm, vrstva hrubšího šterku u kúlové jamky č. 203.

d) Ojedinelé nálezy sekerovitých hřiven ze sídlištních vrstev z výzkumu prováděného v r. 1972, 1973, 1974 a 1975

19. Inv. č. 594—423/72, polovina hřivny střední velikosti, hlavice týlu i část listu chybí, d. 13,6 cm, 43 g. Čtv. —23/—16, JZ š. 220, VZ d. 233, hl. 70 cm, pod severním profilem v hlinitopísčité vrstvě.
20. Inv. č. 594—424/72, téměř celá hřivna, chybí jen malá část listu, tyl úzký, lžícovitý, malý kruhový otvor spečen rzí, d. 21 cm, 44 g. Čtv. —23/—16, hl. 100 cm, hlinito-písčitá vrstva s uhlíky v jv. rohu čtverce.
21. Inv. č. 594—569/73, celá hřivna střední velikosti s úzkým žlábkovitým týlem s velkým

- obdélníkovitým otvorem a mírnými náznaky laloků; svým provedením se liší od ostatních hřiven, d. 23,5 cm, týlní otvor 15,5 × 11,1 mm, 60 g. Čtv. —17/—11, v západní polovině sondy těsně pod vrstvou kamenů.
22. Inv. č. 594—607/74, fragment hřivny — týl lžícovitě prohnutý s okrouhlým probitým otvorem, d. 6,3 cm, 40 g. Čtv. —15/—30, hl. 40 cm, tmavá hlinitá vrstva s vystupujícími skupinami kamenů.
 23. Inv. č. 594—608/74, polovina silně korodované hřivny, zakončení hlavice týlu a polovina listu chybí, týl je úzký, lžícovitý, d. 12 cm, 33 g. Čtv. —16/—20, hl. 60 cm, VZ d. 205 cm, JS š. 56 cm.
 24. Inv. č. 594—609/74, hřivna na délku dochovaná v celistvosti, týl má úzký lžícovitý, otvor spečen rzí, d. 24,5 cm, 93 g. Čtv. —16/—20, VZ d. 205 cm, JS š. 56 cm, hl. 60 cm.
 25. Inv. č. 594—610/74, fragment — konec hlavice týlu, d. 4,8 cm, 17 g. Čtv. —16/—20, hl. 60 cm, VZ d. 205 cm, JS š. 56 cm.
 26. Inv. č. 594—611/74, fragment hřivny — hlavice s týlem, d. 2,8 cm. Čtv. —16/—20, hl. 60 cm, VZ d. 205 cm, JS š. 56 cm, v zásypu objektu?
 27. Inv. č. 594—612/74, třetinový fragment hřivny, týl lžícovitý, otvor spečen rzí, d. 7,4 cm, 11 g. Čtv. —19/—31, VZ d. 242 cm, SJ š. 84 cm, hl. 40 cm, tmavá hlinitá vrstva s kameny.
 28. Inv. č. 594—613/74, třetinový fragment hřivny, týl lžícovitý, spečen rzí, část týlu chybí, 10 g. Čtv. —19/—31, hl. 50 cm, tmavá hlinitá vrstva se skupinami drobných kamenů, nalezeno v polovině čtverce.
 29. Inv. č. 594—3325/75, fragment hřivny, 17 g. Čtv. —15/—22, hl. 70 cm, ZV 90 cm, SJ 85 cm, šedý hlinitý zásyp s uhlíky.
 30. Inv. č. 594—3246/75, fragment hřivny, 15 g. Čtv. —16/—22, hl. 55 cm, SJ 175 cm, ZV 15 cm.

OKOLÍ VI. KOSTELA

a) Ojedinelý nález z objektu v prostoru za VI. kostelem

V severovýchodní části hradiště v prostoru za VI. kostelem byl v obj. č. VII nalezen zlomek hřivny.

1. Inv. č. 594—529/60, zlomek masivní hřivny s laloky při otvoru a velkým otvorem, d. 16,4 cm, 58 g.

b) Ojedinelý nález ze sídlištní vrstvy z r. 1969

2. Inv. č. 594—989/69, zlomek miniaturní hřivny s plošně roztepaným týlem, s proraženým otvorem, asi polovina listu chybí, původní délka hřivny cca 6 cm. Čtv. 21, hl. 50 cm

c) Ojedinelé nálezy ze sídlištních vrstev z r. 1970, 1971 a 1975

3. Inv. č. 594—696/70, třetinový fragment hřivny střední velikosti, masivnější, žlábkovitý týl, bez laloků při otvoru, obdélníkovitý otvor dosti velký, d. 8,8 cm, čtv. 17,7 g. čtv. 34, hl. 20 cm, SJ š. 80 cm, ZV d. 160 cm. (Obr. 11:2.)

4. Inv. č. 594—697/70, přibližně třetinový fragment hřivny, týl plochý, roztepaný, okrouhlého tvaru, s proraženým otvorem, d. 7,8 cm, 6,4 g. čtv. 55, hl. 40 cm, JS š. 120 cm, ZV d. 240 cm.
5. Inv. č. 594—699/71, třetinový fragment hřivny, týl žlábkovitý, velký obdélníkovitý otvor jednosměrně proražený, d. 7,4 cm, 6 g. čtv. 60, hl. 30 cm, SV — JZ — 20 cm, JV — SZ — 218 cm. (Obr. 11:1.)
6. Inv. č. 594—698/71, polovina miniaturní hřivny, týl chybí a část listu rovněž, d. 6 cm, v. 2,5 g. čtv. 60, hl. 20 cm.
7. Inv. č. 594—699/70, polovina malé hřivny skuté ze dvou kusů, týl je plochý, s proraženým nepravidelným otvorem, d. 7 cm, 4,5 g. čtv. 58, hl. 60 cm, tmavá hlinitá výplň jámy u propadajících se kamenů. (Obr. 11:4.)
8. Inv. č. 594—3245/75, fragment hřivny, 5 g. Čtv. 65, hl. 20 cm, VZ 245 cm, JS 210 cm.

d) Ojedinelý nález z objektu z r. 1970

V obj. 793, v horní vrstvě rozsáhlé jámy byl nalezen zlomek hřivny.

9. Inv. č. 594—698/70, poloviční zlomek miniaturní hřivny, plochý roztepaný týl s proraženým otvorem okrouhlého tvaru, d. 6 cm, 2,8 g. 58, hl. 60 cm. (Obr. 11:3.)

ŽABNÍK

a) Ojedinelý nález ze sídlištní vrstvy.

1. Inv. č. 594—975/76, přibližná polovina hřivny střední velikosti, se lžícovitým týlem, asymetrickým otvorem, probitým, nyní zcela spojeným rzí, d. 7,8 cm, 9 g. Lokal. 107, VZ 22 cm, SJ 190 cm, hl. 50 cm.

ZUSAMMENFASSUNG

Archäologische Funde zur Entwicklung des Geldumtausches in Großmähren

Aufgrund des bisherigen Erkenntnisstandes können wir behaupten, daß es in den Wirtschafts- und Warenbeziehungen der Gesellschaft der Periode vor dem Großmährischen Reich noch nicht zur Absonderung und Festsetzung bestimmter Zahlungsmittel kam, die einen allgemeinen Wertmaßstab aller umzutauschenden Waren und Produkte bedeuteten hätten. Weitaus besser kann man die Wirtschafts- und Währungsbeziehungen im frühfeudalen Staatsgebilde des Großmährischen Reiches im 9. Jahrhundert rekonstruieren, denn für diesen Zeitabschnitt stehen uns einige Quellengattungen zur

TOMÁŠ KREJČÍK

NÁLEZ MORAVSKÝCH DENÁŘŮ VE STARÉM MĚSTĚ (M. Č. UHERSKÉ HRADIŠTĚ)

Verfügung: schriftliche Aufzeichnungen und materielle Quellen authentischer Natur einschließlich der wichtigen Gruppe der Münzfunde, wenngleich diese nicht allzu zahlreich sind. Erstrangige Bedeutung für die Erkenntnis der Wirtschafts- und Geldbeziehungen haben die Zahlungsmittel materiellen Charakters, die durchweg aus systematisch vorgenommenen archäologischen Ausgrabungen nach dem J. 1945 stammen. Es sind dies eiserne Axtbarren, Goldbleche und -stäbchen, Gewichte, Goldschmuck, Bleibarren und Münzen.

Die Bearbeitung der Problematik der Zahlungsmittel des Großmährischen Reiches ist verhältnismäßig ausgedehnt und daher gliedere ich sie in zwei Teile (I, II). Im ersten Teil wird eine erschöpfende Bestandaufnahme der Funde der eisernen Axtbarren aus Mikulčice gegeben, die aus den Ausgrabungen der Jahre 1955—1975 stammen. Die Funde dieser Barren und ihrer Fragmente werden in Gruppen nach der näheren Bestimmung der Funde im Rahmen der jeweils untersuchten Lokalität gegliedert. Ich zitiere die Lagen: 1. Fürstenburg, 2. Vorburg — Umgebung der VIII. Kirche, 3. befestigte Siedlung, die sich an der westlichen Seite an die Fürstenburg anschließt, 4. Umgebung der VI. Kirche, 5. Žabník.

Bei jedem Fundstück werden die grundlegenden Fundumstände, die metrologischen Daten, eine kurze Beschreibung des Stückes und zwecks eindeutiger Identifizierung die Inventarnummer angeführt. Im Rahmen der einzelnen Gruppen werden nach den Fundpositionen die vereinzelter Barrenfunde aus den Siedlungsschichten, aus ihren Objekten, gemeinsame Axtbarren Funde von 2—3 Barren Funde aus Gräbern und Depots angeführt. Alle Exemplare der eisernen Axtbarren werden auf der Arbeitsstätte der Expedition des Archäologischen Instituts der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften in Mikulčice (Bezirk Hodonín) aufbewahrt.

Alle diese Daten bieten die Möglichkeit einer Auswertung der Funde eiserner Axtbarren aus dem Burgwall Mikulčice, was ich dann im folgenden Teil II versuchen will, der in der Zeitschrift Numismatický sborník 19 publiziert werden soll. Darin wird eine Auswertung auch der übrigen Funde von Zahlungsmitteln materiellen Charakters (Goldbleche und -stäbchen, Bleibarren, Münzen) Platz finden. Dieser Versuch wird eine Rekonstruktion der erreichten Stufe der Geldentwicklung im Großmährischen Reich und deren Einbeziehung in weitergespannte europäische Zusammenhänge zum Ergebnis haben.

Es muss konstatiert werden, daß bei den bisherigen Wertungen des Inhalts der materiellen Kultur jener Gattung von Quellen nicht genügend Aufmerksamkeit zuteil wurde, die augenscheinlich die in der frühfeudalen slawischen Gesellschaft auf unserem Territorium verwendeten Zahlungsmittel repräsentieren. Wir nehmen an, daß die Ergebnisse der partiellen Bewertungen der erwähnten gewichtigen Quellengattung zu einer komplexen Erkenntnis der damals erreichten Entwicklungsstufe der Geld- und Wirtschaftsstruktur im Grossmährischen Reich beitragen werden.

Übersetzt von dr. A. Hubala

Při archeologickém výzkumu velkomoravské palácové architektury, který provádělo Moravské muzeum v Brně pod vedením prof. dr. V. Hrubého, DrSc., a dr. K. Marešové, CSc., ve Starém Městě, poloha „Na dědině“, byly dne 19. června 1984 nalezeny čtyři denárové ražby.

Po pravé straně vchodu do paláce, z něhož byly archeologicky zjištěny pozůstatky portálu, do čtyři metry široké předsíně kryté dusanou maltovou podlahou červeně terasovitěho vzhledu, byla ve vrstvě hlíny asi 10 cm nad podlahou a asi v hloubce 60 cm pod dnešní úrovní objevena skupinka poněkud rozhozených čtyř denárů, ale přesto k sobě slepených světlezelenou patinou. Výskyt denárů v této nálezové situaci je náhodný a nikterak nesouvisí se zkoumanou velkomoravskou architekturou.¹

Dvě mince z nálezů jsou známy:

1. M o r a v a , Olomoucko, O t a I . (1061—1087), denár, Fiala X-5, č. 1 106, Cach 376.²

L: V perlovci hlava muže zprava, okraj zoubkovaný

OTTOZEBAAZDEI

R: V perlovci okřídlené poprsí zpredu

Průměr 16,2 mm; hmotnost 0,620 g.

WENCZLVN

¹ Pisemné sdělení dr. K. Marešové, CSc. Prof. dr. V. Hrubému, DrSc., a jí děkuji za svolení k publikování mincí.

² F i a l a , E . : České denáry. Praha 1895. C a c h , F . : Nejstarší české mince II, České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. do doby brakteátové. Praha 1972.

2. Morava, Olomoucko, Svatopluk (1095—1107), denár, Fiala XI-25
č. 1 337, Cach 446.

L: V otevřeném perlovci dvě poprsí proti sobě, mezi nimi kříž

ZVATOPVCC

R: V otevřeném perlovci mužské poprsí zprava, před ním kříž,

SWEIICE...7S

Průměr 14,3 mm; hmotnost 0,341 g.

Další dvě mince nebyly v literatuře dosud zmíněny, popisují je takto.

3. Morava, Olomoucko, Ota II. Černý (1107—1110, 1113—1125),
denár.

L: V perlovci tři svíse postavená žezla, která jsou zakončena kuličkami,
kulička je i v jejich středu, vnější okraj hladký.

OTTO

R: V perlovci jezdec na koni zleva, za ním v poli nezřetelný předmět.

...AVE II

Průměr 16,3 mm; hmotnost 0,646 g. (Obr. 1.)

4. Jako předchozí

L:

OTTO D

R:

...VVE...+

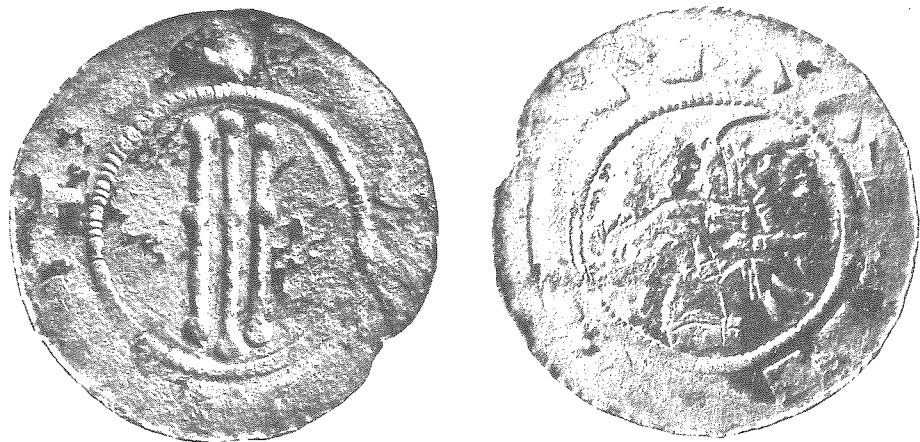
Průměr 16,2 mm; hmotnost 0,536 g. (Obr. 2.)

Tyto údaje lze doplnit ještě na základě dalšího exempláře téže ražby, který je uložen v Moravském muzeu v Brně. V roce 1969 byl zakoupen soubor mincí, které pocházely ze známého nálezů v Bzenci.³ Tehdy byla mince přiřčena J. Sejbalem společné vládě Oty II. a Spytihněva na Brněnsku (1125), a tak byla také evidována.⁴ V publikované zprávě o nálezů z Bzence není tato mince zmíněna, zdá se však, že při její přípravě neměl Ct. Šťastný k dispozici celý nález, takže není vyloučené, že mince skutečně z bzeneckého nálezů pochází. Na tomto exempláři není v mincovním poli na rubu za jezdcem žádný předmět. Průměr 16,2 mm; hmotnost 0,452 g. (Obr. 3 na str. 58).

³ Šťastný, C.: Neznámé dosud denáry ze dvou moravských nálezů (Nález v Bzenci). NČČsl 11—12, 1935—1936, s. 94—95.

⁴ Moravské muzeum v Brně, numismatické oddělení, inv. č. H 44, mince č. 18.

Jak je zřejmé, lící strana je takřka totožná s lícem jednoho denáru Oty II. (1107—1110, 1113—1125) (Cach 476) a rubní se podobá rubní straně denáru, raženého za poručení Oty II. nad Spytihněvem (Cach 488). Proto se zařazení mezi společné ražby Oty II. a Spytihněva skutečně nabízí. Pro zařazení mince je důležité čtení rubního popisu, který je bohužel na všech třech exemplářích porušený. Domnívám se, že jeho písmena je nutno číst jako jméno sv. Václava a nikoliv Spytihněva. Proto mince zařazuji mezi ražby Oty II., za denár Cach 476. Ražba se do doby Oty II. hlásí i svým celkovým provedením, především nízkým reliéfem, který je někdy považován za znak mincí druhého období Otovy vlády.

Mince je zajímavá svou ikonografií. Motiv tří žezel nebo holí na líci by mohl být považován za odraz známé pověsti o třech prutech Svatoplukových.⁵ Jiný výklad vyslovil F. Friedensburg, který tento obraz považoval za symbol sv. Trojice. Toto vysvětlení, založené na podobnosti s příbuznými mincemi, o nichž se zmíníme, je dosti málo pravděpodobné. Sv. Trojice měla v středověké ikonografii poměrně ustálené vyjádření a s jejím symbolickým zachycením v podobě tří předmětů se na dokladovém materiálu z jiných oblastí výtvarného umění nebo řemesla nesetkáváme.⁶

F. Friedensburg upozornil na další mince s podobným motivem na dvou ražbách uherského krále Ladislava I. (1077—1095), a to ve dvou variantách. Na jedné minci je na líci kříž tvořený kuličkami, po jeho stranách jsou menší kříže.⁷ Na jiné ražbě jsou tři stejně velké žerdě, zakončené dole kuličkou, stejnou kuličku mají i ve středu a nahoře nesou malý křížek. Tato druhá varianta našeho motivu

⁵ Cach, F.: Charakteristické znaky moravských denárů 11.—12. století. In: Denárová měna na Moravě, Sborník prací z III. numismatického symposia 1979, Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.—12. století). Brno 1986, s. 336, obr. 9.

⁶ Friedensburg, F.: Die Symbolik der Mittelaltermünzen II—III. Berlin 1922, s. 163.

⁷ Huszár, L.: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest 1979, č. 28, 27.

se vyskytuje ještě na jedné ražbě Kolomana (1095—1116) a ve zmenšené podobě ještě na ražbě Štěpána II. (116—1131).⁸ V jiném numismatickém materiálu jsme tento motiv nenašli. Vyskytuje se tedy nejprve v Uhrách, odkud byl přijat na Moravu. V širších souvislostech bychom snad mohli uvažovat o jeho antické předloze, samozřejmě nepřímé, kterou vidíme na mincích s třemi vojenskými trofejemi.⁹

Vyobrazení na uherských mincích považujeme za podobu křesťanského symbolu kalvarie.¹⁰ Z doby kolem roku 1100 si musíme připomenout chiliastické myšlenky, které se v evropském myšlení několikrát opakovaly a které našly své výtvarné vyjádření. Obrazy na zmíněných ražbách Ladislava I. zapadají do dobového myšlení, zvláště, je-li střední kříž větší. Ostatně i jiné motivy na mincích té doby u nás i v cizině můžeme považovat za odraz chiliastických myšlenek, jsou to např. beránek boží, ryba, kříž s motivem vinné révy.¹¹

Bylo již několikrát zdůrazněno, že ikonografie středověkých mincí měla kromě svého náboženského významu i význam světský politicky aktualizovaný. Motiv tří malých křížků na žerdích může být považován za motiv tří žezel. Žezlo je prastarým symbolem panovnickovy soudní pravomoci. Koloman, který k Uhrám připojil Krajinu (1102) a Dalmácii (1103), měl dobrý důvod, jak svou vládu ve třech královstvích znázornit tímto způsobem.

Není ovšem snadné odpovědět na otázku, proč byl tento motiv převzat na moravskou minci. Na přelomu 11.—12. století uherské mince v moravských nálezech se staly velmi vzácnými, jejich příliv, s nímž se setkáváme v 1. polovině 11. století, ustal již dříve.¹² Příčiny tohoto jevu byly rovněž osvětleny, přesto můžeme předpokládat, že uherské mince ve ztenčené míře na Moravu přicházely, snad končily jako surovina mincoven moravských úředníků. Pak nelze převzetí ojedinelého symbolu z Uher vyloučit, zvláště měl-li silný náboženský podtext. Sporná je ovšem otázka, zda tento symbol mohl být na Moravě politicky aktualizován reminiscencí na Svatoplukovu pověst. Symbol tří žezel by mohl být také chápán jako symbol jednoty nebo rozdělení Moravy do tří údělů.¹³ Doklady pro takové chápání ovšem nemáme, jen nepřímou podporou mohou být jiné ražby Oty II., které vykazují určité byzantské reminiscence.¹⁴ Spíše se zdá prav-

⁸ Huszár, L.: I c., č. 34, 37.

⁹ Kent, J. P. C.: The Roman Imperial Coinage, Vol. III. The Family of Coinage, Vol. III. The Family of Constantine I. A. D. 337—364. London 1981, tab. 7 č. 248, tab. 19 č. 49, tab. 20 č. 158, tab. 25 č. 39A.

¹⁰ Sachs, H. — Badstübner, E. — Neumann, H.: Christliche Ikonographie in Stichworten. Leipzig 1973, s. 202, 219.

¹¹ Carson, R. A. G.: Coins of the World. New York 1962, s. 232.

¹² Sobotka, J. — Sejbál, J.: Pallardiho Hradisko, výšinné sídliště z mladší doby hradištní datované mincemi. ČMM 46, 1959, s. 92—97.

¹³ Sejbál, J.: Dějiny peněz na Moravě. Brno 1979, s. 35. Motiv jednoty Moravy, byť rozdělené do tří údělů, odpovídají i písemné prameny, zejména titulatura úředníků, viz Čerešňák, B. a kol.: Přehled dějin Moravy I. Brno 1983.

¹⁴ Pošvář, J.: Byzantské a velkomoravské prvky v moravském mincovnictví. NumL 32, 1977, s. 1—14.

děpodobnější, že symbol tří žezel byl vyjádřením obecné myšlenky o panovníkově soudní pravomoci.

Zajímavá je i rubní strana mince s postavou jezdce, tolik vzácnou v naší mincovní ikonografii. Doba, kdy mince vznikla, jej chápala jako symbol křesťanského rytíře, což byla jen pozměněná varianta starého antického symbolu bojovníka, vojevůdce a vladaře. České prostředí se může pochlubit jezdeckým motivem na jedné ražbě Břetislava I. Stalo se tak v rámci střeoevropského prostoru vlastně poprvé.¹⁵ Postava jezdce byla na českých denárech považována za projev byzantských vlivů.¹⁶

Znázorněním soudní pravomoci vladaře na líci a jeho válečnické a vojevůdcovské úlohy na rubu byly na jediné minci vyjádřeny zásadní vlastnosti dobrého vladaře, hlavní panovnícké ctnosti. Jejich připomínání a oslava byly jedním z hlavních smyslů obrazu tehdejších mincí. Proto se znázornění těchto vlastností opakovala na mincích jednotlivých panovníků té doby a naše mince je jen jedním z článků tohoto řetězce. Ukazuje, že symbol tří žezel, který dnes nedovedeme jednoznačně interpretovat, se neujal, zatímco motiv jezdce právě v 12. století několikrát ožil na moravských ražbách a přetrval až do století následujícího.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein Fund der mährischen Denare aus Uherské Hradiště Staré Město

Bei den systematischen archäologischen Untersuchungen, die das Mährische Museum in Brno unter der Leitung von Prof. Dr. V. Hrubý und Dr. K. Marešová in Staré Město — einem Stadtteil von Uherské Hradiště alljährlich unternimmt, wurden am 19. Juni 1984 vier Denarprägungen geborgen. Zwei davon sind aus der einschlägigen Literatur bereits bekannt, als Denare der Teilfürsten von Olomouc, Ottos I. (1061—1087), Cach 376, und Svatopluku (1095—1107), Cach 446. Die übrigen zwei Münzen, die einander völlig gleichen, waren bisher unpubliziert. Auf ihrem Avers erscheinen drei senkrecht aufgestellte Szepter — ein Motiv, das man schon auf einem Denar Ottos II. (1107—1110, 1113—1125), Cach 476, feststellen konnte. Der Revers des neuen Fundes zeigt die Gestalt eines Reiters in linker Seitenansicht, also ein Symbol, dem man auf der gemeinsamen Prägung Ottos II. und Svyatopluka, Cach 488, begegnet.

Auf Grund einer eingehenden Analyse reiht der Autor diesen neuen mährischen Denar unter die Prägungen Ottos II. ein und befaßt sich mit dessen Ikonographie, die offensichtlich auf einen Rückhall großmährischer Traditionen im mittelalterlichen Mähren hindeutet.

Übersetzt von V. Vávrová

¹⁵ Turnwald, K.: České a moravské denáry a brakteáty. Praha 1949, s. 46.

¹⁶ Skalský, G.: České mince a pečeti 11. a 12. století. SNM 1, 1938—1939, s. 4. Hásková, J.: Česká mince v době románské, K ikonografii českých denárů 10.—12. století. Cheb 1975, s. 11—12.

IVO PÁNEK

VÍDEŇSKÁ HRIVNA V PRVNÍ POLOVINĚ 13. STOLETÍ

Maďarský hospodářský historik Bálint Hóman byl mohutným zjevem v období posledního rozmachu studia středověké numismatické metrologie, končícím kolem roku 1930. Svými poznatky o vnitřní hodnotě mincí a o jednotkách měření hmotnosti utvářel názory vrstevníků i pozdějších generací. Rozhled po starší literatuře, podrobná znalost pramenů a snadnost, s jakou interpretoval jejich obsah, ohromovala mnohé badatele do té míry, že přejímali Hómanovy závěry bez kritiky a operovali s nimi jako se skutečnostmi nevyžadujícími zevrubnou kontrolu. To platí také o Hómanově podílu na rozvoji vědecké numismatiky v českých zemích, kde si vydobyl významné místo prostřednictvím Gustava Skalského. Skalský se záhy seznámil s Hómanovými díly, opatřil jejich překlady a byl jimi ovlivňován v počátcích své vědecké dráhy.¹ Přesvědčení o starobylém původu hrivny o 280 g na Moravě je nejznámějším dědictvím tohoto Hómanova vlivu a zároveň dědictvím nejtěživějším.

Hómanovy kombinační schopnosti a vytrvalé hledačství vynesly na povrch nejen jeden cenný fakt, například že v 1. polovině 13. století se ve Vídni užívalo v mincovnictví a v obchodě s drahými kovy hrivny nižší hmotnosti než roku 1283 poprvé prameny doložené vídeňské hrivny o 280,7 g.² Na podporu svého poznatku Hóman shromáždil tři doklady: pasáž z cestovních účtů pasovského biskupa Wolfgera z let 1203—1204, listinu císaře Friedricha II. z roku 1240 a údaj z příručky Florentiana F. B. Pegolottiho, sepsané kolem roku 1340. Interpretací uvedených dokladů určil hmotnost staré vídeňské hrivny v 1. polovině 13. století v rozpětí 241,5 až 243 g. K tomuto závěru hodláme uvést kritické připomínky a Hómanův údaj opravit.

¹ Jmenovitě ve studiích K dějinám mincovnictví českého a moravského do počátku XIII. stol. ČMM 48, 1924, s. 1—48, a O marce pražské a moravské na rozhraní stol. 13. a 14. NČČsl III, 1927, s. 39—60.

² Hóman, B.: Friesacher, Wiener und böhmische Münzen in Ungarn zwischen den Jahren 1200 bis 1338, 2. část. NZ, N. F. 11, 1918, s. 3—4. Článek je překladem výňatku z knihy Hóman, B.: Magyar pénztörténet 1000—1325, Budapest 1916.

V cestovních účtech pasovského biskupa Wolgera z Ellenbrechtskirchen je k 25. říjnu 1203 poznamenáno:³

„In sabbato ante festum Symonis et Jude accepit frater Heinricus in camera episcopi, X. marcas et unum fertonem minus uno loth ad pondus colon., quae non ponderabant apud Wiennam plus quam .viiiij. marc. et vj. den.“, tj. 10 kolínských hřiven + 1 fertó — 1 lot = 9 vídeňských hřiven + 6 denárů.

Dosazením hodnoty 215,5 g za tzv. starokolínskou hřivnu Hóman z tohoto vztahu vypočítal hmotnost vídeňské hřivny 243,1 g. S Walterem Häverníckem sdílíme mínění, že v mincovně v Kolíně nad Rýnem byla kolem roku 1170 zavedena velká hřivna o 233,89 g, kdežto starší malá kolínská hřivna o 210,5 g ustupovala i v obchodním styku do pozadí.⁴ Na jiné jednotky a jmenovitě na uměle sestrojenou hřivnu o 215,5 g není přípustné název kolínské hřivny uplatňovat. Pak na základě velké kolínské hřivny hmotnosti 233,89 g a přirozeného předpokladu, že denáry, jimiž se vyrovnávala hmotnost stříbra „apud Wiennam“, byly denáry kolínskými počtu 160 kusů z téže velké kolínské hřivny (tj. po 1,462 g), lze sestavit rovnici

$$1 \text{ vídeňská hřivna} = (10,1875 \times 233,89 \text{ g} - 8,77 \text{ g}) : 9.$$

Hmotnost vídeňské hřivny cestovních účtů biskupa Wolgera vychází 263,78 g.

V mandátu císaře Friedricha II., vystaveném 15. ledna 1240 u Aretia⁵ ve prospěch vídeňského obchodníka Heinricha Bauma, je zmínka o dohodě týkající se mimo jiné „aliis quingentis marcis ad pondus Wienne, que sunt ad marcam Colonie marce quingente sexaginta due et media, . . .“, z níž vyplývá poměr obou hřiven 8 : 9. Také v tomto případě Hóman dosadil za kolínskou hřivnu 215,5 g a dospěl k hmotnosti vídeňské hřivny 242,4 g. S velkou kolínskou hřivnou dává rovnice

$$1 \text{ vídeňská hřivna} = (9 \times 233,89 \text{ g}) : 8$$

hmotnost vídeňské hřivny mandátu Friedricha II. 263,13 g.

Hóman si byl ovšem dobře vědom toho, že s velkou kolínskou hřivnou, které přičítal hmotnost 233,3533 g, by dospěl k hodnotě 262,5 g,⁶ ale neodvážil se důvěřovat v její správnost a setrval při mínění, že stará vídeňská hřivna byla odnoží hřivny troyeské. Oporu pro svůj názor spatřoval v okolnosti, že od troyeské hřivny odvozovala původ i hřivna města Řezna, které prý udržovalo s Vídní živé obchodní

styky.⁷ Proti tomu je možné poukázat na hřivnu města Pasova, sídla biskupství, jehož církevní správci byli ve 13. století nezávislími říšskými knížaty s právem razit vlastní minci. Podle údajů výběřčího křížového desátku v salcburské arcidiecézi Alirona z roku 1283 se pasovská hřivna čistého stříbra počítala za 448 vídeňských feniků.⁸ Z rozhraní 13. a 14. století jsou známy další dvě početní hřivny vídeňských feniků, které můžeme bezpečně identifikovat s hřivnami hmotnostními. Pasovská hřivna zapadá mezi ně takto:

počet vídeňských feniků	název hřivny	hmotnost hřivny
400	velká kolínská	233,89 g
448	pasovská	262,0 g ⁹
480	vídeňská	280,67 g

Výsledek propočtu hmotnosti pasovské hřivny ve 2. polovině 13. století 262,0 g potvrzují dvě pozdní relace pasovské hřivny k hřivně vídeňské. Christian Rudolff porovnával obě hřivny v roce 1562 počtem obilných zrn, jichž šlo 25 na jeden fenik,¹⁰ a seznam vídeňské mincovny z doby po roce 1560 přímo počtem feniků.¹¹ Poněvadž oba nezávislé prameny udávají poměr pasovské a vídeňské hřivny 238 : 256, vychází z nich při hmotnosti vídeňské hřivny 280,67 g pro pasovskou hřivnu 260,93 g. Během tří staletí se tedy hmotnost pasovské hřivny snížila o další 1 g, ale není třeba pochybovat, že původně se rovnala staré vídeňské hřivně. Pokud lze filiaci základních jednotek hmotnosti užívaných v mincovnách činit měřítkem intenzity obchodních styků, zřejmě mělo v 1. polovině 13. století pro Pasov větší význam spojení s Vídní než se sousedním Řeznem, kde se údajně používalo troyeské hřivny.

Třetí údaj, čerpaný z příručky F. B. Pegolottiho z doby asi o sto let mladší než listina Friedricha II., zní doslova: „Marco 1. d'argento di Viennia fae in Vinegia once 8. denari 3, di denari pesi 24 per una oncia.“ Ověřovat, zda Hóman bral při výpočtu za základ správnou hmotnost benátské hřivny, jestliže dospěl k hřivně

⁷ Hmotnost řezenské hřivny 246,14 g ve 13. století není svými zastánci (Muffat 1870, Kull 1907) spolehlivě prokázána. Domněnku, že řezenská hřivna o hmotnosti 246,14 g byla od poslední čtvrtiny 12. století měnovým základem rakouské mince, vyslovil Nový, R.: Organizace a vývoj českého mincovnictví v 13. století do měnové reformy Václava II. In: SA.P 24, Praha 1974, s. 396.

⁸ Steinherz, S.: Die Einhebung des Lyoner Zehnten im Erzbisthum Salzburg (1282—1285). MIOG XIV, 1893, s. 29, pozn. 5. Steinherz správně upozornil, že 448 feniků vzniklo zaokrouhlením a že výchozím údajům by přesně odpovídalo 449,34 feniků. Tamtéž, s. 46, je znovu uvedena cena pasovské hřivny stříbra 448 feniků.

⁹ Dosazení počtu 449,34 vídeňských feniků vede k hmotnosti pasovské hřivny 262,74 g, která se blíží staré vídeňské hřivně na 0,4 g. Hóman, Friesacher, Wiener und böhmische Münzen, s. 11, pozn. 2, pokládal pasovskou hřivnu za totožnou s hřivnou norimberskou a přisuzoval jí hmotnost 237,87 g.

¹⁰ Nagl, A.: Geschichte des Wiener Markgewichtes. NZ, N. F. VI, 1913 (1914), s. 119—120. V důsledku tiskové chyby je uveden rok vydání Rudolffova spisku 1526.

¹¹ Schalk, K.: Eine Handschrift münzgeschichtlichen Inhalts der Wiener k. k. Hofbibliothek (Nr. 14599). NZ XXXVII, 1905, s. 97—98; Nagl, Geschichte, s. 117.

³ Reiserechnungen Wolger's von Ellenbrechtskirchen, Bischofs von Passau, Patriarchen von Aquileja. Herausgegeben von I. V. Zingerle, Heilbronn 1877, s. 7—8. Záznam datoval Jesse, W.: Quellenbuch zur Münz- und Geldgeschichte des Mittelalters. Halle/Saale 1924, s. 249.

⁴ Häverníck, W.: Die Münzen von Köln. Köln 1935, s. 49. Ze stejných důvodů určil hmotnost vídeňské hřivny 1. poloviny 13. století 263 g již Koch, B.: Der Wiener Phennig, Wien 1983, s. 20.

⁵ Huillard — Bréhollés: Historia diplomatia Friderici Secundi V/2. Paris 1859, s. 677—678.

⁶ Mimo jiné se zřetelem k rozboru P. Guilhiermoze z roku 1906, který však určil hmotnost staré vídeňské hřivny 258,14 g, poněvadž za souvěvkou kolínskou hřivnu kladl 229,46 g. Guilhiermozův (a Luschinův) názor na hmotnost kolínské hřivny vyvrátil Hilliger, B.: Die angebliche Kölnische Mark von 229,456 g. BIMF 61, 1926, s. 534—540.

„di Viennia“ o 241,6 g, je bezúčelné, poněvadž Pegolotti neměl na zřeteli vídeňskou hřivnu, nýbrž souvěkou hřivnu města Vienne v Burgundsku.

K určení hmotnosti vídeňské hřivny v 2. polovině 13. století je kromě Alironova výkazu k dispozici listina z 20. ledna 1280, vystavená přímo ve Vídni papežským nunciem, biskupem Pavlem Tripolským.¹² Nuncius uložil duchovenstvu města Halberstadtu a celé diecéze zaplatit třicet hřiven stříbra podle závaží města Vídně. Přitom dodal, aby nikdo nemohl mít pochyby o hmotnosti vídeňského závaží: „noveritis quod viginti tres marce et quarta ponderis Coloniensis faciunt viginti marcas ad pondus Wiennense.“ Termín „quarta“ znamená čtvrt unce (německy setin, zethyn), takže mnohoslibná relace vede k rovnici

1 vídeňská hřivna = $(23,03125 \times 233,89 \text{ g}) : 20$,
z níž vyplývá hmotnost vídeňské hřivny 269,34 g. Výsledek se liší od hmotnosti staré i nové vídeňské hřivny a zatím nemáme prostředky, abychom rozpor v listině pro Halberstadt z roku 1280 vysvětlili. Z hodnot získaných interpretací obou pramenů z 1. poloviny 13. století pokládáme za přesný propočít 263,13 g proto, že je odvozen z vysokých částek (500 vídeňských čili 562,5 kolínských hřiven stříbra), a také z toho důvodu, že v kanceláři římského císaře a sicilského krále je omyl nepravděpodobný.

Hmotnost vídeňské hřivny v 1. polovině 13. století 263,13 g měla i hřivna používaná pod názvem „marcum siecle“ v mincovnách v Mesině a v Brindisi za vlády Štaufů a Anjouvců na Sicilii a v Neapolsku. V knize formulářů neapolských a sicilských králů z 2. poloviny 13. století mimo jiné stojí:¹³ „Marcum siecle má hmotnost devíti uncí stříbra, což je ve zlatě devět uncí a dvacet sedm tarénů, takže ono marcum siecle je o jednu unci větší než jiná obecná hřivna království, poněvadž ti, kdo pracují v mincovně, dostatnou z každé hřivny . . . určitou částku denárů . . .“ V úryvku se hovoří o třech různých jednotkách. Základem pro ražbu zlatých mincí byla normanská libra hmotnosti 318,95 g,¹⁴ která se dělila na dvanáct uncí po třiceti tarénech. Obecná hřivna království, používaná při obchodování se stříbrem, byla identická s velkou kolínskou hřivnou o 233,89 g a dělila se na osm uncí okrouhle po 29,24 g. Konečně marcum siecle mělo hmotnost devíti těchto uncí, přesně 263,13 g. Poněvadž hmotnost normanské unce činila pouze 26,58 g, bylo nutné k devíti těmto uncím přidat 27 tarénů, tj. 0,9 unce, aby se dospělo k marcum siecle: $239,22 \text{ g} + 23,92 \text{ g} = 263,14 \text{ g}$. Až na rozdíl 0,01 g, způsobený zaokrouhlováním, je shoda výsledků naprostá a dovoluje vyslovit

¹² Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt und seiner Bischöfe II (1236—1303). Herausgegeben von G. Schmidt. In: Publikationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven, sv. 21, Leipzig 1884, č. 1356, s. 430—431. Údaj citoval Krug, H.: Die meißnisch — sächsischen Groschen 1338—1500. Berlin 1974, s. 207.

¹³ Dokument otiskl v latinském originále Jesse, Quellenbuch, č. 208, s. 86. Sicla = mincovna. Viz hebr. síkl, šekel.

¹⁴ Zdůvodnění hmotnosti a dělení normanské libry, podobně jako níže zmíněné libry anglosaské, v pisatelově příspěvku Poznámky k váhovým jednotkám 10.—12. století. In: Sborník III. numismatického symposia 1979, Brno 1986 s. 351—357.

předpoklad, že císař Friedrich II., který určoval hmotnost stříbra v listině z roku 1240 ve starých vídeňských hřivnách, uvedl stejnou jednotku (snad s institucí obdobnou vídeňské Hausgenossenschaft) i do mincoven v Mesině a v Brindisi.

Ve prospěch hmotnosti vídeňské hřivny v 1. polovině 13. století 263,13 g svědčí i genetická souvislost s mateřskou jednotkou starší doby — anglosaskou librou — i s mladší vídeňskou hřivnou o 280,7 g. Archaická anglosaská libra o 350,85 g se kolem roku 1000 dělila na 15 ōrů hmotnosti 23,39 g. Tento ōre byl společným jmenovatelem první generace hřiven, náležejících k nejstarším na evropském kontinentě: malé flanderské hřivny o 187,1 g a malé kolínské hřivny o 210,5 g. Kdy se anglosaská libra začala dělit po vzoru římské libry na 12 uncí okrouhle po 29,24 g, není nám známo. Zřejmě je, že jako násobek této unce vznikla druhá generace hřiven, reprezentovaná především velkou kolínskou hřivnou, totožnou s hřivnou sterlingovou,¹⁵ dále starou vídeňskou hřivnou a také důležitou a zejména v Pobaltí rozšířenou hřivnou frískou přesně o 204,65 g.¹⁶

Anglosaská libra = 350,85 g
unce = 29,24 g

Místo	Počet uncí	Přesná hmotnost hřivny
Frísko	7	204,65 g
Kolín n. R.	8	233,89 g
Vídeň, Pasov, marcum siecle	9	263,13 g

Nepochybujeme s Hómanem, že markrabě Přemysl po nabytí babenberského dědictví v roce 1252 zvýšil hmotnost vídeňské hřivny na 280,67 g. Jako hlavní argument pro toto tvrzení uvádí Hóman fakt, že „jeho feniky byly raženy ve stejném počtu ze základní jednotky jako první feniky Habsburků, které již souvisely (podle salcburského výkazu) s novou vídeňskou hřivnou“. Hóman také postřehl souvislost hřivny o 280 g s karlovskou librou (redukovanou) o 420 g, jejíž existen-

¹⁵ Jeden z nejstarších dokladů, asi z roku 1198, otiskl Delisle, L.: Des revenus publics en Normandie au douzième siècle. Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, sv. V, 2. řada, Paris 1848—1849, s. 193.

¹⁶ Hmotnost fríské hřivny 204,66 g propočít Hilliger, B.: Der Ursprung der Mark. NZ, N. F. 22, 1929, s. 21.

ce byla v době vydání jeho spisů silně hypotetická,¹⁷ ale která bude patrně potvrzena novým zhodnocením nálezů mincovních závaží z 9. století a rozbořem geneze hřivny papežského dvora. Vliv redukované karlovske libry na vznik vídeňské hřivny o 280,67 g prostřednictvím Moravy však nepokládáme za prokazatelný. Také 12 örů po 23,39 g v soustavě anglosaské libry dává jednotku o 280,67 g a stejná hmotnost odpovídá dokonce třem anglo-dánským půlmarkám doloženým v Anglii na rozhraní 10. a 11. století. Všechny tyto stopy směřují na severozápad evropského kontinentu, do Skandinávie a na Britské ostrovy, odkud nelze očekávat podnět k adopci nové hřivny pro Vídeň po polovině 13. století. Přemysl Otakar II. s úmyslem zvýšit regální důchody v nabytém vévodství prostě nahradil dosavadní vídeňskou hřivnu o 263,13 g jednotkou o 1/15 hmotnější podobně, jako později zavedl v Čechách a na Moravě berní hřivnu o 249,5 g, hmotnější o 1/15 než velká kolínská hřivna, rozšířená kolonisty v jeho dědičných zemích. Že ke změně základní jednotky hmotnosti v Rakousích došlo krátce po roce 1252, nasvědčuje první doklad počtu 360 feniků z hřivny, který se udržel přinejmenším do doby habsburské říšské správy.¹⁸

Jestliže vídeňská hřivna o 280,67 g vznikla autochtonním vývojem ze starší domácí hřivny a nebyla odnikud přenesena, zůstává velkou neznámou odpověď na otázku, jaká jednotka měla vedoucí postavení v mincovnictví a v obchodě s drahými kovy na Moravě před polovinou 13. století. Ukvapené návrhy mohou jen zvýšit nejistotu před vynesením konečného soudu v rámci souborného zpracování moravského mincovnictví 13. století,¹⁹ ale na druhé straně by znamenalo zaujmout v tomto příspěvku příliš skromný postoj formulováním všeobecných požadavků, aby předložené řešení bylo jednoduché a v souladu s prameny. Z nich bohaté nálezy moravských denárů a brakteátů dosud čekají, aby byly systematicky zpracovány a zveřejněny. Složka pramenů písemných je již alespoň do jisté míry zhodnocena. Při interpretaci moravských listin ve studii zasvěcené období do roku 1222 však došlo k omylu,²⁰ takže je na místě uvést skutečnosti na pravou míru a snad i naznačit možný směr, jak řešit problém moravské hřivny denárové doby.

V roce 1222 vydal Přemysl Otakar I. pro Znojensko a Bítovsko confirmaci statut Konráda Oty,²¹ jejichž originál, vydaný v roce 1189 v samostatných verzích

¹⁷H ó m a n, Friesacher, Wiener und böhmische Münzen, s. 4—5. Pokud je nám známo, jediný S k a l s k ý, O marce pražské a moravské, s. 58, připustil, že horní mezí hmotnosti karlovske libry mohla být hodnota 420 g. Jinak čeští badatelé většinou přičítají karlovske libře hmotnost přibližně 408 g, například sám S k a l s k ý, G.: Solidus a denár, mince na přechodu dvou věků. Zvl. otisk z časopisu NumL III, 1948, s. 9; dále R a d o m ě r s k ý, P.: Peníze Kosmova věku. NČČSl XXI, 1952, s. 61; N o h e j l o v á — P r á t o v á, E.: Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd. Opava 1964, s. 14; S e j b a l, J.: Dějiny peněz na Moravě. Brno 1979, s. 32; H á s k o v á, J. a kol.: Dějiny peněz na území Československa. Praha 1982, s. 14.

¹⁸Doklady z let 1256, 1258, 1262 a 1282 sestavil H ó m a n, Friesacher, Wiener und böhmische Münzen, s. 10. Propočtená hmotnost feniku 280,67 g : 360 = 0,780 g.

¹⁹S e j b a l, J.: Příspěvek k metrologickým základům moravského mincovnictví. In: NumSb 11, 1970, s. 5, pozn. 1.

²⁰P á n e k, I. a H l a d í k, Č.: Denár a hřivna v českých pramenech do roku 1222. In: NumSb 10, 1968, s. 101—102.

²¹CDB II, n. 234.

pro Čechy a pro Moravu, se nezachoval. Text confirmace vymezuje řadu pokut a soudních poplatků, z nichž jsou nejvýznamnější částky v hrubých početních penězích o 180 denárech, zaznamenané třikrát, o 300 a 60 denárech. Poněvadž částka 180 denárů neodpovídá české početní soustavě založené na hřivně o 200 denárech, setrváváme při mínění, že tento početní peníz ukazuje na zvláštní moravský úzus a že pouze počet 300 denárů, doložený v Čechách i na Moravě od 11. století, je jedinou z položek, která mohla být společná české i moravské verzi statut. O sazbách po 180 a o 60 denárech jsme usoudili, že zřejmě pronikly až do textu Přemyslovy confirmace z roku 1222, poněvadž souvisejí s talentovou početní soustavou, která se v té době začala na Moravě prosazovat. Text confirmace těchže statut, vydané Přemyslem Otakarem I. pro Brněnsko v roce 1229,²² nás nutí uvedený názor korigovat. Sazby o 300 a 60 denárech se sice vyskytují ve stejné pozici a funkci jako v confirmaci z roku 1222, ale místo 180 denárů je všude uvedeno 200 denárů, přičemž druhé C číslice CC je ve všech třech případech napsáno na razuře stejným inkoustem. Písař zřejmě napsal nejdříve číslicí Clxxx podle confirmovaných statut, kterou ještě před zpečetěním listiny opravil, aby byla ve shodě s početní hřivnou používanou v Čechách. Otázku, za jakých okolností a s jakými důsledky ke změně došlo, nemusíme zatím řešit. Je-li však náš nový výklad správný, pak sazba o 180 denárech nesouvisela s talentovou početní soustavou, nýbrž vyjadřovala počet denárů odpovídající moravské hřivně, zakotvený již v originální verzi statut Konráda Oty pro Moravu z roku 1189.

Nejistota, jaké byly hmotnostní základy moravského mincovnictví denárové doby a zda a kdy se změnilы během 13. století, zůstává téměř naprostá. Přece však považujeme za účelné upozornit na okolnosti, které by při rozhodování o těchto otázkách neměly být opomenuty:

1. V Čechách se současně počítalo na hřivnu 200 denárů, což může znamenat, že poměr české a moravské početní hřivny 10 : 9 byl také poměrem jejich hmotností a že moravská hřivna se rovnala 196,5 g.

2. Nemusí být náhodou, že hodnota 196,5 g odpovídá hmotnosti polské hřivny, jak byla propočtena na základě pramenů z počátku 14. století.

3. Není vyloučeno, že hřivny o 196,5 g používaly západoslovanské kmény již před koncem 10. století. Je dosvědčena jako vendská hřivna v saské vichbildní vulgátě po boku libry o 327,45 g.

4. Na původně antickou římskou libru o 327,45 g navazoval početní peníz o 300 denárech, mající ohlas i v confirmacích statut Konráda Oty.

5. Základem moravského mincovnictví denárové doby se mohla stát hřivna o 196,5 g, později známá jako hřivna polská, tím spíše, že mincovat se začlo až po vymanění Moravy z polského panství ve 20. a 30. letech 11. století.

²²CDB II, n. 325. Confirmace statut pro Břeclavsko z r. 1237, CDB III/1, n. 164, již jen opakuje text a sazby ustanovení z roku 1229. — Děkuji paní univ. doc. dr. S. Duškové, DrSc., a panu dr. Vl. Vašků, CSc., za ochotu, s níž mi zprostředkovali zapůjčení fotokopii listiny CDB II, n. 325, z fondů katedry historie a archivnictví filozofické fakulty UJEP v Brně.

Uvedené okolnosti je třeba posoudit a zejména nepředpojatě konfrontovat s výsledky metrologického rozboru moravských denárů 11. až 13. století. Spekulace založené na mezerovitých a nejednoznačných pramenech jsou jistě škodlivé, ale stejně škodlivé je uzavírat se novým podnětům a lpět na domněnkách autorit.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Wiener Mark in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts

Der ungarische Wirtschaftshistoriker Bálint Hóman bestimmte das Gewicht der Wiener Mark in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts in der Spannweite von 241,5 g bis 243 g. Bei seinen Berechnungen ging er von der künstlich konstruierten sog. Altkölner Mark mit 215,5 g aus. Wenn wir anstelle dieser das Gewicht der Kölner Mark von 233,89 g einsetzen, kommt, namentlich aufgrund der Relation in der Urkunde Kaiser Friedrichs II. aus dem Jahre 1240 „500 Wiener Mark sind gleich 562,5 Kölner Mark“, die Wiener Mark auf ein Gewicht von 263,13 g. Eine ähnliche Einheit wurde auch in Passau in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts (262 g) und noch in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts (261 g) verwendet. Die alte Wiener Mark hatte offenbar Friedrich II. bereits auch auf Sizilien und im Gebiet von Neapel eingeführt. Sie ist durch ein Formular aus der Zeit der Anjous unter der Bezeichnung „marcum siccle“ belegt.

Die Entstehung der alten Wiener Mark fällt in eine Zeit, da man das archaische angelsächsische Pfund mit 350,85 g nach dem Vorbild des antiken römischen Pfundes in 12 Unzen annähernd zu je 29,24 g einzuteilen begann. Die Mark mit 263,13 g war gleich neun solchen Unzen, ähnlich wie die Kölner Mark mit 233,89 g acht Unzen und die friesische Mark mit 204,65 g sieben Unzen des angelsächsischen Fundes gleich war. Nachdem sich Přemysl Otakar II. im Jahre 1252 des Erbes der Babenberger bemächtigt hatte, ersetzte er im Streben nach einer Steigerung der Regaleinkünfte die bisherige Wiener Mark durch eine um 1/15 schwerere Einheit. So entstand die allgemein bekannte Mark mit 280,67 g, die später zur grundlegenden Gewichtseinheit in den Münzstätten der Habsburger wurde.

Übersetzt von dr. A. Hubala

ANTON FIALA - IGOR KELLER

NÁLEZ MINCÍ Z 13. STOROČIA V BRATISLAVE-DEVÍNE (Tab. V-VIII)

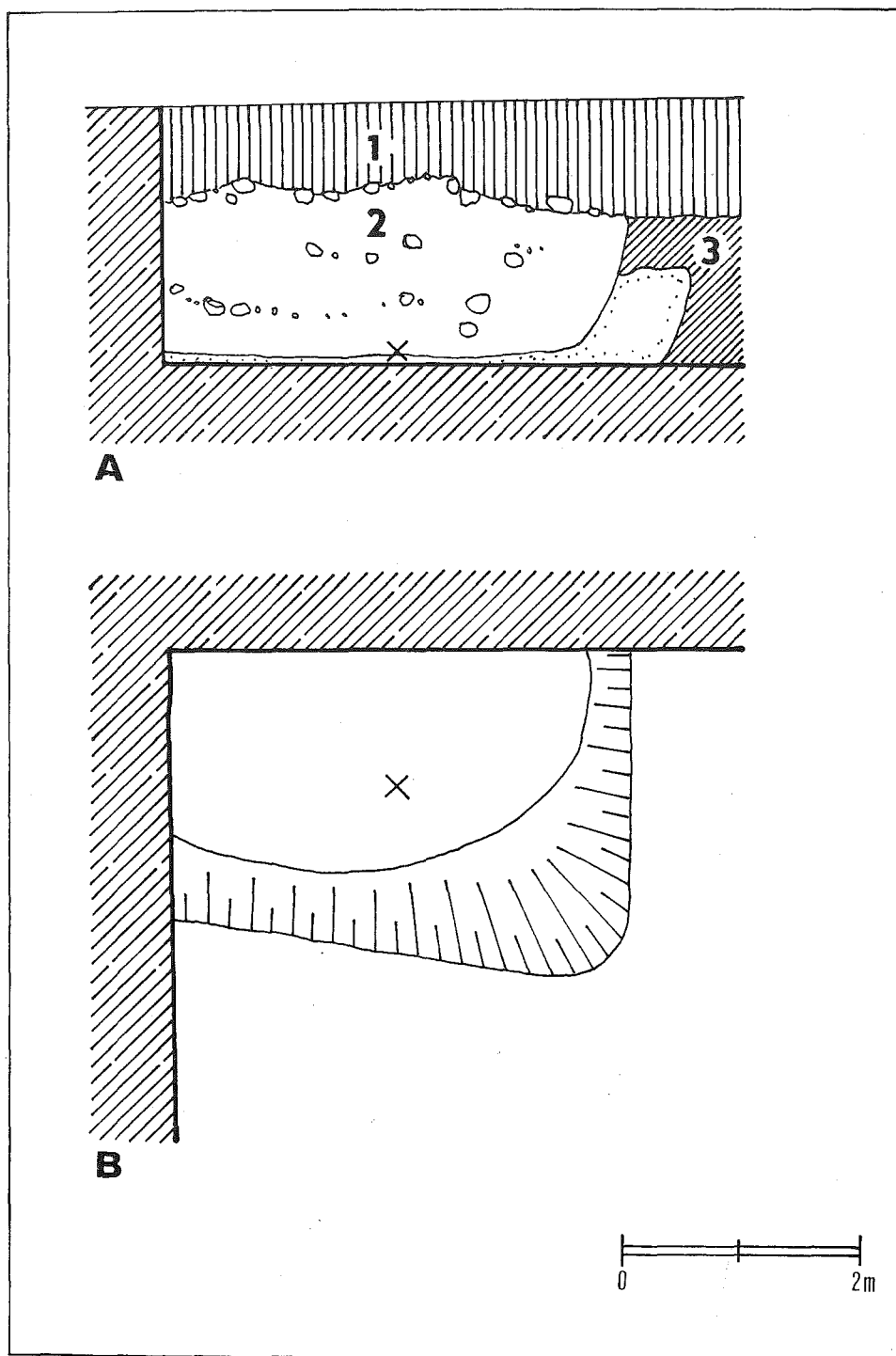
Geografická poloha pri západnom vstupe do Karpatskej kotliny (Devínska či Bratislavská brána, Porta Hungarica) zvýraznená križovatkou diaľkových obchodných ciest na sútoku Dunaja a Moravy a s brodmi cez obe rieky ovplyvňovala nielen strategický význam devínskej oblasti, ale aj charakter osídlenia od praveku po vrcholný a neskorý stredovek.

V snahe vyriešiť lokalizovanie politického centra Veľkej Moravy utvorila sa v roku 1912 pri Moravskom archeologickom klube v Brne komisia pre výskum Devína, čím sa o rok neskôr začala písať história archeologického bádania na lokalite, ktorú v roku 1961 vyhlásilo Predsedníctvo SNR za národnú kultúrnu pamiatku. Prvá výskumná sezóna pod vedením I. L. Červinku mala iba zisťovací charakter, druhá (1921—1922) sa zamerala najmä na povel'komoravský cintorín na akropoli hradiska.¹ Prvým výskumom, ktorým sa získali početnejšie pamiatky materiálnej kultúry dokumentujúce praveké a ranohistorické osídlenie Devína, bol výskum Československého archeologického ústavu v Prahe pod vedením J. Eisnera v rokoch 1933—1937, ktorý na záver svojho pôsobenia tu uskutočnil aj záchranný výskum veľkomoravského pohrebiska v polohe „Mladošovičov vinohrad“². Vo výskume devínskeho hradiska pokračoval Štátny archeologický ústav v Martíne (Archeologický ústav SAV v Nitre) v rokoch 1950—1956 pod vedením J. Dekana. Výskum, situovaný na plochu medzi valom a akropolou, sa síce zameral na celú problematiku pravekého a ranodejinného osídlenia, ale obzvlášť si všimá obdobie Veľkej Moravy. Výsledky, ktoré výskum priniesol, mohol J. Dekan porovnať s poznatkami získanými predovšetkým počas nových rozsiahlych výskumov na južnej Morave a použiť ich pri vyhodnotení historického významu a postavenia veľkomoravského Devína.³ Slovenské národné múzeum

¹ Červinka, I. L.: Slované na Moravě a Říše velkomoravská. Brno 1928. Š i m e k, E.: Děvín. PA 32, 1920, s. 1—53.

² Eisner, J.: Výzkum na Děvině v letech 1933—1937. In: HistSlov I/II, Bratislava 1940/41, s. 300—303.

³ Dekan, J.: Výskum v Devíne r. 1950. AR 3, 1951, s. 164—168, 175—176. Dekan, J.: Devín a Veľká Morava. Príroda a spoločnosť 10, 1961, s. 25—29.

Obr. 1. Bratislava-Devín. Časť objektu v juhozápadnom rohu sondy VII. (kreslila ing. arch. Jana Hlavicová).

A — Pohľad na západnú stenu sondy, 1 — vrstva sivej zeminy — novodobý zásyp, 2 — výplň objektu — stredoveký zásyp, 3 — staršie kultúrne vrstvy, X — miesto nálezu mincí.

B — Pôdorys zachytenej časti objektu, X — miesto nálezu mincí.

v Bratislave (L. Kraskovská) realizovalo v rokoch 1952 a 1953 výskum veľkomoravského pohrebiska v polohe „Staré vinohrady“.⁴ Poslednou etapou dlhoročnej bádateľskej práce na tejto lokalite je výskum Mestského múzea v Bratislave, ktorý na hradisku a v obci uskutočňuje od roku 1966 (V. Plachá, J. Hlavicová, I. Keller, A. Maarová) a ktorý priniesol rad nových dôležitých poznatkov.⁵

Archeologické pramene potvrdzujú kontinuitu materiálnej a duchovnej kultúry Veľkej Moravy ešte niekoľko desaťročí po jej politickom zániku na začiatku 10. storočia a jej výrazný podiel na vytváraní kultúrnych hodnôt v nasledujúcich storočiach. Svedčí o tom aj Devín, odkiaľ sú z 10.—12. storočia známe okrem osady a rozsiahleho cintorína v areáli hradiska aj hroby z Konevovej ul. a zemnými prácami porušený príbytok z Lomnickej ul.⁶

Strategický význam devínskej oblasti neobyčajne vzrástol v 13. storočí, kedy aj ona bola miestom rakúsko-uhorských (1233) a česko-uhorských vojen (1260, 1271 a 1273) medzi Přemyslom Otakarom II. a Belom IV. (Štefanom V.). Pôvodné slovanské hradisko využili v 13. storočí iba pre vybudovanie strážnej (obrannej) veže a jej opevnenia na vrchole skalného brala. Na druhej strane sa podstatne rozrástla podhradská osada, obyvatel'ov ktorej pochovávajú pri kostole; o. i. o tom svedčia nálezy štítového prsteňa, fenigu Leopolda VI. (1210—1230) a mníchovského fenigu Ľudovíta II. (1253—1294) získané počas archeologického výskumu cintorína.

Systematický archeologický výskum Devínskeho hradu sa v roku 1982 zamerával na priestor medzi jeho severnou a východnou bránou, ktorý bol intenzívne využívaný pre osídlenie od praveku po vrcholný a neskorý stredovek. V sonde č. VII. v jej juhozápadnom rohu pod stredovekým zásypom, na podloží starších kultúrnych vrstiev sa začali objavovať mince (Obr. 2). Mince boli pokryté tenkou vrstvou medenky a zlepené po dvoch, troch kusoch. Keramickú nádobu sme nenašli. Preto predpokladáme, že mohli byť uložené v koženom, alebo plátennom vrečúsku, ktoré sa mohlo medzičasom rozpadnúť. S mincami bol zlepený prsteň a korálik. Podľa numizmatických zásad sa nálezu ujali pracovníci Konzervátorského a reštaurátorského ateliéru Mestského múzea v Bratislave na vyčistenie.

⁴ Kraskovská, L.: Slovanské pohrebisko v Devíne (Staré vinohrady). SlovArch 11, 1963, s. 391—406.

⁵ Keller, I.: Nové slovanské nálezy z Devína. Bratislava 6, 1970, s. 363—369. Keller, I.: Súčasný stav výskumu slovanského Devína. In: Archeologia historica 3, Brno 1978, s. 115—120.

⁶ Plachá, V.: Výsledky najnovších výskumov na hrade Devín. Pamiatky a príroda, 1979, s. 16 až 20. Plachá, V. — Hlavicová, J.: Rímska či veľkomoravská architektúra? Krásy Slovenska 58, 1981, s. 10—13.

Na konzervátorov múzea sme kládli požiadavku, aby prsteň a mince boli prevážené pred konzervovaním a po konzervovaní, aby sme tak mohli porovnať hmotnostný úbytok počas konzervačných prác. Nakoniec sa od tohto zámeru upustilo, lebo pri získaní hmotnostného úbytku jednotlivých kusov, by muselo dôjsť k mechanickému poškodeniu a tým by sa porušilo objektívne posúdenie hmotnosti jednotlivých razieb. Tu vyvstávalo nebezpečenstvo, že u jednotlivých razieb mohlo dôjsť k nadlepšeniu, alebo k ubratiu hmotnosti.⁷ Mince po vyčistení boli prevážené na váhach zn. Sartorius a rozmery kvôli nepravidelnému tvaru boli odmerané vo vertikálnej a horizontálnej polohe, pri prsteni a koráliku priemer, výška, prípadne hrúbka. Nález uložený v Mestskom múzeu v Bratislave pozostáva ako celok z 32 kusov rakúskych fenigov, z prsteňa a korálika.
Popis nálezu

RAKÚSKO

Mincovný pán? (cca 1230 — cca 1250)

Mincovňa: Viedeň

Fenig so štvorrazom, L⁸ č. 43, K⁹ č. 129 (1 kus)

1. Líc: V hladkom kruhu okrídlený leví trup vpr. so zdvihnutou prednou labou a ľudskou tvárou, ktorú pokrýva klobúk.

Rub: V jednoduchom kruhu s guľčkami hladiaci orol vpr.

Ø: 17,2 × 17,3 mm; H: 0,745 g. (Tab. V, č. 2)

Fenig so štvorrazom, L č. 40, K č. 132 a (2 kusy)

2. Líc: V hladkom kruhu kôň vl., nad ním ľaliové žezlo.

Rub: V hladkom kruhu z hviezdčkami veľkonočné jahňa s jeleními parohami a krížom vpr.

Ø: 18 × 17,8 mm; H: 0,644 g. (Tab. V, č. 3)

3. Ø: 17,3 × 17,4 mm; H: 0,873 g. (Tab. V, č. 4)

Mincovňa: Viedenské Nové Mesto

Fenig so štvorrazom, L č. 26, K č. 137 (1 kus)

4. Líc: V strede dve spriamené postavy leopardov otočené chrbtami. Medzi nimi stĺp s hviezdou na polkruhu.

Rub: V hladkom kruhu s rozetami kráčajúci gryf vl.

Ø: 19 × 18 mm; H: 0,925 g. (Tab. V, č. 5).

⁷ K tomu pozri S o u d n ý, M.: Poznámka k váhovým zmenám nalezenných stribrných mincí. NumL 28, 1973, s. 103—105.

⁸ L u s c h i n, A.: Münzvesen im Mittelalters. Wien-Leipzig 1913, s. 52, č. 43, tab. IV. č. 43 (ďalej len L č. 43, prípadne L 43).

⁹ K o c h, B.: Der Wiener Pfenig. NZ 97, 1983, s. 126, č. 129, tab. 12, č. 129 (ďalej len K č. 129, prípadne K 129).

RÍŠSKA SPRÁVA TZV. RAKÚSKE MEDZIVLÁDIE (1236—1239, 1246—1251)

Mincovňa: Viedeň

5. Fenig so štvorrazom, L č. 42, K č. 140 (1 kus)

Líc: V strede leopardovský lev vl., na hlave koruna, v pravej zdihnutej labe meč a v ľavej páskový štít.

Rub: V hladkom kruhu s hviezdčkami hladiaci orol vpr.

Ø: 17,2 × 17,3 mm; H: 0,820 g. (Tab. V, č. 6)

6. Fenig so štvorrazom, L č. —, K č. 141 (5 ks)

Líc: V strede ľaliový kríž.

Rub: V hladkom kruhu s hviezdčkami orol s ľudskou hlavou (?)¹⁰, na prsiach páskový štít. Nad krídlami bašty.

Ø: 16,2 × 16,4 mm; H: 0,508 g. (Tab. V, č. 7.)

7. Ø: 16,8 × 16,6 mm; H: 0,577 g. (Tab. V, č. 8.)

8. Ø: 17 × 16,5 mm; H: 0,587 g. (Tab. V, č. 9.)

9. Ø: 18 × 17,8 mm; H: 0,743 g. (Tab. VI, č. 10.)

10. Ø: 18,6 × 17,9 mm; H: 0,839 g. (Tab. VI, č. 11.)

Fenig so štvorrazom, L č. 46, K č. 142 (1 kus)

11. Vzlietajúci orol vl., dozadu má obrátenú hlavu.

Rub: Korunovaný jazdec s vytaseným mečom vpr.

Ø: 16,9 × 19,8 mm; H: 0,577 g. (Tab. VI, č. 12.)

Mincovňa: Enža

Fenig so štvorrazom, L č. 23, K č. 147 (21 kusov)

12. Líc: V strede dve roztvorené krídla, nad nimi koruna a pod nimi deväťdielna rozeta.

Rub: V hladkom kruhu s hviezdčkami kráčajúci leopard vl.

Ø: 19 × 18,4 mm; H: 0,642 g. (Tab. VI, č. 13.)

13. Ø: 16,7 × 17,6 mm; H: 0,682 g. (Tab. VI, č. 14.)

14. Ø: 18,7 × 17,7 mm; H: 0,686 g. (Tab. VI, č. 15.)

15. Ø: 19,6 × 19,6 mm; H: 0,713 g. (Tab. VI, č. 16.)

16. Ø: 19,8 × 19,4 mm; H: 0,730 g. (Tab. VI, č. 17.)

17. Ø: 18,6 × 16,9 mm; H: 0,740 g. (Tab. VII, č. 18.)

18. Ø: 17,3 × 18,3 mm; H: 0,757 g. (Tab. VII, č. 19.)

19. Ø: 16,9 × 15,9 mm; H: 0,593 g. (Tab. VII, č. 20.)

20. Ø: 17,6 × 17,9 mm; H: 0,803 g. (Tab. VII, č. 21.)

21. Ø: 16,9 × 19,8 mm; H: 0,825 g. (Tab. VII, č. 22.)

22. Ø: 16,3 × 18,4 mm; H: 0,830 g. (Tab. VII, č. 23.)

23. Ø: 17,1 × 17,4 mm; H: 0,846 g. (Tab. VII, č. 24.)

24. Ø: 18,9 × 19,6 mm; H: 0,853 g. (Tab. VII, č. 25.)

25. Ø: 17,7 × 18 mm; H: 0,859 g. (Tab. VIII, č. 26.)

26. Ø: 17,3 × 17,9 mm; H: 0,864 g. (Tab. VIII, č. 27.)

27. Ø: 17,3 × 17,8 mm; H: 0,874 g. (Tab. VIII, č. 28.)

28. Ø: 16,2 × 17,9 mm; H: 0,878 g. (Tab. VIII, č. 29.)

29. Ø: 17,6 × 15,2 mm; H: 0,931 g. (Tab. VIII, č. 30.)

30. Ø: 16,2 × 16,6 mm; H: 0,914 g. (Tab. VIII, č. 31.)

31. Ø: 16 × 16 mm; H: 0,961 g. (Tab. VIII, č. 32.)

32. Ø: 20 × 19,5 mm; H: 1,081 g. (Tab. VIII, č. 33.)

¹⁰ Horná časť trupu skôr sa podobá na hlavu leva.

33. Prsteň štítkový z tyčinky, ktorý prechádza na koncoch do oválneho štítu. Na štítu v rytm obvodnom kruhu kráčajúca postava leoparda (?) vpr. Na koncoch tyčinky rytý motív viniča s úponkami. Striebro, rýdzosť: 820/000, v: 16,3 mm, Ø: 23,5 mm, hr. tyčinky: 0,15 mm; H: 5,036 g.

34. Korálik kuželovitého tvaru s koncentrickými obvodovými krúžkami. Vápenec, v: 13 mm, Ø: 15,6 mm; H: 4,724 g.

Z hľadiska slovenských pomerov nález z Bratislavy-Devína je pozoruhodný z viacerých aspektov a to nielen svojim zložením, kde okrem mincí je zastúpený aj prsteň a korálik, ale aj neobvyklým nízkym počtom razieb — 32 kusov. Celková hmotnosť peňažnej zložky predstavuje 4,900 g. Najlepšie hmotnostné rozpätie môžeme posúdiť pri type K 147 (L 23) ktorého nález obsahuje 21 kusov. Hmotnosť sa pohybuje od 0,642 až 1,081 g, pričom priemer predstavuje 0,778 g. Najmenší priemer mince je 16 × 16 mm a najväčší 20 × 19,5 mm. Pri type fenigu K 141 (L—) je hmotnostné rozpätie od 0,508 g do 0,839 g, pri Ø 16,2 × 16,4 mm až 18,6 × 17,9 mm, pri priemernej hmotnosti 0,650 g. Pri K 132 (L 40) sa pohybuje hmotnosť od 0,644g—0,873 g pri rozmerových hodnotách 18 × 17,8 mm a 17,3 × 17,5 mm. Pri typoch fenigov K 129 (L 43), K 137 (L 26) a K 140 (L 42) sa pohybujú hmotnostné veličiny: 0,820 g, 0,925 g a 0,820 g pri Ø 17,2 × 17,3 mm, 19 × 18 mm a 17,2 × 17,3 mm. Pri porovnávaní vzťahu priemeru k hmotnosti pozorujeme určité odchylky, tak pri type K 141 veľkosť mince je závislá od hmotnosti a pri type fenigu K 147 tomu tak nie je. Pozorujeme, že dôležitú úlohu tu hraje štvorraz, ktorý sa razí na mince sekundárne a má slúžiť k zaobleniu ostrých rohov mince.¹¹ Tým čiastočne mení rozmery. Štvorraz práve znepríehľadňuje na uvedených razbách mincové obrazy, ktoré sú v mnohých prípadoch nedorazené, excentricky razené, dvojrazy a mnohé chyby, ktoré nesú znaky nedbalej razby. Pri skúmaní hmotnosti máme na pamäti, že pri fenigoch dochádza k hmotnostným zmenám od opustenia razieb z mincovní, a to obehom, pôdnymi faktormi, spôsobom konzervovania, kedy je hmotnosť znížená a rýdzosť nadlepšená¹². S prihliadnutím na tieto faktory môžeme počítať s úbytkom okolo 5 %.¹³ Pričom ideálna hmotnosť by bola 0,780 g. Pre porovnanie uvádzame Ø hmotnosti fenigov na vybraných lokalitách podľa B. Kocha¹⁴ voči typom fenigov nájdených v Bratislave-Devíne. V zátvorke uvádzame počet kusov.

Z uvedeného prehľadu vidíme kolísavosť hmotnosti smerom nadol u väčšiny typov nájdených v Bratislave-Devíne. Podobnú situáciu mal P. Radoměský pri spracovaní nálezu v České Olešné pri Jindřichovom Hradci^{14a} a vysvetľuje to rozdielom v dobe uloženia a rozmiestnením nálezov. Rýdzosť jednot-

¹¹ Radoměský, P.: Nález mincí z 15. storočia v Králově Dvoře u Berouna. In: SNM 21, Praha 1976, s. 114.

¹² Nemeškalová-Jiroudková, Z. — Nemeškal, L.: Nález mincí z 16. a 17. storočia v Chýňavě (o. Beroun). In: NumSb. 15, 1977—1978, s. 266—268.

¹³ Koch, B., l. c. s. 23.

¹⁴ Koch, B., l. c. s. 24—25.

^{14a} Radoměský, P.: Nález rakouských feniků 13. storočia v České Olešné u Jindřichova Hradce. In: NumSb. 10, 1968, s. 115.

Nález	Typy mincí podľa B. Kocha (nález Devín)						
	K 129	K 132	K 137	K 140	K 141	K 142	K 147
St. Pölten	0,888 (63)	0,82 (270)	0,86 (12)				
Pernhofen		0,84 (1)		0,77 (785)			
Valtice I.	0,906 (45)	0,830 (337)	0,79 (3)	0,701 (2)	0,77 (23)	0,823 (724)	0,75 (2)
Melk		0,75 (12)			0,77 (30)		
Bratislava - Devín	0,820 (1)	0,758 (2)	0,925 (1)	0,820 (1)	0,650 (5)	0,577 (1)	0,720 (21)

livých fenigov sa pohybuje okolo 500/000. Pričom uvádza rýdzosť pri type K 129—676/000, K 132—678/000, K 137—677/000, K 147—678/000 a 840/000 u ostatných typov nájdených na hrade rýdzosť neuvádza.¹⁵ G. Probszt pre prvú polovicu 13. storočia uvádza rýdzosť 690/000.¹⁶

Z typologického a chronologického hľadiska došlo k určitému spresneniu rakúskych feigov B. Kochom. Do obdobia cca 1230—cca 1250, ktoré môžeme doložiť nálezmi z Devína typmi K 129, K 132 a, K 137.¹⁷ Neuvádza pritom mincovného pána, pričom A. Luschin fenig typu L 26 (K 137) prideluje Leopoldovi VI. (1198—1230), alebo Friedrichovi II. (1230—1249) a mincovni Viedeňské Nové Mesto. Typ fenigu L 40 (K 132 a) a L 43 (K 129) prideluje vojvodovi Friedrichovi II. Bojovnému (1230—1246) viedenskej mincovni.¹⁸ Do obdobia Ríšskej správy tzv. rakúskeho medziviládia (cca 1236—1239, 1246—1251) zaraďuje B. Koch doložené devínskym nálezom fenigy K 140, K 141, K 142 a K 147, pritom A. Luschin prideluje L 23 (K 147) Friedrichovi II. Bojovnému (1230 až 1246) a mincovni Enži, pri L 42 (K 140) podobne, ale viedeňskej mincovni. Z tejto mincovne pochádza typ L 46 (K 142), ktorý pripisuje A. Luschin cisárovi Friedrichovi II. (1235—1239, 1246—1250).¹⁹ B. Koch na základe nálezu z Pernhofenu uvažuje, že fenig K 140 mohol byť vyrazený po roku 1246²⁰. Z uvedených fenigov si zaslúži pozornosť fenig typ K 141, ktorý A. Luschin neuvádza. Ako rakúsku razbu ju prideluje do II. obdobia ríšskej správy (1246—1350) B. Koch.

¹⁵ Koch, B., l. c. 32.

¹⁶ Probszt, G.: Österreichische Münz- und Geldgeschichte (Von den Anfängen bis 1918). Wien-Köln-Graz 1973, s. 285.

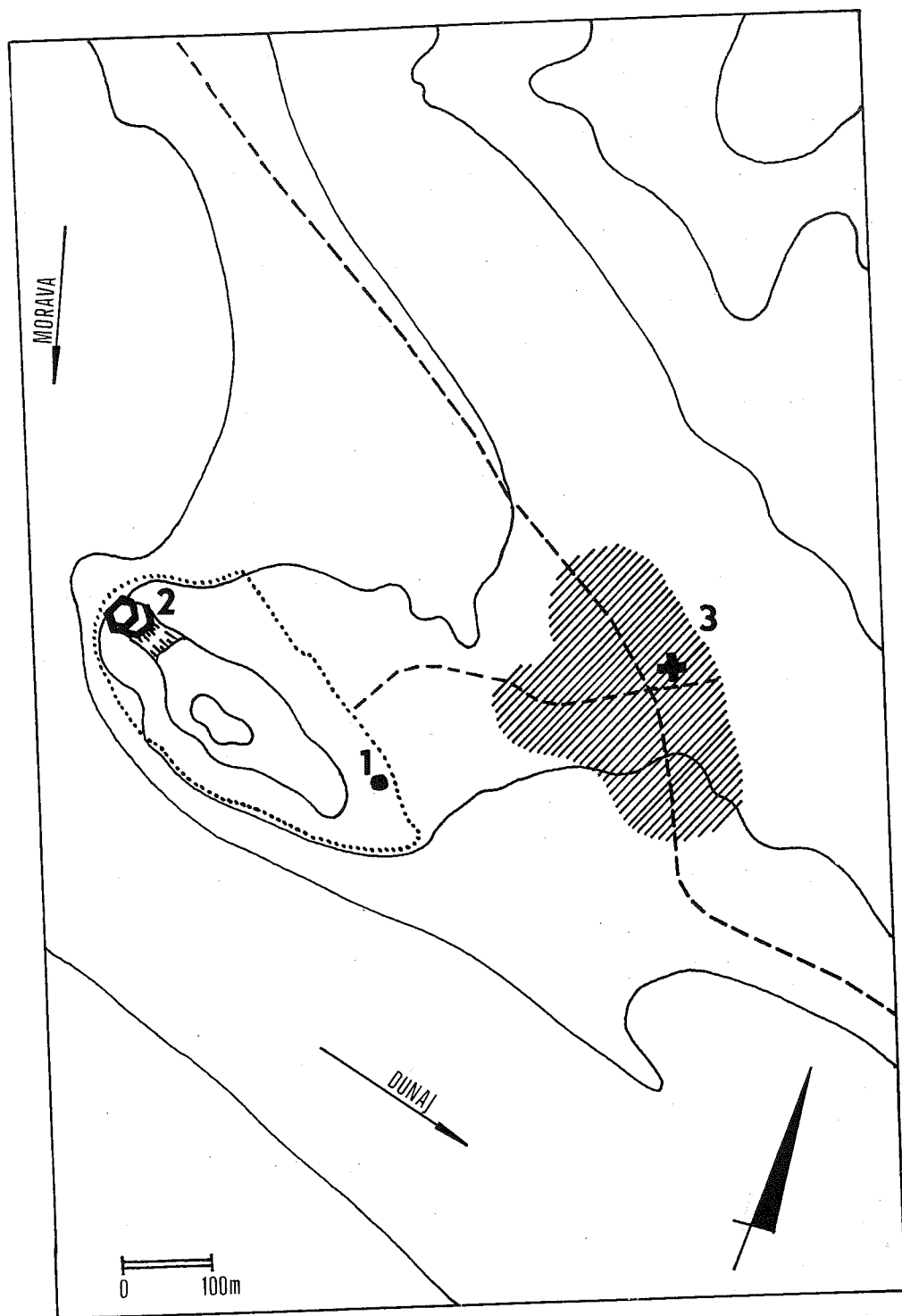
¹⁷ Koch, B., l. c. s. 126—127, tab. 12.

¹⁸ Luschin, A., l. c. s. 47, tab. II., s. 51, tab. III.

¹⁹ Koch, B., l. c. s. 128, tab. 13. Luschin, A., l. c. s. 45, tab. IV., s. 51—52, tab. IV. a s. 52—53, tab. IV.

²¹ Koch, B.: Über einige Funde von Wiener Pfennigen. NZ 95, 1981, s. 54—55 (ďalej len Über...).

²⁰ Koch, B., l. c. s. 77.

Obr. 2. Devín v 13. storočí (kreslila ing. arch. Jana Hlavicová).

1 — miesto nálezu mincí, 2 — obytná veža s predvorím a priekopou, 3 — predpokladané územie obce s farským kostolom.

Prvykrát bol tento typ nájdený vo Valticiach, ale A. Luschin ho nepovažoval za viedenský fenig.²¹ Týmto zadelením medzi rakúske razby môžeme tento typ mince nájsť na Slovensku, okrem Bratislavy-Devína aj v Kopčanoch (32 kusov)²². Vo Valticiach sa ich nachádzalo 23 kusov a B. Koch tento typ prideliuje viedenskej mincovni. Na základe vyššie uvedených skutočností môžeme nález — jeho uloženie do zeme datovať na koniec prvej polovice 13. storočia, prípadne krátko po tomto čase. Patril do tej skupiny nálezov ako Felsberg, Kopčany, Altenfelden a Melk, ktoré B. Koch dáva do II. obdobia ríšskej správy,²³ prípadne tesne po tomto období. Týmto môžeme datovať aj prsteň a korálik, hoci na samostatné datovanie nám chýba porovnávací materiál. Doteraz staršie datovateľné nálezy máme iba z hrobov. Prsteň z Bratislavy-Devína by mohol korešpondovať s nálezom v Ducovom, okr. Trnava, z hrobu, ktorý datuje A. Ruttkay do 13. stor., i keď treba podotknúť určité odlišnosti. Štítkový prsteň okrem svojej funkcie ako šperk mohol majiteľ použiť aj ako pečatidlo.²⁴ Korálik je vyrobený z lešteného daggerského (jurského) vápenca, ktorý sa nachádza v Malých Karpatoch²⁵. Nie je vylúčené, že bol vyrobený priamo v obci Devín, prípadne v blízkom okolí. Okrem svojej najvlastnejšej funkcie, ako korálik z náhrdelníka, v tomto prípade mohol mať aj inú funkciu, ako to predpokladá T. Štefanovičová.²⁶

Z geografického rozloženia nálezov na území Slovenska patrí hromadný nález z Bratislavy-Devína do prvej skupiny prílivu rakúskych fenigov v 13. storočí. Nebudeme ďaleko od pravdy, ak nález budeme považovať, za jeden z prvých.²⁷ Motívom uloženia nálezu majiteľom bola zrejme obava o svoj majetok v politicky pohnutej dobe česko-uhorských vojen, ako sme už na začiatku spomenuli, medzi českým kráľom Přemyslom Otakarom II. a uhorským kráľom Belom IV. o dedičstvo Babenbergov, v ktorom Devín najviac trpel ako pohraničná oblasť. Hoci medzi obidvoma kráľmi bolo uzavreté prímerie v roku 1246 a 1254, nebez-

²¹ Koch, B., Über ... s. 54.

²² Hlinka, J. — Kraskovská, L. — Novák, J.: Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Bratislava 1968, s. 56, č. 58.

²³ Koch, B., l. c. s. 77.

²⁴ Lompartová, M.: Náčrt vývoja stredovekého šperku v 11.—15. storočí na Slovensku (diplomová práca). Archív FFUK, Bratislava 1975, s. 90.

²⁵ Srdečne ďakujem za určenie materiálu koráliku RNDr. Milanovi Ivanovovi, CSc., vedeckému pracovníkovi Geologického ústavu Dionýza Štúra v Bratislave.

²⁶ Lompartová, M., l. c. s. 62.

²⁷ Kraskovská, L.: Nálezy viedenských fenigov na Slovensku. In: NumSb. 7, 1962, s. 145.

pečentstvo vojny, prípadne drobných šaravátok nepominulo.²⁸ Predpokladáme preto, že majiteľ, iste služobník hradu, nevieme jeho sociálnu príslušnosť, pri jednom z možných prepádov musel rýchlo reagovať na vzniknutú situáciu, a to tak, že peňažitú hotovosť, ktorú mal pri sebe, spolu s ostatnými cennosťami ukryl do zeme. O jeho objavenie sa pričínili pracovníci Mestského múzea v Bratislave (Obr. 2.)

ZUSAMMENFASSUNG

Der Münzfund aus dem 13. Jahrhundert in Bratislava-Devín

Im Jahre 1982 wurde bei einer archäologischen Ausgrabung ein Schatz entdeckt, der aus 32 Stück Pfennigen, einem Ring und einer Koralle bestand. Bei der Entnahme wurden keine Spuren eines keramischen Gefäßes festgestellt. Wir nehmen an, daß der Schatz in einem Leinwand- oder Leder-säckchen abgelegt wurde. Vom typologischen und chronologischen Standpunkt halten wir uns an B. Koch, nach dessen Meinung die Pfennige in die Zeit von ca. 1230 bis ca. 1250 und in die Epoche der Reichsverwaltung, in die sog. österreichischen Zwischenregierung (etwa 1230—1239, 1246—1251), einzustufen sind.

Von den angeführten Pfennigen verdient der Typ Koch 141 Aufmerksamkeit (bei Luschin nicht angeführt). Koch datiert ihn als österreichische Prägung in die zweite Phase der Reichsverwaltung (1246—1251). Dieser Typ findet sich, abgesehen von dem oberwähnten Fundort, im Massenfund nur in Kopčany.

Der Ring konnte auch mangels an vergleichendem Material mit dem Fund aus dem Grab in Ducov, Bez. Trnava, korrespondieren, den Ruttkay in das 13. Jahrhundert datiert. Die Koralle ist aus Daggerschem (jurischem) Kalkstein angefertigt, der in den Kleinen Karpaten vorkommt, d. h. er mochte in Devín oder in der nahen Umgebung hergestellt worden sein.

Motiv für die Hinterlegung des Schatzes durch den Besitzer war die Angst um sein Eigentum in der damaligen politisch stürmischen Zeit, da Devín als Grenzgebiet zwischen dem Ungarnkönig Bela IV. und dem Böhmenkönig Přemysl Otakar II. zu leiden hatte. Mutmaßlich versteckte er bei einem Überfall seine augenblickliche Barschaft zusammen mit anderen Sachen. Die Entdeckung des Schatzes verdanken wir erst den Mitarbeiterinnen des Städtischen Museums in Bratislava.

Übersetzt von dr. A. Hubala

Seznam vyobrazení na tabulkách na křídě V—VIII

Tab. V. Bratislava-Devín. 1 — Pohľad na hrad z juhovýchodnej časti. Rakúske fenigy z obdobia (cca 1230—cca 1250), 2—4 — mincovňa Viedeň, 5 — mincovňa Viedenské Nové Mesto. Ríšska správa, tzv. rakúske medziviládie (1236—1239, 1246—1251), 6—9 — mincovňa Viedeň.

Tab. VI. Bratislava-Devín. Rakúske fenigy z obdobia ríšskej správy tzv. medziviládia (1236—1239, 1246—1251). 10—12 — mincovňa Viedeň, 13—17 — mincovňa Enža.

Tab. VII. Bratislava-Devín. Rakúske fenigy z obdobia ríšskej správy tzv. rakúskeho medziviládia (1236—1239, 1246—1251). 18—25 — mincovňa Enža.

Tab. VIII. Bratislava-Devín. Rakúske fenigy z obdobia ríšskej správy tzv. rakúskeho medziviládia (1236—1239, 1246—1251). 26—33 — mincovňa Enža, 34 — štítkový prsteň, 35 — korálik.

²⁸ Borovský, Š. a kol.: Devín. Bratislava 1984, s. 45 a n.

JARMILA HÁSKOVÁ - RAYMOND WEILLER

PŘÍSPĚVEK K SOUPISU TREVÍRSKÝCH RAŽEB (Mince ze sbírky Národního muzea v Praze) (Tab. IX—XII)

Z bohatých fondů numismatického oddělení Národního muzea v Praze uvádíme soupis 139 kusů mincí (včetně napodobenin) trevírského arcibiskupství.

Mince lze přidělit těmto arcibiskupům:

	Počet kusů
Poppo z Babenberku (1016—1047)	5
Adalbero z Montreuilu (1131—1152)	5
Hillinus z Falmagne (1152—1169)	—
Arnold I. (z Niederrheinu) (1169—1183)	2
Doba boje o trevírské arcibiskupství:	
Rudolf z Wiedu (1183—1189)	—
Folmar z Blieskastelu (1183—1189)	—
Johann I. (1189—1212)	3
Theoderich II. z Wiedu (1212—1242)	11
Arnold II. z Isenburku (1242—1259)	74
Heinrich II. z Vinstingenu (1260—1286)	34
Boemund I. z Warnensberku (1286—1299)	5
	—
	Celkem 139

Mezi popisovanými mincemi, většinou velmi špatně raženými, se nedají s jistotou odlišit dobře ryté současné napodobeniny¹ od méně pečlivě provedených oficiálních ražeb. Ani hmotnost zde není vždy rozhodující. V jednotlivých případech snad přinesou objasnění problému již přípravné práce ke korpusovému dílu trevírských ražeb raného středověku.

U mincí námí publikovaných vystupuje do popředí především otázka jejich původu. S výjimkou Poppových ražeb působí totiž soubor jako jednolitý celek. Příslušnost k jednomu nálezu však můžeme zcela vyloučit vzhledem k charakteru

¹ K tomu srv. Frhr. v. Schrötter, F.: Wörterbuch der Münzkunde. Berlin-Leipzig 1930, s. 449.

všech dosud známých evropských nálezů s trevírskými ražbami. Žádný z nich totiž neobsáhl ražby tak dlouhé řady arcibiskupů z časového úseku více než 150 let. Je tedy pravděpodobnější, že mince pocházejí z většího počtu neznámých nálezů, i když z Čech, Moravy a Slezska nebyl dosud žádný z nich zaznamenán před rokem 1300.²

Trevírské ražby, jak uvedl H. Dannenberg,³ chyběly vedle jihoněmeckých a českých mincí i ve známém nálezu z Prahy-Skořepky,⁴ za jehož majitele je označován cizinec, který kolem poloviny 12. století přišel ze západního Fríška do Prahy a zde se pravděpodobně usadil v kupecké osadě poblíž hlavního tržiště.⁵

KATALOG MINCÍ

Citovaná literatura:

- BOHL (1823) Bohl, J. J.: Die Trierischen Münzen. Koblenz 1823.
 BOHL (1837) Bohl, J. J.: Abbildungen der Trierischen Münzen. Hannover 1837.
 BOHL (1847) Bohl, J. J.: Die Trierischen Münzen. 2. Auflage. Koblenz 1847.
 BR.V.STUMM Braun von Stumm, G.: Eine Demonstrationsmünze Erzbischof Johanns I. von Trier; Trierer Zeitschrift 20, 1951, s. 155—165, tab. 8,2.
 DBG Dannenberg, H.: Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit, 4 sv., Berlin 1876—1905.

Poznámka:

Mince, jejichž čísla jsou označena hvězdičkou, jsou vyobrazeny (měřítko asi 1,5 : 1). Foto M. Fremuntová.

Poppo z Babenberku (1016—1047)

Denár (1016—1024). BOHL (1847), s. 33,1. DBG 466.

Av: HEINRICVS REX; kříž s V v každém úhlu.

Rev: POPPO TREVI; v poli velké A.

č. 1*

Typy jako u č. 1, ale v A je tečka.

č. 2*

Denár (kolem roku 1041). BOHL (1847), s. 34, 2—3. DBG 468.

Av: +POPPO ARCHI; kříž se čtyřmi kuličkami.

Rev: Kostel sv. Simeona (Porta Nigra); v oblouku brány vousatá hlava poustevníka. Na hoře velké A.

č. 3*, 4*

² Srv. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Radoměřský, P.: České, moravské a slezské nálezy údobí denárového. Týž: České, moravské a slezské nálezy údobí brakteátového. Praha 1956.

³ Dannenberg, H.: Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit III. Berlin 1898, s. 770, č. 121.

⁴ Srv. Menadier, J.: Der Fund von Prag. (Deutsche Pfennige aus dem Beginn des zwölften Jahrhunderts). Berliner Münzblätter, Januar 1897, s. 2164. Přetištěno v: Deutsche Münzen. Gesamtelte Aufsätze zur Geschichte des deutschen Münzwesens. Bd. IV. Leipzig 1977, s. 237—268.

⁵ Hásková, J.: Die Anfänge Prags in der historischen Aussage der Münzen. In: Nummus et Historia. Ryszardowi Kiersnowskiemu w szescdziesieciolecie urodzin przyjaciele, koledzy, uczniowie. Warszawa 1985, s. 46.

Varianta

Jako č. 3—4, ale v každém úhlu kříže navíc jedna malá kulička.
 č. 5*

Adalbero z Montreuilu (1131—1152)

Denár. BOHL —. DBG 1882.

Av: ALBERO ARCH; poprsí arcibiskupa s berlou doleva.

Rev: CLAVES PETRI; dvě pravé ruce drží dva klíče, jejichž zuby tvoří písmena IC. V poli čtyři body sestavené do čtverce.

č. 6*

Denár. BOHL (1823), s. 23,2. DBG 490.

Av: ADEL + O ARCIEP; poprsí arcibiskupa s berlou doleva.

Rev: PAX PETRVS; poprsí apoštola zředu s dvěma klíči, jejichž zuby tvoří písmena PE legendy. Levice zdvižena k žehnání.

č. 7*, 8*, 9*

Denár. BOHL —. DBG k 491 (obol).

Av: AEL + O AR; poprsí arcibiskupa s berlou doleva.

Rev: Bez písma; poprsí zředu mezi dvěma hvězdami.

č. 10*

Arnold I. (z Niederrheinu) (1169—1183)

Denár. BOHL (1823), s. 25,1—4. BOHL (1837), tab. II,1.

Av: ARNOLD (četné varianty), poprsí arcibiskupa a mitrou a infulí doleva. V pravici drží berlu, v levici knihu.

Rev: +TREVERIS (četné varianty); pět věží na oblouku osazeném proměnlivým počtem kroužků nebo teček. Pod obloukem kříž různých tvarů.

č. 11*, č. 12*

Johann I. (1189—1212)

Denár (1. emise). BR.V.STUMM, tab. 8,1.

Av: IOH-A-NNES; poprsí arcibiskupa s mitrou a berlou zpřima.

Rev: PE-T-RVS; poprsí svěťce s klíčem doleva.

č. 13, 14*, 15*

Theoderich II. z Wiedu (1212—1242) (tab. XII)

Denár (1. období, 1212—kolem 1230). BOHL (1823), s. 9,2.

Av: TEODER-ICVS; poprsí arcibiskupa v plném ornátě doprava, s berlou a knihou.

Rev: TREV-ERIS; chrámová budova s křížem mezi dvěma postranními věžemi. Ve výšce: hvězda mezi dvěma tečkami.

č. 16

U obou následujících typů není výšeč ražena.

č. 17*, 18

Napodobenina

Stejný typ jako č. 16.

č. 19*

Denár (2. období, kolem 1230—1242). BOHL (1823), s. 10,6.

Av: TEOD-ERCVS; poprsí arcibiskupa s mitrou, berlou a knihou zpřima.

Rev: VREV-ERIT; na oblouku kostel, jehož dvě věže převyšuje kříž na štítě. Pod obloukem křížek.

č. 20, 21, 22*, 23

Napodobenina?

č. 24*, 25*

Obol (2. období, kolem 1230—1242). BOHL (1823), s. 10, k 6 (Denár).

Av: jako č. 20—23

Rev: jako č. 20—23

č. 26*

Arnold II. z Isenburku (1242—1259)

Denár: BOHL (1823), s. 25—26, 5—8. BOHL (1837), s. 8, 14 a s. 9, 17 a tab. II, 5.

Av: ARN-O-LDVS (četné varianty); poprsí arcibiskupa s mitrou, berlou a knihou doprava.

Rev: TREV-ERIS; budova chrámu se dvěma věžemi na oblouku, v něm hvězda.

č. 27—36, 37*—74, 75*—90

Napodobeniny

č. 91—93*, 94—96*, 97—99*, 100

Heinrich II. z Vinstingenu (1260—1286)

Denár. BOHL (1823), s. 29, 1.

Av: HANR-I-CV-S; poprsí arcibiskupa v plném ornátě s berlou a knihou doprava.

Rev: TREVE-RENSIS; klíč otočený zubem nahoru. V poli písmena S—P (= Sanctus Petrus), obklopená rozdílným počtem teček.

č. 101*, 102*, 103*—110*, 111—115*, 116—118*, 119—125*, 126*, 127*, 128*—134

Boemund I. z Warnensberku (1286—1299)

Denár. BOHL (1823) s. 31—32, 1—2.

Av: BOM-DV-S (varianty); poprsí arcibiskupa v plném ornátě zpřímá, s berlou a knihou.

Rev: TRE-VER-IS+; znak trevírského kláštera.

č. 135*.

Varianta

Kolečko ostruhy v heraldicky pravém horním poli znaku na rubní straně; BOHL (1823), s. 32, 3.

č. 136*

Varianta

Klíkatka v heraldicky pravém horním poli znaku na rubní straně

č. 137*, 138*, 139*

č.	Av.	Rev.	g	Inv.č.
1.	..IN..CVS...	POPPO TREVI	1,38	65/436
2.	H..NDDV ^o DX	DODGTDEVI	1,12	65/435
3.	+POPP.		1,30	65/437
4.	+IHCRA.....P		0,72	65/438
5.	+IHCR. ...OP		0,94	65/447
6.	ALBERO ^{AR} ..	CLAVES·PETRI	0,93	65/444
7.	^{AD} ...O ^{ARCIEP} ..X PETR..		0,88	65/439
8.	^{AD}EPSTRVS		0,93	65/445
9.	^{AD}IEP PAX PETR..		0,95	65/446
10.O ..		0,72	65/440
11.	ARNOLD	+TR...RIS	0,84	65/480
12.	+T.....	0,84	65/576
13.	...--NNES	.E-T-...	0,73	65/448
14.	IOH-A-NNES	PE--RVS	0,74	65/449
15.	...--NNES	PE-T-...	0,74	65/450
16.	TEODER-IC..	...V-ERIS	0,61	65/575
17.	TEODER-ICVS	TREV-ERIS	0,73	65/560
18.-.....	.REV-ERIS	0,56	65/531
19.	..OPBB	TRE.-ERI.	0,68	65/506
20.	TEOD-ERCV.	VRE.-ERIT	0,65	65/503
21.-RCV.	VRE.-ERI.	0,63	65/536
22.-ERCVS	VREV-ERIV	0,64	65/577

č.	Av.	Rev.	g	Inv.č.
23.CVS	VREV-ERIT	0,61	65/461
24.	.IŘE-O...Z	..ŘE-...T	0,56	65/562
25.(T2)	VR..-V...	0,41	65/527
26.	.EOD-ER...	VIRE-VERT	0,37	65/563
27.	ARM--I I	TRE.-ERIS	0,56	65/481
28.	ARN--I IERIS	0,51	65/482
29.	..N--OI I	TRE.-E...	0,67	65/483
30.	ARM--OI I	TREV-ERIS	0,66	65/485
31.	ARN--I I	TREV-ERIS /oříznutý/	0,47	65/486
32.	ARM-I IVS	..EV-ERIS	0,60	65/487
33.	I IL-DVS	TREV-ERIS	0,69	65/489
34.	IIN--I I	TRE.-ERIS	0,63	65/491
35.	[I--OL'	TREV-.....	0,62	65/492
36.	.RMO--I I	..EV-ER..	0,59	65/493
37.	ARM--OL'	.REV-ERIS /oříznutý/	0,41	65/494
38.	I I	TRE.-.....	0,67	65/495
39.	ARM-I I	T..V-ERIS	0,57	65/496
40.	ARI I-RIS	0,55	65/497
41.	[I	.REV-E...	0,37	65/499
42.	.RM-I I	TREV-..IS	0,42	65/501
43.	I I	..E.-E...	0,64	65/502
44.	I I	..EV-ER..	0,67	65/505

č.	Av.	Rev.	g	Inv.č.
45.	.RM-I	IRI.	0,57	65/510
46.	.RM-L	IRIS	0,63	65/511
47.	ARI	I TREV-E...	0,35	65/512
48.	ARM--OL'	TREV-ERIS'	0,59	65/513
49.	ARM--OL'	TREV-.RIS	0,53	65/514
50.	ARM--OL'	TREV-ERIS	0,59	65/515
51.	AI I	T...-ERI.	0,64	65/516
52.	..M--OLE...	0,54	65/517
53.	ARN--OL'	TREV-ERIS	0,59	65/518
54.	[I	TRE.-...S	0,43	65/519
55.	AR-N-I IVS	.REV-...S	0,70	65/520
56.	ARI I	TREV-..IS	0,68	65/521
57.	.RM--I I	0,67	65/522
58.	...--OL'ERIS	0,52	65/523
59.	AR.--O(L?)	TREV-E...	0,57	65/524
60.	ARM--I I	TREV-ERIS	0,65	65/525
61.	ARM--OL'	TREV-ERIS	0,49	65/526
62.	I I	..EV-ER..	0,58	65/539
63.	[I	TRE.-ER..	0,62	65/541
64.	ARM--OII	TREV-.....	0,50	65/542
65.	ARM-O-I I	TREV-ERI.	0,56	65/543
66.	I IERIS	0,49	65/544

č.	Av.	Rev.	g	Inv.č.
67.	I 1-L'	TR...ERIS	0,52	65/545
68.	ARN--I I-RIS	0,58	65/546
69.	ARN--O-L	TR...-....	0,49	65/548
70.	ARN--I I	..EV-ERIS	0,49	65/549
71.	.RN--O-L	TRE.-ERIS	0,48	65/550
72.	ARN--OL'	TREV-ERIS	0,69	65/551
73.	A...-O-L	.REV-...S /oříznutý/	0,45	65/552
74.	AR.--O-L	TREV-ER.S	0,66	65/553
75.	I I--OL	..EV-ERIS	0,59	65/554
76.	I I--OII-ERIS	0,50	65/555
77.	ARN--I I-....	0,54	65/572
78.	I I	TRE.-....	0,50	65/558
79.	I I-O-II	TREV-É... /vylomený/	0,42	56/570
80.	ARN--O-II	TR.V-....	0,46	65/571
81.	ARN--O-L	TREV-ERIS	0,44	65/573
82.	..M--OL	TREV-.RIS	0,63	65/574
83.	I I	..EV-..IS /oříznutý/	0,41	65/498
84.	ARN-I I	TREV-..IS	0,52	65/528
85.	ARN-I I-ERIS	0,51	65/529
86.	I I	TRE.-....	0,65	65/530
87.	I I-VS-..IS	0,54	65/537
88.	..M-I I-....	0,48	65/566

č.	Av.	Rev.	g	Inv.č.
89.	I I	.REV-....	0,47	65/504
90.	I I	T...-....	0,45	65/565
91.	I I-ERIS	0,47	65/484
92.	I I-ERIS	0,54	65/500
93.	bez písma	bez písma	0,43	65/538
94.	IT-I I	TREV-.,.,.	0,43	65/540
95.	ARII-O-II-ERIS	0,60	65/547
96.	IT--I I	TRE.-....	0,58	65/557
97.	oIT--I I	TREV-...T	0,47	65/567
98.	I I	T...-ERTI	0,55	65/556
99.	I I-II-OL-ERISI	0,46	65/564
100.	ARNV-I I	TREV-....	0,57	65/507
101.	hARN-I-QV-S	TREVE-RENSIS S-P°	0,83	65/453
102.	hARN-I-QV-S	TREVE-RENSIS °S-P°	0,74	65/454
103.	hARN-I-QV-S	TREVE-RENSIS °S-P°	0,52	65/455
104.	.ARN-I-Q.-.	TREV-.RENSIS S-P	0,42	65/456
105.	...RI--QV-S-RENSIS S-P°	0,50	65/457
106.	.ARN-I-QV-.	T...-RENSIS °S-P°	0,63	65/458
107.	hARN-I-...-	..EVE-RENSIS S-P°	0,66	65/459
108.	.ARN-I-...-	TREVE-RENSIS S-P°	0,73	65/460
109.	I I	TREVE-RENSIS S-P°(?)	0,85	65/561
110.	hARN-I-QV-.	TREVE-..NSIS S-P	0,75	65/462

č.	Av.	Rev.	g	Inv.č.
111.	hANRI--DV---RENSIS	II-P°	0,69 65/463
112.	hANRI--V-S	TREVE-RENSIS	S-P°	0,70 65/464
113.	hANRI--DV-S	TREVE-RENSIS	S-P°	0,72 65/465
114.	hANR-I-...-S	TREVE-RENSIS	S-P°	0,68 65/466
115.	hANRI-...-S	TREVE-RENSIS	S-P°	0,52 65/467
116.	hI I	.REVE-RENSIS	S-P ^(e?)	0,68 65/468
117.	hANRI--D-VS	GREVE-RENSIS	S-P°	0,60 65/469
118.	hANR.--DV-S	..EVE-REN...	S-P°	0,47 65/470
119.	hANRI--DV--	TREVE-RENS..	S-P°	0,55 65/471
120.	hANR-I-DV-	TREVE-RENSIS	S-P ^(?)	0,72 65/472
121.	hANRID-V-S	TREVE-RENSIS	S-P°	0,68 65/473
122.	hANR-I-...-S	TR...-RENSIS	S-P°	0,49 65/474
123.	hANRI I-RENSIS	S-P°	0,72 65/475
124.	hANR-I-DV-S	TREVE-RENSIS	S-P°	0,42 65/476
125.	hANR-I-DV--	TREVE-RENSIS	S-P°	0,51 65/477
126.	hANRI--DV-S	TREVE-RENSIS	S-P°	0,53 65/478
127.	hANRI-...-S	GRE...-RENSIS	S-P°	0,59 65/479
128.	I I-DV-S-REN...	S-P°	0,73 65/490
129.	.ANRI IS	.REVE-RENSIS	S-P	0,72 65/508
130.	hANR-I-DV-S	TREVE-RENSIS	S-P°	0,76 65/509
131.	hANRI-DV-S	TREVE-RENSIS	S-P°	0,64 65/559
132.	hAn...-S	TREVE-....IS	S-[]	0,48 65/568

č.	Av.	Rev.	g	Inv.č.
133.	hANRI IQV-S	..EVE-RENSIS	S-[]	0,57 65/569
134.	hANR-I-DV--	.REVE-RENSIS	S-II	0,41 65/532
135.	TRE-VE-(N?)	BOIE-VIV2D-VSx		0,58 65/452
136.	BO-M-DV-S	TRE-VER-IS+		0,54 65/451
137.	B-OM-DV-S	TRE*-VER-.S.		0,58 65/533
138.	B-OM-[] I	[] IR-IS+		0,55 65/534
139.	B-...-S	.R...-VER-IS.		0,47 65/488

ZUSAMMENFASSUNG

Beitrag zum Verzeichnis der Trierer Prägungen
(Münzen aus der Sammlung des Nationalmuseums in Prag)

Aus den reichen Beständen der staatlichen Münzsammlung in Prag sollen hier 139 Münzen des Erzbistums Trier (und Nachahmungen) vorgestellt werden. Dieselben verteilen sich auf folgende Erzbischöfe:

	Stückzahl
Poppo von Babenberg (1016—1047)	5
Adalbero von Montreuil (1131—1152)	5
Hillinus von Falmagne (1152—1169)	—
Arnold I. (vom Niederrhein) (1169—1183)	2
Trierer Bistumsstreit	
Rudolf von Wied (1183—1189)	—
Folmar von Blieskastel (1183—1189)	—
Johann I. (1189—1212)	3
Theoderich II. von Wied (1212—1242)	11
Arnold II. von Isenburg (1242—1259)	74
Heinrich II. von Vinstingen (1260—1286)	34
Boemund I. von Warnensberg (1286—1299)	5
Total	139

Unter diesen meist sehr schlecht geprägten Münzen lassen sich die zuweilen gut gravierten, zeitgenössischen Nachahmungen nicht immer mit Sicherheit von weniger sorgfältig ausgeführten offiziellen Prägungen unterscheiden. Auch ist das Gewicht hier nicht immer ausschlaggebend. In einzelnen Fällen wird die Vorarbeit zum Korpuswerk der Trierer Münzen des frühen Mittelalters möglicherweise Klarheit schaffen können.

Vorerst stellt sich die Frage nach der Herkunft dieser Münzen. Der Gedanke, dass die hier katalogierten Prägungen (abgesehen von jenen Poppo's) den Inhalt eines einzigen Schatzfundes widerspiegeln, darf ohne weiteres ausgeschlossen werden, da sich unter sämtlichen bekannten europäischen Funden mit Trierer Münzen keiner befindet, der eine solch lange Erzbischofsreihe aufzuweisen hätte, die sich über mehr als 150 Jahre erstreckt. Es handelt sich vielmehr um Teile von mehreren Horten, wobei aber nicht zu ermitteln ist, welchen bekannten Münzfunden dieselben entstammen.

Auch sei vermerkt, dass bislang kein Fund aus der Tschechoslowakei bekannt ist, der Trierer Münzen aus der Zeit vor 1300 enthalten hätte. So fehlten z. B. im Prager Fund von 1894, wie H. Dannenberg bemerkt, (nebst Trierern) nicht nur süddeutsche sondern auch insbesondere böhmische Gepräge gänzlich, was diesen Autoren zur Annahme bewog, es möge sich dabei um die Börse eines gegen Mitte des 12. Jh. von Westfriesland nach Prag gezogenen Reisenden handeln.

Katalog

Die Münzen deren laufende Nr. mit einem Sternchen versehen, sind abgebildet (Maßstab: etwa 1,5: 1).

Poppo von Babenberg (1016—1047)

Denar (1016—1024)

Vs. Kreuz mit einem V in jedem Winkel.

Rs. Im Felde ein grosses A.

Nr. 1*

Nr. 2* — Typen wie bei Nr. 1, aber im A ein Punkt.

Denar (ab etwa 1041)

Vs. Kreuz mit vier Kugeln.

Rs. Sankt-Simeonstiftskirche (Porta Nigra): im Torbogen der bärtige Kopf des heiligen Einsiedlers; oben: grosses A.

Nrn. 3*—4* (Fragment)

Nr. 5* (Variante) — Wie die Nrn. 3—4, aber in jedem Winkel des Kreuzes zusätzlich eine kleine Kugel.

Adalbero von Montreuil (1131—1152)

Denar

Vs. Brustbild des Erzbischofs mit Krummstab nach links.

Rs. Zwei rechte Hände halten zwei Schlüssel, deren Bärte die Buchstaben IC der Legende bilden; im Felde 4 Punkte, im Quadrat verteilt.

Nr. 6*

Denar.

Vs. Brustbild des Erzbischofs mit Krummstab nach links.

Rs. Brustbild des Apostels von vorn mit zwei Schlüsseln, deren Bärte die Buchstaben PE der Legende bilden, die Linke zum Segnen erhoben.

Nrn. 7*—9*

Denar

Vs. Brustbild des Erzbischofs mit Krummstab nach links.

Rs. Schriftlos; Brustbild von vorn, zwischen zwei Sternen.

Nr. 10*

Arnold I. (vom Niederrhein) (1169—1183)

Denar

Vs. Brustbild des Erzbischofs mit Mitra und Inful nach links, in der Rechten den Krummstab, in der Linken ein Buch.

Rs. Fünf Türme auf einem mit einer veränderlichen Anzahl von Ringeln oder Punkten besetzten Bogen. Unter dem Bogen ein Kreuz von verschiedener Form.

Nrn. 11*—12*

Johann I. (1189—1212)

Denar

Vs. Brustbild des Erzbischofs mit Mitra und Krummstab von vorn.

Rs. Brustbild des Heiligen mit Schlüssel nach links.

Nrn. 13—15*

Theoderich II. von Wied (1212—1242) (tab. XII)

Denar

Vs. Brustbild des Erzbischofs in vollem Ornat nach rechts, mit Krummstab und Buch.

Rs. Kirchengebäude mit kreuzüberhöhter Kuppel zwischen zwei Seitentürmen. Im Abschnitt: Stern zwischen zwei Punkten.

Nr. 16

Nrn. 17*—18*. Bei den beiden folgenden Stücken ist der Abschnitt nicht ausgeprägt:

Nr. 19*. Gleicher Typ wie Nr. 16.

Denar (2. Periode, um 1230—1242)

Vs. Brustbild des Erzbischofs mit Mitra, Krummstab und Buch nach vorn.

Rs. Kreuzüberhöhte, turmähnliche Kirche auf einem Bogen; unter demselben ein Kreuzchen.

Nrn. 20—23

Nr. 24*—25*. Nachahmungen?

Obol (2. Periode, um 1230—1242)

Vs. Wie bei den Nrn. 20—23

Rs. Wie bei den Nrn. 20—23

Nr. 26*

Arnold II. von Isenburg (1242—1259)

Denar

Vs. Brustbild des Erzbischofs mit Mitra, Krummstab und Buch nach rechts.

Rs. Kirchengebäude mit zwei Türmen auf einem Bogen in welchem sich ein Stern befindet.

Nrn. 27—100

Heinrich II. von Vinstingen (1260—1286)

Denar

Vs. Brustbild des Erzbischofs in vollem Ornat, mit Krummstab und Buch nach rechts.

Rs. Ein mit dem Barte nach oben gerichteter Schlüssel; im Felde: S—P (Sanctus Petrus) umgeben von einer unterschiedlichen Anzahl an Punkten.

Nrn. 101*—134

Boemund I. von Warnensberg (1286—1299)

Denar

Vs. Brustbild des Erzbischofs in vollem Ornat von vorn, mit Krummstab und Buch.

Rv. Der Trierer Stiftschild.

Nr. 135*

Variante

Spornrädchen in dem heraldisch rechten oberen Felde des Wappens auf der Rückseite.

Nr. 136*

Zickzacklinie in dem heraldisch rechten oberen Felde des Wappens auf der Rückseite.

Nrn. 137*—139*.

VĚRA NĚMEČKOVÁ

DRUHÁ ČÁST NÁLEZU PRAŽSKÝCH GROŠŮ KRÁLE JANA LUCEMBURSKÉHO V NECHANICÍCH

První zprávu o nálezu pražských grošů v Nechanicích uveřejnil již v roce 1936 J. Koudelka,¹ správce novobydžovského muzea. Dopustil se však některých nepřesností,² které později vedly k nesprávným domněnkám³ a ztížily pátrání po druhé části nálezů.⁴

Nechanický depot byl odkryt při úpravě stoky na náměstí v roce 1933 a obsahoval 366 pražských grošů. Podle určení J. Koudelky se jednalo výhradně o groše Václava II. a Jana Lucemburského.⁵ Nález byl rozdělen na dvě části. Větší část, celkem 315 grošů, byla ponechána ve správě města. Zbytek, tj. 51 grošů a dva fragmenty nádoby, se dostal do muzea v Novém Bydžově.⁶ V roce 1964 předal MěstNV v Nechanicích svoji část nálezů do numismatických sbírek Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové. Tehdejší správce sbírek, dr. J. Šůla, CSc., vzápětí mince určil a publikoval.⁷ Ve své práci také popsal pátrání po zbylé části nálezů. Jeho stopu zachytil v přírůstkové knize Městského muzea v Novém Bydžově.⁸ Poněvadž přes veškeré úsilí mince ani střepy nádoby nenalezl, pokládal tuto část za nenávratně ztracenou. Teprve v průběhu dalších let, kdy se v novobydžovském muzeu připravovala evidence i uložení sbírek, vedlo pátrání k cíli.⁹ Nález byl sice zapsán, jak zjistil již J. Šůla, ve staré přírůstkové knize, ale uložen

¹ K o u d e l k a , J . : Nález grošů v Nechanicích. NČČst XI. a XII., 1935/1936, s. 98.

² Ve své práci na ně upozornil: Š ů l a , J . : Nález pražských grošů krále Jana Lucemburského v Nechanicích. In: NumSb 10, Praha 1968, s. 228.

³ Chybný údaj o počtu mincí a jejich uložení je uveřejněn v soupisu nálezů mincí: N o h e j l o v á - P r á t o v á , E . : České, moravské a slezské nálezy údobí grošového. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Praha 1956, s. 126—127, č. 1997. I K. Castelin se opíral o údaje Koudelkovy — viz pozn. 12.

⁴ Viz: Š ů l a , J . : Nález pražských grošů, s. 228.

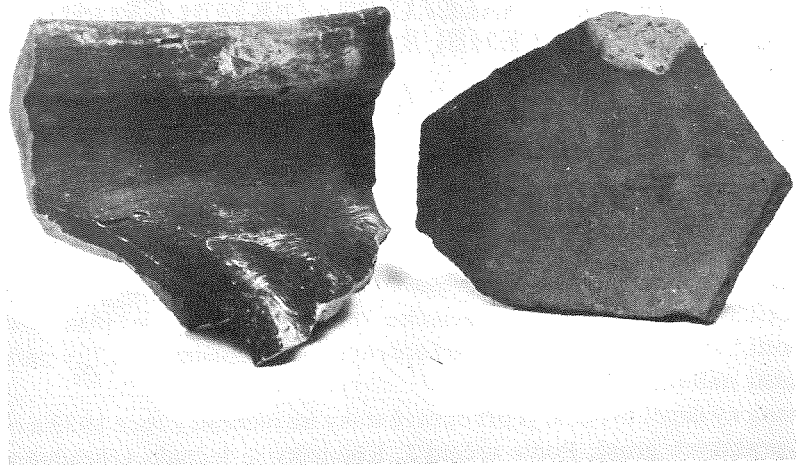
⁵ V první části tohoto nálezů J. Šůla identifikoval také groše Václava IV.

⁶ Vlivem Koudelkovy nejasné zprávy se autoři soupisu nálezů mincí i J. Šůla domnívali, že mince byly uloženy v Městském muzeu v Nechanicích.

⁷ Viz: Š ů l a , J . : Nález pražských grošů, s. 228—232.

⁸ Přírůstková kniha Městského muzea v Novém Bydžově z let 1888—1936, přír. č. 4989.

⁹ Děkuji nynějšímu správci sbírek a řediteli muzea v Novém Bydžově J. Prokopovi, prom. hist., za vyhledání druhé části nálezů a předání mincí do sbírek Krajského muzea v Hradci Králové. Díky tomuto pochopení byl nechanický nález opět zcelen.

Obr. 1. Střepy z nádoby, v níž pravděpodobně byly ukryty mince z Nechanic.

byl podle zápisu v novějším inventáři mincí pod přírůstkovým číslem 72. Dne 22. 3. 1984 bylo pak převedeno do numismatických sbírek královéhradeckého muzea 38 kusů pražských grošů a 2 kusy střepů nádoby¹⁰. (Obr. 1.) Přírůstek je evidován pod př. č. 124/84. Z prvotního počtu pražských grošů zůstalo tedy do dnešního dne „neobjeveno“ 13 kusů mincí.

V uvedeném počtu grošů byly zastoupeny podle původního určení J. Koudelky tyto pražské groše:

1 pražský groš Václava II.

27 pražských grošů Jana Lucemburského, Smolík č. 1

10 pražských grošů Jana Lucemburského, Smolík č. 10

Po zevrubnější prohlídce bylo zřejmé, že typologické zastoupení pražských grošů Jana Lucemburského bude rozmanitější, a to nejen podle klasického členění J. Smolíka,¹¹ ale především podle chronologie K. Castelina.¹² Bohatší zastoupení variant poskytovalo možnosti k vyzkoušení nových moderních metod práce.

¹⁰ Za vyčištění a konzervaci mincí i střepů děkuji konzervátorce královéhradeckého muzea paní Erně Chlumské.

¹¹ Smolík, J.: Pražské groše a jejich dily 1300—1547. Praha 1971.

¹² Castelin, K.: O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského. In: NumSb 6, Praha 1960, s. 129—167.

Mince byly roztrženy a určeny pomocí číselného vyjádření na kapesním programovatelném kalkulátoru. Podrobné vysvětlení naší metody včetně užitých počítačových programů podává ing. J. Němeček v tomto svazku Numismatického sborníku.¹³ Při popisu mincí byly vzaty v úvahu rovněž další rozborů nálezů pražských grošů Jana Lucemburského.¹⁴

Popis nálezu

Nádoba se v celistvosti nedochovala. Zbyly jen dva střepy o rozměrech 5,2 × 5,8 cm a 6,8 × 4,7 cm. Okraj prvního střepu je mírně rozevřený, na vnější straně oble zesílený. V horní části je zlomek páskového ucha. Fragment pochází z horní části nádoby, patrně džbánu, jehož tělo bylo mírně klenuté. Druhý střep je ze stěny nádoby. Povrch i vnitřek obou fragmentů je hlazený, tmavě šedé barvy. Střepy jsou velmi tvrdě vypáleny. V materiálu střepů je jemné písčité ostřivo. S největší pravděpodobností se jedná o zlomky, pocházející z jedné nádoby.¹⁵

Mince této části nechanického nálezu jsou značně opotřebené. Přestože některá rozdělovací znaménka v opisech byla málo čitelná, někdy až nečitelná, byly všechny mince zařazeny do variant podle Castelinovy chronologie. V popisech jsou mince špatně čitelné od mincí jasně čitelných odděleny poznámkou „s výhradami“. S touto poznámkou jsou také popsány mince, které neodpovídají přesně variantě ve zmíněné chronologii, ale rozdíl mohl být způsoben právě opotřebením. Pokud nemáme před sebou minci bezvadně zachovalou, je takovým typickým příkladem znaménko, jehož zachovalost komplikuje zařazení mince, znaménko prázdné a plné dvojtečky. U opotřebené mince nelze zodpovědně rozhodnout, zda se jedná o známou kombinaci znamének nebo o kombinaci novou. Písmenko a nebo b za číslem varianty Castelinovy chronologie vyjadřuje, který číselný kód podle naší tabulky č. 3¹⁶ příslušná mince dostala, zda tedy souhlasí s variantou, kterou Castelin popsal ve své chronologii na s. 150—153 nebo na s. 158—159.

¹³ Němeček, J. — Němečková, V.: Třídění mincí pomocí programovatelného kalkulátoru. In: NumSb 18, Praha 1989 s. 185—196.

¹⁴ Hlobil, S.: Nález grošů v Morkovicích. NČČsl VI., 1930, s. 131—136. Skalský, G.: Nález pražských grošů a malých peněz Jana Lucemburského a Karla I. z okolí Loun. NČČsl XI. a XII., 1935/1936, s. 102—104. Nohejlová-Prátová, E.: Nález pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV. v Hodoníně. In: NumSb 6, Praha 1960, s. 378—389. Petřtyl, J.: Nález pražských grošů Václava II., Jana Lucemburského a Karla IV. v Dolním Újezdu na Litomyšlsku. In: NumSb 10, Praha 1968, s. 221—227. Nemeškalová-Jiroudková, Z. a Nemeškal, L.: Nález pražských grošů ve Vrbčanech u Kolína. In: NumSb 10, Praha 1968, s. 220—221. Nemeškal, L.: Die Verankerung des Prager Groschens und des böhmischen Florens in der damaligen Währung in Böhmen. In: NumSb 12, Praha 1973, s. 117—129. Pánek, I.: Stopa mincovní reformy Jana Lucemburského. NumL 28, 1973, s. 33—45. Krejčík, T.: Nález pražských grošů Václava II. a Jana Lucemburského v Uherčicích, o. Břeclav. In: NumSb 16, Praha 1983, s. 122.

¹⁵ Za popis střepů děkuji dr. J. Siglovi, vedoucímu archeologického oddělení Krajského muzea východních Čech.

¹⁶ Viz Němeček, J. — Němečková, V.: Třídění mincí, s. 190—193.

V případě shody obou popisů odpadá důvod odlišení písmenky a, b, a je proto varianta groše citována jen příslušným číslem zmíněné chronologie.

Čechy, Václav II. (1283—1305), *Kutná Hora*, pražský groš (1), jako Smolík č. 1.

Av.: Koruna mírně setřelá. Rozměry koruny 8×9 mm. Písmeno A ve jméně bez břevna.

Rev.: Český lev se značkou č. 2 na uchu.¹⁷ Opis místy málo čitelný.

Průměr 28 mm; hmotnost 3,3570 g.

Čechy, Jan Lucemburský (1310—1346), *Kutná Hora*, pražský groš (37). Jako Castelin č. 1:

1. Av.: Česká koruna v dvojitěm opisovém pruhu, odděleném vždy perlovcem. Nad stopkou střední lilie se volně vznáší perla. Na obvodku koruny stopy po perlách. Rozměry koruny 8×9,5 mm.

Rev.: Český lev celý ve vnitřním perlovci. Na uchu lva značka č. 1. Místy setřelý, na obvodu 2 prasklinky.

Průměr 28,5 mm; hmotnost 3,3717 g.

2. Av.: Jako u č. 1. Rozměry koruny 8,5×9 mm.

Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Obroušené hrany, místy zcela setřelý.

Průměr 28 mm; hmotnost 3,4810 g.

3. Av.: Střední lilie koruny naprosto nečitelná. Na obvodě koruny zřetelně viditelné perly. Rozměry koruny 8×? mm.

Rev.: Lev špatně čitelný. Dvojráz v perlovci.

Průměr 28 mm; hmotnost 3,4443 g.

4. Av.: Jako u č. 1, místy nečitelný. Rozměry koruny 8,5×9 mm.

Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Na obvodu 2 prasklinky.

Průměr 28 mm; hmotnost 3,3970 g.

5. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2. Rozměry koruny 8,5×9,5 mm. Opis místy setřelý.

Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Před kořenem ocasu trn. Na obvodu 1 prasklinka, dvojráz v perlovci, okrájená hrana.

Průměr 28 mm; hmotnost 3,6922 g.

6. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2. Rozměry koruny 8×9 mm. Silný dvojráz.

Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 9. Dvojráz v perlovci, okrájená hrana.

Průměr 29 mm; hmotnost 3,5279 g.

7. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2. Rozměry koruny 8×9 mm.

¹⁷ Grafické vyjádření značek s příslušnými číselnými kódy jsou uvedeny v tabulce na s. 194. U všech popisovaných grošů jsou značky zachyceny jen pomocí číselného vyjádření.

Obr. 2. Zobrazení korunky groše č. 12.

Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Opis místy nečitelný, hrana okrájená až do 1/3 písmen.

Průměr 27 mm; hmotnost 3,1889 g.

8. Av.: Koruna naprosto nečitelná. Opis viditelný.

Rev.: Tělo lva nečitelné. Na uchu lva dobře čitelná značka č. 3.¹⁸ Znaménko v opisu špatně čitelné. Celkově špatně zachovalý.

Průměr 28 mm; hmotnost 3,1019 g.

Jako Castelin č. 1 s výhradami:

9. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2. Rozměry koruny 8×9,5 mm. Znaménka mezi DEI?GRATIA?REX téměř nečitelná.

Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Na obvodu 2 praskliny.

Průměr 28 mm; hmotnost 3,6160 g.

10. Av.: Tvar koruny asi jako Nohejlová č. 2, střední lilie koruny značně setřelá. Rozměry koruny 8×9,5 mm. Znaménka v opisu špatně čitelná.

Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Hrana narušená vlivem prostředí, na obvodu 1 prasklinka.

Průměr 28,5 mm; hmotnost 3,3345 g.

¹⁸ Tato značka se podle mého soudu vyskytuje i v první části nálezů u inv. č. N 6824, Castelin č. 20.

11. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2, perly viditelné i na středním a pravém lístku lilie i na obvodku koruny. Rozměry koruny 8×9 mm. Znaménko mezi DEI:GRATIA nečitelné.
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Hrana okrájená.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,6156 g.
12. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2, perly viditelné na všech lístcích střední a levé lilie i na obvodku koruny. (Obr. 2.) Rozměry koruny 8×9,5 mm. Znaménko za REX špatně čitelné.
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Hrana okrájená.
Průměr 27,5 mm; hmotnost 3,6941 g.
13. Av.: Asi jako u č. 1, koruna téměř setřelá. Rozměry koruny 8,5×9,5 mm. Znaménko za DEI nečitelné.
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,6658 g.
14. Av.: Jako u č. 1, perla nad střední lilii mírně vpravo, stopy po perlách na obvodku koruny. Rozměry koruny 8×9 mm. Znaménka v opisu téměř nečitelná vlivem opotřebení.
Rev.: Jako u č. 1. Značka na uchu lva nečitelná. Celkově značně setřelá.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,7798 g.
15. Av.: Jako u č. 1, stopy po perlách na pravé lilii koruny i na obvodku koruny. Rozměry koruny 8×9 mm. Plná dvojtečka za DEI. Celé mírně excentricky. Poškozeno opotřebením.
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 4.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,4445 g.
16. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2. Rozměry koruny 8×9 mm. Hrana okrájená místy až do poloviny písmen. Znaménko za DEI nečitelné, mezi GRATIA:REX plná dvojtečka.
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Hlava a horní část ocasu lva značně setřelá.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,6160 g.
Jako Castelin č. 2b:
17. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2, stopy po perlách na obvodku koruny, střed značně setřelý. Rozměry koruny 8×9,5 mm. Ve středu křížku před DEI kroužek.¹⁹
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Opis místy setřelý, na obvodu 3 prasklinky.
Průměr 29 mm; hmotnost 3,6377 g.
Jako Castelin č. 2b s výhradami:

¹⁹ Přesně takový křížek s kroužkem před DEI uvádí již G r i m m, F.: Nález pražských grošů Jana Lucemburského v Kutné Hoře. NČČsl XI a XII, 1935/1936, s. 98. Nezmiňuje se však o prvém znaménku, které je podle Castelina určující pro zařazení groše do varianty č. 1 nebo č. 2. Průměrnou hmotnost kutnohorského groše uvádí 2,974 g, nejnižší hodnotu 2,700 g a nejvyšší 3,600 g.

Obr. 3. Zobrazení horní části střední lilie groše č. 24, malého křížku před IOHANNES a ležícího písmenka S.

18. Av.: Koruna značně poškozená, střední lilie nečitelná. Rozměry koruny 9×? mm. Hrana místy okrájená do poloviny písmen, takže mezi GRATIA:REX je viditelná jen 1 plná tečka.
Rev.: Hlava lva nečitelná, obraz mírně excentricky.
Průměr 27 mm; hmotnost 3,7592 g.
19. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2, na prostředním lístku střední lilie ještě perla. Rozměry koruny 9×9 mm. Plná dvojtečka také mezi DEI:GRATIA:REX.
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Tečka na dolním konci půlměsíčku u kořene ocasu. Hrana okrájená.
Průměr 28,5 mm; hmotnost 3,5270 g.
20. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2. Rozměry koruny 8×9 mm. Plná dvojtečka také mezi DEI:GRATIA. Opis méně čitelný.
Rev.: Jako u č. 1. Bez značky. Opis značně setřelý, hrana okrájená.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,5168 g.
21. Av.: Jako u č. 1. Rozměry koruny 8×9,5 mm. Plná dvojtečka také mezi DEI:GRATIA. Celkově značně opotřebená.
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,5622 g.

Obr. 4. Korunka groše č. 25 s trojlístkem nad střední lilí.

22. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2., na obvodku koruny stopy po perlách. Rozměry koruny 8×9 mm. Znaménka v opisu značně setřelá, vypadají jako plné dvojtečky.
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 2. Tělo lva téměř neznatelné. Znaménko v opisu jako plná dvojtečka.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,3559 g.
Jako Castelin č. 3:
23. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 7. Rozměry koruny 8×9 mm. Celé položeno mírně excentricky, opotřebeno.
Rev.: Vlivem silného dvojrázu a opotřebení lev nečitelný, posunutý perlovec. Hrana okrájená.
Průměr 28 mm; hmotnost 2,8778 g.
Jako Castelin č. 20:
24. Av.: Koruna téměř setřelá, ale nad střední lilí se volně vznáší malá stylizovaná lilie, posunutá doprava. (Obr. 3.) Rozměry koruny 9×10 mm. V opisu zvláštní malý křížek před IOHANNES a plné ležící písmeno S ve slově PRIMVS.
Rev.: Korunka lva mírně zasahuje do perlovce. Na uchu lva značka č. 2. Tělo

lva téměř vyhlazeno. Hrana okrájená místy až do poloviny písmen.

Průměr 27—28 mm; hmotnost 3,4112 g.

Jako Castelin č. 20 a výhradami:

25. Av.: Nad střední lilí koruny místo perly trojlístek na stopce (Obr. 4.) Na obvodku patrný stopy po perlách. Rozměry koruny 8×9 mm. Mírný dvojráz v perlovci a na pravé straně koruny. Plná dvojtečka za DEI: a mezi REX: BOEMIE.
Rev.: Jako u č. 24. Na uchu lva značka č. 2. Hrana mírně okrájená.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,6217 g.
Jako Castelin č. 21b s výhradami:
26. Av.: Jako u č. 1, beze stop po perlách na obvodku koruny. Rozměry koruny $8,5 \times 9,5$ mm. Znaménka za IOHANNES a za GRATIA téměř neznatelná, snad trojlístky.²⁰ Celé mírně excentricky.
Rev.: Jako u č. 1. Na uchu lva značka č. 8. Hrana okrájená.
Průměr 28—29 mm; hmotnost 3,6233 g.
Jako Castelin č. 23b:
27. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2, na obvodku koruny perly. Rozměry koruny 9×10 mm. Celé mírně excentricky. Hrana místy okrájená až do poloviny písmen, takže za REX zůstal celý jen 1 křížek.
Rev.: Jako u č. 24. Na uchu lva značka č. 2. Celé mírně excentricky.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,4896 g.
Jako Castelin č. 36:
28. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2, na obvodku koruny stopy po perlách. Rozměry koruny 8×9 mm. Hrana okrájená do $2/3$ písmen, znaménka méně čitelná.
Rev.: Jako u č. 24. Bez značky. Dvojráz, opis špatně čitelný.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,4344 g.
29. Av.: Střed koruny a pravá strana poškozena. Rozměry koruny $8,5 \times ?$ mm. Znaménka málo čitelná.
Rev.: Korunka lva nad perlovcem. Mezi konci ocasu značka č. 5. Opis značně setřelý.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,2226 g.
30. Av.: Jako u č. 1, na obvodku koruny stopy po perlách. Rozměry koruny 8×10 mm. Hrana okrájená do poloviny písmen. Opis místy špatně čitelný.
Rev.: Jako u č. 29. Bez značky. Dvojráz.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,3384 g.
31. Av.: Koruna značně setřelá, zřejmě jako Nohejlová č. 6. Rozměry koruny $8,5 \times 9$ mm. Opis místy špatně čitelný, ale znaménka dobře viditelná.
Rev.: Jako u č. 29. Mezi konci ocasu značka č. 5. Hrana na 2 místech vylomena do hloubky 1 mm.
Průměr 29 mm; hmotnost 2,9600 g.

²⁰ Ze zbytku znamének nelze usuzovat, zda se jednalo o trojlístek se stopkou nebo bez stopky.

Obr. 5. Zobrazení znaménka za DEI u groše č. 36.

32. Av.: Jako u č. 1, na obvodku koruny stopy po perlách. Rozměry koruny 8×9 mm. Znaménka špatně čitelná.
Rev.: Jako u č. 29. Mezi konci ocasu značka č. 7. Opis značně setřelý.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,3950 g.
33. Av.: Koruna málo čitelná. Rozměry koruny 8×9 mm. Hrana okrájená místy až do poloviny písmen. Celá mírně excentricky.
Rev.: Jako u č. 29. Mezi konci ocasu značka č. 7.
Průměr 27–28 mm; hmotnost 3,3317 g.
Jako Castelin č. 36 s výhradami:
34. Av.: Koruna značně poškozena, zřejmě jako Nohejlová č. 2. Rozměry koruny $8 \times (9)$ mm. V opisu za REX: plná dvojtečka.
Rev.: Jako č. 29. Mezi konci ocasu patrna část značky č. 5. Na hraně 2 prasklinky. Celé mírně excentricky.
Průměr 28,5–29,5 mm; hmotnost 3,1387 g.
35. Av.: Střední lilie koruny zcela poškozena. Rozměry koruny $9 \times (10)$ mm. Znaménko za GRATIA téměř neznatelné. Celé mírně excentricky.
Rev.: Jako u č. 29. Mezi konci ocasu značka č. 5. Hrana na 2 místech vylomena do 1 mm hloubky.
Průměr 29 mm; hmotnost 3,2650 g.
36. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 1. Rozměry koruny 9×9 mm. Dvojráz. Za DEI trojtečka vzniklá asi vlivem dvojrázu (Obr. 5.)

Obr. 6. Zobrazení korunky s dělenou perlou nad střední lilii.

- Rev.: Jako u č. 29. Mezi konci ocasu značka č. 6. Opis místy nečitelný. Hrana okrájená.
Průměr 28 mm; hmotnost 3,4681 g
37. Av.: Tvar koruny jako Nohejlová č. 2, ale nad střední lilii perla dělená na 3 díly, možná ale vlivem dvojrázu (Obr. 6.) Rozměry koruny $8,5 \times 9,5$ mm. Plná dvojtečka za IOHANNES: a mezi REX:BOEMIE.
Rev.: Jako u č. 29. Bez značky. Dvojráz. Opis místy málo čitelný. Na hraně 7 prasklinek.
Průměr 29 mm; hmotnost 3,5884 g.
- Z výše uvedených popisů vyplývá, že jsme si u pražských grošů Jana Lucemburského všimli následujících znaků, které určují variantu a charakter jeho groše.²¹ Jsou to:
1. Rozdělovací znaménka v opisu
 2. Tvar koruny a její rozměry

²¹ Do těchto znaků nebyly zcela vědomě pojaty další 2 neméně důležité, a to sice písmo a ryzost. Ve zpracování prvé části nálezů nebyl rozbor písma proveden. Poněvadž se domnívám, že by měl být vypracován kompletně u celého nálezů, nevěnovala jsem mu pozornost ani při zpracování druhé části. Ryzostí se v první části J. Šůla zabýval. Vybral reprezentativní vzorky 10 variant grošů, které byly zváženy a analyticky zkoumány. Na rozdíl od tohoto postupu byly všechny mince druhé části pouze zváženy na elektroanalytických vahách. Numismatické pracoviště královéhradeckého muzea nemá zatím možnost dát zkoumat ryzost mincí takovým způsobem, aby nebyly mechanicky poškozeny.

3. Postavení obrazu lva vůči perlovcí
4. Značky na rubu
5. Zachovalost a vzhled mince
6. Průměr a hmotnost

V dalším textu se již nezabýváme tvarem koruny ani obrazem lva, protože z takového malého souboru mincí ne příliš dobře zachovalých nelze dělat ani dílčí závěry. Můžeme jen konstatovat, že se v souboru vyskytly 4 základní typy koruny, od nichž se viditelně odlišily ještě 3 další. Rozdíl byl v kresbě střední lilie, nad níž byla místo hladké perly malá lilie, nebo trojlístek se stopkou, nebo perla dělená na 3 díly. Všechny tyto zvláštnosti jsou zachyceny na fotografických ukázkách.

V kresbě lva jsou velké rozdíly ve vyjádření i v kvalitě kresby. Ani jeden obraz lva z celého souboru nebyl naprosto shodný s druhým. Proto bylo za základní měřítko odlišnosti kresby lvů vzato její začlenění do celkového obrazu mince. Lze to též definovat jako postavení lva vůči perlovcí. Tak byly nalezeny 3 základní typy lvů v souboru:

1. Lev, který je úplně celý uvnitř v ploše ohraničené perlovcem.
2. Lev, jehož korunka mírně zasahuje do perlovce, je do něho začleněna nejvýše do poloviny své výšky.
3. Lev, který má téměř celou nebo celou korunku jasně nad perlovcem.

Shrneme-li další výsledky popisů pražských grošů druhé části nechanického nálezu s popisy grošů první části,²² můžeme doplnit údaje v Castelinově tabulce č. 1 — Nálezy pražských grošů Jana Lucemburského následovně viz *tabulka 1*.

Hmotnosti všech kusů pražských grošů Jana Lucemburského seřazené vzestupně zachycuje *tabulka 2*.

Již řada autorů, popisujících pražské groše Jana Lucemburského, upozornila na problematiku značek,²³ vyskytujících se nejčastěji na uchu lva nebo mezi konci ocasu, ale i jinde. Prvořadým požadavkem k úspěšnému vyřešení problému by i zde mělo být zcela jednoznačné určení značek. Slovní popisy jsou málo instruktivní a nejsou jednoznačné. Příkladem všestranně použitelného a instruktivního popisu značek je již citovaná práce E. Nohejlové-Prátové, která tyto značky rovněž graficky ztvárnila. Kombinací grafického vyjádření s přidělením příslušného číselného kódu by se usnadnil a zpřesnil každý další popis těchto značek v nových nálezech pražských grošů Jana Lucemburského. Pokusili jsme se proto značky, které se vyskytly v našem souboru, tímto způsobem zachytit v následujícím přehledu (viz *tabulka 3*).

Četnost výskytu značek u jednotlivých variant grošů naší části nechanického

²² Do naší tabulky jsme nezahrnuli následující pražské groše, které se rovněž vyskytly v nechanickém nálezu, v první části:

Čechy, Václav IV. (1378—1419), pražský groš nečitelný (11 kusů).
Čechy, Vladislav II. (1471—1516), pražský groš jako Smolík tab. II., č. 29 (1 kus) Údaje byly převzaty z citované práce J. Šůly.

²³ Viz pozn. č. 14, ale i další autoři popisující starší nebo mladší nálezy I. období grošového.

nálezu je zřejmá z níže uvedeného rozdělení pražských grošů Jana Lucemburského (viz *tabulka 4*).

Doba ukrytí nechanického nálezu byla v soupisu nálezu²⁴ určena do 30. let 14. století. V první části nálezu se však nečekaně vyskytlo 11 kusů pražských grošů Václava IV. a 1 pražský groš Vladislava II.²⁵ Přítomnost Vladislavova groše v nálezu však J. Šůla zpochybnil svým svědectvím o odlišné patině.²⁶ Naopak pražské groše Václava IV. do nálezu zařadil. Je tedy pravděpodobné, že nechanický depot mincí byl ukryt nejpozději ve 20. letech 15. století. Ani nepřítomnost pražských grošů Karla IV. této hypotéze neodporuje. V druhé části nálezu se vyskytly pouze 3 další varianty grošů Jana Lucemburského, a to groše jako Castelin č. 2b, 21b, 23b, které však nemají žádný vliv na předpokládanou dobu ukrytí depotu.

Nechanický nálezu jako celek je pozoruhodný také tím, že obsahuje rovněž 7 variant pražských grošů Jana Lucemburského, které jsou známy jen ve velmi malém počtu kusů,²⁷ a 1 zcela novou variantu groše téhož panovníka.

²⁴ Viz pozn. 3. Toto zařazení přijal i K. Castelin do své studie.

²⁵ Viz pozn. 22.

²⁶ K tomu viz Šůla, J.: Nálezy pražských grošů, s. 228—229.

²⁷ Za základ našeho porovnání jsme vzali údaje Castelinovy tabulky č. 1 a vybrali varianty, které uvedl do 2% výskytu:

Č. var.	Castelin	/	Nechanice	
	4 438	/	328	kusů celkem
3	6	/	2	
9	15	/	5	
10	7	/	4	
20	3	/	5	
21	2	/	1	
23	1	/	1	
28	56	/	3	

V poměrně velkém hodoninském nálezu se vyskytly groše jako Castelin č. 3 a Castelin č. 28 po 1 kusu. Za pomoc při zpracování nálezu i za pořízení fotografií děkuji Ing. J. Němečkovi, za provedení kreseb M. Vopatové.

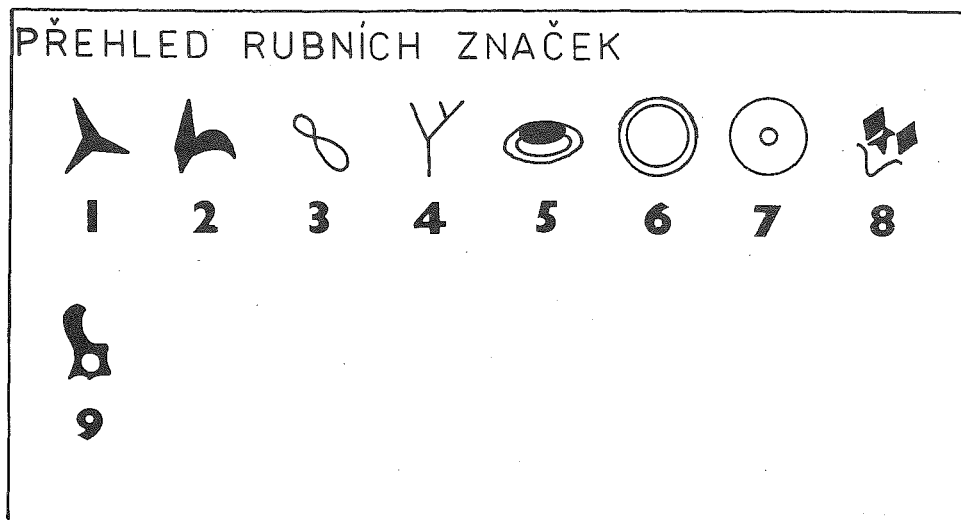
Tabulka 1.

Castelinovy údaje		I. část				II. část	
		kusů	kusů	ø g	ryzost	kusů	ø g
Václav II.		5	10 Sm.2			1 Sm.1	3,3570
Jan	var. kusů						
	1	298	222	3,7970	0,9007	16	3,4982
	2b					6	3,5598
	3		1			1	2,8778
	6	2					
	9		5	3,2209	0,8810		
	10		4	3,1115	0,9009		
	18	2					
	20		3	3,9293	0,8995	2	3,5180
	21b					1	3,6233
	23b					1	3,4896
	26		1				
	28		3				
	34	39					
	36 se zn.		18	3,3188	0,8921	7	3,2544
	36 bez zn.		13	3,5012	0,8871	3	3,5114
	nečitelné		14				
	Šůla č. 15		3	3,7887	0,9002		
Celkem		337	291			37	

Tabulka 2. Přehled hmotností grošů Jana Lucemburského

Var. groše	Číslo kusu	Hmotnost (g)	Var. groše	Číslo kusu	Hmotnost (g)
Castelin	8	3,1019	Castelin	23	2,8778
č. 1	7	3,1889	č. 3		
	1	3,3717	Castelin	24	3,4142
	4	3,3970	č. 20		
	3	3,4443	Castelin	25	3,6217
	2	3,4810	č. 20		
	6	3,5279	s výhr.		
	5	3,6922			
průměrná hmotnost		3,4006	Castelin	26	3,6233
Castelin	10	3,3345	č. 21		
č. 1	15	3,4445	s výhr.		
s výhr.	11	3,6156	Castelin	27	3,4896
	9	3,6160	č. 23		
	16	3,6160	Castelin	31	2,9600
	13	3,6658	č. 36	29	3,2226
	12	3,6941		33	3,3317
	14	3,7798		30	3,3384
průměrná hmotnost		3,5958		32	3,3950
Castelin				28	3,4344
č. 2	17	3,6377	průměrná hmotnost		3,2804
Castelin	22	3,3559	Castelin	34	3,1387
č. 2	20	3,5168	č. 36	35	3,2650
s výhr.	19	3,5270	s výhr.	36	3,4681
	21	3,5622		37	3,5884
	18	3,7592	průměrná hmotnost		3,3651
průměrná hmotnost		3,5442	průměrná hmotnost		
			1 kusu v souboru		3,4459

Tabulka 3

Tabulka 4. Rozdělení grošů Jana Lucemburského podle značek na rubu

Značka	Castelin	Číselný kód mince					Č. kusu	Hmotnost		
Na uchu lva										
zn. č. 1	1	9	9	9	9	9	1	3,3717		
zn. č. 2	1	9	9	9	9	9	2	3,4810		
		9	9	9	9	9	4	3,3970		
		9	9	9	9	9	5	3,6922		
		9	9	9	9	9	7	3,1889		
		1, v	9	19	19	9	9	9	3,6160	
			9	19	9	19	9	10	3,3345	
			9	19	9	9	9	11	3,6156	
			9	9	9	19	9	12	3,6941	
			9	19	9	9	9	13	3,6658	
		2b	9	9	19	8	9	9	16	3,6160
				8	9	9	9	9	17	3,6377
				8	8	8	9	9	19	3,5270
		2b, v	8	8	8	9	9	9	21	3,5622
				8	8	8	8	8	22	3,3559
				20	9	9	7	9	19	24
20, v	9			8	7	8	19	25	3,6217	
23b	6	6	6	6	9	27	3,4896			
zn. č. 3	1	9	9	9	9	9	8	3,1019		
zn. č. 4	1, v	9	8	9	9	9	15	3,4445		
zn. č. 8	21b, v	7	9	7	9	9	26	3,6233		
zn. č. 9	1	9	9	9	9	9	6	3,5279		

Tabulka 4. — pokračování

mezi konci ocasu								
zn. č. 5	36	9	9	5	9	18	29	3,2226
		9	9	5	9	18	31	2,9600
	36, v	9	9	19	9	18	35	3,2650
zn. č. 6	36, v	9	8	5	9	18	36	3,4681
		9	9	5	8	18	34	3,1387
zn. č. 7	36	9	9	5	9	18	32	3,3950
		9	9	5	9	18	33	3,3317
bez značek								
	2b, v	8	8	9	9	9	20	3,5168
	36	9	9	5	9	18	28	3,4344
		9	9	5	9	18	30	3,3384
		36, v	8	9	5	9	18	37
značky nečitelné								
	1	9	9	9	9	9	3	3,4443
	2b, v	9	9	9	9	9	14	3,7798
		3	8	9	19	9	9	18
		9	9	9	9	0	23	2,8778

ZUSAMMENFASSUNG

Der zweite Teil des Fundes von Prager Groschen Königs Johann von Luxemburg in Nechanice

Der Massenfund von Prager Groschen vorwiegend Johanns von Luxemburg wurde zufällig im Jahre 1933 bei Instandsetzung eines Abzugsgrabens auf dem Stadtplatz in Nechanice bei Hradec Králové entdeckt. Der Fund wurde in zwei Teile geteilt, Der größere Teil, insgesamt 315 Groschen, wurde im Besitz der Stadt belassen. Der Rest des Fundes, d. h. 51 Groschen und zwei Gefäßfragmente, wurden dem Städtischen Museum in Nový Bydžov gewidmet. Im Jahre 1964 übergab das Stadtamt in Nechanice seinen Teil des Fundes an die numismatischen Sammlungen des Kreismuseums Ostböhmens in Hradec Králové. Der damalige Verwalter der numismatischen Kreissammlung Dr. J. Šůla, CSc.,

HELENA ŠTROBLOVÁ

KUTNOHORSKÁ MINCOVNA VE VYOBRAZENÍ LISTU
RUDNÉ HORNICTVÍ V ČECHÁCH*

informierte die Fachöffentlichkeit eingehend über diesen Teil des Fundes im Periodikum Numismatický sborník 10. Im Jahre 1984 übergab auch das Städtische Museum in Nový Bydžov 38 Stück Münzen und die Gefäßfragmente an die Sammlungen des Kreismuseums. Dadurch wurde der Fund der Prager Groschen aus Nechanice wiederum vervollständigt. Der Rest der Münzen (13 Stück) ist gegenwärtig verschollen.

Der erste größere Teil des Fundes wurde in der üblichen Weise bearbeitet. Am zweiten Teil wurde eine neue Arbeitsmethode, und zwar unter Zuhilfenahme eines programmierbaren Kalkulators, ausprobiert. Es ist dies eine Methode, die auf der genauen graphischen Abbildung der typischen Zeichen, hier der Trennungszeichen in den Umschriften, und auf ihrem Ausdruck mittels Zahlencodes beruht. Der Vorgang sowie die einzelnen Programme werden im Beitrag Nemeček, J. — Nemečková, V.: Třídění mincí pomocí programovatelného kalkulátoru (Die Klassifizierung von Münzen unter Zuhilfenahme eines programmierbaren Kalkulators) erläutert. Unter dem Einfluß der neuen Verarbeitungssart wurden die Münzen aussortiert und nach der Chronologie K. Castelins sehr rasch und leicht bestimmt. In der Umschrift der Münzen sind stets sechs wichtige Trennungszeichen festgelegt, die die Variante und den Charakter der zu untersuchenden Prager Groschen Johanns von Luxemburg bestimmen. Es sind dies:

1. die Trennungszeichen in der Umschrift
2. die Form der Krone und ihre Abmessungen
3. die Stellung des Löwenbildes gegenüber dem Perlenkranz
4. die Zeichen auf der Rückseite
5. der Erhaltungsstand und das Aussehen der Münze
6. Durchmesser und Gewicht.

Absichtlich befaßt sich die Studie nicht mit der Schrift und dem Feingehalt, die zweifelsohne zu den wichtigsten Merkmalen gehören. Diese Problematik soll komplett beim ganzen Fund aus Nechanice behandelt werden.

Im genannten Fund kamen insgesamt 16 Varianten böhmischer Groschen Johanns von Luxemburg vor, wobei im ersten Teil auch eine ganz neu beschriebene Variante vertreten war. Interessant ist die Tatsache, daß der Fund gleichfalls 7 Varianten von Prager Groschen Johanns von Luxemburg enthält, die nach den Angaben Castelins insgesamt nur in einer sehr kleinen Anzahl von Stücken bekannt sind.

Eine Zusammenfassung der Beschreibungen des zweiten Fundteiles aus Nechanice bilden drei Übersichten und eine Tafel. Die Übersichten bringen vor allem die Ergebnisse dieser Arbeit. Die Tafel bringt sie dann in Kontext mit den Ergebnissen der Forschungen K. Castelins und J. Šůlas.

Nach der Bearbeitung des zweiten Fundteiles konnte ein verantwortungsbewußtes Urteil über den Zeitpunkt der Verbergung des Fundes gefällt werden. Die jüngsten Münzen, die im ersten Teil des Fundes vorkamen und bestimmt Teil des Depots waren, stammen aus der Zeit König Wenzels IV. Wir nehmen also an, daß das Münzdepot aus Nechanice spätestens in den zwanziger Jahren des 15. Jahrhunderts versteckt wurde.

Übersetzt von dr. A. Hubala

Prostředí Kutné Hory bylo na konci 15. století zdrojem inspirace tvůrcům v mnoha oborech výtvarného umění. Z hlediska hodnocení výtvarného projevu jako historického dokumentu mají největší význam kutnohorské kancionály¹, které zachytily život a práci na Horách Kutných v nesmírné šíři a barvitosti. Báňští historikové se mnohokrát zabývali hornickými motivy, v nichž našli řadu užitečných informací o technice dolování, náradí, sociálních skupinách obyvatel apod.² Malá pozornost byla dosud věnována námětům s tematikou mincovny či mincovní techniky, které nacházíme zejména ve Smíškovském kancionálu³.

Česká numismatická literatura zatím zcela pominula zajímavý obraz kutnohorského dolování — list Rudné hornictví v Čechách, který zaujímá bezesporu významné místo v souboru kutnohorských hornických motivů. Tímto listem se málo zabývala i česká literatura uměleckohistorická. Vedle starší syntézy Chytilovy⁴ se o něm v kontextu pracovních motivů zmiňuje Homo faber⁵ a nejúplněji pak příslušná kapitola Umění pozdní gotiky⁶, napsaná J. Krásou. Větší zájem

* Název listu není uváděn v literatuře jednotně. Homo faber, č. 158 ho nazývá Dolování a život v horním středisku, J. Krása v Pozdně gotickém umění se označení vyhnul opisem Titulní list neznámé kutnohorské chorální knihy. Pro tento článek jsem zvolila překlad německého názvu Einzellblatt Erzbergwerk in Böhmen s vědomím, že ani tento není zcela výstižný.

¹ Jde o Kutnohorský antifonář Valentina Noha z r. 1471 (UK Praha), Kutnohorský kancionál (Národní knihovna Vídeň, inv. č. 15 501), Smíškovský kancionál (zde pod názvem Hussitenkodex, Národní knihovna ve Vídni inv. č. 15 492).

² Např. Handiaková - Matějková, E.: Život kutnohorských havířů a jeho odraz v titulním listu Matouše iluminátora. Český lid 43, 1956, s. 196 a násl.

³ Leminger, E m.: Královská mincovna v Kutné Hoře. Praha 1912. Dodatky 1926. Hejna, A. — Radoměřský, P.: Penězokazecká dílna v jeskyni Mincovna na Zlatém koni u Koněprus. PA XLIX, 1958. Pánek, I.: Technologie výroby střížků v kutnohorské mincovně na počátku 15. století. NumL 27, 1972, s. 1—8.

⁴ Chytil, K.: Vývoj miniaturního malířství českého za doby králů rodu jagelonského. Praha 1896.

⁵ Husa, V. — Petrář, J. — Šubrtová, A.: Homo faber. Praha 1967, obr. č. 158.

⁶ Umění pozdní gotiky, Praha 1978. Kapitola Knižní malířství od J. Krásy, s. 424.

shledáváme u německých badatelů montanistů.⁷ V německé literatuře se také poprvé vyskytuje jeho označení „Einzellblatt Erzbergwerk in Böhmen“ a úvahy o provenienci. Zatímco Treptow⁸ hledal místo vzniku v horních městech Tyrolska, Winkelmann⁹ a jeho následovníci zcela nepochybně prokázali souvislost s kutnohorskou báňskou ikonografií. Objasnili především myšlenkovou souvislost se známým titulním listem Kutnohorského kancionálu a poukázali i na vazby formální. Předpokládali, že list Rudé hornictví je starší, vzhledem k určité rozpačitosti v uspořádání jednotlivých scén.

Tento názor byl popřen J. Krásou¹⁰, který řadí list až za titulní list a zdůrazňuje pokročilost z hlediska myšlenkového i formálního řešení prostoru. S vysloveným názorem je třeba souhlasit, neboť jako jediný z celé kutnohorské báňské ikonografie zachycuje proces těžby a zpracování stříbra v návaznosti na ražbu mince v královské mincovně, k níž veškeré předchozí úsilí směřovalo. Je to obdivuhodně uzavřený kruh, hluboký a plastický obraz života a práce v Kutné Hoře. Vytvořit z tolika rozmanitých lidských činností vyvážený celek někde přesáhlo schopnosti středověkého umělce. To je příčina určitých slabín listu oproti přísně logické stavbě Kutnohorského kancionálu.

Jednotlivé scény jsou řazeny takto: V horní a střední části sledujeme cestu rudy z podzemí na povrch, roztloukání, třídění, praní. Pak přichází na kulatý stůl ve velké kavně, kolem něhož sedí rudokupci, kteří ji za dozoru horních úředníků posuzují a rozhodují se o koupi. V levé střední části obrazu nakreslil umělec hutě a práci v nich. Dolní třetinu obrazu vyplňuje Vlašský dvůr.

V celé kompozici je začlenění mincovny velmi nápadné, zřejmá je snaha zdůraznit vyústění všech předchozích procesů. Celý výjev je pojat jako stylizovaný pohled do nádvoří Vlašského dvora, který zahrnuje centrální prostor se zvýšenou střechou a cimbuřím a po obou stranách dvě šmitny. Centrální prostor je vyplněn podlouhlou místností s oknem v zadní stěně, uvnitř u stolu sedí několik postav, které prohlížejí rudu či taveninu. Před stolem pod dvěma schody stojí tři muži, z nichž dva se opírají o hornické hole ve tvaru sekery na dlouhém topůrku, které byly tradičním odznakem důstojnosti horních úředníků. Frizsch se domnívá, že jde o návštěvu horních úředníků ve Vlašském dvoře.¹¹

Vlastní výroba mincí je soustředěna do šmiten. Každá šmitna tvoří uzavřený

⁷ Treptow, E.: Deutsche Meisterwerke bergmännischer Kunst. In: Abhandlungen und Berichte des Deutschen Museums I, Berlin 1929, Heft 3, Abb. 17, Text 18. Winkelmann, H.: Kunst und Kultur in Bergbau. Wien 1953, S. 14, Abb. S. 10. Beutler, Ch.: Bergbau in der Kunst. Essen 1958, S. 72 a 75, Abb. 37—39. Frizsch, K. E.: Die Kuttenberger Bergbau. Miniature des Illuminators Mattaus. Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, Band VI, 1960, s. 231 a dále. Frizsch, K. E.: Der Bergmann in den kuttenberger Miniaturen des ausgehenden Mittelalters. Der Anschnitt, Zeitschrift für Kunst in Bergbau, 19, 1967, N. 6, S. 2—39.

⁸ Viz předchozí pozn.

⁹ Viz pozn. 7.

¹⁰ Krása, J.: Umění pozdní gotiky, s. 424.

¹¹ Frizsch, K. E.: Der Bergmann, s. 9. Autor zde koriguje interpretaci, kterou uváděl ve své předchozí práci. Srov. též pozn. 17 a str. 38 citovanou v tomto díle.

dějový celek, který obsahuje určitou část mincovního díla. Tak v první šmitně vpravo vidíme dvířka v levé stěně, jimiž vchází několik postav, které přinášejí surové stříbro. Vedle dveří je umístěna pícka na přepalování stříbra s preněřem tavicím kov. V pravé části této šmitny tři muži stojí u kádí. Jeden z nich drží předmět připomínající vzdáleně březové koště, přes něj bývala slévána měď při granulaci.¹²

Klíčový výjev celé kompozice mincovny se odehrává ve druhé šmitně vpravo, v níž je v umělecké zkratce ztvárněno minciřské dílo, nejsložitější fáze mincovní výroby.¹³ V pozadí šmitny vidíme opět tavicí pícku, muž vcházející z levé strany přináší plik stříbra. V pravé části šmitny pracují u špalku dvě dvojice mužů, zřejmě vždy knap a robenec, tzn. kvalifikovaný minciř a jeho pomocník. Na špalku jsou položeny stříškovité kovadlinky. První dvojice — blíže diváka stříhá okrouhlé kotoučky z cánů. Minciř drží v ruce zvláštní kleště s rozšířenou lopatkovitou čelistí. Druhá dvojice tepe střížky, které vidíme poházené na špalku a kolem něho.

Ve šmitnách v levé části jsou postiženy poslední fáze výroby mincí — vlastní ražba.

Šmitna blíže středověkého objektu je předělena nízkou zídou na dvě části. V zadní jsou umístěna dvě otevřená ohniště — u pravého stojí dělník a zahřívá jakýsi nástroj, proti němu za ohništěm pomocník dmychadly vhání vzduch, a udržuje tak oheň v potřebné intenzitě. Tento výjev se zdánlivě vymyká logické posloupnosti jednotlivých výrobních operací. Vysvětlujeme ho jako pohled do mincovní kovárny, která byla zaměstnána výrobou a opravou nástrojů.

V přední části u čtvercového stolu sedí tři muži. Jeden z nich váží střížky, druzí přihlížejí.

Výjev poslední šmitny zcela vlevo je nejsrozumitelnější. Je to scéna ražby mince. Autor ji však v detailech ztvárnil odlišně od dosud tradovaných interpretací,¹⁴ což připisujeme na vrub umělecké licenci. Jde především o to, že pregéři nesedí u tradičního špalku, ale u stolu pokrytého bílým ubrusem, na němž je položena okrouhlá kovadlina. Na ni přímo je přiloženo svrchní razidlo tvaru roubíku, na který se pregéř právě chystá udeřit mohutným kladivem. Na stole vedle kovadliny je schránka na hotové mince. Pregéř sedí na židli s vysokým vyřezávaným opěradlem.

¹² Leminger, Em.: Královská mincovna, s. 15.

¹³ Leminger, Em.: Královská mincovna, s. 17—24. Pánek, I., c. d., a někteří další uvažují o přímém stříhání cánů na kotoučky a jejich následné roztepávání. Ve své práci Zur Frage der Pragerdickgroschen, NZ 87/88, Band 1972, s. 101, upozorňuje E. Nohelová-Prátová na zvláštní označení nástroje — Benemschäre, které připisuje kleštím užívaným k přidržování sloupce střížek při kvečování. Dosud jsme se nesetkali s vyobrazením či popisem těchto kleští. Domnívám se, že kleště zobrazené ve scéně 2. šmitny vpravo odpovídají představě Benemschäre svou zvláštní šíří čelistí.

¹⁴ Leminger, Em.: Královská mincovna, s. 41—46. Vyobrazení špalku nacházíme např. ve freskové výzdobě chrámu sv. Barbory a v některých iniciálách Smíškovského kancionálu. Německý badatel K. E. Frizsch, který jako jediný se dosud výjevem z Vlašského dvora zabýval, interpretuje scény takto: v levých šmitnách výroba mince, v pravých příprava stříbra pro výrobu šperků — srov. Frizsch, K. E., Der Bergmann, s. 10: „zu Schmuck und Gebrauchgefäßen verarbeitert wird“. Tento výklad opakuje zkráceně i J. Krása v citované kapitole Umění pozdní gotiky.

Jak je patrné z předchozího popisu, obraz práce mincovny je značně obsáhlý, i když přirozeně podaný uměleckou zkratkou. Autor zřejmě znal uspořádání Vlašského dvora s charakteristickým Vysokým domem i rozložení šmiten. Stejně tak si byl vědom rozmístění některých provozů — např. pece a ohniště důsledně klade do zadních částí šmiten, což navozuje jejich skutečnou polohu vně Vlašského dvora.¹⁵

Ve zkratce jsou zachyceny tři základní fáze mincovní výroby — dílo přípravné (1. šmitna vpravo), dílo minciřské (2. šmitna vpravo), dílo pregéřské (2. šmitna vlevo). Též scéna vah (1. šmitna vlevo) organicky zapadá do děje, neboť ilustruje vážení střížků před ražbou.¹⁶

Autor si důsledně všímá sociálního rozvrstvení mincovních zaměstnanců, které charakterizuje různými typy oblečení. Pomocné a méně preferované profese jsou oblečeny do prostých bílých kápí, které známe z hornických výjevů. V luxusních oděvech vidíme minciře a pregéře¹⁷. Frizsch rozeznává dva druhy měšťanského oblečení — starší, který nazývá goticko-burgundský s krátkými vlasy, někdy bez pokrývky, jindy s turbanem¹⁸ a mladší s nakadeřenými dlouhými vlasy a raně renesančním oblečením. Určité sociální cítění zaznamenáme i v pojetí vnitřního vybavení šmiten (např. pregéřská dílna).

Podobně jako kolem Kutnohorského a Smíškovského kancionálu je dosud řada nejasností, ani v případě tohoto listu nevíme, kdo byl autorem, zadavatelem a k jakému účelu byl pořízen.¹⁹

List je mladší než titulní list Lobkovického antifonáře Valentina Noha i titulní list Kutnohorského kancionálu. Autor předchází díla zřejmě znal, byl jimi poučen, ale hledal vlastní projev jak v kompozici, tak i v šíři záběru. Dějová složka je zde bohatší než v předchozích listech, volné rozložení po ploše neomezené rámcem architektury navozuje divákovi představu dalšího pokračování, dynamičnosti jednotlivých činností.

Za dnešního stavu poznání je prakticky nemožné nalézt objednavatele listu. Je nesporné, že tuto osobu musíme hledat mezi kutnohorskými měšťany, kteří se podíleli na podnikání v dolech a v mincovně, jak tomu odpovídá zakomponování Vlašského dvora. Tyto souvislosti nás opět přivádějí do okruhu Smíšků z Vrchovišť, jejichž podněty pro zadávání výtvarných námětů v Kutné Hoře jsou zcela nesporné.

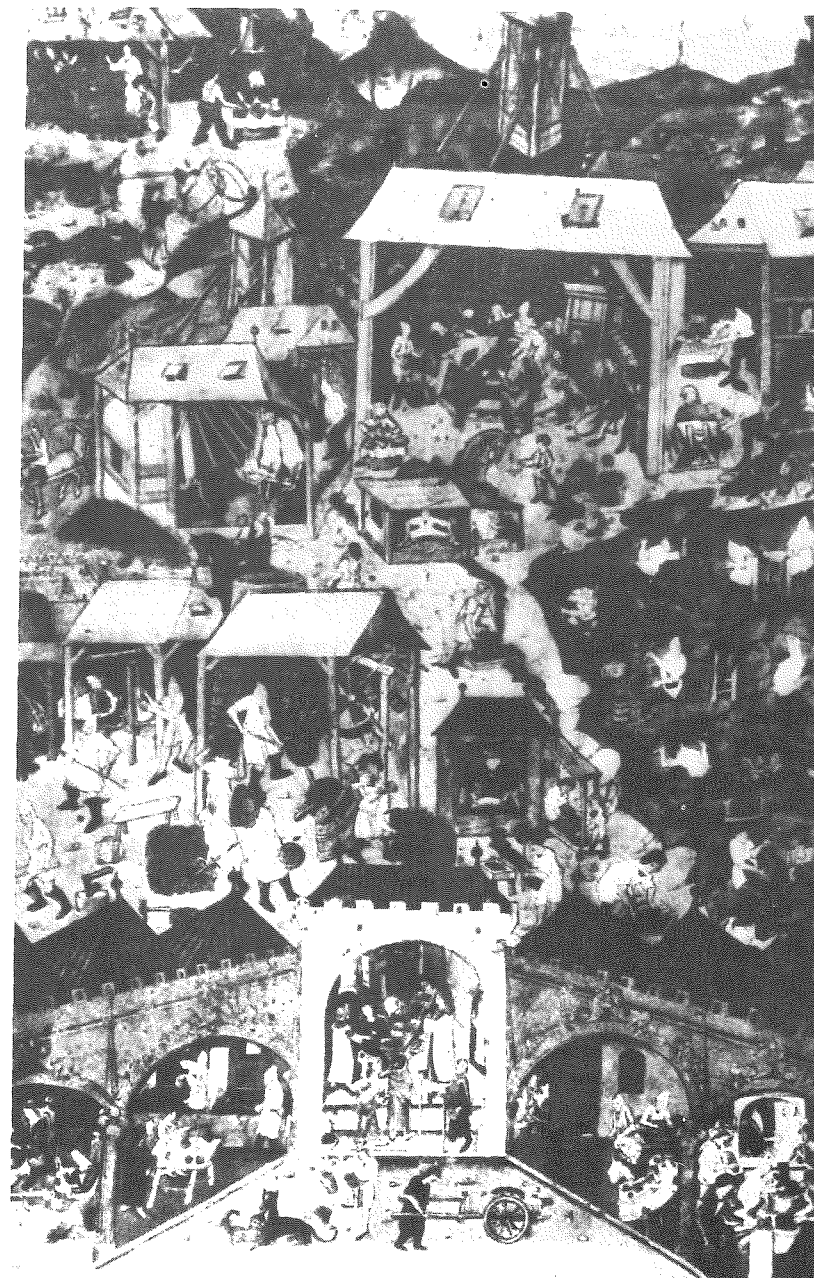
¹⁵ Stavbou Vlašského dvora a jeho stavem na konci 15. století se naposledy zabývala H á s k o v á , J.: Příspěvek ke stavebnímu vývoji kutnohorské mincovny za vlády Jagellonců (1471—1526). In: NumSb 16, 1983, s. 63—79.

¹⁶ Jednotlivé operace zachytila nejlépe registra verková; k tomu J e l í n e k , Z.: Kutnohorské mincovní účty z druhé poloviny 15. a první poloviny 16. století. In: NumSb IX, 1966, s. 129—179.

¹⁷ Frizsch, K. E.: Der Bergmann, s. 35.

¹⁸ Rozlišení oblečení nacházíme i v ostatních kancionálech a také ve freskové výzdobě Minciřské kaple chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře. Lze proto s jistotou říci, že traktuje daný stav.

¹⁹ Tento list ovšem není dnes badatelům přístupný a jeho současný majitel není znám; dříve byl chován ve Vídni v soukromé sbírce.

Kutnohorská mincovna ve vyobrazení listu Rudné hornictví v Čechách.

TOMÁŠ KREJČÍK

MORAVSKÉ NÁLEZY MINCÍ PŘEDBĚLOHORSKÉHO OBDOBÍ (1526-1618)

Zkoumání oběhu peněz je jednou ze závažných otázek historie. Dnes je zřejmé, že nemůže být řešena bez účasti numismatiků, ale řešení tohoto komplexu složitých problémů nemůže být jen jejich záležitostí.

Studium vývoje oběživa na Moravě v období 1526—1618 je zvláště důležité, neboť se jedná o období, kdy došlo k proměně měnového systému a zavedení nové mincovní a měnové jednotky — tolaru, které znovu nastolilo požadavek zřízení vlastní mincovny v zemi.¹ Je to období, kdy můžeme sledovat i na moravském teritoriu projevy obecných ekonomických jevů jako byl rozvoj úvěrového hospodaření nebo v neposlední řadě i tzv. cenová revoluce. Přitom ražená mince plní svou peněžní funkci v plném rozsahu, přičemž pro ni platí zvláštní zákony. Základním pramenem pro zkoumání těchto problémů jsou především nálezy mincí.

Úloha mincovních nálezů a jejich význam při zkoumání otázek peněžního oběhu byla v posledních desetiletích předmětem obsáhlé diskuse, v níž nechybí ani krajní stanoviska, totiž naprosté zpochybňování možnosti poznání peněžního oběhu na základě zkoumání nálezů. Dnes se správně prosazuje hledisko zkoumání všech nálezů z určitého období na určitém teritoriu. Jen tak lze uplatnit jeden z důležitých rysů raně novověkých mincovních nálezů tzv. provázanost provenienční, sociální a geografickou. Vývoj na Moravě můžeme přitom chápat jako relativně samostatnou specifickou součást vývoje v českém státě.

Naše zkoumání jsme ukončili rokem 1618, protože po tomto datu se složení nálezů prudce mění, což by mohlo zkreslit naše výsledky.

Důležitou otázkou, o níž se musíme v úvodu zmínit, je vlastní vymezení pramené základny našich úvah. Nebudeme se zabývat hierarchií výběru, který z mincí, jež v určité době obíhaly, učinil tezaurací mincovní depoty, z nichž jen část byla odkryta a z odkrytých mincí byla jen část natolik popsána, aby se mohla stát

¹ N e m e š k a l, L.: Počátky tolarové ražby a Morava do třicetileté války. In: Sborník I. numismatického symposia, Brno 1966, s. 141—151. P o š v á ř, J., Měna v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (do počátku 20. století), Praha 1977, s. 89 ad. S e j b a l, J.: Dějiny peněz na Moravě, Brno 1979, s. 66—67.

Třetí, dosud nevyjasněnou otázkou zůstává určení listu. V literatuře se vyskytly úvahy o možnosti frontispice k Smíškovskému kancionálu.²⁰ Tuto teorii musíme vyloučit, neboť ze srovnání rozměrů vyplývá, že list je větší, přičemž je možné předpokládat, že původní rozměry byly jiné (srov. přerušení výjevu v dolní a horní části). List byl pravděpodobně součástí nám neznámého kancionálu, z něhož byl později vyříznut.

List Rudné hornictví v Čechách nepatří z hlediska uměleckohistorického k vynikajícím přínosům knižní malby. Autor se zde zcela zjevně snažil o využití moderních postupů (např. úběžnost ve výjevu Vlašského dvora), ale v celkové koncepci zůstal pozadu za vytčeným záměrem.

Výpovědní hodnota pro poznání života v Kutné Hoře a především práce v kutnohorské mincovně je však nezastupitelná, neboť osvětluje některé méně známé postupy mincovní výroby a doplňuje tak dosud užívanou pramenou základnu.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Münzstätte in Kutná Hora (Kuttenberg) auf einer Abbildung des Blattes Rudné hornictví v Čechách (d. h. Der Erzbergbau in Böhmen)

Das lose Blatt von heute unbekannter Hinterlegung gehört in den Komplex der Montanikonographie von Kutná Hora, die in der zweiten Hälfte des 15. Jh. entstand und heutzutage eine wichtige historische Quelle für die Geschichte des Bergbaues darstellt. Zum Unterschied von den übrigen Titelblättern umfaßt dieses Blatt nicht nur den Prozeß der Erzförderung, sondern auch die Erzverarbeitung in der Münzstätte. Es zeigt also Leben und Arbeit in Kutná Hora in ungewohnter Breite und ergänzt eine ganze Reihe numismatischer Bilderdenkmäler, von denen es in Böhmen nicht viele gibt. Der Autor war offensichtlich über den Ablauf des Münzwerkes informiert und beweist in zahlreichen Details ein geradezu überraschendes Sozialempfinden. Wenngleich das Bild des Welschen Hofes unseren Kenntnissen aus den schriftlichen Quellen entspricht, bringt das Blatt auch einige neue Aspekte — es veranschaulicht ein unbekanntes Werkzeug und zeigt die Ausstattung der Prägerwerkstatt in einer interessanten, geradezu luxuriösen Version.

Übersetzt von dr. A. Hubala

²⁰ Srov. pozn. 17 v díle F r i z s c h K. E.: Der Bergmann.

předmětem odborného zájmu. Tyto otázky v souladu s poznatky matematické statistiky byly v podstatě vyřešeny.

Naproti tomu kolísá stanovisko autorů při výběru souborů publikovaných nálezů. Stále se ještě setkáváme se studii, které berou za základ všechny nálezy z určitého období a teritoria bez ohledu na jejich velikost. Při statistickém vyhodnocování je pak stejná váha přisuzována minci z hromadného jako z jednotlivého nálezu. Přitom právě na naší sondě můžeme ukázat, že nominálové složení nálezů jednotlivých mincí se dosti výrazně liší od nominálového složení hromadných nálezů. Proto jsme pro naši práci rozvrhli nálezy ze sledovaného období do tří skupin a pokusíme se srovnávat získané výsledky, abychom tak mohli ukázat, jak se může měnit obraz oběživa v závislosti na velikosti nálezů.

V poslední době vlastně jen A. Kostlán stanovil za nejnižší hranici nálezy o 100 kusech, přičemž u hromadných nálezů dokonce navrhl netrvat na znalosti jejich úplného popisu.² Na rozdíl od A. Kostlána nepovažujeme popsané nálezy za plně statisticky zpracovatelné a domníváme se, že jejich stav dochování, resp. popsání může výsledek ovlivňovat.

Pro naše úvahy jsme rozdělili moravské nálezy z období 1526—1618 do tří skupin:

A. Hromadné nálezy (100 a více kusů), které jsme v literatuře našli v úplných popisech. Byly to Budeč, Bzenec, Hvozdec, Velký Jeníkov, Olomouc-Hodolany, Kamenice, Moravské Budějovice, Prostějov, Strážnice, Šlapanice, Tasov, Veverská Bítýška, Uherský Brod, Stříbrnice, Voděradý a Znojmo.³

B. Hromadné nálezy, které obsahovaly buď 6—99 kusů a byly popsány úplně, nebo nálezy, které přesáhly tuto hranici, ale jsou popsány jen nedostatečně.⁴

² Kostlán, A.: Nálezy mincí českého prostředí z období třicetileté války jako historický pramen. In: NumSb 17, 1986, s. 195.

³ Budeč, Nemeškal, L.: České, moravské a slezské nálezy údobí tolarového. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Praha 1957 č. 2952 (dále Nálezy); Bzenec, Nálezy č. 3032; Hvozdec, Moravské muzeum v Brně, num. oddělení, i. č. H 31 (dále MM); Kamenice, Nálezy č. 4060; Moravské Budějovice, MM i. č. H 128; Olomouc-Hodolany, D o p i t a, J.. Revize nálezu mincí z olomouckého nádraží 1887 (Nálezy č. 1735, 2886, 2958, 2988, 2991), NumL 40, 1985, s. 1—13; Prostějov, Nálezy č. 2945; Strážnice, MM i. č. H 40; Stříbrnice, NumSb 5, 1958, s. 327—328; Šlapanice, NumSb 4, 1957, s. 212—213; Tasov, Nálezy č. 2969; Uherský Brod, Nálezy č. 3017; Velký Jeníkov, NumSb 3, 1956, s. 214; Veverská Bítýška, MM i. č. H 92; Voděradý, MM i. č. H 158; Znojmo, NumSb 4, 1957, s. 210—211.

⁴ Budišov, Nálezy č. 2861; Rychnov, Nálezy č. 2873; Trnávka, Nálezy č. 2877; Batouchovice, Nálezy č. 2885; Brno, MM i. č. H 134; Ivaň, MM i. č. H 140; Moravany, Nálezy č. 2972; Brno, Nálezy č. 3007; Slavkov, Nálezy č. 3029; Komňa, Nálezy č. 3106; Měřín, Nálezy č. 2943; Ježov, NumSb 7, 1962, s. 322; Kraslice, MNZ č. 4, 1958, s. 26; Hodonín, MM, archiv moravských nálezů, Životice, Nálezy č. 2949.

C. Nálezy jednotlivých mincí v počtu 1—5.⁵

Jejich zařazení pro sledování daných problémů je obtížné.

Dnes již většina autorů soudí, že jednotlivé nálezy nevyhovují požadavkům statistického šetření, a nezahrnují je do svých úvah. K tomu je třeba ještě dodat, že ani doba uložení jednotlivé mince není jednoznačná. Např. nebereme v úvahu jednotlivé nálezy pražských grošů obou Jagellonců, ačkoli, jak ještě ukážeme, obíhaly po celé sledované období a ještě i po něm. Častější výskyt zlatých a stříbrných hrubých mincí v této skupině je zřejmě způsoben tím, že tyto mince se jednotlivě najdou snadněji než drobná mince, již také nálezce nepřikládá takový význam. Je proto zřejmé, že výsledky získané z této skupiny musíme hodnotit velmi opatrně. Spíše můžeme souhlasit s názorem, že nálezy jednotlivých mincí nás „nemohou informovat v potřebné úplnosti o skutečné skladbě oběživa, nýbrž jen v určitém specificky vymezeném dílčím pohledu.“⁶

Celkově bylo zkoumání 62 nálezů, které obsahovaly 14 427 kusů mincí.

Nálezy skupiny A

Nálezy mincí této skupiny můžeme rozdělit podle doby uložení do dvou chronologických skupin. Do poloviny 16. století patří nálezy Tasov, Šlapanice, Prostějov, Voděradý, Znojmo, Kamenice a Budeč (podskupina a). Do druhé poloviny 16. století a na poč. 17. století pak připadly nálezy: Jeníkov, Hvozdec, Strážnice, Bzenec, Hodolany, Veverská Bítýška a Moravská Třebová (podskupina b). Zdálnivě vzniká nesoulad v nestejném chronologickém vymezení obou časových úseků. Z bližšího srovnávání však vyplývá, že doba uložení je rozložena v poměrně krátkých časových úsecích. Nápadné je především zvýšené ukládání mincí v 40. letech 16. století. Příčinou mohlo být napjaté období kolem roku 1546 až 1547, kdy politická krize mezi panovníkem a stavy vyvrcholila v otevřený konflikt, který se svými důsledky dotýkal i venkovského obyvatelstva, mezi jehož různými vrstvami musíme hledat zřejmě většinu ukryvatelů pokladů. V této sku-

⁵ Mikulčice, MM, archiv moravských nálezů; Stavěšice, MM, archiv moravských nálezů; Kamenička, MM i. č. T 6; Brno, MM, i. č. T 13; Havlín, MM i. č. T 28; Třebíč, MM i. č. T 31; Brno, MM, i. č. T 50; Dačice, MM i. č. T 74; Klobouky u Brna, MM, i. č. T 83; Boskovice, MM, i. č. T 95; Kloboučky, MM, i. č. T 98; Třeštín, Nálezy č. 2971; Studénka, Nálezy č. 2998; Olomouc, Nálezy č. 3030; Dunajovice, Nálezy č. 3045; Sokolnice, Nálezy č. 3119; Velké Meziříčí, Nálezy č. 2970; Prostějov, Nálezy č. 3052; Velké Meziříčí, Nálezy č. 3067; Medlov, MM i. č. H 156; Brno, MM, i. č. T 20; Tovačov, Nálezy č. 3126; Koryčany, MM i. č. T 44; Šakvice, MM, i. č. T 22; Uherský Brod, Muzeum Jana Amose Komenského (dále MJAK); Bojkovice, MJAK; Uherský Brod, MJAK; Vlčnov, MJAK; Uherské Hradiště, MM i. č. H 200. Nálezy z MJAK jsem čerpal z netištěné diplomní práce H. Všečekové, Nálezy mincí na Slovácku, Brno 1982.

⁶ Nemeškalová - Jiroudková Z. a Nemeškal, L.: Nález mincí z 16. a 17. století v Chýňavě (o. Beroun). In: NumSb 15, 1977—1978, s. 238.

pině je jen výjimkou nález z Prostějova, který se svým složením i rozsahem vymyká ostatním sledovaným nálezům.

Druhou skupinu tvoří nálezy, které byly ukryty přibližně od 70.—80. let 16. století až do konce sledovaného období, přičemž se koncentrují spíše k horní časové hranici. Jsou to nálezy: Uherský Brod, Stříbrnice, Jeníkov, Hvozdec, Strážnice, Bzenec, Hodolany, Veverská Bítýška a Moravské Budějovice.

Existuje tedy časový úsek od poloviny do 70. let 16. století, z něhož neznáme nález, který by bylo podle našich hledisek možno zařadit do této skupiny (A). Jakkoli zde nemůžeme vyloučit nedostatek vhodných pramenů, můžeme také konstatovat, že v tomto časovém úseku relativního vyrovnaného hospodářského vývoje klesala potřeba ukládat část oběživa.⁷

V dalším výkladu se zaměřením na sledování postavení české mince (1), jejího nominálového složení (2) a na rozbor cizích ražeb v moravských nálezích (3).

1. MINCE Z ČESKÝCH MINCOVEN

Z tabulky I. vyplývá, že české mince tvořily u skupiny nálezů Aa celých 71,333 %, zatímco v mladší skupině nálezů Ab již jen pouhých 35,27 %. Tento trend byl pozorován již dříve v nálezích na území Čech, i když tam nepostupoval tak rychle. Projevovala se tak „europeizace“ domácího oběživa, která se dramaticky vyhrtila v období třicetileté války.⁸ Pro bližší charakteristiku můžeme uvést ještě následující údaje:

1. Skupina nálezů Aa (do roku 1550)	české mince 50 %	nad 50 % v nálezu
	2	5 nálezů
2. Skupina nálezů Ab (do roku 1618)	7	2 nálezů

Toto hrubé rozvrstvení podílu českých mincí v nálezích můžeme ještě upřesnit upozorněním, že ve skupině Aa byl jen jeden nález, který obsahoval méně než 50 % českých ražeb (Budeč), ale byly zde zastoupeny čtyři celky, v nichž bylo přes 70 % českých mincí. Naopak byl ve skupině Ab jen jediný nález, který obsahoval více než 70 % českých mincí.

Pokles procentuálního zastoupení českých mincí v nálezích na Moravě — a jak již bylo připomenuto i v Čechách — můžeme porovnávat s produkcí českých mincoven, která v druhé polovině 16. století prodělávala krátké období nebývalého

nárůstu. V literatuře se na základě rozboru pramenů, které jsou mezerovité, ustálil názor, že produkce českých mincoven ve druhé polovině 16. století byla zaměřena na ražbu hrubých stříbrných nominálů, i když zde byly zřejmě rozdíly mezi jednotlivými mincovnami.⁹ Jak ještě ukážeme, nejsou v podstatě tyto nominály v nálezích skupiny Aa—Ab zastoupeny. Musíme však upozornit na sondu, která byla podniknuta na nálezích z rakouských zemí, kde také v 16. století můžeme pozorovat postupné snižování českého podílu v oběživu.¹⁰ Je pravděpodobné, že i rozšířená česká produkce nemohla konkurovat produkci z rakouských zemí, kde také podíl drobné mince byl zřejmě dosti vysoký, i když přesnější údaje z literatury postrádáme.

K poklesu českých mincí v nálezích zřejmě došlo v důsledku integračních tendencí, které se projevovaly v rámci habsburské monarchie. Druhá polovina 16. století je již obdobím, kdy se na ražby z rakouských mincoven musíme dívat jako na „domácí“ produkci, jakkoli současná politika stavovské opozice se proti tomu snažila bojovat politickými zbraněmi. Přesto získával panovník v postupně prováděné integraci oběživa stále výraznější úspěchy.¹¹

Složitějším problémem je otázka, jak ovlivňoval složení oběživa obchod mezi Moravou a rakouskými zeměmi. I když nejsou všechny otázky tohoto procesu osvětleny, je zřejmé, že se vzájemný obchod zvyšoval. Tržní výroba českého a moravského šlechtického velkostatku produkovala a vyvážela některé výrobky pro potřeby rakouských zemí. Z rakouských zemí proudily naopak některé řemeslné výrobky. Tato směna se zřejmě odrážela ve stavu oběživa.¹²

Vytváření tohoto širšího trhu bylo do určité míry také závislé na stagnaci či dokonce, jak někteří autoři soudí, na úpadku dálkového obchodu. Významná centra obchodu se stávala jen tranzitními místy bez návaznosti na místní trhy, úlohu mezinárodního tržiště si v zemích Koruny české udržela jen Vratislav. Proces, zahájený zámořskými objevy a projevující se přesunem dálkového obchodu z oblasti Středomoří do oblasti Nizozemí, znamenal pro český a moravský obchod řadu ztrát. V 16. století tak pozorujeme zmenšení odbytišť pro domácí zboží na evropských trzích, čemuž odolávaly jen některé tradiční výrobky.¹³

Tab II. ukazuje, jak byly ve sledovaných nálezích zastoupeny mince jednotlivých českých panovníků, kde ovšem dochází ke zkreslení, které je způsobeno dobou vlády. Je zřejmé, že panovníci, počínaje Václavem II. a Jiřím Poděbradským konče, jsou zastoupeni jen v nepatrném počtu. I náš rozbor opět potvrdil vysoké

⁹ Šimek, E.: Ražba mince v Čechách v druhé polovině 16. století. ČsČH 22, 1974, s. 246 a násl.

¹⁰ Czerwenka, P. — Roth, P. W.: Der Münzumlaf des 16. Jahrhunderts im Raume des östlichen Österreich, Ein Anwendungsbeispiel der elektronischen Datenverarbeitung in der historischen Forschung. Graz 1972, s. 336—9.

¹¹ Šimek, o. c. 1974, s. 230 a násl.

¹² Přehled dějin Československa I/2 (1526—1848), věd. red. J. Purš, J. Janáček a R. Marsina, Praha 1983, s. 34—36.

¹³ Přehled dějin Československa I/2, s. 33.

zastoupení mincí Vladislava II.¹⁴ I v sousedních rakouských zemích pražské groše Vladislava II. byly posledním nominálem, který se vyskytoval v nálezech ve větší míře.¹⁵ Tento stav je jen odrazem mincovní produkce.¹⁶

V naší skupině nálezů jsou ještě poměrně silně zastoupeny mince Ludvíka Jagellonského. Teprve za mincemi obou Jagellonců se umísťují mince Habsburků, přičemž počty mincí mají sestupný charakter; zde již zřejmě nálezy nemohly odrážet vývoj mincovní produkce s takovou přesností.

Přesnější obraz o úloze českých mincí v moravských nálezech nám dává rozbor jejich nominálové skladby. (Tab. III.) Poměrně vysoké procento, přes jednu pětinu všech mincí, tvořily pražské groše, z nichž však nejvíce připadá na groše Vladislava II. Nominálově však přesvědčivě vedou bílé peníze, přes 70 %. Bílý peníz jako poměrně nízký nominál si své vysoké početní zastoupení zachoval až do konce sledovaného období.

Naproti tomu výskyt tolarových a krejcarových ražeb není příliš výrazný a v úhrnu představuje pouhých 3,066 %. Z uvedeného souboru tedy můžeme soudit, že mince s nominální hodnotou 1—3 krejcaru nepřevzaly místo pražského groše, který stále převládal, jak již bylo řečeno, nebo — jak ještě ukážeme — byly nahrazovány cizí mincí. Tolary v počtu 11 kusů (0,183 %) jsou v nálezech skupiny A příslovečnou výjimkou, což je skutečnost, která je zřejmě typická pro nálezy 16. století nejen na Moravě, ale i v Čechách, případně v rakouských zemích.¹⁷

Poněkud jinak vypadá nominálové složení nálezů skupiny A, jestliže je převedeme na společný nominál — krejcar. Je jisté, že bychom měli přitom přihlížet ke kolísání kursů. Protože však velké nominály máme zastoupeny jen mizivě, nebude zkreslení tak velké. Vycházeli jsme z těchto převodů: 1 tolar = 74 krejcarů, pražský groš = 9 bílých peněz, krejcar = 3 bílé peníze.¹⁸ Získané údaje ukazuje tabulka IV.

Pochopitelně vzrostl podíl hodnoty tolaru, který činí 12,783 %. Přesto i potom si pražské groše udržely celých 64,541 % a na bílé peníze připadlo 15,140 %. Získané údaje tedy znovu potvrdily podíl ražeb z doby Vladislava II.

2. CIZÍ MINCE

Nyní se zaměříme na otázku, které mince nahradily snižující se složku českých ražeb v moravských nálezech.

¹⁴ Kostlán, A.: Nálezy mincí, s. 119.

¹⁵ Czerwenka — Roth, o. c., s. 338—339.

¹⁶ Hásková, J.: Die Währungs- und Münzentwicklung unter den Jagellonen in Böhmen und Mähren (1471—1526). SNM 23, 1969, s. 82—93.

¹⁷ Šimek, Česká mince, s. 19.

¹⁸ Pošvář, o. c., s. 86—87.

V první řadě si všimneme mincí z alpských zemí (Rakousy, Tyroly, Štýrsko a Gorice), které tvořily ve skupině A 15,850 %. Vrátime-li se k rozdělení nálezů na dvě skupiny, tvořily u skupiny Aa 17,385 % a ve skupině Ab již jen 12,962 %. Důležité je také zjištění jejich procentuálního rozložení v jednotlivých nálezech.

	0—10 %	11—20 %	21—30 %	více %
skupina Aa	1	3	1	2
skupina Ab	5	1	1	2

I když je zřejmé, že mince z alpských zemí byly pravidelnou součástí oběživa a vyskytovaly se ve všech nálezech skupiny, můžeme i u této skupiny pozorovat zřetelný pokles jejich zastoupení. Zvláště je to patrné také z toho, že u skupiny Ab se výrazně zvýšil počet nálezů, u nichž mince z alpských zemí tvořily jen deset nebo méně procent. Ale i tak si udržely mince z alpských zemí vedoucí postavení v moravských nálezech před jinými oblastmi. Zůstává otázkou, zda tento trend můžeme považovat pouze za odraz rozvoje mincovnictví v alpských zemích, či zda současně je odrazem toho, že mince z různých mincoven habsburských zemí začaly již v 16. století vytvářet v oběživu určitou jednotu.

Další otázkou, která zasluhuje naši pozornost, je zastoupení mincí arcibiskupství solnohradského, jehož mince ovlivňovaly prostor alpských zemí již od 14. století. Hlavní rozkvět produkce však nastal až v 15. a 16. století, což se např. výrazně projevilo ve složení oběživa v rakouských zemích, ale postupně i na území českého státu, kde v 16. století byl již konstatován vzrůst počtu těchto ražeb.¹⁹

Naše sonda tento trend znovu potvrzuje a navíc ukazuje jeho značnou dynamičnost. Jestliže ve skupině nálezů Aa tvoří solnohradská mince pouze necelá tři procenta, ve skupině nálezů Ab tvoří čtvrtinu všech uvažovaných mincí, přičemž procentuální zastoupení solnohradských mincí za celé sledované období dosahuje 10,850 %. Solnohradská mincovní činnost se v moravských nálezech projevovala především nejdrobnějšími nominály: dvoufeniky, feniky a halěři. V nálezech se objevují ražby ještě z konce 15. století, ale pouze sporadicky. Hlavní váha leží na ražbách 16. století a na základě detailního rozboru je zřejmé, že tyto mince přicházely na Moravu takřka ihned po svém vyražení. Jejich příliv má trvale vzestupnou tendenci a kulminuje ke konci sledovaného období. Mincovnictví solnohradských arcibiskupů, zaměřené na masovou výrobu drobné mince, tak vyplňovalo stálou potřebu těchto nominálů v drobné směně, zvláště tehdy, když česká produkce těchto nominálů nemohla krýt stoupající potřebu.²⁰

Na solnohradské mince se podíváme ještě se zaměřením na jejich procentuální zastoupení v jednotlivých nálezech.

¹⁹ Kostlán, A.: Nálezy mincí, s. 211.

²⁰ Šimek, Česká mince, s. 29 a násl.

	0—10 %	11—20 %	21—30 %	více %
nálezy skupiny Aa	5	1	—	1
nálezy skupiny Ab	3	2	—	3

I tato tabulka prozrazuje, že se zvýšilo procentuální zastoupení solnohradských mincí v nálezech. Přesto si musíme povšimnout jisté nevyrovnanosti. Jeden nález solnohradské mince neobsahoval, ve dvou nálezech nepřesáhl 1 %, ale jeden nález jich na druhé straně obsahoval přes 50 %. Tak velké rozdíly v zastoupení v jednotlivých nálezech jsme dosud u předchozích skupin ražeb nenašli. Je pravděpodobné, že nálezem z Moravských Budějovic je náš výpočet poněkud zkreslen, že skutečné zastoupení solnohradské mince nebylo tak vysoké. Tuto nerovnoměrnost v zastoupení můžeme snad vysvětlit právě rychlostí, s níž k nám solnohradská mince pronikala a v našich nálezech byla z oběživa vyňata ještě dříve, než se mohla rovnoměrně rozptýlit.

Další zkoumanou oblastí jsou mince z německých zemí. Ty tvořily ve skupině Aa 7,738 %, ve skupině Ab 8,182 %, v celém souboru pak 7,893 %. Jejich zastoupení má tedy nepatrně vzestupný charakter, i když se nedá srovnávat s dynamickým vývojem výskytu solnohradských mincí.

Pro jejich bližší rozbor uvedeme procentuální zastoupení mincí z německých zemí v jednotlivých nálezech.

	0—10 %	11—20 %	více %
nálezy skupiny Aa	5	2	—
nálezy skupiny Ab	7	1	1

Jak je patrné, tvořily mince německých zemí součást všech sledovaných nálezů, ovšemže jejich podíl jen málokdy přesáhl 10 %. Toto rozdělení je snad charakteristické pro stabilní vyrovnaný příliv mincí z této oblasti. Protože se jedná o oblast s Moravou bezprostředně nesouvisící, byly německé mince v hotovostech již rovnoměrně rozloženy.

Tab. V. nám ukazuje, že řada německých zemí, biskupství nebo měst byla v moravských nálezech zastoupena jen minimálním počtem kusů, a proto jejich rozbor by přinesl sporné výsledky. Převahu mají nejbližší oblasti Německa, tj. Bavorsko (242 kusů), falcké země (46 kusů), pasovské biskupství (195 kusů) a Sasko (57 kusů). Mince bavorské přitom pocházely častěji z přelomu 15.—16. století a byly tak ještě součástí „grošového oběživa“, zatímco mince saské a falcké tvořily již nominály tolarové měny.

I mince z této oblasti odrážejí tedy, byť se v moravských nálezech vyskytují v poměrně malém počtu, hlavní trendy v mincovním vývoji těchto oblastí.

Dalším sledovaným regionem byly Uhry. Mince této oblasti tvořily pouze 2,967 % celkového počtu, tedy jen nepatrnou část souboru. Navíc je jejich zastoupení v nálezech značně nerovnoměrné, byly obsaženy jen v sedmi z šestnácti sledovaných nálezů. Uherské mince byly zastoupeny ve větším počtu jen ve dvou nálezech (Uherský Brod a Strážnice), pocházejících z míst, která s Uhrami bezprostředně sousedila.

Toto rozložení uherských mincí je poněkud překvapující, zejména proto, že neodpovídá rozsahu uherské mincovní produkce a jejímu významu pro středoevropský i evropský peněžní oběh, jak ji dokládají různé prameny. Neodpovídá také významu, jaký sehrávala uherská mince na Moravě v předchozím období. Jakkoli jsou tedy rozpory v pramenech v této otázce značné, nelze je interpretovat jako chybu nebo náhodnou nepravdivost našeho souboru. Podobně nízké zastoupení uherských mincí v nálezech v Čechách a na Moravě byly zjištěny již dříve.²¹

Problematicku může objasnit až rozbor nominálové skladby uherských mincí v moravských nálezech. V naší sondě máme zastoupeny nejčastěji jen nejnižší nominály, denáry a oboly z kremnické mincovny. A je známo, že význam uherského mincovnictví spočíval v ražbě zlaté mince, dukátu, jemuž budeme věnovat pozornost až v další části naší práce. Rovněž můžeme připomenout, že v našem souboru byly minimálně zastoupeny uherské mince tolarového systému.

Poměrně nízké je zastoupení ražeb slezských vládních mincoven (0,48 %). U nich lze pozorovat mírný příliv až v druhé polovině 16. století. V tomto období se také objevily v nálezech v několika kusech i mince ze soukromých slezských mincoven.

Komplikovanou otázkou je výskyt mincí polsko-litevského státu v moravských nálezech. Ve skupině Aa se vlastně nevyskytují, ve skupině Ab jsou zastoupeny v sedmi z devíti nálezů, což v závěrečné bilanci znamená 4,191 %. Je to tedy o něco více než u mincí uherských, přesto toto zastoupení neodpovídá předpokladům, které bychom si mohli učinit na základě jiných pramenů. Na mysl mám především četné doklady ekonomických a politických vztahů mezi oběma územími, v druhé řadě také známé stesky na pronikání polské mince do země.

Svědectví moravských nálezů spíše odráží celkovou slabost polského mincovnictví 2. poloviny 16. století a do jisté míry koresponduje i se zjištěním, které vyplynulo z rozboru nálezů mincí v Polsku.²² Mince inflačního typu, které začaly polské mincovny produkovat ve větší míře v 3. čtvrtině 16. století se v našich nálezech již zřejmě nemohly výrazněji projevit.²³ Je také možné, že tato méně hodnotná mince nebyla původními vlastníky pokladů vyhledávána a mezi mince určené k uložení se dostávala jen v omezené míře.

Mince ostatních oblastí (např. Švýcarsko) tvořily již jen zlomek v celkovém souboru mincí, takže jejich analýza by nepřinesla srovnatelné výsledky.

Na závěr této části připojujeme tab. V., která ukazuje detailní zastoupení mincí všech míst a zemí v moravských nálezech ve skupině A.

²¹ Š i m e k, E.: K problematice studia kremnických ražeb v peněžním oběhu 16. a první poloviny 17. století (Uherská mince v nálezech českých zemí). SlovNum 7, 1982, s. 116—145. S e j b a l, J.: Dějiny peněz, s. 65—66.

²² M i k o l a j c z y k, A.: Jak interpretovat novodobé hromadné nálezy mincí. NumL 39, 1984, s. 76—78.

²³ K o s t l á n, A.: Nálezy mincí, s. 206—208.

Tab. I. Složení nálezů skupiny A.

Místo nálezu	původ Čechy	Slezsko	Slezsko soukr.	Zhořelec	Kladsko
Tasov	67	1	-	2	1
Šlapanice	210	2	1	2	1
Prostějov	4 217	2	-	-	-
Voděrady	100	-	-	-	-
Znojmo	9	10	-	-	-
Kamenice	139	-	-	-	-
Budeč	189	-	-	-	-
Uh. Brod	31	1	-	-	-
Stříbrnice	4	1	24	-	-
Jeníkov	65	-	-	-	-
Hvozdec	72	2	-	2	-
Strážnice	237	14	3	-	1
Bzenec	15	3	8	-	-
Hodolany	462	4	-	-	-
V. Bítýška	152	9	9	10	-
M. Budějovice	6	2	16	-	-
Celkem	5 975	51	61	16	3

Tab. I. - pokračování

Alpské země	Solnohrady	Německé země	Polsko	Švýcarsko	Uhry	O	N
16	3	6	-	1	-	-	-
31	17	27	-	-	1	-	-
924	51	318	4	10	-	-	-
52	2	7	-	2	1	1	-
66	77	37	-	1	-	1	-
6	8	25	-	-	-	-	-
107	45	35	-	-	-	-	8
169	7	52	1	6	103	0	0
6	1	27	295	3	19	5	-
40	1	11	-	-	-	-	3
22	116	11	2	2	-	-	-
118	351	57	-	-	118	1	3
1	-	29	48	1	-	-	-
40	80	41	11	1	-	-	-
69	56	23	2	-	1	1	-
15	337	52	86	12	2	1	6
1 682	1 152	758	449	39	245	11	20

Tab. II. Mince českých panovníků v nálezech skupiny A

Václav II.	1 ks	0,017 %
Jan Lucemburský	3	0,050 %
Karel IV.	14	0,234 %
Václav IV.	8	0,135 %
Jiří Poděbradský	17	0,284 %
Vladislav II.	4 830	80,836 %
Ludvík	494	8,268 %
Ferdinand I.	299	5,004 %
Maxmilián II.	198	3,315 %
Rudolf II.	111	1,856 %
celkem	5 975	100, %

Tab. III Nominálové složení českých mincí v nálezech skupiny A.

	tolar	1/2 tolar	3 krejcar	2 krejcar	krejcar	pražský groš	bílý groš	malý groš	malý groš	bílý peníz	černý	parvus	horský
Václav II.						1						1	
Jan Lucemburský						3							
Karel IV.						13							
Václav IV.						8							17
Jiří Poděbradský						1 233				3 558	39		
Vladislav II.						2				452	40		
Ludvík						99				140	18		
Ferdinand.	11	1	30		1		2	1		105			
Maximilián II.			86				6	51		54			
Rudolf II.													
Celkem	11 0,184 %	1 0,017 %	116 1,941 %	3 0,050 %	1 0,017 %	1 359 22,661 %	8 0,135 %	52 0,870 %		4 309 72,117 %	97 1,623 %	1 0,017 %	17 0,285 %

Tab. IV. Procentuální složení českých mincí podle nominálů (převedených na společný nominál) ve skupině nálezu A.

tolar	1/2 tolar	3 krejcar	2 krejcar	krejcar	pražský groš	bílý groš	malý groš	bílý peníz	černý peníz	parvus+horský
12,783 %	0,581 %	3,823 %	0,088 %	0,016 %	64,541 %	0,753 %	2,701 %	15,150 %	0,067 %	0,047 %

Tab. V. Země, zastoupené v nálezech skupiny A.

Aquilea	1	Kempton	82	Řezno, město	38
Augšpurk, bisk.	1	Kladsko	2	Sasko	57
Augšpurk město	16	Königstein	10	Schauenburk	3
Bavorsko	242	Korutany	156	Schwarzburk	2
Bádensko	1	Kolín, arcibisk.	1	Sedmihrady	1
Berlín	1	Göttingen	1	Solnohrady	1 152
Branibory	3	Jülich	1	Slezsko, vládní	51
Branibory-Ansbach	3	Horní Rakousy	96	Slezsko, soukromé	51
Brunšvik	2	Gorice	71	Stolberk	1
Česká Falc	1	Leuchtenberg	8	Strasburk	9
Dolní Rakousy	178	Isny	11	Špýr, bisk.	1
Donauworth	1	Kostnice, bisk.	6	Štýrsko	50
Elsasko	1	Kostnice, město	5	Tyroly	925
Falc, kurf.	15	Chur	3	Thann	1
Falc-Neuburg	5	Luzern	4	Trevír, arcibisk.	1
Falc, rýnská	3	Itálie	2	Solm-Lich	6
Falc-Simmern	8	Oettingen	21	Uhry	315
Falc-Veldenz	11	Pasov, bisk.	195	Ulm	1
Falc-Zweibrücken	4	Polsko	449	Waldek	3
Erfurt	1	Prusko	5	Worms	6
Friedberg	1	Nassau	6	Wittemberk	3
Hagenau	1	Nizozemí	4	Západní Prusy	3
Hameln	2	Nordlingen	37	Zhořelec	12
Henneberg	4	Norimberk	7	Zurich	1
Hanau	9	Mansfeld	17	Zug	1
Halberstadt	1	Minden	1	neurčené	17
Hildesheim	1	Riga	1	blisgeld	1
Kaufbeuren	6	Řezno, bisk.	8		

Nálezy skupiny B

Do této skupiny 16 nálezů jsme shrnuli za první nálezy, které obsahovaly méně než sto kusů mincí a u nichž tedy musíme předpokládat, že tzv. teorie velkých čísel se u nich nemohla plně uplatnit. Za druhé jsme sem zařadili nálezy, které jsou z literatury známy jen neúplně. Jejich vypovídací hodnota je tím značně omezena, protože musíme předpokládat, že ztráta určitých mincí z takového nálezu nepostihuje rovnoměrně obsah nálezu a jejich rovnocenné zapojení do procentuálního srovnávání s nálezy skupiny A by bylo zkreslující. Neúplně popsané nebo dochované nálezy především znemožňují zachytit i prosté zastoupení všech jednotlivých oblastí a již vůbec nemohou sloužit jako základna pro nominálový rozbor.

Získané dílčí údaje můžeme sestavit takto:

Čechy	3 040 kusů	tj. 80,466 %
Slezsko	325 "	8,602 %
Alpské země	45 "	1,191 %
Německé země	199 "	5,267 %
Polsko-litevský stát	49 "	1,296 %
Solnohrady	10 "	0,264 %
Nizozemí	2 "	0,053 %
Uhry	60 "	1,588 %
Švýcarsko	9 "	0,241 %
Neurčené	39 "	1,032 %

Údaje v tabulce se tedy rozcházejí s poznatky, které jsme zjistili u skupiny A. Pokusíme se ukázat, jakými okolnostmi je toto rozlišení způsobeno.

Nápadný je především vzestup podílu české mince. Je to způsobeno tím, že v této skupině bylo nejméně sedm nálezů uloženo do země zřejmě v 1. třetině 16. století, a proto v nich dominovala domácí mince.

Bohužel do této skupiny spadá i velmi významný nález z Těšetic, který obsahoval zlaté mince. V literatuře je popsán jen neúplně, je z něj známo 58 zlatých uherských mincí. Patří sem ovšem i tolarový nález z kralické tvrže, který zřejmě nebyl náhodnou hotovostí, ale spíše konkrétním výrazem obchodní transakce, kde si jedna ze stran určila nominál, v němž bude výplata provedena. Na základě obou uvedených příkladů se však ukazuje, že složení nálezů do 100 kusů by nám ukázalo jiné nominálové složení a že by v nich bylo zastoupeno více zlatých a hrubých stříbrných nominálů než u nálezů skupiny A. Tyto střední nálezy by se snad svým složením blížily měšťanským pozůstalostem, jak je známe z písemných pramenů.²⁴ Pak bychom mohli uvažovat i o jejich podobnosti funkční. Bohužel tyto úvahy nemůžeme opřít o svědectví pramenů.

Litovat také můžeme neúplného popisu např. nálezu z Batouchovic, z něhož je známo přes 300 slezských mincí. Již tento počet by významně ovlivnil naše úvahy o úloze slezských mincí v moravském oběživu.

Skutečnost, že při rozchvácení nejsou postiženy všechny části nálezu rovnoměrně, snad ukazují ražby alpských zemí a Solnohrad. Tato součást takřka všech nálezů skupiny A byla ve skupině B popsána jen v pěti (v solnohradském případě dokonce jen v čtyřech) nálezech. Pouze podíl mincí z německých zemí přibližně ukazuje na naše dřívější zjištění.

Naše zkoumání této skupiny nálezů tedy můžeme uzavřít konstatováním, že přispívají mnohem méně k zjištění oběživa, dokonce mohou získané výsledky zkreslovat. Obě skupiny nálezů se snad shodují v zjištění, že česká mince hrála dominantní úlohu v oběživu na Moravě ve sledovaném období. Při detailnějším

²⁴ Š i m e k, E.: Česká mince, s. 29.

rozboru nemůže již skupina B poskytnout tak věrohodné výsledky, ač nás na druhé straně informuje o složkách, které byly u skupiny A zastoupeny minimálně. Zvýšený výskyt zlatých a hrubých stříbrných mincí naznačuje, že zde mohly být zastoupeny nálezy, které tvořily pravděpodobně jinou složku oběživa než nálezy skupiny A.

Nálezy skupiny C

Jak již bylo řečeno v úvodu, zařadili jsme do této skupiny nálezy, které obsahovaly 1—5 mincí.

Celkem tak bylo shromážděno 28 nálezů, které obsahovaly 39 mincí. Jejich rozdělení ukazuje následující přehled:

Čechy	7 mincí z toho 1 zlatá
Německé země	9 2
Alpské země	2 -
Nizozemí	5 5
Solnohrad	2 -
Švýcarsko	2 -
Slezsko	2 -
Polsko	3 2
Uhry	4 4
Turecko	3 3

Je zřejmé, že tato skupina ukazuje zcela odlišný obraz než skupiny předchozí, a proto nelze tyto mince hodnotit statisticky. Upoutá nás však vysoké zastoupení zlatých mincí, což lze vysvětlit tím, že v terénu více zaujme zlatá mince než zkorodovaný plíšek stříbrné nebo billonové mince, jejímuž nálezu ostatně ani nálezce nemusí přikládat velký význam.

Vysoké zastoupení uherských zlatých mincí (k nimž můžeme připomenout mince z Tešetic) teprve nyní dává tušit, že uherský dukát neztratil své postavení v moravském oběživu, které snad mohl koncem století narušovat jen dukát z bohatých měst Nizozemí.

V závěrečné části se pokusíme shrnout poznatky o tom, jaký obraz o oběživu na Moravě v letech 1526—1618 nám poskytují uvedené nálezy.

Především se musíme zamyslet nad celkovou ekonomickou strukturou na Moravě v 16. století. Místní vývoj probíhal v ovzduší politicko-mocenského zápasu panovníka se stavovskou obcí, neprojevoval se však vážnějšími krizovými situacemi. Naopak pro moravské poměry lze připomenout řadu názorů, které vyzdvihují převládající tolerantnost. Tento relativně klidný vývoj nevytvářel situaci a předpoklady pro ukládání peněžních hotovostí. Obvykle se udává vojen-

ské nebezpečí jako důvod k ukládání peněz. Tomu by patrně napovídal zvýšený počet pokladů uložených ve 40. letech 16. století snad v souvislosti se stavovským odbojem. Druhá skupina pokladů, která pochází z druhé poloviny 16. a počátku 17. století, jistě souvisela s napjatou vojenskopolitickou situací, např. vpádem Bočkajovců.

A. Mikolajczyk nedávno na polském příkladu ukázal, že v této oblasti se vojenské události nedají považovat za impuls k ukládání mincí, ale že výraznější okolností byly důvody ekonomické.

Ekonomický vývoj v 16. století bývá v literatuře hodnocen velmi rozdílně. Starší literatura s oblibou zdůrazňovala hospodářský rozmach, vzrůstající sílu měst a rozkvět šlechtického velkostatku.

Marxistická historiografie po 2. světové válce se zaměřila na studium dvou úzce souvisejících okruhů otázek: 1. problematiku přechodu od feudalismu ke kapitalismu a 2. projevy tzv. cenové revoluce a počátky krize feudalismu.²⁵

Dosavadní bádání ukázalo, že počátky kapitalistického způsobu výroby zůstávaly v tomto období na nízkém stupni vývoje. Kapitalistické prvky výroby, jak je můžeme najít v hutnictví a hornictví, se nestaly základem, z něhož by vycházel další vývoj směřující ke kapitalistickému výrobnímu způsobu. Pro 16. století sehrávaly důležitou roli textilní výroba, soukenictví, plátenictví a přidružené výroby. Na Moravě se takovým střediskem stala Jihlava, kde přes tzv. nákladnický systém došel vývoj až k rozptýlené manufaktuře, ale případ Jihlavy zůstal osamocnou výjimkou. V jiných královských městech řemeslná výroba spíše klesala, např. z demografických rozborů J. Marka můžeme pozorovat stagnující počty řemeslníků v Brně a Olomouci, přičemž zde zřejmě nedocházelo ani — opět kromě Jihlavy — k růstu obyvatelstva těchto měst.²⁶ Tyto poznatky platí ovšem jen pro města královská, v městech poddanských můžeme pozorovat ve stejné době rozvoj jak počtu řemesel, tak obyvatelstva.

Vedoucí postavení v ekonomice země si dále udržovalo zemědělství. Fr. Matějek se soustředil na zkoumání ekonomicko-sociálního vývoje na Moravě v druhé polovině 15. a v první polovině 16. století. Zájem o hospodaření ve vlastní režii se na velkostatku výrazněji neprojevoval, určitou výjimkou bylo jen rybníkářství. To mělo sice pozitivní vliv na postavení poddanského lidu, na druhé straně tento stav nevyžadoval rozvoj směnných vztahů mezi městem a venkovem.²⁷ Tomu odpovídají i Markova zjištění o zemědělské soběstačnosti velké části obyvatelstva královských měst na Moravě.

²⁵ Např. Hroch, M. — Petrůň, J., K problémům tzv. cenové revoluce ve střední Evropě. In: NumSb 8, 1964, s. 47 (s použitím poznatků L. Nemeškala viz Nemeškalo - Jiroudkova, Z. — Nemeškalo, L.: Nález mincí 16. a 17. století v Chýňavě, s. 284 pozn. 121.

²⁶ Marek, J.: Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století, Praha 1965. Týž, Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století, SMM 81, 1962, s. 124—154.

²⁷ Matějek, F.: Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přílehlému území Slezska a Polska. Praha 1959.

V druhé polovině 16. století se situace velkostatku prudce mění. Jak ukázal J. Válka, velkostatek se začal podílet na rostoucí směně přímo prodejem produktů dominikálu.²⁸ Velký význam mělo rybníkářství, pivovarnictví a vinařství. Základním tržním monopolem byly povinné šenky vína a piva. Součástí této hospodářské politiky bylo předkupní právo vrchnosti na obilí a dobytek, přičemž vrchnost určovala pro sebe výhodné ceny. Specifickou záležitostí bylo dobytkařství na východní Moravě (valašský způsob chovu dobytka). Dobytek se stal i exportním artiklem. Feudálové ve snaze o zvýšení výnosnosti svých statků podporovali rozvoj poddanských měst a přispívali i tak k rozvoji směny. Rozvíjející se poddanská města však vytvořila novou síť místních trhů. Nová výrobní centra chráněná autoritou vrchnosti tříštila dosavadní síť trhů a vytlačovala výrobu královských měst.

K těmto jevům, které v celkovém měřítku mají spíše krizový charakter, přistupuje celková slabost českého a moravského obchodu. Zkoumání otázky, zda u nás dochází k formování tzv. kupeckého kapitálu, dospělo spíše k negativním poznatkům. V 16. století se jen prohluboval úpadek dálkového obchodu, pokud byl spjat s českými zeměmi. V 15. století strhla v našich zemích na sebe význam mezinárodní tržiště jen Vratislav. V 16. století, když docházelo k velkému přeformování směrů dálkových cest v souvislosti s přenesením těžiště dálkového obchodu ze Středomoří do oblasti Nizozemí, se tento vývoj jen potvrdil. Na konci 16. století byl již vliv nizozemské a italské sféry vyrovnán.²⁹

Nepružný vývoj obchodu ve městech se stal brzdou i pro rozvoj úvěru. Ačkoliv domácí prostředí bylo vlivem různých protestantských názorů relativně tolerantní k úvěru v rovině teoretických úvah, neukazují prameny větší úvěrovou činnost ve městech.³⁰ Je to do jisté míry překvapující, když uvážíme ohromné zadlužení české a moravské šlechty. Rozbor jejich dlužních úpisů ukazuje, že jejich věřitelé byli opět šlechtici nebo poddanská města. Z berních rejstříků z Moravy se ukazuje, že mezi šlechtou byli jedinci, kteří přiznávali berní úroky jen z hotových peněz.³¹

Tyto krizové aspekty se projevovaly tím, že část oběživa nenacházela uplatnění ve směně a byla tezaurována. Poskytují nám tedy určitý obraz o oběživu té doby.

Především je pravděpodobné, že nálezy neukazují na rozsah produkce domácích a cizích mincoven v plné nominálové šíři. V oběživu jsme zjistili výraznou úlohu pražských grošů, doplňovaných nižšími nominály. Rozbor složení morav-

²⁸ Válka, J., Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě, Praha 1962, s. .

²⁹ Janáček, J., Česko-rakouské obchodní styky v 16. století, SH 17, 1960, s. 123—145. Týž, Dějiny obchodu v předbělohorské Praze. Praha 1955, s. . Týž, Příspěvek k dějinám jihlavského obchodu, Vlastivědný sborník Vysočiny, odd. spol. věd 2, 1958, s. 69—81. Hroch, M., Obchod mezi východní a západní Evropou v období počátků kapitalismu, ČsČH 11, 1963, s. 480—511.

³⁰ Urfus, V.: Právo, úvěr a lichva v minulosti. Praha 1975, s. 64—78. Ledvinka, V.: Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Praha 1985, s. 25—35.

³¹ Radimský, J.: Berní registra moravská z první poloviny 16. století, ČMM 72, 1973, s. 269—359, 73, 1954, s. 251—293.

ských nálezů tak ukazuje kontinuitu s předchozím vývojem. Pro období 14. a 15. století na Moravě bylo zjištěno, že složení oběživa se podobalo vývoji, který se blížil situaci v Uhrách a v rakouských zemích. Byl to vývoj založený na drobné stříbrné minci a dukátu. Na Moravě plnila tuto úlohu zlatá uherská mince — kremnický dukát. Proto také mincovní činnost se na Moravě v 14. a 15. století snažila prosadit ražbou drobné mince do tohoto modelu.

V nominálovém složení moravských nálezů 16. a počátku 17. století vidíme pokračování tohoto vývoje; převládají skutečně nejnižší nominály, doplňované např. i zvýšeným přílivem drobné mince ze Solnohrad, když zřejmě produkce domácích mincoven nemohla tuto potřebu pokrýt.

Úlohu zlaté mince můžeme načrtnout jen zhruba. Jistě platí zjištění L. Nemeškala o úloze tolaru v dálkovém obchodu, které můžeme rozšířit i na dukát. Nedostatek těchto nominálů v nálezech není moravskou zvláštností, ale obecným rysem, který je společný nálezům českým, rakouským a polským. Z neúplných podkladů můžeme soudit na neutuchající příliv uherských dukátů, které ke konci období začaly doplňovat nizozemské ražby jako nepřímý doklad pronikání amerických drahých kovů.

Dalším výrazným znakem oběživa je snižování podílu české mince, které je pozoruhodné právě i přes postavení pražského groše. Po skončení jeho ražby na jeho místo nastupují cizí ražby, především solnohradské a německé. Podíl mincí z rakouských zemí se po celé sledované období nemění. Hlavní specializace českých mincoven, výroba tolarů, se nálezy nedá prokázat. Projevuje se tak určitá dělba práce mezi střeoevropskými mincovnami. Příliv cizí mince je v literatuře označován jako europeizace oběživa. V 16. století tak složení oběživa naznačuje pokračující peněžně ekonomický vývoj, který směřoval k vytváření větších ekonomických celků.

ZUSAMMENFASSUNG

Die mährischen Münzfunde der Zeit vor der Schlacht auf dem Weißen Berg (1526—1618)

Einleitend behandelt der Autor die Bedeutung der Funde als spezifische Quelle der Numismatik. Er teilt die Funde aus den Jahren 1526—1618 nach ihrem Inhalt in drei Gruppen ein: A. Funde, die hundert und mehr Stück enthielten; B. Funde, die 6—99 Stück enthielten oder nur aus unvollständigen Beschreibungen bekannt waren, und C. Funde von einzelnen Münzen (1—5 Stück). Insgesamt wurden 62 Funde untersucht, die zusammen 14 427 Münzen beinhalteten.

Die Fundgruppe A ermöglicht die detaillierteste Untersuchung der gegenständlichen Probleme.

Nach der mutmaßlichen Verbergungszeit zerfällt sie in Funde, die in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts versteckt wurden (Aa), und in Funde aus der zweiten Hälfte des 16. und dem Beginn des 17. Jahrhunderts. Bei dieser Fundgruppe A konzentrierte sich der Autor auf die Beobachtung der Vertretung der böhmischen Münzen und ihrer Nominalzusammensetzung und analysierte den Anteil fremder Prägungen in den angeführten Funden.

Zum Vorkommen böhmischer Münzen in mährischen Funden kann konstatiert werden, daß ihr Anteil nach und nach zurückging, von 71,33 % in der Gruppe Aa bis auf 35,27 % in der Gruppe Ab. Dieser Trend wurde von verschiedenen Autoren bereits früher beobachtet und hing gewiß mit den Intergrationsversuchen der Habsburger zusammen und bedeutete eine allmähliche Europäisierung des heimischen Umlaufgeldes, die im Dreißigjährigen Krieg ihren Höhepunkt erreichte. Soweit wir die böhmischen Münzen unter dem Aspekt der Vertretung der Prägungen der einzelnen Herrscher analysieren, stellen wir fest, daß die Münzen der beiden Jagellonen, vor allem dann Vladislavs II. (1471 bis 1510), dominieren. Erst danach gelangen allmählich die Münzen der Habsburger zur Geltung, wobei die Münzmengen der einzelnen Herrscher sinkenden Charakter haben, hier konnten offenbar die Funde schon nicht mehr die Entwicklung der Münzproduktion derart genau widerspiegeln.

Die Nominalzusammensetzung verriet einen Hauptanteil an Prager Groschen, aber insbesondere an Weißpfennigen, mehr als 70 %. Die Vertretung der Taler- und Kreuzerprägungen ist schon nicht so merklich, bloß 3,07 %. Sofern die Münzen aus den Funden auf einen gemeinsamen Nominalwert (Kreuzer) überführt wurden, stieg zwar der Anteil des Wertes der Taler auf 12,78 %, aber auch dann war der Wertanteil der Prager Groschen 64,54 % und jener der Weißpfennige 15,14 %.

Von den ausländischen Münzen wurden in den Funden die Prägungen aus den Alpenländern, aus Salzburg, aus den deutschen Ländern und aus dem polnisch-litauischen Staat untersucht. Unter ihnen ist der Anstieg des Anteils von Prägungen der Salzburger Münzstätte bemerkenswert. Unsere Sonde bestätigte neuerlich, wie sich der Anstieg der Münzproduktion in der Zusammensetzung der Funde spiegelte. Ein Vergleich der Fundgruppen Aa und Ab zeigte eine beträchtliche Dynamik im Zustrom dieser Münzen zu uns. In den Funden sind die kleinsten Nominalwerte vertreten: Zweipfennige, Pfennige und Heller. Gerade mit diesen Prägungen konnte sich Salzburg wirksamer in die Zusammensetzung des Umlaufgeldes einschalten, denn es füllte so eine gewisse Lücke aus und saturierte offenbar den ständig steigenden Bedarf in diesem Teil der Nominalskala.

Die Funde der Gruppe B zeigten, daß sie bereits keine so verlässliche Stütze für statistische Auswertungen abgeben, deren Quellenwert niedriger ist als bei den Funden der Gruppe A. Hier dominierten Münzen aus Böhmen, weniger sind schlesische und deutsche Münzen vertreten. Leider fallen in diese Gruppe auch sehr wichtige Funde, wie z. B. der Fund aus Těšetice, aus dem 58 ungarische Münzen bekannt sind, der Talerfund aus Kralice oder der Fund aus Batouchovice, aus dem wir nur etwa 300 schlesische Münzen kennen; letzteres ist eine Anzahl, die bedeutsam unsere Ansicht über den Anteil schlesischer Münzen im mährischen Umlaufgeld beeinflussen würde. Auffallend ist auch der Umstand, daß die unvollständig erkannten oder kleineren Funde ziemlich viele Gold- und große Silbermünzen beinhalteten, also vielleicht der Überrest einer bestimmten Umlaufgeldkomponente sind, z. B. Verlassenschaften von Stadtbürgern ähneln, wie wir sie aus den schriftlichen Quellen kennen.

Die Funde der Gruppe C zeigen wiederum eine starke Vertretung von Goldnominalen, die zusammen mit den Funden der Gruppe B ahnen lassen, daß die bisherige Monopolstellung des ungarischen Dukaten durch Prägungen aus den Niederlanden unterlaufen wurde.

Im weiteren Teil behandelt der Autor die ökonomische Gesamtcharakteristik Mährens in der Zeit vor der Schlacht auf dem Weißen Berg. Er verweist auf einige Krisenerscheinungen, die die Tauschentwicklung negativ beeinflussen, was zu einer gewissen Thesaurierung des Geldes führte. Ein Teil der Funde bestätigt mit seiner Zusammensetzung diese Entwicklung. Die Zusammensetzung der mährischen Funde verweist auf einen differenzierten Müzumlauf, bei dem es zu einem allmählichen Austausch der Münzen des Groschensystems gegen Talermünzen kam.

Übersetzt von dr. A. Hubala

JÁN ŽILÁK

ČINNOST KREMNICKEJ MINCOVNE V ROKOCH 1792 - 1800

Štúdiu hospodárskych dejín venuje súčasná historiografia veľkú pozornosť nielen u nás, ale aj inde vo svete. Jedným z dôležitých faktorov, ktoré pomáhajú objasňovať hospodársky vývoj, sú aj písomnosti, ktoré vznikli z činnosti jednotlivých mincovní. Posledné desaťročie 18. storočia znamená nielen zmenu v politike rakúskeho dvora, ale aj zmenu v hospodárskom živote celej krajiny, čo sa prejavilo aj na činnosti kremnickej mincovne.

Habsburská monarchia koncom 18. storočia sa ocitla v nezávideniahodnej situácii v domácej i zahraničnej politike. František II., prvorodený syn Leopolda II., nastúpil panovanie 1. marca 1792. Počiatočné roky jeho vlády spadajú do obdobia rokov Veľkej francúzskej buržoáznej revolúcie, ktorá ovplyvnila aj politické dianie vtedajšieho absolutistického Rakúska. Zdĺhavé koalíčné vojny, vedené Francúzskou republikou a Napoleonom, nepridávali na hospodárskej prosperite štátu. Počas vojny s revolučným Francúzskom po mieri uzavretom v Campoformio, došlo k strate Nizozemska. V r. 1794 bola zastavená činnosť v bruselskej mincovni. Mincovnou značkou bruselských razieb bola hlava anjela spredu.¹ František II. razil mince konvenčnej meny, ktorú uzákonila Mária Terézia 21. septembra 1753. Vojenskými udalosťami a nedostatkom drahého kovu, bol panovník nútený prikrčiť k razeniu mincí z menej hodnotného kovu (bilonu), t. j. zo zliatiny medi a striebra, kde meď tvorila viacej ako 50 %. Z numizmatického hľadiska jeho mince predstavujú pestrú paletu a zaujímavé obdobie. V zasadacích protokoloch, ktoré boli vyhotovené vždy koncom mesiaca sa uvádza, aký druh mince bol v danom mesiaci razený a v akom peňažnom obnose. Pre ilustráciu uvedieme aspoň razenie v počiatočnom roku vlády Františka II., i napriek tomu, že niektoré mesiace chýbajú:

¹ Ja e c k e l, P.: Die Münzprägungen des Hauses Habsburg 1780—1918. Basel 1965, s.

Apríl	jednoduché dukáty v hodnote	32 418 zl., gr.
	sovráno v hodnote	23 026 zl., 24 gr.
	20 grajciarov v hodnote	101 549 zl., 20 gr.
	3 grajciarov v hodnote	3 754 zl., 12 gr. ²
Máj	pol sovráno v hodnote	24 1880 zl., - gr.
	dukáty jednoduché v hodnote	14 778 zl., - gr.
	20 grajciarov v hodnote	121 641 zl., - gr. ³

Za jún a júl údaje chýbajú.

August	celé sovráno v hodnote	20 080 zl., - gr.
	dukáty jednoduché v hodnote	42 066 zl., - gr.
	20 grajciarov v hodnote	118 742 zl., 20 gr. ⁴

Za september údaje chýbajú.

Október	celé sovráno v hodnote	23 280 zl., - gr.
	dukát jednoduchý v hodnote	54 301 zl., 30 gr.
	20 grajciarov v hodnote	119 481 zl., 40 gr. ⁵

November	štvrt toliar krížový korunný v hodnote	34 394 zl., 24 gr. (RR)
	20 grajciarov v hodnote	124 649 zl., - gr.
	10 grajciarov v hodnote	2 400 zl., - gr. ⁶

December	20 grajciarov v hodnote	30 368 zl., - gr.
	10 grajciarov v hodnote	5 844 zl., 10 gr.
	3 grajciarov v hodnote	3 482 zl., 45 gr. ⁷

Punce a matrice, podľa ktorých boli vyryté razidlá pre nizozemské sovrána a polsovrána, poslala kremnickej mincovni viedenská mincovňa.⁸ V tom istom liste žiadala Viedeň, aby mincovna dodala lúčavku kráľovskú pre pražský zámenný úrad a do Klagenfurtu. Dvorská komora predpísala, aká mzda má byť vyplácaná minciarom zlata a striebra za 1 hrivnu zmincovaného kovu:⁹

² Štátny ústredný bankový archív (ŠÚBA) v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komornogrófsky úrad (HKG) č. sp. 2535/1792

³ Tamže, č. sp. 3132/1792.

⁴ Tamže, č. sp. 4105/1792.

⁵ Tamže, č. sp. 4869/1792. P o l í v k a, E.: Mince Františka I. 1792—1835. Hradec Králové 1974, s. 16 Kremnická razba sovrána a polsovrána ročník 1792 nie je uvedená.

⁶ Tamže, č. sp. 310/1792.

⁷ Tamže, č. sp. 533/1792.

⁸ Tamže, č. sp. 1244/1792.

⁹ Tamže, č. sp. 533/1792.

Pri jednoduchých dukátoch	8 a 5/8 grajc.
pri dvojnásobných dukátoch	4 a 1/2 grajc.
pri 20 grajciarov	3 a 1/2 grajc.
pri 10 grajciarov	5 a 1/8 grajc.
pri 3 grajciarov	11 grajc.
pri celom kor. toliare	1 a 5/8 grajc.
pri poltolari krížovom	2 a 3/8 grajc.
pri štvrttolari krížovom	3 a 1/4 grajc.

V roku 1792 Dvorská komora prikazuje naďalej raziť celé a polsovrána pre rakúske Nizozemsko. Miestny rytec má zhotoviť razidlá podľa obdržaných matric. Sovrána po vyrazení majú byť urýchlene poslané do banskej administratívnej hlavnej pokladnice každý mesiac so zásielkou mincí a drahých kovov (Silberfuhr). Počas razby sovrán sa má upustiť od razenia cisárskokráľovských dukátov, len zo zvyšného zlata majú byť vyrazené obyčajné dukáty (*Obr. 1*). Razba má byť prevedená čo najpresnejšie, má byť čistá, treba dať pozor na kruhovú presnosť. Z jednej viedenskej hrivny = 280 gr. majú vyraziť 25 kusov celých sovrán a 50 kusov polsovrán.¹⁰

Váha celého sovrána je 11,06 gr., rýdzosť zlata 919/1000, priemer 29 mm, hranahladká s nápisom IVSTITIA REGNORUUM FUNDAMENTUM. Hmotnosť polsovrána je 5,63 g, rýdzosť 919/1000, priemer 22 mm, hrana hladká. Neskôr boli hmotnostné pomery i rýdzosť u nasledujúcich ročníkov upravené — hmotnosť celého sovrána na 11,33 g, rýdzosť na 900/1000, priemer 26 mm, hmotnosť polsovrána 5,67 g, rýdzosť 900/1000, priemer 20,4 až 21 mm. Hodnota jedného sovrána sa rovnala 3 krížovým toliarom a 11 solám. Jeden sol sa rovná 4 liardam, krížový toliar mal teda 254 liard alebo 63 a pol solov.¹¹ Zlaté sovrána boli razené pomerne v nízkych počtoch, preto sú z roku 1792 zriedkavosťou.

Koncom roka 1792 stúpajúca drahota potravín a mäsa opätovne prinútila mincovný úrad vyplácať pre svojich zamestnancov tzv. drahotný príplatok k normálnej mzde. O nič lepšie to však nebolo ani so zásobovaním mincovne striebrom. Hlavný komornogrófsky úrad (HKG) v Banskej Štiavnici v liste adresovanom mincovni sa opytuje, či sa ani vtedy situácia minciarov nezlepší, keď dodajú striebornú náhradu (Sielbersurogats) vo váhe 1 600 hrivien. Táto náhrada by nahradila striebro, ktoré je každý mesiac posielané do Viedne a Bratislavy. Celková zásoba striebra mincovne na rok predstavovala iba 54 000 hrivien, čo týždenne bolo len 1 038 hrivien.¹²

Reskriptom Dvorskej komory sa mincovni prikazuje raziť jedine celé, pol

¹⁰ Tamže, č. sp. 155/1792.

¹¹ Gryc, H.: Krížové tolary. MNZ 3, Brno 1957, s. 21.

¹² ŠÚBA, fond HKG, č. sp. 1291/1793.

Obr. 1. Uhorsko, František II. (1792—1804), Kremnica, dukát 1797, Ø 22 mm

a štvrt'korunové toliare. Taktiež sa súri zvýšiť dodávky striebra z taviacich hutí v Banskej Bystrici, Žarnovici a Kremnici. Kremnica vysvetľuje nedostatok striebra tým, že z ročnej zásoby 54 000 hrivien musia dodať 1 800 hrivien viedenskej drôtovni a 1 200 hrivien do Bratislavy. Naturálie a platy pre zamestnancov činia 19 200 mariek, čiže na zmincovanie ostáva len 34 800 hrivien striebra. Na týždeň tak pripadne len 607 hrivien. Toto množstvo nestačí ani pre jeden cán, z ktorého majú byť razené krížové toliare. Na jeden cán, ktorý sa použije k razbe krížového toliara je potrebné 1 000 hrivien striebra.¹³ Pri takomto stave Hlavný komornogrófsky úrad musí uznať, že keby aj všetkých razičov prepustili, čo je nepredstaviteľné, lebo sú medzi nimi takí, ktorí už 20 rokov pracujú v mincovni, i tak by striebro nestačilo pre prácu na celý týždeň.

Z nedostatku striebra mincovňa znížila stav minciarov zo 40 na 29. Napriek tomuto zníženiu stav zásob striebra bol taký, že práca v mincovni bola zabezpečená pre 29 minciarov len na 2 dni. Minciar pri razení štvrt'toliarov krížových zarobil týždenne 1 zl. a 3 grajciare, čo bolo veľmi málo, pretože mesačný plat mal byť 12 zlatých. Mincovňa pokladnica tento schodok minciarom doplácala.¹⁴ V prípade, že sa bude schodok často opakovať stav stabilných minciarov treba zredukovať. Viedeň je presvedčená, že 20 šikovných minciarov so zámočníkmi sú schopní zabezpečiť prevádzku a v prípade návalu môžu prijať pomocného robotníka. Bez povolenia Hlavného komornogrófského úradu prijatie nového zamestnanca je trestné. Mincovňa má tento stav dodržiavať, v budúcnosti má nahlásiť o koľko ešte stav minciarov môže zredukovať.

Dňa 4. novembra 1794 Dvorská komora nariadila, že všetky pokladnice majú zastaviť vydávanie peňažných obnosov v zlate, aby pre platby bolo dost' drobnej

¹³ Tamže, č. sp. 1119/1793.

¹⁴ Tamže, č. sp. 1449/1793.

Obr. 2. Uhorsko, František II. (1792—1804), Kremnica, 20grajciar 1794, Ø 40 mm.

striebornej mince, spätnými fúrami pošle Viedeň do hlavnej banskej pokladnice v Banskej Štiavnici dostatočné množstvo drobnej striebornej mince. Súčasne sa ďalej Kremnici prikazuje, aby zlato, ktoré má v zásobe, zmincovala na sovrána a urýchlene zaslala do Viedne spolu s tými, ktoré má v zásobe. V tom čase mincovňa mala v zásobe 5 087 dukátov, 440 skúšobných kusov a 16 sovrán.¹⁵

Do Kremnice bolo dodávané zlato a striebro z rôznych častí monarchie, buď ako zlatostriebro alebo pagament — ošúchané mince. Z Haliče, zo skúšobného úradu vo Lvove, obdržala Kremnica zlato a striebro v 13 sudoch v hodnote 217 937 zlatých a 43 grajciarov. Z tohto množstva boli vyrazené krížové toliare a zlaté sovrána.¹⁶

Tiež peňažné pôžičky boli splácané dodávkami zlata a striebra, ktoré mincovňa mincovala na vopred určený druh mince. Lvovská pôžička v hodnote 278 610 zlatých a 40 grajciarov bola splatená zlatom a striebrom. Zlato bolo zmincované na sovrána, striebro z 3/4 na 20-grajciare a zostávajúca časť na 10-grajciare. (Obr. 2). Razba mincí s nízkou nominálnou hodnotou bola najčastejšie motivovaná nedostatkom drobnej mince pri výplatách bansko-hutníckeho a minciarskeho osadenstva.¹⁷ Stiahnuté staré mince určené na pretavenie (pruské mince), pomáhala spracovať Kremnici scedzovacia huta v Tajove.¹⁸

Každý rok mincovňa podávala Hlavnému komornogrófskemu úradu výkaz o zisku. Za roky 1793 až 1794 činil zisk 150 481 zlatých a 52 grajciarov. Z toho jedna časť išla do pokladnice v Banskej Štiavnici, druhá časť do hlavnej banskej

¹⁵ Tamže, č. sp. 4272/1794.

¹⁶ Tamže, č. sp. 3595/1794.

¹⁷ Tamže, č. sp. 537/1794.

¹⁸ Tamže, č. sp. 48/1794.

pokladne vo Viedni, tretia bola posielaná na budínsku ceduľovú pokladňu. Z toho pizetum činilo 19 393 zlatých a 13 grajciarov. Z pizeta se odvádzalo ročne pre trnavský konvikt 5 000 zlatých. Okrem týchto peňažných odvodov 3 546 zlatých bolo určených pre miestne nemocnice, františkánsky kláštor v Kremnici, pre faru v Banskej Štiavnici, farskú pokladňu v Budíne a pre kremnické hudobné komorné teleso.¹⁹

Okrem peňažných obnosov boli do Viedne zasielané každý mesiac, najpozdejšie do 26. zásielky drahých kovov. V prípade povodní (vyliatie Dunaja), keď sa transport zdržal dva až tri týždne, ako sa stalo vo februári 1795,²⁰ mincovný náklad so sovránami boli kremnickí povozníci nútení uložiť v bratislavskom dodávateľskom sklade, odkiaľ ich do Viedne po zlepšení odviezli bratislavskí povozníci. V novembri 1796 viedenská mincovňa dodala Kremnici ruské ruble v hodnote 117 962 zlatých, ako aj rôzne pruské a poľské strieborné mince v sumárnej hodnote 278 338 zlatých a 59 grajciarov.²¹ Všetky boli roztavené a premincované. Z ďalšej zásielky z Lvova Kremnica razila v roku 1796 krížové toliare a 20 grajciare. Pre odvoz bolo možno popri pravidelných zásielkach drahých kovov použiť i mimoriadne fúry.²² Viedeň tiež žiadala vyraziť a dodať poltoliare v hodnote 98 674 zlatých, ktorými bude vyplatené došlé hamburské striebro.²³

Intimátom z 20. apríla 1795 Dvorská komora nariaduje raziť nový druh striebornej mince 12 a 6 grajciare.²⁴ Jednalo sa o mince s nízkym obsahom striebra. Rýdzosť u oboch bola 250/1000, hmotnosť 12 grajciara bola 4,68 g, priemer 25 mm. Váha 6 grajciara bola 2,34 g, priemer 21 mm a hranu u oboch grajciarov vytváral retiazkový ornament. Avers tvoril dvojhlavý korunný orol s kruhopisom KAI.KÖN.ERBLÄNDISCHE SCHEID.MÜNZ. Revers tvorila hodnota, letopočet a mincovná značka umiestnená nad dvoma skríženými vetvičkami.²⁵ Tento druh mince bol razený vo veľkých množstvách pre vnútorný peňažný obeh, kým neboli zavedené 6 a 3 medené grajciare. Dňa 8. februára 1799 Viedeň prostredníctvom Hlavného komornogrófskeho úradu prikazuje zaslať 75 000 zlatých a 12 a 6 grajciarových mincí a 25 000 zlatých medených grajciarov na konto banskoceduľovej pokladnice v Lvove. V tom istom liste povoľuje tiež výpomoc v osobe 1 taviča striebra pre Lvovský skúšobný úrad.²⁶ V mesiaci februári 1799 Viedeň znovu objednáva 12 grajciarovú mincu v hodnote 150 000 zlatých. Aby táto objednávka bola bez komplikácií splnená, treba zastaviť peňažné dodávky do Krakova a Lvova. Ak nebolo dosiaľ poslaných do Lvova určených 75 000 zlatých, má sa poslať len 50 000 zlatých. V Kremnici majú byť po výrobnej stránke dokonale pripravení,

¹⁹ Tamže, č. sp. 704/1799.

²⁰ Tamže, č. sp. 728, 729/1795.

²¹ Tamže, č. sp. 230/1797.

²² ŠŮBA, fond HKG, č. sp. 408/1797.

²³ Tamže, č. sp. 1388/1798.

²⁴ Ja e c k e l, P.: c. d., s. 63.

²⁵ P o l í v k a, E.: c. d., s. 31—33.

²⁶ ŠŮBA, fond HKG, č. sp. 553/1799.

lebo v budúcnosti treba rátať s tým, že každý mesiac budú musieť zmincovat' 12 grajciare v hodnote 500 000 zlatých.²⁷ Táto objednávka môže byť mincovňou vybavená, pretože Viedeň jej zaslala strieborný surogát v hodnote 300 000 zlatých.

V najbližšej dobe mala dostať Kremnica surogát v hodnote 400 000 zlatých. Povinnosťou Viedne je okrem iného postarať sa aj o včasné dodávky primeraného množstva hamburského striebra. Z organizačného hľadiska, ako aj pre prehľad, Viedeň doporučuje Kremnici vo výkazoch o dodávkach v rubrike „materiál“ zaznamenať pagamentné striebro a v rubrike pecuniale zapisovať transport hotových mincí, a to kam a komu.²⁸

V mesiaci auguste roku 1799 vyrobila Kremnica 12 grajciarnikov tiež v hodnote 500 000 zlatých. Peňažné množstvo bolo rozdelené takto:
240 000 zlatých pre kráľovskú pokladňu vo Viedni,
70 000 zlatých do Lvova,
70 000 zlatých do Krakova,
120 000 zlatých do hlavnej mincovnej pokladne vo Viedni.

Spätné fúry z Lvova a Krakova dovezli staré medené grajciare stiahnuté z obehu.²⁹ Spomenuté hamburské striebro žiada Kremnica dodať každý mesiac v množstve 3 000 hrivien. Toto striebro je potrebné na vyrazenie krížových toliarov, ktoré Viedeň objednala v množstve 3 000 kusov. Domáce dodávky striebra o vysokej rýdzosti sú slabé. Na sklade Kremnica má tiež nedostatok odlúčeného striebra. Dňa 24. mája 1799 Viedeň dáva Kremnici odpoveď, že hamburské striebro na sklade nemá, ale bude sa ho snažiť obstarat' z Prahy, čo však nie je isté, pretože Praha oznámila, že má záväzné dodávky pre mincovňu Günzburg a Hall. Pokiaľ bude dodané hamburské striebro, mincovňa sa má snažiť raziť krížové toliare z vlastnej zásoby, keď sa táto minie, sama si z pagamentu má odlúčiť toľko, koľko môže.³⁰

Popri zlate a striebre v mincovníctve sa nezaobišli bez medi, ktorá koncom 18. storočia bola používaná vo veľkom množstve na razenie grajciarov. Med' ako legúra zlata bola veľmi dôležitá pri výrobe dukátov a sovrán.³¹ V júli 1795 Dvorská komora navrhuje mincovni, aby miesto medeného drôtu, dovážaného z Norimberku (Leonischencupferdrath) kupovala medený drôt na legúru z bystrickej drôtovej v cene určenej bystrickou komornou správou.³² Medený drôt, ktorý sa dovážal z Norimberku mal nevýhodu, že obsahoval nežiadúcu prímes — cín, ktorý pri tavení bolo treba odstraňovať, čím sa zvyšovali náklady na jeho technologické spracovanie.

Dňa 2. augusta 1799 cisár František II. nariadil raziť medené groše a uviesť ich do obehu. Tieto medené groše sa razili podľa vzorov, ktoré boli zaslané z Vied-

²⁷ Tamže, č. sp. 1036/1799.

²⁸ Tamže, č. sp. 553/1799.

²⁹ Tamže, č. sp. 2712/1799.

³⁰ Tamže, č. sp. 1890/1799.

³¹ Tamže, č. sp. 4666/1794.

³² Tamže, č. sp. 2717/1799.

ne vo veľkosti starých poltúr. V nariadení sa hovorí, že z 1 centu medi sa ich má vyraziť v hodnote 164 zlatých. Treba dbať nato, aby znížená hodnota mince bola nahradená umeleckým prevedením a krásnym polírovaním. Nová medená minca musí byť každým prijatá u všetkých erárnych a mestských pokladníc aj vo veľkom množstve, ako každý iný druh mince.³³ V tom istom nariadení sa prikazuje, aby staré medené grajciare razené od roku 1795 do roku 1799 (z 1 centu medi sa ich vyrazilo za 82 zlatých), boli verejnými pokladnicami vymenené a odovzdané na pretavenie buď do Banskej Bystrice alebo do Kremnice. Hlavný komornogrófsky úrad sa musí postarať o to, aby nové mincovanie prebehlo urýchlene a v dostatočnom množstve. Punce a matrice pošle hlavná mincovňa vo Viedni. V ďalšom bode listu viedenská mincovňa urýchlenie žiada bystrickú komorskú správu o dodávku medených platničiek vo váhe 470 centov. Protihodnotu za staré, z obehu stiahnuté mince — grajciare pokladne budú vyplácať v papierových peniazoch, alebo až novými medenými grajciarmi. Nové však môžu dať do obehu len keď finančný úrad oficiálne oznámi ich kurz. Staré medené grajciare povoľuje mincovni Viedeň používať na legovanie drobných strieborných mincí.

Dopyt po medených grajciaroch bol tak veľký, že razba zo striebra a zlata bola znížená na minimum a všetky raziace stroje boli k dispozícii pre razenie medených grajciarov. Bystrická komorská správa poslala Kremnici rolírovací stroj a čistiaci bubon, ktorý tak isto bol k dispozícii k razbe grajciarov. V dôsledku zvýšenia razby bolo nutné zrušiť v mincovni priestory železného hámra a osadiť tam raziace stroje. Tým si mincovňa už nemohla pre svoju potrebu sama vyrábať železné valce. Nútená bola dovážať ich zo železiarní v Hronci. Valce z Hronca boli však zlej kvality, ako aj prúťová oceľ, s kvalitou ktorej predstavenstvo mincovne bolo nespokojné, nakoľko kvalita a priemer jedného prúta bol aj trojakej hrúbky. Pretože oceľ sa používala na výrobu precíznych ryteckých nástrojov, nútená bola kupovať ju až v Štajersku, čo zvyšovalo podstatne náklady.³⁴

V dôsledku týchto ťažkostí žiada mincovný úrad povolenie prerobiť pracovňu mincí na železný hámor. Podľa odhadu prestavba by stála približne 500 zlatých. Druhá alternatíva je prerobiť na železný hámor fabriku na výrobu šablí. V prípade, že sa jednalo o prestavbu, kde náklady boli vyššie ako 200 zlatých, muselo sa žiadať o povolenie vždy od Dvorskej komory.³⁵ Úlohou hlavného komornogrófskeho úradu bolo zabezpečiť dokonalý prísun železných valcov z Hronca, pretože Viedeň žiadala nepretržitú prevádzku na všetkých raziacich strojoch. Železiareň v Hronci žiadané valce nebola v stave vyrobiť a odporúčajú Hlavnému komornogrófskemu úradu obrátiť sa na miestnych kováčov. Kremnický kováč Gašpar Jenisch tiež nemohol vyhovieť výrobe, pretože nemal zariadenie pre výro-

bu tak veľkých valcov. Ján Feuereger, kováč z Banskej Bystrice odpovedal v tom zmysle na Hlavný komornogrófsky úrad, že by na prácu nestačil. Kremnický hámorník Ján Gottlib Carlib odpovedal, že hámor na výrobu valcov by bolo potrebné prerobiť a napriek tomu by požadované valce nestačil vyrobiť.³⁶ Záporné odpovede boli poslané banskému radcovi a správcovi banskej komory do Moštenice dňa 11.7. 1799. Banský radca prikázal železniarni v Hronci, že valce musia stoj čo stoj vyrobiť a do Kremnice dodať. Všetky tieto okolnosti s ťažkosťami pri výrobe železných valcov Hlavný komornogrófsky úrad oznámil Dvorskej komore vo Viedni. Už koncom júla 1799 Viedeň povoľuje prestavbu pracovne na železný hámor. Ešte koncom roka povoľuje začať s výstavbou novej razobne, ako aj miestnosti pre vodné koleso a múry zosilniť, nakoľko susedná valcovňa bude pracovať aj v zime.³⁷ V tom istom roku bola zahájená stavba druhej valcovne s tromi taviacimi peciami na Šturci. Rozšírená bola tiež i tavebňa. Samotná mincovňa i prilahlé budovy si vyžiadali zvýšenú starostlivosť hlavne proti požiarom, keďže tu boli prevádzky s otvoreným ohňom. Mincovný úrad rozhodol pokryť tavebňu medeným plechom.³⁸ Tiež bol vtedy obnovený kanál, ktorým pritekala voda do lúčobne. Stavebné náklady predstavovali 144 zlatých 47 1/2 grajciara.³⁹ Už v marci 1792 bola celá budova mincovne pokrytá medeným plechom. Práce a spotrebovaný materiál stál 10 065 zlatých a 55 grajciarov.⁴⁰

Popri ostatných mincovniach v nonarchii sa Kremnica tiež podieľala na výrobe medených sold a dvojsold pre grófstvo Goricu a Gradišku. Toto územie obývané Slovincami patrilo k ríši. V roku 1815 sa spojilo so slovinským kniežatstvom a vytvorili v monarchii územie nazývané Primorie (Küstenland). Dnes územie patrí k Juhoslávii.⁴¹

Mincovňa v Smolníku tiež razila medené soldá. Razidlá pre ňu dodala kremnická rytecká dielňa.⁴² Výrobné náklady, ktoré boli spojené s výrobou medených platničiek pre soldá podľa kalkulácie zaslanej z Viedne, vypadali nasledovne:⁴³ Jeden cent medených platničiek spolu s kováčskymi a valciarskymi nákladmi predstavoval hodnotu 59 zlatých 29 1/2 grajciara. Samotné valcovacie náklady na 1 cent medi boli 2 zlaté 29 1/2 grajciara. Za jednu pracovnú smenu (10 hodín sa pracovalo a 2 hodiny prestávka) spracoval strihací lis 1 cent platničiek. Ak pracoval 1 deň a 1 noc, spracoval 2 centy. Dobře zacvičený robotník dokázal však spracovať 3 centy platničiek.

Pri razení 2 sold z 1 viedenského centa (56,6 kg) sa ich vyrazilo v hodnote

³³ Tamže, č. sp. 988/1799.

³⁴ Tamže, č. sp. 2939/1799.

³⁵ Vozár, J. a kol.: Sprievodca po archívnych fondoch III. oddelenie hospodárskych dejín v Banskej Štiavnici, Bratislava 1964, s. 19.

³⁶ ŠŮBA, fond HKG, č. sp. 2939/1799.

³⁷ Tamže, č. sp. 2999/1799.

³⁸ K h u n , M.: Z histórie mincovnej techniky a výroby kremnickej mincovne v 18. stor. In: Slov Num II, Bratislava 1972, s. 216.

³⁹ ŠŮBA, fond HKG, č. sp. 1039/1791.

⁴⁰ Tamže, č. sp. 2316/1791.

⁴¹ J a e c k e l , P.: c. d., s. 18.

⁴² ŠŮBA, fond HKG, č. sp. 1133/1799.

⁴³ Tamže, č. sp. 1229/1799.

188,53 a 1/2 grajciara, v prepočítaní na kusy z 1 centa bolo vyrazené 10 000 kusov. Z jednej viedenskej hrivny teda 50 kusov. Váha dvojsolda je 5,6 g o priemere 23 mm. Medené platničky pre dvojsolda tiež vyrábala medený hámor v Banskej Bystrici.⁴⁴

V júni 1799 smolnícka mincovňa zastavila razenie sold na dva mesiace a razila len medené grajciare. Dvorská komora upozorňuje Hlavný komornogrófsky úrad, že má zabezpečiť dostatočné množstvo medených platničiek z medeného hámra v Banskej Bystrici a urýchlene ich dodať do Kremnice na zmincovanie a hotové dvojsolda každý týždeň expedovať do Viedne.⁴⁵

Z ďalšieho listu 22. augusta 1799 vidieť, že Banská Bystrica výrobou medených platničiek pre dvojsolda nestačí zásobovať Kremnicu. Dodávky sú slabé, čo veľmi hatí razbu.⁴⁶ Mincovňa vysvetľuje v liste, že na piatich raziacich strojoch (lisoch) je schopná mesačne spracovať 980 centov hotových platničiek, čo v peniazoch predstavovalo 160 720 zlatých. Bystrický medený hámor bol však schopný vyrobiť v priebehu jedného mesiaca iba 600 centov medených platničiek. Viedeň sa však domnieva, že pri plnom pracovnom nasadení, čo znamená deň, noc, nedele, sviatky, môžu vyrobiť také množstvo, aké je schopná spracovať mincovňa.⁴⁷ Popri soldách a jeho dieloch začala koncom roka 1799 Kremnica s razením novej medenej mince 3 a 6grajciara.

Podľa inštrukcií z Viedne váha 3grajciara má byť 8,75 g a z jednej hrivny sa vyrazí 32 kusov, t. j. z jedného centa 6 400 kusov. Aj pre tieto mince platničky vyrábala medený hámor v Banskej Bystrici. Druhý druh medenej mince 6grajciar má mať váhu 13,2 g, z jednej marky sa ich má vyraziť 21 a 1/3 kusa, t. j. z jedného centa 4 266 kusov. (Obr. 3). Dvorská komora upozornila, že miesto letopočtu 1799 na 6grajciarnik treba raziť letopočet 1800. Razba má byť pekná a umelecky na výške, nakoľko sa jednalo o dedičnú mincu.⁴⁸ Pri razbe 3grajciara bolo nariadené pracovať v nedeľu a vo sviatky, kremnickí minciari mali mnoho nadsčov, za ktoré bola sadzba 1/2grajciara na hodinu.⁴⁹ Viedeň vypočítala, že za 60 dní do roka, ktoré sa stratia nedeľami a sviatkami, je možné vyraziť mince v hodnote 1,5 mil. zlatých.⁵⁰

Počas výnimočného zmincovania medzi kremnický mincový úrad požiadal Hlavný komornogrófsky úrad na výpomoc zámočníka a kováčskych tovarišov z Vindšachty (Štiavnické Bane) pre železný hámor v Kremnici.⁵¹ Dôvodom výpomoci bola veľká spotreba valcov, razidiel a iného minciarskeho náradia. Pri zmincovaní medzi okrem kováča a zámočníkov bola tiež núdza o rytcov. Na

⁴⁴ Tamže, č. sp. 1416/1799.

⁴⁵ ŠŮBA, fond HKG, č. sp. 2340/1799.

⁴⁶ Tamže, č. sp. 2816/1799.

⁴⁷ Tamže, č. sp. 3917/1799.

⁴⁸ Tamže, č. sp. 4501/1799, K h u n, M., c. d., s. 216.

⁴⁹ Tamže, č. sp. 1475/1799.

⁵⁰ Tamže, č. sp. 4502/1799.

⁵¹ Tamže, č. sp. 1292/1799.

Obr. 3. Uhorsko, František II. (1792—1804), Kremnica, 6grajciar 1800, Ø 33 mm.

výpomoc z Viedne bol poslaný František Zeichner, ktorý priniesol so sebou i hotové razidlá.⁵² Smolnícká mincovňa tiež poslala svojho rytca do Kremnice. Zamestnancom mincovne, zámočníkom a kováčom udelil mincový úrad peňažnú výpomoc počas razby medených grajciarov, 15 grajciarov k týždennému platu za každý deň.⁵³

Aj ostatnému úradnému personálu Viedeň povolila vyplatiť výpomoc 24 grajciarov k fixnému platu.⁵⁴

V súvislosti s razbou 6grajciarnikov Kremnica obdržala z Viedne list, v ktorom je popísaný technologický postup pri výrobe medených platničiek. Píše sa v ňom, aby nebola med' lámavá, má byť dostatočne pružná, čo sa dosiahne jej zháňaním (abtreiben). Opatrný postup sa doporučuje aj pri vypalovaní medených cánov. Ďalej sa hovorí, že viedenská mincovňa pri razení väčších medených mincí medené platničky pred razbou predhrieva, čím sa viditeľne uľahčí razenie a minca má krásny vzhľad. Okrem toho sa mincovni odporúča pri razení používať technické zlepšenie raziacich strojov tzv. prellriem.⁵⁵ Zlepšenie spočívalo v tom, že v jame na spodnom konci remeňa visel 14 centový kameň (prägklotzer). Toto závažie zvyšovalo silu úderu na platničku a pri razbe bola zaistená rovnomernosť raziaceho mechanizmu.

Počas roka 1800 neustále prichádzali listy mincovného úradu na Hlavný

⁵² Tamže, č. sp. 2995/1799.

⁵³ Tamže, č. sp. 1774/1799.

⁵⁴ Tamže, č. sp. 1652/1799.

⁵⁵ Tamže, č. sp. 1093/1800, K h u n, M., c. d., s. 195.

komornogrófsky úrad, z ktorých je jednoznačne zrejmá nespokojnosť s dodávanými medenými platničkami. Okrem toho sa hromadili sťažnosti na železiarne v Hronci, ktoré dodali pre raziace stroje vretená, avšak z 5 kusov bolo možné použiť k razeniu len 1 kus. Havarijný stav skomplikoval aj veľký nedostatok dreva vo februári 1800 roku.⁵⁶

Za takýchto okolností pri maximálnej snahe mincovňa nemohla splniť úlohu, ktorá mala celoštátne dôležitý význam.⁵⁷ Boli snahy, aby sa medené platničky vyrábali aj v Kremnici, toto sa presadiť však nepodarilo. V poslednom štvrtroku roku 1800 došlo k zvýšeniu stavu minciarov z 21 na 24.⁵⁸ Kvôli prehľadu o stave minciarov a platových reláciách v priebehu rokov 1790 až 1800 predkladáme nasledujúci prehľad:

Rok	Počet minciarov	Mzda minciarov za 4.štvrtrok	Celkove vyplatené mzdy za 4. štvrtrok
1790 ⁵⁹	43	56– 64 zl.	1 319 zl. a 27 gr.
1791 ⁶⁰	31	64– 70 zl.	2 069 zl. a 34 gr.
1792 ⁶¹	29	40– 46 zl.	1 216 zl. a 20 gr.
1794 ⁶²	28	58– 67 zl.	1 737 zl. a 6 gr.
1795 ⁶³	26	50– 55 zl.	1 352 zl. a 50 gr.
1796 ⁶⁴	25	64– 72 zl.	1 708 zl. a 4 gr.
1797 ⁶⁵	23	101–118 zl.	2 529 zl. a 39 gr.
1798 ⁶⁶	20	105–115 zl.	2 231 zl. a 41 gr.
1800 (I. Q) ⁶⁷	20	214–245 zl.	4 676 zl. a 17 gr.
1800 (III. Q) ⁶⁸	21	211–244 zl.	4 848 zl. a 35 gr.

Za roky 1793 a 1799 štatistické údaje chýbajú.

Už v roku 1790 obdržala mincovňa z Viedne direktívy, podľa ktorých treba stav stabilných minciarov znížiť na 21. Toto ako vidieť z predchádzajúcej tabuľky, sa striktno dodržalo. V priebehu desaťročia sa stav minciarov skutočne znížil na predpísaný počet. Minciari pracovali ako úkoloví robotníci. Z tabuľky ďalej

⁵⁶ Tamže, č. sp. 1067/1800.

⁵⁷ Tamže, č. sp. 1008/1800.

⁵⁸ Tamže, č. sp. 4933/1800.

⁵⁹ Tamže, č. sp. 2579/1790.

⁶⁰ Tamže, č. sp. 4273/1791.

⁶¹ Tamže, č. sp. 1938/1792.

⁶² Tamže, č. sp. 2000/1794.

⁶³ Tamže, č. sp. 2972/1795.

⁶⁴ Tamže, č. sp. 1709/1796.

⁶⁵ Tamže, č. sp. 2872/1797.

⁶⁶ Tamže, č. sp. 4329/1798.

⁶⁷ Tamže, č. sp. 1642/1800.

⁶⁸ Tamže, č. sp. 4551/1800, Kremnická mincovňa 1328—1978, Martin, 1978, K h u n , M.: Mincovňa v rokoch 1753—1867, s. 85.

vidieť, že v priebehu tohto desaťročia, boli mzdy minciarov pohyblivé, keď sa stav znížil, museli pracovať viac, aby mincovňa splnila dodávky predpísané Viedňou. Pracovali v nedeľu aj cez sviatky a mnoho hodín v nadčase, čo sa odrážalo aj na vyplatených mzdách. Mzdy rástli však aj z tých dôvodov, že kvalita obeživa sa zhoršovala, prehlbovala sa hospodárska kríza a štátna dlžoba dosahovala vrchol (inflačné obdobie). Východiskom z beznádejnej situácie bol štátny bankrot v roku 1811.

Ostatní zamestnanci mincovne:

Popri minciaroch zlata, striebra a medi uznávanou osobnosťou mincovne bol rytec (Eisenschneider), plat hlavného rytca ročne činil 800 zlatých.⁶⁹ V novembri roku 1795 zomrel hlavný rytec — Krištof Grass. O jeho miesto sa uchádzal Ján Schmidhausen, ktorý pri erári odpracoval už 42 rokov, z toho 14 rokov robil v Alba-Júlii, 5 rokov v hlavnej mincovni vo Viedni, v Smolníku sa tiež zaslúžil, že v krátkej dobe bola mincovňa vybavená raziacími strojmi a 22 rokov pracoval ako rytec v Kremnici, kde s jeho prácou boli vždy nanejvýš spokojní a odporúčali ho prijať za hlavného rytca.⁷⁰

Druhou dôležitou osobou mincovne bol skúšač (Probierer). Skúšač vykonával skúšky u zlatých a strieborných mincí, ich rýdzosť bola potvrdzovaná úradne. Skúšanú mincu skúšač vložil do taviaceho téglíka. Každý téglík bol označený číslom a odskúšaná rýdzosť bola zapisovaná do zvláštnej knihy. Odskúšaný dukát mal rýdzosť 23 karátov a 8 grénov, štvrttoliar krížový mal rýdzosť 13 lótvov a 17 kventlíkov, desaťgrajciar mal rýdzosť 8 lótvov. U všetkých troch druhov mincí bola zákonom predpísaná rýdzosť správne.⁷¹ Taviace téglíky boli dopravované do Kremnice z Pasova.⁷² V čase núdze si ich mincovňa vyrábala sama za pomoci hajdúchov alebo ich dopravovala spolu s pilníkmi na justovanie a vinným kameňom z hlavnej mincovne.⁷³ Kremnická mincovňa bola tiež nápomocná ostatným mincovňam alebo zámenným úradom v monarchii. Ako príklad nám môže poslúžiť žiadosť z Viedne, ktorej mincovňa dodala 3krát rafinovanú oceľ (Tanenbaustahl), 32 lótvov jemnej kúpeľnej huby, 12 centov cínu a lúčavku kráľovskú.⁷⁴ Do Ľvova pre zemský mincovný úrad zaslala tiež olovo a lúčavku kráľovskú.⁷⁵ Do Veľkej Bane (Baia Mare) poslala mincovňa vreteno a matku pre raziace stroje v hodnote 182 zlatých a 2 grajciare. Spätné fúry zo Sedmohradska priviezli granulovanú meď v hodnote 2 260 zlatých.⁷⁶ V roku 1795, keď sa začala razba 12 a 6grajciara, Kremnica poslala do Baia Mare vzorky odliatkov, podľa ktorých tamojšia mincovňa vyhotovila raznice pre spomenutý druh mincí.⁷⁷ Začiatkom

⁶⁹ Tamže, č. sp. 217/1796.

⁷⁰ Tamže, č. sp. 4464/1795.

⁷¹ Tamže, č. sp. 2469/1790.

⁷² Tamže, č. sp. 3053, 3628/1792.

⁷³ Tamže, č. sp. 646/1799, 1036/1799.

⁷⁴ Tamže, č. sp. 2316/1791.

⁷⁵ Tamže, č. sp. 3656/1791.

⁷⁶ Tamže, č. sp. 470/1790.

⁷⁷ Tamže, č. sp. 3229/1799.

roka 1800 Dvorská komora poslala do Kremnice praktikanta Jána Kandlera z Günzburgu, ktorý sa v mincovni zdrží dovedy, kým budú razené 12grajciarové mince. Mincovňa mu platila 10 grajciarov na deň, diety mu hradila mincovňa v Günzburgu. V prevádzke bol zamestnaný ako skúšač mincí.⁷⁸ Nesmel svojoľne opustiť pridelené miesto a často ho zamestnávali administratívnymi prácami.

Čo sa týka vtedajších platov, pokladníkovi mincovne v roku 1791 (Petrovi Haslingerovi a jeho nástupcovi) Dvorská komora určila 800 zlatých, k tomu 30 zlatých bytné, 20 zlatých na drevo, 10 zlatých na svetlo.⁷⁹

V baniach a mincovni často dochádzalo k úrazom a iným častým ochoreniam, preto bol vydržiavaný bankský lekár, ktorému k fixnému platu 800 zlatých ročne, ak ošetril všetkých zamestnancov baní, hút, drevorubačov, ako aj úradníkov mincovne a baní, ktorí majú menej ako 500 zlatých ročne, poskytoval sa mu príplatok 200 zlatých.⁸⁰ Chorí baníci a minciari, ktorí si za liečivá platili, mincovňa im ich preplácala. Tiež im boli poskytované bezplatné kúpeľné liečby (Sklené Teplice, Vyhne).⁸¹

Vyučený pilníkár Karol Steinhübel mladší, ako tovaríš pracoval v minciarni za týždenný plat 2 zlaté a 24 grajciarov. Jeho majstroví Michalovi Fischerovi bola udelená odmena 6 dukátov za jeho vzorné vyučenie.⁸²

Každému zamestnancovi mincovne podľa platu boli sťahované z mzdy určité percentá, ktoré boli odvádzané na konto bratskej pokladnice. Pre vdovy po minciaroch alebo siroty mincovňa z bratskej pokladnice vyplácala týždenné podpory, napr. Žofia Warrová dostala týždenne 9 grajciarov a na tri deti tiež 9 grajciarov.⁸³

Zámočníkom, kováčom a pilníkárom, ako aj tovaríšom každý rok mincovňa vyplácala odmeny (remunerácie), čo ročne predstavovalo 16 až 36 zlatých k základnému platu.⁸⁴

Obyvateľstvo v Kremnici sa skladalo z úzkej vrstvy podnikateľov, prenájomníkov, bankských dozorcov, avšak najpočetnejšiu skupinu tvorili robotníci — haviari, stupári, triediči a pod. Táto skupina ľudí pracovala v základnej výrobe. Odlišné bolo postavenie minciarov, ktorí reprezentovali druhé hlavné výrobné odvetvie v Kremnici. Boli tak dôležití, že Dvorská komora nariadením z 8. novembra 1792 rozhodla o ich oslobodení z povinnej vojenskej služby v prípade, že u eráru mali odrobené viacej ako 1 rok.⁸⁵ Od vojenských daní neboli však oslobodení všetci zamestnanci mincovne. Tieto platili len tí, ktorí mali vyššie príjmy. V jednom z listov Viedeň vystríhala pred revolučným vplyvom šíriacim sa z Francúzska, v ktorom sa zdôrazňuje, že sa už žije lepšie, ako v časoch tureckých nájazdov a preto

⁷⁸ Tamže, č. sp. 349/1800.

⁷⁹ Tamže, č. sp. 2628/1791.

⁸⁰ Tamže, č. sp. 1195/1791.

⁸¹ Tamže, č. sp. 265/1793.

⁸² Tamže, č. sp. 270/1791.

⁸³ Tamže, č. sp. 533/1792.

⁸⁴ Tamže, č. sp. 1451/1792.

⁸⁵ Tamže, č. sp. 275/1792.

má každý priniesť malú obeť pre blaho ľudstva, vieru, poriadok a právo, lebo v prípade vojny môže dôjsť k strate života, ako aj majetku. Vardajn Paschal Jozef Damiani mal k tomuto listu pripomienku za celé osadenstvo mincovne. Podľa neho nemali platiť žiadne dane, nakoľko dobrovoľne každý rok dávali 500 zlatých na vydržiavanie 5 dobrovoľníkov. Osadenstvo s vojnovou daňou súhlasilo iba v tom prípade, že po vojne im bude vrátená. V opačnom prípade prestanú platiť dobrovoľný príspevok a zaplatia len povinnú daň.⁸⁶

Odstupňovanie daní podľa platu v percentách

od 301 do 600 zlatých	5 %
od 601 do 999 zlatých	7 %
od 1 000 do 2 000 zlatých	10 %
od 2 000 do 4 000 zlatých	12 %

Toto odstupňovanie daní platilo pre úradníkov a penzionovaných úradníkov.

Na vojnu vedenú s Francúzskom kremnickí minciari dobrovoľne obetovali v mesiaci januári 1795 200 zlatých.⁸⁷

Stabilnými zamestnancami mincovne boli tiež povozníci drahých kovov. Zachoval sa nám dopravný kontrakt medzi kremnickým mincovým úradom a poddanými Dolnej Trnávky. Podľa tejto dohody povozníci Matej Dodok, Pavol Dekeš, Ján Magula pri šesťzáprahu vezúcemu do Viedne 30 centový náklad dostali 70 zlatých. Štvorzáprah, vezúci 20 centov dostali 47 zlatých. 2/3 mzdy dostávali pri odchode a zvyšnú 1/3 po návrate. Museli byť k dispozícii mincovni v každom ročnom období a za každého počasia. V prípade, že sa nájde náklad pre mincovňu, bez odvrávania ho musia zobrať, ale plat za túto fúru nedostali. Ak by museli vo Viedni 2 dni čakať, dostane každý za 6-záprah 3 zlaté a 30 grajciarov, za 4-záprah 2 zlaté 20 grajciarov ako stojné. Keď čakanie za nákladom bude dlhšie ako 2 dni, tak paušálne dostanú za 6-záprah 7 zlatých, za 4-záprah 4 zlaté 40 grajciarov. Ak váha nákladu bude vyššia ako 30 centov, pri 6-záprahu ho môžu viesť ale i nemusia. Keď sa nevyskytne žiadny náklad pre mincovňu, môžu si povozníci doviest' súkromne čo chcú, pričom im mincovný úrad povolil účtovať za 1 cent prevážaného tovaru 1 zlatý a 15 grajciarov. Keď bude mať mincovňa mimo svojich fúr iné fúry mimo Viedne, tieto sa platili zvlášť. V ďalšom bode sa povozníci zavazujú, že vozy budú mať vždy v poriadku, aby boli schopné pre odvoz ťažkých mincových nákladov. Kone v prípade núdze musia kŕmiť na vlastné náklady. Ak erár z lajdáckosti alebo nedbalosti povozníkov utrpel by škodu, náhrada bude vymáhaná na súkromnom majetku povozníkov.⁸⁸ Pod prísny trestom sa povozníkom zakazovalo na voz brať priateľov alebo neznámych ľudí.⁸⁹

Čo sa týka zabezpečenia mincovne a prilahlých budov proti prípadným krádežiam a vlámaniam, boli vydržiavaní strážcovia, ktorí sa poväčšine regrutovali

⁸⁶ Tamže, č. sp. 1196/1794.

⁸⁷ Tamže, č. sp. 439/1794.

⁸⁸ Tamže, č. sp. 2686/1790.

⁸⁹ Tamže, č. sp. 2316/1791.

z radov invalidov. Boli to tí, ktorí utrpeli úraz v baniach alebo v samotnej mincovni. Za členov stráže prijímali aj vojnových invalidov. Z hľadiska dôležitosti mincovne pre erár, v ktorej sa skladovali a spracúvali drahé kovy na mince, bolo nariadené zosilnené stráženie. Stráž pozostávala z jedného desiatnika a komorského sluhu.⁹⁰ Tito však cez deň pracovali na ľahších prácach a v noci v službe často zaspali od vyčerpania, potom nebola problémom krádež alebo vlámanie, čo potvrdzuje i správa z roku 1798, keď došlo k vlámaniu do razobne. Sama mincovňa Hlavnému komornogrófskemu úradu navrhla zosilniť stráž hajdúchmi, ktorí by boli pre erár ekonomickejší a stráženie by bolo lepšie. Spomínaní dvaja strážcovia z radov invalidov dostávali spolu ročne 200 zlatých a 51 grajciarov. Naproti tomu 6 hajdúchov a 1 desiatnik dostali za stráženie 133 zlatých a 50 grajciarov. Hajdúch dostával 3 grajciare na deň a desiatnik 4 grajciare. Takáto istá stráž bola aj v hlavnej mincovni vo Viedni.

Roky vlády Františka II., ktoré sme sa snažili osvetliť na jednom výrobnom podniku nás utvrdzujú, že posledné roky 18. storočia možno smelo označiť ako dobu, v ktorej mincovňa dosiahla vysoký stav výroby. Tento stav možno pozorovať najmarkantnejšie v rokoch 1799 a 1800. Najvyšší podiel na vysokom stave výroby — razby popri zlatých a strieborných minciach mala nepochybne razba medených mincí, náklady ktorých za vtedajšej možnej raziacej techniky dosahovali maximum. Toto však potvrdzuje zachovaný archívny materiál, v ktorom sa jasne hovorí o znížení razby zlata a striebra, o potrebe dať všetky raziace stroje k dispozícii pre razenie medených mincí. Súčasné zvyšovanie nákladov razenia medených mincí ostro poznačilo celospoločenský život vtedajšej krajiny. K prosperite štátu neprispeli ani dlhodobé koalíčné vojny s revolučným Francúzskom. Územné straty, ktoré sa zákonite odrazili v titule panovníka, nepochybne ešte lepšie sa odrazili v kráľovskej pokladnici. Nebolo možné trvale udržať a vo veľkom množstve raziť plnohodnotnú mincu na základe konvenčnej meny. Preto došlo k tomu, že vnútorný peňažný obeh bol presýtený medenou mincou alebo striebornými mincami nízkych nominálov. K radikálnym zmenám, či už v organizácii, prevádzke alebo v technike počas 8 rokov našej témy nedošlo a ak aj, tak len na krátku dobu. Počas tohto obdobia mnohomilionové náklady medených mincí si vyžiadali zvýšenú kvalitu výroby razidiel a ostatného minciarskeho náradia. Vzhľadom na krátku vymedzenosť našej témy nemôžeme význam Kremnice dotiahnuť do konca, nakoľko mincovňa i v ďalších obdobiach zápasila so svojimi ťažkosťami, no popri nich boli i roky uznania. Trvalým svedectvom o vysokej úrovni personálu, ktorý pracoval v mincovni pre nás a pre ďalšie generácie sú medaile a mince. Ich hodnotu nemožno chápať iba ako numizmatický materiál, pretože sú dôležité tiež pri štúdiu hospodárskych dejín, dejín umenia atď. Odráža sa v nich doba, v ktorej boli razené, zloženie kovu ukazuje hospodársku silu štátu a von-

⁹⁰ Tamže, č. sp. 1691/1798.

kajšie prevedenie svedčí o politickom, kultúrnom a spoločenskom živote vtedajšej spoločnosti.⁹¹

ZUSAMMENFASSUNG

Die Tätigkeit der Münzstätte von Kremnica in den Jahren 1792—1800

Die Edelmetalle, die in der Umgebung von Kremnica vorkamen, bildeten den Grundstock, dem diese freie königliche Stadt entstammte, deren Münzstätte ihren Ruhm in der ganzen Welt verbreitete. Heute zählen wir sie zu den ältesten europäischen Betrieben, die ununterbrochen seit ihrer Gründung arbeiten. Die Spannweite ihrer Tätigkeit setzt sich aus mannigfachen historischen Etappen zusammen, die im Endprodukt der Münzstätte — in ihren Medaillen und Münzen — einen entsprechenden Niederschlag finden. Die Anfangsjahre der Regierung Franz II., die Gegenstand unseres Themas sind, können wir getrost als jenen Zeitraum bezeichnen, in dem die Münzstätte in der Produktion ihren Maximalstand erreichte. Am markantesten können wir dies in den Jahren 1799 bis 1800 beobachten, als zweifelsohne die Prägung von Kupfermünzen unter der damaligen Prägetechnik ihr Maximum erreichte. Neben der Münzstätte in Kremnica arbeiteten im angeführten Zeitraum mehrere über die ganze damalige Monarchie verstreute Münzstätten, für die die Münzstätte in Kremnica, wenngleich sie nicht den ersten Platz unter den Münzen einnahm, oft Hilfe leistete, sei es durch Gold- und Silberlieferungen, durch Fachkenntnisse, technische Vorrichtungen oder durch vollkommen ausgebildete anerkannte Fachleute. Veränderungen, sei es in der Organisation des Betriebs oder der Prägetechnik, gab es in dem von uns untersuchten Zeitraum nicht, gegebenenfalls nur für kurze Zeit. In dieser Periode erforderten die in viele Millionen gehenden Auflagen von Kupfermünzen, aber auch die Gold- und Silberprägung, von den Münzern und Graveuren in Kremnica erhöhte Qualität bei der Anfertigung der Prägestöcke und tadellose Arbeit direkt bei der Prägung. Die Kupferhammerhütten in Banská Bystrica und Smolník produzierten zum Großteil die für die Prägung der Kupfermünzen erforderlichen Halbfabrikate.

Mit Rücksicht auf die kurze Zeitspanne der untersuchten Periode können wir die Bedeutung von Kremnica nicht bis zum Ende verfolgen; auch wenn die Münzstätte auch in den weiteren Jahren mit Schwierigkeiten zu kämpfen hatte, gab es dabei desungeachtet auch Jahre der Anerkennung und des Ruhmes.

Übersetzt von dr. A. Hubala

⁹¹ Ďakujem vedeniu Múzea mincí a medailí v Kremnici za povolenie sfotografovať mince z jeho zbierok.

JAROSLAV ŠŮLA

RAŽBA MINCÍ PRO ČESKÉ ZEMĚ V DOBĚ NACISTICKÉ OKUPACE

Měnovým poměrům na území Československa v letech 1938—1945, tedy v letech II. světové války a krátce před jejím vypuknutím a po jejím skončení, byla věnována již řada prací z pera marxistických autorů, díky čemuž se nám vytvořil celkem souvislý přehled o hospodářských a měnových důsledcích mnichovského diktátu pro obyvatelstvo ČSR. Kromě speciálních prací, věnovaných tomuto tématu, jsou tato fakta uváděna v syntetizujících pracích, věnovaných uvedenému období. Díky aktivní notafilistické skupině členů České numismatické společnosti byla rovněž věnována velká pozornost papírovým platidlům, která obíhala na území ČSR v letech 1938—1945, takže vyšlo kromě základních přehledů i více studií a článků, ve kterých se naše znalosti neustále upřesňují.¹

Mnohem menší pozornost byla věnována mincím těch let, zejména mincím raženým pro tu část okupovaných českých zemí, již byl dán potupný název „Protektorát Čechy a Morava“. Ty jsou sice zařazovány do přehledů ve sběratelských katalozích,² ale samostatných prací se jim dostalo zatím poskrovnu. Jako první psal o nich Jaromír Kalus,³ který zejména uveřejnil cenné vzpomínky tvůrců protektorátních mincí Jaroslava Edera a Otakara Španiela. Další zajímavé svědectví, opřené o vzpomínky bývalých zaměstnanců firmy Vichr a spol., a. s., publikovali nedávno Eduard a Ivo Partl.⁴ Obě tyto práce, opírající se o omezený rozsah pramenů, však přinesly i některé omyly a dezinformace. Nalezení části

¹ Za všechny tyto práce připomínám pouze: Š e m , J . : Papírové peníze na území Československa 1762—1975. Hradec Králové, Česká numismatická společnost, pobočka Hradec Králové 1977; B a j e r , J . : Papírová platidla Československa 1919—1976. Sběratelský katalog. Praha, ČNS — pobočka Klub sběratelů papírových platidel 1977; t ý ž , Cizí papírová platidla na československém území 1938—1945. Sběratelský katalog. Praha, ČNS — pobočka Papírová platidla 1980. Populární syntéza vyšla nedávno (Š ů l a , J . : Obnova československé měny po druhé světové válce. Hradec Králové 1986, Příloha k číslu 52, 55 a 58 „Sběratelských zpráv“) a uvádí řadu bibliografických titulů, včetně článků.

² P o l í v k a , E . : Československé mince 1918—1977. Hradec Králové, ČNS — pobočka Hradec Králové 1978; B i l á k , M . — J í z d n ý , M . : Zberateľský katalóg mincí Československa 1980. Košice, SNS — pobočka Košice 1981.

³ K a l u s , J . : Mince a papírová platidla Protektorátu Čechy a Morava. NumL 7, 1952, s. 122—128.

⁴ P a r t l , E . — P a r t l , I . : „Mincovna“ v Lysé nad Labem. In: Sběratelské zprávy, Hradec Králové (ČNS — pobočka Hradec Králové) 1983, č. 41, s. 10—15.

pisemností bývalé firmy Vichr a spol.,⁵ týkajících se ražby protektorátních mincí, zavdalo podnět k napsání této práce, která chce informovat o dalších okolnostech vzniku a průběhu ražby protektorátních mincí.⁶ Jde ovšem o článek, jehož některé údaje bude zajisté možno v budoucnu doplnit a upřesnit po zpřístupnění spisů uložených v archívu ministerstva financí v Praze, archívu Státní banky československé v Praze a Státního ústředního archívu v Praze. Lze předpokládat, že tyto spisy rozšíří naše znalosti o jednání s firmou Vichr a spol., s mincovnou v Kremnici a v Berlíně, s pražskou firmou Anýž a spol. a s další pražskou firmou Karnet-Kyselý a spol.. Předpokládám spisy o schvalování návrhů, o jednání s říšským protektorem, o poškozování a padělání protektorátních mincí, o osudu stažených československých mincí, o úloze nových mincí v soustavě protektorátního oběživa atd.

Po vyhlášení protektorátu Čechy a Morava byly existující československé mince zákonným oběživem na tomto okupovaném území (jejich platnost končila jednak 31. července 1941 a jednak 30. září 1941; platnost zbývajících, stříbrných, nebyla zrušena). Brzy se však ukázal jejich nedostatek, a tak byly v kremnické mincovně objednány doražby hodnot 10 h, 20 h, 50 h a 1 Kč s letopočtem posledních ročníků československé ražby. Mincovna je razila pro Prahu ještě v roce 1940.⁷

V té době ale již byly v proudu přípravy pro ražbu protektorátních mincí.

⁵ Firma Vichr a spol., továrny na železné a kovové zboží, Praha, byla protokolovaná r. 1900 (nebo 1899 — údaje se liší). Vznikla jako továrna na stavební kování a šrouby do dřeva v Duchcově. Podnik, zprvu nepatrný, byl rozšířen a r. 1912 byla postavena továrna v Lysé nad Labem jako speciální továrna na železný a mosazný nábytek a lakované zboží. Její ústřední a prodejní kancelář sídlila v Praze II, Havlíčkově náměstí 32.

V roce 1928 disponovala kapitálem 5 000 000,— Kč. Majitelem firmy byl Petr Vichr, prokuru měli František Vichr, Stanislav Vichr a Václav Šrédl. Zaměstnávala 460—500 dělníků a úředníků a měla parní stroje o kapacitě 300 koňských sil. Suroviny dovážela z Německa, výrobky exportovala do Jugoslávie, Rumunska, Maďarska a Polska (srv.: Trh československý. Seznam a popis nákupních pramenů Československé republiky. Praha, Obchodní a živnostenská komora 1928, s. 339—340).

O něco později firma již vykazovala kapitál 10 milionů Kč, 550—600 zaměstnanců a parní stroje o síle 450 koňských sil — údaje jsou zřejmě pro obě továrny (Trh československý, II. vyd. Praha, b. d. — asi 1931 —, s. 346). Roku 1938 se přeměnila v akciovou společnost, r. 1946 byla znárodněna.

⁶ Spisy vyhledal a s nevšední laskavostí mi je poskytl ke studiu vedoucí archivář n. p. Kovona Lysá nad Labem, JUDr. Bedřich Seifert. Jemu patří můj dík. — Spisy nejsou zatím uspořádané ani nenesou signaturu.

⁷ Přehled vyražených československých mincí v r. 1939 a 1940 v kremnické mincovně publikovali: Ka z i m í r, Š. — H l i n k a, J. a kolektiv: Kremnická mincovna 1328—1978. Martin, Osveta 1978, s. 362—364. Podle tohoto pramene byl dodán protektorátu Čechy a Morava tento objem mincí:

roku 1939	5 K	1 395 000 kusů
	1 K	2 000 000 kusů
	50 h	500 000 kusů
	20 h	4 023 000 kusů
	10 h	5 000 000 kusů
	5 h	1 974 000 kusů
roku 1940	5 K	2 000 000 kusů
	50 h	500 000 kusů
	20 h	1 000 000 kusů
	10 h	6 000 000 kusů

Menší počet mincí byl roku 1939, po 15. březnu, odevzdán i Slovenské národní bance a jejím filiálkám (tamtéž, s. 364).

Okolnosti kolem vzniku těchto mincí zajímavě líčí Kalusův článek.⁸ Jak týž autor uvádí, redukci schválených modelů provedla a razidla vyrobila firma Karnet-Kyselý a spol. v Praze.⁹ Podle Výkazu stavu razidel dle uzávěrky deníku ze dne 5. října 1945 bylo při konečné likvidaci výroby mincí v Lysé nad Labem zjištěno, že od počátku až do skončení mincování bylo použito (zatlačeno a sbroušeno) celkem 411 aversů a 400 reversů 10haléřových mincí, celkem 580 aversů a 542 reversů 20haléřových mincí, celkem 347 aversů a 382 reversů 50haléřových mincí a celkem 541 aversů a 512 reversů korunových mincí.¹⁰

Dochované spisy nás neinformují o jednáních kolem návrhů na protektorátní mince — zde jsme odkázána Španielovy a Ederovy vzpomínky, zachycené v citovaném článku J. Kalusem — ani o době, kdy okupanti začali uvažovat a jednat o výrobě nových mincí. Zadání výroby předcházelo určité obchodní jednání. Jak informuje dopis firmy protektorátnímu ministerstvu financí, byla firma k podání nabídky na ražbu mincí vyzvána Národní bankou pro Čechy a Moravu v Praze a osobním jednáním vrchního ředitele Peroutky, ředitele Sadílka a vrchního finančního rady Švece. V tomto dopise, datovaném 9. 3. 1940, firma nabídla ražbu dvaceti miliónů kusů dvacetihaléřů a deseti miliónů padesátihaléřů. Dopis zdůrazňuje možnosti, přednosti a tradice firmy.¹¹ Poněvadž počítala s nedostatkem kovů, nabídla firma tři varianty podmínek podle materiálu, ze kterého by se mince razily.

Nabídka firmy Vichr a spol., a. s., Praha, byla zřejmě příznivě přijata. Došlo k jednání na ministerstvu financí dne 16. března 1940 a na jeho základě pak firma ještě téhož dne ministerstvu oznámila, že posílá výpis z obchodního rejstříku, potvrzení o zaplacených daních a místopřísežné prohlášení o arijském původu firmy, a dodala, že u firmy Stabenow Čelákovice již zakoupila 16 vagónů zinkových pásů.¹²

⁸ Kalus, J.: Mince a papírová platidla, zejména s. 124—125.

⁹ O této firmě psal naposledy H e r b e r, O.: Pražské ražebny a jejich rytci. (Poznámky k jejich historii). II. Příloha k 32. číslu „Sběratelských zpráv“. Hradec Králové 1980, s. 15—19.

¹⁰ Podnikový archiv n. p. Kovona, nositel Řádu práce, Lysá nad Labem (dále jen PA n. p. Kovona Lysá n. L.), fond Vichr a spol., a. s., továrna na kovové zboží a nábytek, Lysá n. L., fascikl Ražba zinkových mincí, složka Uzávěrky deníku razidel.

¹¹ „Podotýkáme, že máme pro ražbu těchto malých mincí strojní zařízení k dispozici a že máme také dostatečné zkušenosti následkem dodávek většího množství dvacetihaléřových mincí pro Elektrické podniky hl. m. Prahy, zhotovených krátce po převratu, se souhlasem tehdejšího ministerstva financí. — Tehdy razili jsme dvacetihaléřové doplčkové mince pro E. P. z mosazi. Přikládáme na vzorek 4 kusy těchto mincí, ražených z hliníku, jak vzorek ražby“ (PA n. p. Lysá n. L., fond Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, složka Spisy — korespondence, kopie dopisu ze dne 9. března 1940).

Zmínovaná doplčková mince je mosazný dvacetihaléř, b. l., ražený v r. 1920 v počtu 1 miliónu kusů. Poněvadž první československá mince — shodou okolností též v hodnotě dvacetihaléře — byla uvedena do oběhu až 18. února 1922 (srv. blíže: P o l í v k a, E.: Československé mince 1918—1977. Hradec Králové 1978; Š ů l a, J.: Budování československé měny po první světové válce. Hradec Králové 1979), byla tato náhradní mince nazývána „prvním československým kovovým penízem“ (D o b r ý, J.: Soupis nouzových peněz vydaných na území Československé republiky v l. 1914—1923. NČČs XIII a XIV, 1937—1938, Praha 1938, č. 327/b na s. 137).

¹² PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu ze dne 16. března 1940.

Obchodní jednání zřejmě dále probíhalo pro firmu Vichr a spol. úspěšně, takže 21. března 1940 nabídla ministerstvu financí ražbu dvaceti miliónů dvacetihaléřů a deseti miliónů padesátihaléřů. V nabídce je uvedena i cena mincí: za jeden tisíc kusů dvacetihaléřů firma žádala 63,20 K a za tisíc kusů padesátihaléřů 80,80 K.¹³ Dne 28. března 1940 ministerstvo sdělilo, že nabídku firmy Vichr a spol., a. s., Praha II, Havlíčkovo náměstí 32, ze dne 21. března 1940 přijímá.

Tento dopis je zajímavý¹⁴ a stojí zato blíže se s ním seznámit stejně jako se zadávacími podmínkami pro ražbu a dodávku zinkových mincí, které tvoří jeho přílohu.

Dopis ze dne 28. 3. 1940 má charakter objednávky. Ministerstvo jím firmě zadává — za podmínek stanovených v připojené příloze — dodávku 10 000 000 kusů padesátníků a 20 000 000 kusů dvacetníků ražených z elektrolytického zinku čistoty 99,9 % za cenu podle nabídky, tj. 1 000 padesátníků za 80,80 K a 1 000 dvacetníků za cenu 63,20 K. V těchto cenách mincí měly být „obsaženy všechny položky výroby; tj. zejména hodnota zinkového materiálu váleného v pásech s dopravou do Vaší továrny v Lysé nad Lab., se započtením odpadků a případného výmětu, investice záležející v adaptaci výrobních místností v samostatném, od ostatního závodního provozu odděleném objektu, přemístění a postavení strojního zařízení do výrobních místností, zhotovení všech potřebných nástrojů a přístrojů, redukcí, razidel, počítacího, kontrolního a veškerého jiného zařízení potřebného k ražbě nebo v souvislosti s ražbou mincí, pohon, osvětlení, otop, platy úřednické, mzdy dělníků platné podle vyhlášky ministra sociální a zdravotní správy ze dne 21. listopadu 1939, resp. ze dne 29. listopadu 1939, sociální příspěvky, dále ražba, počítání, balení, vážení a doprava hotových mincí v zaplombovaných plátěných sáčkách do Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze“. Poněvadž zinek pro ražbu mincí byl zajištěn za pevnou cenu, nebude ministerstvem brán zřetel na případné zvýšení ceny zinku v průběhu ražby; zinek dodá firma Stabenow. Kdyby ale v průběhu ražby došlo ke zvýšení nyní platných úřednických platů a dělnických mezd na základě úřední úpravy, může firma Vichr zvýšením vzniklý rozdíl dodatečně ministerstvu financí vyúčtovat. Firma byla povinna učinit „potřebná opatření, aby do objektu, který bude vyhrazen výlučně výrobě mincí, byl zamezen přístup všem osobám na výrobě pracovně nezúčastněným“. Pouze osobám, které se vykáží písemným povolením ministerstva financí, oddělení IIA/4a, bude přístup povolen. Firma byla dále povinna učinit „všechna opatření kontrolní, aby bylo znemožněno zneužití polotovarů (mincovních kotoučků) nebo hotových mincí při výrobě a dopravě, případně odcizených“. Zaměstnanci přidělení výrobě mincí měli být náležitě poučeni o povaze a významu

¹³ Tamtéž, kopie nabídky ze dne 21. března 1940 a kopie průvodního dopisu ze dne 22. března 1940.

¹⁴ Průklep dopisu datovaného 28. 3. 1940 v PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, složka Smlouvy. Dopis má č. j. Ministerstvo financí č. 38034/40-IIA/4a.

práce a mělo se jim pohrozit civilně trestními i trestně právními následky. Doprava mincí ze závodu v Lysé nad Labem do Národní banky pro Čechy a Moravu (NBČM) v Praze „bude se dít vždy za doprovodu úředního orgánu. Za tím účelem zpravíte vždy včas dozorčí orgán v závodě, který zařídí další“. Dopis dále formuluje způsob úhrady dodávaných mincí (týdně, podle převzatých zásilek). S uspokojením ministerstvo kvituje, že firma nabízí v případě eventuální další dodávky snížení výrobní ceny zinkových padesátníků a dvacetníků o 3 % za předpokladů uvedených v nabídce. Výroba, balení a expedice mincí měla se dít „za trvale zřízeného úředního dozoru“. O zapůjčení příslušného počítacího zařízení, dodání plátěných sáčků s vlaječkami, případně kovaných beden na dopravu mincí i o podrobnostech přejímání mincí měla se firma dohodnout přímo s NBČM v Praze.

Přiložené zadávací podmínky pro ražbu a dodávku zinkových dvacetníků a padesátníků jsou zformulované do 14 bodů:

1. Mince budou provedeny podle bronzových modelů, které jsou vlastnictvím ministerstva financí. Padesátník bude ražen v průměru 22 mm „s okrajem rýhovaným“, dvacetník o průměru 20 mm s hladkým okrajem. Průměrný počet mincí ražených z 1 kg mincovního kovu měl činit 270 padesátníků nebo 380 dvacetníků. Normální hmotnost jedné mince měla činit 3,7 g (50 h) a 2,63 g (20 h), přičemž se připouštěla úchylnka v hmotnosti $\pm 2\%$: u padesátníků v rozpětí od 3,774 g do 3,626 g, u dvacetníků od 2,683 g do 2,577 g. Hmotnost mincí byla vypočtena tak, „aby tloušťka mincí ze zinku zůstala aspoň přibližně stejná jako u dosavadních mincí téže jmenovité hodnoty“. Ministerstvo si vyhradilo možnost změny těchto teoreticky stanovených hmotností mincí, kdyby se pro to vyskytly vážné důvody, poněvadž „za daných okolností nebylo možno napřed provést pokusnou ražbu“.
2. Pro ražbu se mělo použít elektrolytického zinku o čistotě alespoň 99,8 %. Nejvyšší přípustná odchylka pod tuto čistotu kovu směla činit 1 %.
3. Výrobu redukcí a razidel provede na účet firmy Vichr a spol. firma Karnet a Kyselý v Praze, „která zaručila jejich dokonalé provedení jak po stránce technické, tak i umělecké“. Redukování modelů i výroba razidel se bude provádět pod přímým dohledem zástupce ministerstva financí, „aby bylo zabráněno jakémukoli zneužití“; všechna razidla budou očíslována a přísně evidovaná. Redukce, matrice a razidla bude přebírat do úschovy ministerstvo financí a do Lysé n. L. je bude podle potřeby postupně vydávat. Převzatá razidla se musí v závodě uložit „pod přísnou závěrou, jejíž kontrolní klíč převezme dozorčí úřední orgán v závodě“. Firma bude ručit za škody vzniklé zneužitím nebo odcizením již vydaných razidel. Poškozená razidla budou komisionálně znehodnocena.
4. Provedení ražby musí být technicky naprosto bezvadné: mincovní kotoučky musí být čisté a lesklé; všechny mince musí být plně vyraženy; na obrubě obou stran mincí nesmí vyvstávat břit svědčící o nedostatečném zabroušení razidel; rýhování padesátníků musí být bezvadné a u všech exemplářů jednotné;

všechny mince „musí přesně odpovídati původně schváleným odražkům“, musí mít jednotný vzhled (povrch lesklý a bez skvrn) a zvuk.

5. Výroba mincí musí se dít v samostatném, náležitě zajištěném objektu, odděleném od ostatního závodního provozu. Ministerstvo si vyhraduje právo kontroly při výrobě, balení a expedici mincí. „Bližší podmínky této kontroly, jakož i opatření bezpečnostních určí ministerstvo financí před započítím ražby“.
6. O postupu ražby se musí vést zvláštní deník, „který by poskytoval jasný obraz o každém stadiu výroby. Za tím účelem budou pásy převzaté k ražbě rozděleny na určitý počet samostatných ražebních úseků“, z nichž bude o každém v deníku zapisována:
 - hrubá hmotnost pásů
 - hrubá hmotnost ploten, vystřihaných z těchto pásů
 - hrubá hmotnost zbylých odstřížků
 - ztráty při stříhání pásů
 - přesná hmotnost čistých plotniček před ražbou
 - případná ztráta při čištění plotniček
 - přesná hmotnost vyražených mincí
 - přesná hmotnost tzv. cesálií (vadných mincí)
 - přesná hmotnost mincí vyražených při přebírání
 - přesná hmotnost a počet mincí v sáčcích.Deník se měl nejméně jednou měsíčně uzavírat za přítomnosti dozorčího orgánu. Navíc má firma Vichr a spol. týdně předkládat ministerstvu financí, oddělení IIA/4a, výkaz o počtu naražených a NBČM v Praze dodaných mincí.
7. Kdyby dozorčí orgán zjistil, že výroba se neděje podle stanovených podmínek, má právo zastavit pracovní postup až do odstranění závady.
8. Do tří dnů po zadání dodávky je firma povinna složit u NBČM v Praze záruku ve výši 100 000,— K, která bude vrácena po úplném splnění dodávky.
9. Dodací lhůty:

Do dvaceti dnů od zadání předloží firma ministerstvu financí vzorky mincí odpovídající stanoveným podmínkám. Kdyby ministerstvo zjistilo nějaké vady, vrátí vzorky k provedení opravy. Nové vzorky musí být předloženy do pěti dnů. V případě, že by ani tyto vzorky nevyhovovaly podmínkám stanoveným pro dodávku, může ministerstvo objednávku zrušit, přičemž složená záruka propadne. Naproti tomu: „Po definitivním schválení vzorků jste povinni nejpozději do jednoho týdne započítí s pravidelnou ražbou v plném rozsahu, při čemž minimální výroba, s výjimkou prvních dvou ražebních týdnů, musí činit nejméně 600 000 (šestsettisíc:) kusů týdně. Za nedodržení předepsaného týdenního minima zaplatíte smluvní pokutu vždy po 5 000 K“.
10. Mince musí být NBČM dodány v naprosto bezvadném stavu. Pro počítání mincí zapůjčí banka firmě počítací prkna pro padesátníky a dvacetníky — podle nich si firma může dát zhotovit potřebný počet vlastních prken.
11. Mince budou baleny po tisíci kusech do sáčků, které dodá Národní banka.

„Sáčky musí býti ovázány motouzem, a to způsobem, který Vám bude předveden v Národní bance v Praze. Oba konce motouzu musí být provléknuty vlaječkami, které rovněž dodá Národní banka. Motouz se potom uváže na uzel a oba konce se spojí plombou, na které bude vyraženo znění Vaší firmy. Na vlaječce bude uvedena přesná váha mincí v sáčku v kilogramech na tři desetinná místa a podpisy dvou zaměstnanců, kteří sáček vážili“.

12. Mince budou přijímány v pokladně mincí hlavního ústavu NBČM v Praze. Bude přezkoumána neporušenost plomb a převážením i správnost hmotnosti udané na vlaječkách. Počítání bude provedeno na počítacích prknech. Případné zjištěné diference a poškozené mince firma uhradí.
13. „Pro případ, že by se vyskytly padělky zinkových padesátníků a dvacetníků, zavazujete se podávati bezplatně písemné posudky o pravosti předložených exemplářů.“
14. Při výrobě mincí měli být zaměstnání pouze spolehliví a bezúhonní zaměstnanci. Firma byla povinna vést jejich výkaz podle jmen s udáním jejich pracovního zařazení, počtu pracovních hodin a výše platu nebo mzdy.

A nyní se mohlo započít s výrobou mincí. Studovaný materiál nám nedal odpověď na otázku, jak dopadly první odražky, ani kdy došlo k definitivnímu schválení vzorků. Jisté však je, že výroba se rozeběhla až počátkem června roku 1940. Podle výkazu č. 1 o ražbě mincí ze zinku¹⁵ bylo s ražbou započato v týdnu od 9. června do 15. června 1940, razily se zatím pouze dvacetihaléře a bylo jich tehdy zhotoveno 296 000 kusů.¹⁶ S ražbou padesátihaléřů byly nějaké problémy, zřejmě nevyhovovala razidla. Vysvítá to z dopisu firmy ministerstvu ze dne 23. května 1940, kde se uvádí: „Ohledně mincí padesátihaléřových očekáváme změněné dispozice.“¹⁷ Teprve 9. července 1940 zaslala firma ministerstvu 5 kusů padesátihaléřových mincí „zhotovených novými předělanými razidly ku schválení, které si vyprošujeme urychleně“.¹⁸ To však podle výkazu se již dva dny padesátihaléřové mince vyráběly: podle výkazu č. 5 bylo v týdnu od 7. července do 13. července 1940 vyraženo prvních 49 000 padesátihaléřů. Zato výroba dvacetihaléřů byla

¹⁵ Těchto Výkazů o týdenní ražbě mincí je v PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, uloženo celkem 273. Výkaz č. 1 je pro týden od 9. 6. do 15. 6. 1940, výkaz č. 273 je posledním a zachycuje práci v týdnu od 24. 9. 1945 do 29. 9. 1945. Poté se v Lysé nad Labem protektorátní mince již nerazily. Výkazy jsou ve fondu dochovány většinou v podepsaných a orazítkovaných kopiích; originály budou uloženy — předpokládám — v archivu ministerstva financí či Státní banky československé v Praze. Zpočátku byly vedeny česky, počínaje rokem 1943 (od výkazu č. 135) byly vedeny dvojjazyčně, tj. německy a česky. Od výkazu č. 253 (týden od 30. dubna do 5. května 1945, vyhotovený dne 15. května 1945) byly tyto výkazy opět vedeny až do skončení ražby pouze česky.

¹⁶ V určitém rozporu s tímto výkazem je však dopis firmy Vichr a spol., a. s., vrchnímu finančnímu radovi Švecovi na ministerstvu financí ze dne 23. května 1940, ve kterém se sděluje, že odeslá v příloze „10 kusů dvacetihaléřových mincí, s jejichž výrobou bylo dnes započato. Zároveň oznamujeme zdvořile, že postup výroby je zcela normální a bude v několika málo dnech dodáno nejméně ono množství, ke kterému jsme smluvně zavázáni“ (PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu z 23. 5. 1940).

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž, kopie dopisu ze dne 9. 7. 1940.

v plném proudu, neboť v tomto týdnu bylo současně vyrobeno 727 000 dvacetníků (od počátku ražby do 7. 7. 1940 to činilo 1 786 000 kusů dvacetníků, úhrnem 2 513 000 kusů dvacetihaléřů; z toho bylo odevzdáno NBČM v Praze 2 000 000 kusů dvacetihaléřů a v závodě zůstalo 513 000 kusů dvacetníků).¹⁹ V týdnu od 14. 7. do 20. 7. 1940 bylo už vyrobeno 102 000 kusů padesátihaléřů (a 607 000 kusů dvacetihaléřů), což úhrnem činilo 151 000 kusů padesátihaléřů, a Národní bance pro Čechy a Moravu v Praze bylo odevzdáno prvních 100 000 kusů padesátníků.²⁰ Výroba mincí se rozeběhla naplno koncem července. Podle výkazu č. 7 bylo v týdnu od 21. 7. do 27. 7. 1940 vyrobeno 623 000 kusů dvacetníků (úhrnem 3 743 000 kusů dvacetihaléřů, z toho odevzdáno NBČM 3 650 000 vyražených exemplářů) a 247 000 padesátníků (úhrnem 398 000 kusů padesátihaléřů, z toho odevzdáno NBČM v Praze 350 000 vyražených exemplářů). V následujícím týdnu se výroba ještě zvýšila: od 28. července 1940 do 3. srpna 1940 bylo vyrobeno 586 000 dvacetihaléřů a 400 000 padesátihaléřů.²¹

To již byly tyto mince dány do oběhu, i když Národní banka neměla vytvořenou jejich potřebnou zásobu. Vyhláškou²² ministra financí ze dne 18. června 1940 o ražbě a vydání zinkových dvacetníků, která byla vydána dne 6. července 1940, a vyhláškou²³ ministra financí ze dne 19. července 1940 o ražbě a vydání zinkových padesátníků, která byla vydána dne 13. srpna 1940, byly tyto mince dnem vyhlášení uvedeny do oběhu.

Bližší okolnosti, za kterých se mince razily, dokládá nedatovaný spis Popisný přehled závodu fy Vichr a spol. v Lysé n. L.²⁴ Firma uvádí — a svůj nedatovaný a nepodepsaný spis, vyhotovený zřejmě brzy po zahájení ražby mincí, doprovází dvěma náčrtu — že provozní objekt pozůstává ze samostatného oddělení v uzavřené prostře podniku. Jak z popisu, ale i ze vzpomínky Karla Peltana vyplývá, bylo to v objektu staré truhlárny. V první místnosti bylo umístěno 6 lisů na ražení mincí. Místnost druhá, označená jako B, byla rozdělena na dvě části přepažením z hustého drátěného pletiva s dveřmi, opatřenými zámkem. Menší část místnosti (B 1) sloužila jako průchod, za šatnu zaměstnaných v B 2 a jako skladiště pilin k čištění kotoučů. V druhé, větší části místnosti (B 2) byl umístěn stroj na řezání plotniček. K tomu patřil plechový buben na čištění těchto plotniček spolu se sítem

¹⁹ Tamtéž, Výkaz č. 5 o ražbě mincí ze zinku od 7. července do 13. července 1940, vyhotovený v Lysé n. L. dne 18. července 1940.

²⁰ Tamtéž, Výkaz č. 6 o ražbě mincí ze zinku od 14. července do 20. července 1940, vyhotovený v Lysé n. L. dne 22. července 1940.

²¹ Tamtéž, Výkaz č. 7 o ražbě mincí ze zinku od 21. července do 27. července 1940, vyhotovený v Lysé n. L. dne 29. července 1940. — Tamtéž, Výkaz č. 8 o ražbě mincí ze zinku od 28. července do 3. srpna 1940, vyhotovený v Lysé n. L. dne 5. srpna 1940.

²² Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, ročník 1940, částka 71 ze dne 6. července 1940, s. 543, vyhláška č. 219.

²³ Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, ročník 1940, částka 80 ze dne 13. srpna 1940, s. 593—594, vyhláška č. 255.

²⁴ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, složka Popisný protokol (zřejmě jde o koncept spisu odeslaného na ministerstvo financí).

na odsávání pilin a nečistoty, odsavač prachu a buben na apreturu plotniček. Z místnosti B se vcházelo do místnosti C, která sloužila jako skladiště materiálu k výrobě mincí (pásů). Byla tam též automatická váha k vážení těchto pásů pro výrobu, k vážení plotniček a odpadu (odstřížků). Z místnosti B se vcházelo i do prostoru D. V této místnosti byl instalován manipulační stůl k třídění ražených mincí, jejich odpočítávání a balení. Byly tam též dvě automatické gramové váhy na vážení plotniček, mincí a odpadu (cesalií). Výrobky a polotovary tam byly též uloženy ve dvou plechových skříních, případně v bednách sloužících pro dopravu mincí do NBČM. Rovněž v této místnosti byla v plechové skříní uložena razidla (matrice), pokud nebyla v užívání. Další dveře vedly z místnosti C do místnosti E, kam se po odvážení ukládal odpad, tj. odstřížky pásů při řezání plotniček. Z místnosti vedl východ na oddělenou půdu oddělení s padacími dveřmi a dveře na dvůr, které bývaly otevřeny jen v době, „kdy se přijímá dodaný materiál a vypravují mince, odesílá odpad“. Popis funkce místnosti F, zakreslené na náčrtu, v tomto spisu chybí.

Postup výroby pak firma popisuje následovně: Odvážené pásy zinkového plechu se zpracují na stroji na plotničky (mincovní kotoučky). Odpadem jsou odstřížky. Kotoučky se po odvážení čistí v bubnu pomocí suchých dřevěných pilin, pak se čistí od prachu prosiváním na drátěném sítu a odsavači prachu. Po vyčištění v bubnu se namastí,²⁵ aby se nelepily na matrice. Přesně odvážené plotničky se vydávají k jednotlivým ražebním lisům, podle hmotnosti se pak přijímají zpět a postupují k třídění. Bezvadné mince se oddělí a po zvážení a současně po zjištění hmotnosti cesalií a vyražených mincí se odpočítávají na počítačím stole, odvažují a sypou do sáčků, opatřených uzávěrou výrobce, daty o vážení a dvěma podpisy manipulantů.

Pracovní doba byla t. č. (tj. v době vyhotovení tohoto spisu) od 4.30 hod. do 21.30 hod. při směně zaměstnanců ve 13.00 hod. Mimo tuto dobu se po skončení provozu konal úklid místností, případně též oprava jednotlivých strojů (průměrně 1 hodina), takže se podnik uzavíral zhruba o 22.30 hod. V sobotu byla pracovní doba od 4.30 hod. do 16.30 hod. V neděli a stanovené svátky se nepracovalo.

Spis dále uvádí, které dokumenty se vyplňují pro evidenční podklady (Konsignace dodaných kovových pásů; Záznam o odpadcích uložených v místnosti C; Druhopsignace odevzdaných mincí; Záznam I — do výroby převzaté a odvážené pásy; Záznam II — ztráty vzniklé čištěním; Záznam III — hmotnost bezvadných mincí, mincí vadných a vyražených; souhrn dat v těchto Záznamech

²⁵ Dochoval se text dopisu, kterým se firma dne 27. 6. 1940 obrátila na Svaz pro mléko, tuky a vejce, Praha II — Lützovova ul., se žádostí o přiděl loje pro průmyslový účel. Uvádí se zde, že pro výrobu týdenní dodávky 600 000 kusů mincí firma potřebuje „bezpodmínečně 4,— kg loje týdně . . . Žádáme zdvořile o bezodkladný přiděl uvedeného množství loje některému z oprávněných živnostníků v Lysé n. L., u kterého by si naše továrna tamtéž lůj odebírala“ (PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu ze dne 27. června 1940).

Obr. 1. „Mincovna“ v Lysé nad Labem (stav v r. 1982).

se zanáší do Deníku, uzavíraného měsíčně). Záznamy I—III se vedou průběžně, takže „je možnost v každé chvíli učiniti přesný přehled o stavu zásob“.

Velice zajímavý je popis úředního dozoru. „Tovární objekt je v době klidu hlídán 2 hlídači podniku. Tito mají též k ruce 2 strážné psy. Provozní místnosti mají za doby provozu otevřeny jedny dveře, sloužící k potřebné frekvenci. Mimo stále zaměstnaných osob v oddělení, jejichž seznam je za účelem kontroly po ruce, přicházejí odborníci z druhých oddělení za účelem opravy jednotlivých strojů. Dělnictvo v jednotlivých úsecích práce vychází z podniku (oddělení) za účelem občerstvení apod., pročez celý tento pohyb je nutno sledovati. Za tím účelem koná 1 zaměstnanec finanční stráže stálý dozor v oddělení, zvláště u vchodu, a sleduje práci dělníků a osob náhodně přicházejících i pohyb dělnictva stáležo, zvláště v době směny a ukončení provozu, při konaném čištění v podniku a opravě strojů po skončeném provozu do doby uzavření podniku. Potřebná doba denně 18 hodin, doprovod při odevzdání mincí do Prahy nákladním autem v době 10 hodin za 4 dny, celkem denně 20 1/2 hodiny.“

K přepravě a manipulaci s materiálem sloužily nádoby: plechové železné koše na odstřížky; plechové truhlíčky na nečisté kotoučky; dřevěné truhlíčky na čistěné kotoučky; dřevěné krabičky na kotoučky a mince; dřevěné bedny na piliny.

Tento materiál vznikl před květnem roku 1941, poněvadž dne 22. května 1941

zaslalo ministerstvo financí²⁶ Národní bance pro Čechy a Moravu v Praze vyjádření k žádosti firmy Vichr a spol., a. s. Vzhledem ke kladnému stanovisku poštovní správy ministerstva dopravy vyslovilo ministerstvo financí souhlas, „aby zinkové mince naražené v závodě firmy Vichr a spol. v Lysé n. Lab. byly pro úsporu pohonných hmot zasílány napříště úřadovněm Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze vlakovou poštou přímo z Lysé n. Lab.“ Poštovní úřad Lysá n. Lab. měl napříště zásilky mincí odbavovat přímo v závodě spolu s dozorcím úředním orgánem finanční správy v závodě. Ministerstvo v dopise zdůraznilo „nutnost takových zajišťovacích opatření, která by vyloučila možnost jakéhokoli zneužití k odeslání určených nebo odesílaných mincí při balení, odbavování, dopravě a přejímání zásilek.“ Stálý úřední dozor v závodě firmy Vichr a spol., důchodkový adjunkt Richard Žaluda, dostal současně pokyn, „aby přípravy expedice, balení a odbavování zásilek mincí v závodě dále se vždy za přítomnosti dozorcího úředního orgánu finanční správy a aby doprava každé zásilky mincí ze závodu do vlakové pošty byla prováděna vždy za doprovodu člena stálé hlídky finanční stráže umístěné v závodě“.

Kolik pracovníků bylo zaměstnáno při výrobě mincí lze zjistit ze Seznamu zaměstnanců mincovny od 8. do 14. 3. 1942, zaznamenávajícího jména a zařazení pracovníků prvé i druhé směny.²⁷ V každé ze směn pracovalo 28 zaměstnanců firmy Vichr a spol., a. s. (a dvacátý devátý, který rovnal mince, byl zařazen mimo směnu), mužů i žen. První směna byla obsazena takto: úředník (2),^{27a} nástrojař (2), lisař plotniček (1), lisařka (8), prodavačka (3), podávání plotniček (3), čištění plotniček (2), rovnání plotniček (1), převažování mincí (1), přebírání mincí (3), rovnání mincí (1), zašívání sáčků (1). Odpolední směna byla nepatrně pozměněna: úředník (2), nástrojař (2), lisař plotniček (1), lisařka (9), podavačka (3), podávání plotniček (2), čištění plotniček (2), rovnání plotniček (1), převažování mincí (1), přebírání mincí (3), zašívání sáčků (1), rozvážení plot-

²⁶ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Smlouvy, průklep dopisu č. j. 37426/41-IIA/4a.

Podle dopisu Ředitelství pošt v Praze se v případě velkého počtu přepravovaných mincí měla firma den předem dohodnout s poštovním úřadem v Praze 6 o přidání samostatného vozu. Zásilky do přidaného vozu měli naložit na nádražní rampě zaměstnanci poštovního úřadu v Lysé n. L. za výpomoci zaměstnanců firmy Vichr. Takový vůz měl být odeslán do Prahy na konci soupravy vlaku č. 808 a jeho doprovod měl obstarat zaměstnanec poštovního úřadu Lysá n. L., který se po odevzdání zásilek měl vrátit vlakem č. 1241 (odjezd z Prahy — Vltavského nádraží v 18.15 hod., příjezd do Lysé n. L. v 19.16 hod.) — viz průklep dopisu z 19. 12. 1941 v PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Smlouvy.

I později však válečné hospodaření ohrožovalo plynulou výrobu mincí. Dne 28. srpna 1941 firma sdělovala ministerstvu financí, že objednala u Českomoravských strojiren, a. s. v Praze, elektrickou komorovou pec. Potřebuje ji velmi naléhavě ke kalení razidel pro ražbu mincí: doposud používala naftové pece, „avšak nyní nám byl přiděl nafty pro vytápění této pece odepřen; z toho důvodu jsme byli nuceni zaopatřit si elektrickou pec“ (PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu ze dne 28. 8. 1941).

²⁷ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, složka Výkaz zaměstnaných.

^{27a} V závorkách je uveden počet osob.

ničků (1). Seznam uvádí jako nástrojaře dopolední směny Jaroslava Jošta a Jaroslava Bartoše, směny odpolední Karla Peltana; všichni tři jsou nám již známi z článku Ed. a Ivo Partla. Nemocen v uvedeném týdnu nebyl nikdo. Na první směně pracovalo 5 mužů (2 úředníci, 2 nástrojaři a 1 lisař plotniček) a 23 žen, na druhé směně pracovalo též 5 mužů (2 úředníci, 2 nástrojaři a 1 lisař plotniček) a 23 žen. Pracovník mimo směnu byl rovněž muž. Z pozdějších dob stejný materiál dochován není.

Zajímavé jsou i mzdy těchto výrobců mincí. Z nedatovaného spisu,²⁸ vzniklého zřejmě v červnu 1940, ale používaného ještě v roce 1942, poznáváme mzdy jednotlivých pracovníků. Údaje se vztahují na hodinové sazby, jsou zaznamenávána i zvýšení mezd. Diferencovanost mezd i mezi zaměstnanci stejného pracovního zařazení si musíme vysvětlit asi délkou praxe, různou mírou zručnosti, zodpovědnějšího přístupu k práci, nestejným osobním ohodnocením přírodního nadřazeného a jistě i dalšími subjektivními názory zaměstnavatele. Platy úředníků poznamenaných nejsou, pouze mzda dělnických profesí. Tak se dozvídáme, že nástrojař si vydělal 4,60 K až 8,40 K, lisař plotniček 3,60 K až 5,30 K, lisařky od 1,50 K do 3,60 K. Za podávání plotniček se platilo 2,10 K až 3,40 K, za čištění plotniček 2,20 K až 3,40 K, za rovnání plotniček 2,50 K, za přebírání mincí 2,30 K, za zašívání sáčků 2,20 K, za balení mincí 3,60 K atd. Jak je vidět, byly to většinou dosti hladové mzdy.

Ještě v roce 1940 zadalo ministerstvo financí ražbu desetihaléřových mincí, jejíž realizaci firma Vichr a spol., a. s., zřejmě nabídla dopisem (jistě po vyzvání) ze dne 4. září 1940.²⁹ Dopisem³⁰ z 19. září 1940 (čj. 105923/40-IIA/4a) objednálo dodávku 20 000 000 kusů desetníků, ražených z elektrolytického zinku, „případně z nejlepší jakosti zinku hutnického čistoty aspoň 99,8 % za cenu podle nabídky“, tj. tisíc kusů desetníků za 61,10 K. Jinak zadávací podmínky jsou prakticky stejné s těmi, které byly formulovány při zadání ražby dvacetihaléřů a padesátihaléřů dopisem ze dne 28. 3. 1940. Navíc se ale dozvídáme, že na základě úřední úpravy mezd dělníků a úředníků ministerstvo dle uzavřené smlouvy souhlasí, aby firma Vichr a spol. dodatečně účtovala za každých 1 000 kusů dvacetníků a padesátníků 1,35 K ode dne započetí ražby desetníků.

Opět i toto zadání má přílohu nazvanou Zadávací podmínky pro ražbu a dodávku zinkových desetníků. Má opět 14 bodů:

1. Desetníky budou raženy o průměru 17 mm s hladkým okrajem. Z 1 kg mincov-

²⁸ Tamtéž (Výkaz zaměstnaných při výrobě mincí).

²⁹ V nabídce na výrobu mincí, ze které vysvítá předchozí delší jednání, zřejmě usnadněné již předchozí objednávkou, píše firma Vichr ministerstvu: „Na základě Vašeho vyzvání a daných nám pozměněných návrhů na ražbu mincí, dovoluujeme si Vám zdvořile nabídnout 20 až 30 miliónů kusů zin. mincí desetihaléřových...“ Čisté zinkové pásky měla dodat firma Stabenow ve lhůtě 4–6 týdnů ode dne objednávky. Razidla měla vytlačit podle schválených vzorků firma Karnet-Kyselý v Praze za dozoru zástupce ministerstva financí. Zakalení, obrošení a očíslování razidel se mělo provést za dozoru orgánu ministerstva financí u firmy Vichr a spol., a. s., v Lysé nad Labem (PA n. p. Kovona Lysá n. L., nu ministerstva financí u firmy Vichr a spol., a. s., v Lysé nad Labem (PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu ze dne 4. září 1940).

³⁰ Tamtéž, Smlouvy, průklep dopisu.

ního kovu bude raženo 530 kusů mincí, takže normálně bude každá mince vážit 1,886 g. Dovolena úchylka je $\pm 2 \%$ (tj. rozmezí 1,924 g až 1,848 g).

2. Pro ražbu mincí se mělo použít zinku elektrolytického, případně nejlepší jakosti zinku hutnického o čistotě aspoň 99,8 % zinku. Nejvyšší přípustná odchylka pod tuto čistotu byla povolena na 1 %. „Jakost použitého materiálu, jakož i způsob jeho zpracování, jest voliti tak, aby se zinek při ražbě na mince pokud možno neotíral“.
 3. Zhotovení razidel zadá firma Vichr a spol., a. s., rytecké firmě Karnet a Kyselý v Praze. V případě, „že byste měli proti uvedené firmě odůvodněné námitky, může ministerstvo financí na Váš návrh určit pro zhotovení razidel firmu jinou“. Firma Karnet a Kyselý „byla již předběžně pověřena zhotovením redukci. Výrobu razidel bude jmenovaná firma provádět pod přímým dohledem zástupce ministerstva financí, aby bylo zabráněno jakémukoliv zneužití. Hotové redukce, matrice a punce stávají se ihned po zakalení majetkem ministerstva financí a budou Vám podle potřeby propůjčovány k výrobě razidel za přítomnosti zástupce ministerstva financí. Zhotovená razidla nebudou kalena u firmy Karnet a Kyselý, nýbrž ve Vašem závodě v Lysé nad Labem. Kalení bude prováděno za přítomnosti dozorčího orgánu ministerstva financí nebo dozorčího úředního orgánu v závodě“. Razidla budou od počátku výroby očíslována a o jejich stavu firma povede podrobný deník s udáním, kdy bylo od firmy Karnet a Kyselý dodáno, kdy v závodě zakaleno, dodáno do ražebny, kdy vráceno a komisionálně zničeno. Zátisky razidel po dodání do závodu mají být uloženy v nedobytné pokladně, od které bude mít jeden klíč ředitel závodu a druhý dozorčí úřední orgán v závodě. „Příjem razidel bude oběma úředníky v deníku vždy potvrzen.“ Kromě razidel ve strojích smí být v ražebně pouze jeden rezervní pár razidel, uložený ve zvláštní příruční pokladně.
- Bod č. 4, 5 a další jsou celkem shodné s podmínkami nám již známými. Pouze v bodě č. 6 se píše: „O pokusných ražbách povedete deník pokusných ražeb“,³¹ hlavní deník se musel uzavírat po dokončení ražby každého miliónu kusů mincí. V bodě č. 8 se uvádí povinnost složit u NBČM v Praze záruku 60 000,— K; bude vrácena až po úplném splnění dodávky. Podstatnější změnu uvádí ještě bod č. 9 o dodacích lhůtách. Firma měla ve lhůtě jednoho týdne od dne zadání předložit ministerstvu vzorky mincí odpovídající stanoveným podmínkám. Zjistí-li ministerstvo vady, vrátí vzorky k opravě a k předložení nových vzorků opět ve lhůtě jednoho týdne. V případě, že by vzorky opět nevyhovovaly, může ministerstvo objednávku zrušit, přičemž složená záruka propadne. Po schválení definitivních vzorků měla firma nejpozději do jednoho týdne začít s pravidelnou ražbou v plném rozsahu, přičemž minimální výroba — s výjimkou prvního

³¹ Bohužel se asi nedochoval, poněvadž v souboru studovaného materiálu v PA n. p. Kovona Lysá n. L. uložen není.

ražebního týdne — musela činit nejméně 1 200 000 kusů padesátníků, dvacetníků a desetníků týdně. Za nedodržení předepsaného týdenního minima měla být firma penalizovaná částkou vždy 5 000,— K.

Ve velmi krátké době byly zhotoveny vzorky desetihaléřových mincí, které byly spolu s dopisem ze dne 27. září 1940 zaslány na ministerstvo. Firma oznamovala, že „přípravy pro ražbu jsou dokončeny a započneme s ní ihned, jakmile nás dojdou potřebné zinkové pásy a jakmile obdržíme schválení vzorků“.³² Zasláné vzorky byly na ministerstvu uznány za definitivní odražky zinkových desetihaléřových mincí, které co do průměru, hmotnosti, čistoty kovu a technického provedení odpovídají zadávacím podmínkám ze dne 19. září 1940. Ministerstvo financí zároveň vyslovilo souhlas, aby bylo s pravidelnou samočinnou ražbou zinkových desetníků započato dne 14. října 1940.³³

Ražba desetníků začala v týdnu od 13. října do 19. října 1940. Bylo naraženo 392 000 kusů, ze kterých 100 000 kusů bylo odevzdáno NBČM v Praze.³⁴ Asi současně vznikly problémy, vyplývající z dodaného materiálu, poněvadž firma požádala písemně dne 16. října 1940 ministerstvo financí, aby — vzhledem k vlastnostem zinku jako mincovního kovu, jakož i k malé hmotnosti a průměru zinkových desetníků — činila dovolená úchyłka v hrubé hmotnosti zinkového desetníku $\pm 3\%$.³⁵ Ministerstvo souhlasilo, a tak pozměnilo bod č. 1 zadávacích podmínek pro ražbu a dodávku zinkových desetníků ze dne 19. září 1940, jehož poslední věta měla tedy znít: „Dovolená úchyłka ve váze jedné mince jest plus minus 3 %, což odpovídá nejvyšší přípustné váze mince 1,943 g a nejnižší přípustné váze 1,829 g.“ Současně dopis upozorňuje, že sjednané úchyłky $\pm 2\%$ u dvacetníků a padesátníků nadále zůstávají v platnosti.³⁶

Desetihaléřové mince byly pak uvedeny do oběhu dnem publikace Vyhlášky ministra financí ze dne 31. října 1940 o ražbě a vydání zinkových desetníků.³⁷

Potřeba mincí však vzrůstala, firma Vichr a spol., a. s., zřejmě na této státní dodávce nechudla, a tak 19. listopadu 1940 nabídla ministerstvu financí další

dodávku.³⁸ Upravila ji dopisem ze dne 12. prosince 1940 — text tohoto dopisu neznáme — a ministerstvo dopisem ze dne 31. prosince 1940 č. j. 141150/40-IIA/4a nabídku přijalo.³⁹ Zadaloby tedy firmě ražbu a dodávku dalších 10 000 000 kusů padesátníků a 20 000 000 kusů dvacetníků v podstatě za zadávacích podmínek pro ražbu a dodávku desetníků (ze dne 19. září 1940). Odchylek nebylo mnoho. Mince se měly razit z čistého zinku za cenu tisíc kusů padesátníků za 87,— K včetně 2% daně z obratu a tisíc kusů dvacetníků za 69,06 K včetně 2% daně z obratu. Zároveň přijalo ministerstvo financí nově upravenou výrobní cenu desetníků, a to tisíc kusů za 62,48 K.

Firma měla nejpozději v den zahájení další ražby složit záruku 100 000,— K a mohlo to být v cenných papírech (pozměněný bod č. 8). Minimální výroba musela činit 1 200 000 kusů padesátníků, dvacetníků a desetníků týdně (změna bodu č. 9). Dále ministerstvo uložilo firmě, aby „vzhledem k nedostatkům, které se při dosavadní ražbě projevují v materiálu z elektrolytického zinku“ provedla zkoušku ražby se zinkem hutnickým nejlepší jakosti a podle výsledků těchto zkoušek použila pro tuto zadávku padesátníků a dvacetníků „takového materiálu, který svými vlastnostmi, zejména stejnoměrnou a dostatečnou tvrdostí, zpracováním a složením ve stanovených mezích, by plně odpovídal požadavkům ražby a zaručoval odstranění dosavadních nedostatků“. Neméně zajímavá je i další podmínka ministerstva, že na líci „všech tří druhů mincí bude uveden letopočet roku, ve kterém jsou mince raženy. Za provedení změny letopočtu počátkem roku 1941 nebudete účtovat žádné příplatky“. Znamená to tedy, že ražba desetihaléřů — jak potvrzují i výkazy o ražbě — nebyla ještě skončena.

Za půl roku se situace opakovala. Dne 30. června 1941 firma učinila opět nabídku a ministerstvo dopisem⁴⁰ ze dne 9. července 1941, č. j. 63400/41-IIA/4a zadalo firmě Vichr a spol., a. s., ražbu a dodávku 20 000 000 kusů padesátníků, 30 000 000 kusů dvacetníků a 20 000 000 desetníků. Firma nabídla snížení cen výrobků o 1 %, což ministerstvo přijalo. Cena tisíce kusů padesátníků byla tedy zadávána za 86,13 K včetně 2% daně z obratu, cena tisíce kusů dvacetníků za 71,28 K včetně 2% daně z obratu a cena tisíce kusů desetníků za 61,38 K včetně 2% daně z obratu. Podstatných odchylek od zadávacích podmínek nebylo mnoho. Firma měla nejpozději v den zahájení ražby složit kauci 250 000,— K. Musela se zavázat, že minimální výroba — s výjimkou prvních čtyř týdnů ražby — bude činit 1 200 000 kusů padesátníků, dvacetníků a desetníků dohromady měsíčně za předpokladu, že firmě bude pravidelně dodáváno nejméně 5 vagónů kovu měsíčně.

³⁸ Firma nabídla ražbu a dodávku dalších dvaceti miliónů kusů desetihaléřových a dalších deseti miliónů kusů padesátihaléřových mincí ze zinkových pásů v čistotě 99,9 % s přípustnou tolerancí (PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu ze dne 19. listopadu 1940). Odpověď ministerstva se ve spisu nedochovala — ale mohla být i telefonická.

³⁹ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Smlouvy, průklep.

⁴⁰ Tamtéž.

³² PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu ze dne 27. září 1940.

³³ Tamtéž, originál přípisu ministerstva financí ze dne 12. října 1940, č. j. 115581/40-IIA/4a.

³⁴ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Výkaz č. 19 o ražbě mincí ze zinku od 13. října do 19. října 1940, vyhotovený v Lysé n. L. dne 21. října 1940 (Výkaz č. 18 pro období 6. 10.—12. 10. 1940 ražbu desetihaléřů ještě nezaznamenává). To již bylo vyrobeno úhrnem 11 512 000 kusů dvacetihaléřů a 5 701 000 kusů padesátihaléřů.

³⁵ Svoji žádost firma zdůvodňovala následujícím způsobem: „Poněvadž hutě na tak malou úchyłku v síle pásů nám nepřistoupily a žádají od nás úchyłku $\pm 0,03$ mm a mimo to při výrobě jsme konstatovali, že i pásy stejně silné nemají zcela přesnou specifickou váhu, dále, že zinek není vyválen s takovou přesností, jako jsme dosud měli u kovů jiných . . . žádáme zdvořile, aby nám byla povolena úchyłka ve váze plus minus 3 %“ (PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu ze dne 16. října 1940).

³⁶ Tamtéž, Smlouvy, průklep dopisu ministerstva financí ze dne 24. října 1940, č. j. 121049/40-IIA/4a.

³⁷ Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, ročník 1940, částka 129, vydaná 25. listopadu 1940, s. 1189—1190, vyhláška č. 405.

ně. Ražba a dodávky jednotlivých druhů mincí se musí upravit podle potřeb NBČM. Za nedodržení předepsaného měsíčního minima bude firma penalizována pokutou vždy 20 000,— K. Firma ručí za řádné poučení zaměstnanců, zejména nových zaměstnanců přijatých pro třetí směnu (ministerstvo zadalo tak velkou objednávku, aby nahradilo nedostatek československých drobných mincí, jejichž stažení již postupně realizovalo a jejichž platnost končila jednak dnem 31. července 1941, jednak dnem 30. září 1941). Pro tuto dodávku byla povolena úchylna v hmotnosti jedné mince (padesátníku, dvacetníku a desetníku) $\pm 3\%$, takže padesátníky mohly být raženy v rozmezí 3,811 g—3,589 g; dvacetníky pak v rozmezí 2,709 g—2,551 g a desetníky 1,943 g—1,829 g.⁴¹ Tato dodávka však nebyla dostatečně pružně vyřízena a firma Vichr a spol., a. s., musela zdůvodňovat opoždění dodávky mincí: dodávky zinkových pásů se zdržely, teprve v říjnu došla větší zásilka pásů od firmy Válcovny kovů v Moravské Ostravě; u firmy Storek v Brně objednané dva lisy doposud neobdrželi.⁴² A ještě 5. prosince 1941 sdělila na ministerstvo financí, že firma Storek v Brně oznámila prodloužení dodací lhůty na lisy, chce je dodat až ve třetí dekádě prosince 1941.⁴³

Počátkem roku 1942 vedení Národní banky v Praze konstatovalo, že se projevuje nedostatek desetihaléřových mincí, jejichž ražba musela být dočasně přerušena. Po delším vyjednávání s dozorcí úřadovnou při ministerstvu hospodářství a práce bylo získáno pro další ražbu mincí 120 tun zinku, což však odpovídalo asi 3/5 množství, které by firma Vichr pro plné využití své kapacity potřebovala.

Příprava vydání nové jednokorunové mince začala asi počátkem roku 1941. Zejména tato mince s obrazem žnečky se srpem vadila okupantům, kteří v obrazu na reversu viděli jinotaj, jakési obranné gesto žnečky-Republiky.⁴⁴ Soudím tak proto, že se firma Vichr a spol. zajímala o získání hliníku.⁴⁵ Dne 12. března 1941 se vedení firmy obrátilo na Národní banku pro Čechy a Moravu s nabídkou ražby jednokorunové mince.⁴⁶ Opět se firma odvolala na předchozí osobní jednání Petra Vichra s ředitelem Sturmem a uvedla, že by mohla převzít ražbu jednokorunových mincí ze slitiny kovů: aluminia (0,6 %—1 %), mědi (0,3 %—0,5 %) a čistého elektrolytického zinku (zbytek). Tisíc kusů těchto mincí o průměru 23 mm a síle 1,5 mm by vážilo 4,45 kg. V dopise se uvádí: „Dovolili jsme si předložit primitivně

⁴¹ Tamtéž, kopie dopisu ministerstva financí ze dne 21. července 1941, č. j. 69128/41-IIA/4a.

⁴² PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu na ministerstvo financí ze dne 11. listopadu 1941.

⁴³ Tamtéž, kopie dopisu ze dne 5. prosince 1941.

⁴⁴ Viz citovaný článek: K a l u s, J.: Mince a papírová platidla, s. 124 ad.

⁴⁵ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence: dopis firmy Autoavia Praha ze dne 5. února 1941, že se pokouší zajistit ve Švýcarsku a v Berlíně hliník. — Toto úsilí však skončilo negativně.

Na nemožnosti získání kvalitních kovů ztroskotala i objednávka mincí pro Bulharsko, o kterou firma Vichr měla velký zájem — srv.: Š ů l a, J.: Nerealizovaná ražba bulharských mincí v Lysé nad Labem r. 1940. In: MB. Sborník ke 30. výročí vzniku pobočky České numismatické společnosti v Mladé Boleslavi. Uspořádal a k vydání připravil PhDr. Karel Herčík. Mladá Boleslav 1985, s. 61—64.

⁴⁶ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence (kopie dopisu z 12. března 1941).

zhotovený výražek z obyčejného zinku, jakož i 1 minci dvacetihaléřovou z kovu zušlechtěného, tj. směsi výše popsané. Kovová směs je k ražbě způsobilější než zinek, je hutnější. Jednokorunová mince z výše popsané slitiny o \varnothing 23 mm kalkuluje se na K 140,— neto za 1 000 kusů, včetně daně z obratu a všech výloh.“ Firma dále uvedla, že s ražbou mincí by mohla začít za 4 až 6 týdnů po schválení definitivního modelu a do čtrnácti dnů by mohla týdně dodávat 400 000 kusů mincí, a za další 3 až 4 měsíce by byla schopna měsíčně dodávat 800 000 kusů. Zajímavý je závěr dopisu — firma by si potřebný materiál musela koupit „a je nám z volného kontingentu nabízeno celé potřebné množství materiálu zušlechtěného“. Nakonec firma prosila o brzké rozhodnutí, neboť musí urychleně zajistit kov i stroje na ražbu korunové mince.

Odpověď na tuto nabídku neznáme. Avšak zatímco ministerstvo financí ještě smlouvu na ražbu korunových mincí neuzavřelo, mince se asi už razit začaly. Nasvědčuje tomu i dopis firmy Vichr a spol., a. s., ministerstvu financí ze dne 10. června 1941, ve kterém zdůvodňuje cenu za 1 000 kusů jednokorunových mincí (celkem 110,20 K), při kteréž ceně prý firma získává 10 % zisku (9,73 K za tisíc kusů mincí). Další nabídkou na 107,— K za tisíc kusů mincí se zmenší zisk firmy z 10 % na 7 % a firmu by toto zmenšení zisku poškodilo, neboť je smluvně vázána na termíny dodávek sjednaného objemu zboží, přičemž „každá porucha at' na strojích neb přístrojích, nečasné dodání pásů z hutí a podobné zdržení znamená pro nás zmenšení zisku, případně i ztrátu“.⁴⁷

Jednání o ceně vyrobených jednokorunových mincí zřejmě pokračovala dále, zatímco byly schváleny návrhy^{47a} a zřejmě v očekávání brzké dohody byla v týdnu od 8. června 1941 zahájena výroba korunových mincí, a to ještě bez oficiální objednávky. Podle výkazu č. 53 o ražbě mincí ze zinku od 8. června do 14. června 1941 byly v tomto týdnu poprvé raženy jednokorunové mince.⁴⁸ Bylo jich vyraženo 35 000 kusů a zůstaly uloženy v závodě. V dalších týdnech ražba jednokorunových mincí nepokračovala, jak je vidět z výkazů č. 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76 a 77, ačkoliv ražba deseti- haléřů, dvacetihaléřů a padesáti haléřů normálně pokračovala.⁴⁹

Zastavení ražby jednokorunových mincí bylo způsobeno především neshodou názorů výrobce a objednavatele na cenu a počet ražených mincí. Dne 18. června 1941 firma Vichr a spol., a. s., dokonce přistoupila na cenu 104,— K za tisíc jednokorunových mincí a souhlasila i se zmenšeným množstvím mincí, totiž s padesáti milióny kusy, ačkoliv prý tato cena odpovídala kalkulaci pro uvažované

⁴⁷ Tamtéž, kopie dopisu ministerstvu financí ze dne 10. června 1941.

^{47a} Již 24. dubna 1941 přinesl ředitel NBČM v Praze, Sturm, od továrníka Vichra první vzorek, „který ještě není definitivní; obrysy jedničky budou jinak formovány“ (Archív Státní banky československé v Praze, sign. NBČ — VI, kartón č. 9/125, zápis o schůzi administrativního odboru NBČM ze dne 24. 4. 1941, s. 13).

⁴⁸ Tamtéž, složka Výkazy.

⁴⁹ Tamtéž.

množství 70—80 miliónů kusů. K závěrečné dohodě došlo až 10. listopadu 1941 při osobním jednání vrchního finančního rady Švece, vrchního tajemníka Mana a ing. Fortelky s Petrem Vichrem a firma si pospíšila ještě týž den písemně ministerstvu financí potvrdit závěry jednání. Přistoupila na cenu 104,— K za tisíc mincí, které budou vyráběny ze zinkových pásů o síle 1,5 mm o čistotě 99,5 %. S dodávkou mincí se mělo započít ihned po obdržení zinkových pásů — slibovala počátkem prosince — a od 1. ledna 1942 měla dodávat týdně 1 200 000 kusů jednokorunových mincí. Do 15. 12. 1941 chtěla firma dodat alespoň 2 milióny kusů mincí.⁵⁰ Ministerstvo financí pak ražbu mincí skutečně dopisem ze dne 14. listopadu 1941 zadalo a v týdnu od 30. listopadu do 6. prosince 1941 se výroba rozeběhla, bylo naraženo 421 000 kusů korunových mincí⁵¹ a v následujícím týdnu bylo vyrobeno 1 126 000 kusů korunových mincí a NBČM bylo odevzdáno prvých 945 000 kusů jednokorunových mincí.⁵²

Zadání ražby těchto mincí je datováno dnem 14. listopadu 1941. Práví se v něm, že ministerstvo financí přijímá nabídku firmy Vichr a spol., a. s., ze dne 10. června 1941 upravenou dopisem ze dne 10. listopadu 1941 a zadává dodávku 50 000 000 kusů korunových mincí ze zinku za cenu podle upravené nabídky, tj. tisíc kusů korunových mincí za 104,— K včetně 2% daně z obrátu.⁵³ Pro ražbu těchto mincí platily v zásadě stejné zadávací podmínky jako pro ražbu desetníků ze dne 19. 9. 1940, ale s určitými odchylkami. Mince měly být raženy ze zinku, v průměru 23 mm s okrajem hrubě rýhovaným. Z 1 kg mincovního kovu měly být raženy 222 korunové mince, takže normální hmotnost jedné mince měla být 4,5 g. Drobná úchylka v hmotnosti jedné mince mohla činit $\pm 3\%$, což odpovídá přípustné hmotnosti mince 4,635 g—4,365 g. Pro ražbu mělo být použito válcovacího zinku čistoty 99,5 % zinku. Nejvyšší přípustná odchylka pod tuto čistotu směla činit 1 %. Nejpozději v den zahájení ražby měla firma složit u NBČM v Praze záruku 260 000,— K. Mohla být částečně kryta sumou 120 000,— K, což byla „k uvolnění dospělá úměrná částka“ ze čtvrtmilionové záruky složené za splnění zadávky z 9. 7. 1941. Minimální výroba, počínaje 1. lednem 1942, musí činit — uvádí se v podmínkách — nejméně 1 200 000 kusů týdně, nehledě k výrobě ostatních druhů mincí. Do 15. prosince 1941 měla firma odevzdat Národní bance alespoň 2 000 000 kusů korunových mincí za předpokladu, že firmě bude dodán včas potřebný kov v pásech. Za nedodržení tohoto týdenního minima — pokud by nebylo způsobeno nepravdělnými dodávkami materiálu — zaplatí firma smluvní

⁵⁰ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu firmy ministerstvu financí ze dne 10. listopadu 1941.

⁵¹ Tamtéž, Výkaz č. 78 o ražbě mincí ze zinku od 30. listopadu do 6. prosince 1941, vyhotovený v Lysé n. L. dne 8. prosince 1941.

⁵² Tamtéž, Výkaz č. 79 o ražbě mincí ze zinku od 7. prosince do 13. prosince 1941, vyhotovený v Lysé n. L. dne 15. prosince 1941.

⁵³ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Smlouvy. Dopis nese č. j. 109781/41-IIA/4a (průklep dopisu).

pokutu vždy po 5 000,— K. Ministerstvo současně „schvaluje předložené definitivní odražky korunových mincí ze zinku, které odpovídají citovaným zadávacím podmínkám a vyslovuje souhlas, aby s pravidelnou samočinnou ražbou korunových mincí ze zinku bylo započato ihned po dodání kovu v pásech . . . musí všechny korunové mince ze zinku, jejichž ražbu provádíte, přesně odpovídati schváleným definitivním odražkům těchto mincí“.

Vyhláškou ministra financí ze dne 20. listopadu 1941 o ražbě a vydání korunových mincí ze zinku byl oběh těchto mincí uzákoněn.⁵⁴ Jak z předchozích řádek vyplývá, ministru vyhláška byla podepsána šest dní poté, co byla výrobci zaslána objednávka a kdy v závodě bylo naraženo jen 35 000 jednokorunových mincí a výroba se — zřejmě z technických důvodů, ale snad i jiných — ještě ani nerozeběhla.

Následovaly další a další doražby, poněvadž v roce 1941 byly drobné mince československé měny staženy z oběhu.⁵⁵

Dne 23. března 1942 zadalo ministerstvo financí firmě Vichr a spol., a. s., výrobu dalších 20 000 000 kusů desetníků za cenu podle nabídky firmy ze dne 29. ledna 1942, tj. tisíc kusů desetníků za 58,38 K včetně 2% daně z obrátu.⁵⁶ Pro objednávku platily v podstatě podmínky zadávacího listu ze dne 9. července 1941. Došlo už jen k malým změnám. Záruku ve výši 58 000,— K měla firma složit nejpozději v den zahájení ražby pro tuto objednávku. Od stanovení minimálního počtu kusů výrobků v určité lhůtě však ministerstvo upustilo „vzhledem k nepravdělným dodávkám zinkového materiálu. Ministerstvo však očekává, že Vaše firma se vynasnaží, aby v mezích dodávek zinkových pásů docílila co největšího výkonu ražby“.

Dne 28. července 1942 přijalo ministerstvo financí nabídku firmy ze dne 22. 7. 1942 a objednalo si ražbu a dodávku 5 000 000 kusů padesátníků a 15 miliónů kusů dvacetníků za ceny podle nabídky⁵⁷ (tj. za tisíc kusů padesátníků 83,13 K a za tisíc kusů dvacetníků 68,28 K, v obou případech včetně 2% daně z obrátu). Firma měla složit záruku 70 000,— K. Ministerstvo opět muselo upustit od stano-

⁵⁴ Sběrka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, ročník 1941, částka 156, vydaná 15. prosince 1941, s. 2005—2006, vyhláška č. 422.

⁵⁵ Byly staženy drobné mince z obecných kovů — nikoliv však mince stříbrné — vyhláškou ministra financí ze dne 5. května 1941 (Sběrka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, roč. 1941, částka 51, vydaná 9. května 1941) č. 164, s. 955—956 a vyhláškou ministra financí ze dne 9. července 1941 (tamtéž, částka 88, vydaná 15. července 1941) č. 267, s. 1361—1362. — Část stažených mincí (hodnoty 1 Kč, 50 h, 25 h, 20 h) byla odprodána firmě Norddeutsche Affinerie v Hamburku. O další mince měla zájem Poldina huť a firma Křížik; v podstatě byl kov bývalých československých mincí použit k potřebám válečného hospodářství a zbrojní výroby (ASBČ, sign. NBC — IV, kartón č. 60/62, zápis o řádné schůzi bankovní rady ze dne 24. 3. 1942, s. 26).

⁵⁶ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Smlouvy, průklep dopisu č. j. 8982/42-IIA/4a (kopie nabídky firmy Vichr a spol., a. s., ze dne 29. ledna 1942 je tamtéž, Spisy — korespondence). I této nabídce předcházelo osobní jednání vrchního ředitele firmy, Petra Vichra, s úředníky ministerstva financí (např. dne 27. ledna 1942 s vrchním finančním radou Švecem ad.).

⁵⁷ Kopie nabídky ze dne 22. července 1942 je uložena v PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence. Z dopisu vyplývá, že k podání nabídky byla firma opět vyzvána, jako v dalších případech, ministerstvem financí.

vení minimálního počtu výrobků v určité časové lhůtě, ale vyjádřilo naději, že se firma v mezích dodávek zinkových pásů vynasnaží docílit „co největšího výkonu ražby, odpovídajícího potřebám Národní banky“.⁵⁸ Na této objednávce je ještě jedna věc pozoruhodná: zatímco dosavadní objednávky a další korespondence byly české, toto zadání bylo psáno již dvojjazyčně — levý sloupec v německém a pravý sloupec v českém jazyku. Průvodní dopis orgánu stálého dozoru, R. Čepkovi, byl psán už pouze německy.

Další objednávka (a všechny následující) byla psána už pouze německy. Ministerstvo financí dopisem z 26. února 1943 přijalo nabídku firmy ze dne 21. ledna 1943 a objednalo další ražbu korunových zinkových mincí (30 000 000 kusů; cena za tisíc kusů 101,— K včetně 2% daně) a desetihaléřových mincí (20 000 000 kusů; cena za tisíc kusů 58,38 K včetně 2% daně). Firma měla složit garanci — za ražbu jednokorunových mincí 150 000,— K a za ražbu desetníků 60 000,— K. Ministerstvo vyjádřilo naději, že firma se v závislosti na plynulosti dodávek materiálu vynasnaží uspokojit množstvím výrobků potřeby Národní banky.⁵⁹

Dodatečně ministerstvo financí rozšířilo svoji objednávku ze dne 28. 6. 1942 požadavkem o dalších cca 500 000 kusů dvacetihaléřů za stejných podmínek.⁶⁰

Dne 8. září 1943 odpovědělo ministerstvo financí na nabídku firmy z 26. 8. 1943 a objednalo dalších 15 000 000 kusů dvacetníků (v ceně 68,28 K za tisíc kusů, včetně 2% daně). Podmínky byly v podstatě stejné jako u objednávky z 31. 12. 1940. Firma měla složit garanci 50 000,— K a ministerstvo muselo opět upustit od požadavku minima týdenních či měsíčních ražeb. Připomnělo však, že firma je povinna v závislosti na dodávce zinkových materiálů včas a přesně plnit požadavky NBČM.⁶¹

Dne 2. února 1944 požádalo ministerstvo firmu Vichr a spol., a. s., aby vzhledem k tomu, že byla dokončena a vyexpedována objednávka z 28. 7. 1942 (tj. objednávka pěti milionů kusů padesátníků) a že je k dispozici potřebný ražební materiál, firma za stejných podmínek provedla doražbu cca 700 000 kusů padesátihaléřů.⁶²

Další objednávka pochází ze 16. března 1944. Ministerstvo financí přijalo nabídku firmy a objednalo 10 000 000 kusů korun (v ceně 101,— K a 2% daně za tisíc exemplářů) a 5 000 000 kusů padesátihaléřů (za cenu 83,13 K a 2% daně za každých tisíc kusů) za podmínek vyjádřených v objednávce ze 14. 11. 1941. Změny byly nepatrné — v obvyklou lhůtu složit garanci 50 000,— K za ražbu korun a 20 000,— K za ražbu padesátníků. Opět nebyl stanoven požadavek minimálního týdenního či měsíčního objemu ražby; ministerstvo zdůraznilo povin-

nost firmy včas a přesně plnit požadavky Národní banky v závislosti na dodávce mincovního kovu.⁶³

Dne 3. listopadu 1944 ministerstvo financí, odkazujíc se na své objednávky z 26. 2. 1943, 8. 9. 1943 a 16. 3. 1944, které závod již splnil, objednalo doražbu dalších mincí, a to 250 000 kusů desetníků, 2 200 000 kusů dvacetníků, 1 700 000 padesátníků a 6 500 000 kusů korun za podmínek uvedených při výše uvedených objednávkách.⁶⁴

Poslední objednávka nese datum 22. listopadu 1944. Ministerstvo přijalo nabídku firmy a objednalo 10 000 000 kusů korunových mincí (tisíc kusů za 101,— K a 2% daň), 5 000 000 kusů padesátihaléřů (tisíc kusů za 83,13 K a 2% daň), 10 000 000 dvacetihaléřů (tisíc kusů za 68,28 K a 2% daň) a 5 000 000 kusů desetihaléřů (tisíc kusů za 58,38 K a 2% daň). S odvoláním na objednávky ze 14. 11. 1941 a 9. 7. 1941 pozměnilo podmínky ražby v tom smyslu, že požadovalo složení garance 120 000,— K za objednané mince. Opět opakovalo povinnost firmy vyhovět požadavkům banky v závislosti na dodávce kovu.⁶⁵

Jak je vidět, ministerstvo si u firmy Vichr a spol., a. s., objednalo celkem 85 250 000 kusů desetihaléřů, 112 700 000 kusů dvacetihaléřů, 57 400 000 kusů padesátihaléřů a 106 500 000 kusů korunových mincí. Poslední objednávku však firma plnila pouze s obtížemi, zřejmě vzhledem k nedostatku kovu. Tak např. podle výkazu č. 252 v týdnu od 23. dubna do 28. dubna 1945 bylo vyrobeno pouze 54 000 kusů dvacetihaléřů a 663 000 kusů korun, desetihaléře ani padesátníky raženy nebyly.⁶⁶ I následujícího týdne byla „mincovna“ v provozu. Ve dnech 30. 4. až 5. 5. 1945 bylo vyrobeno 62 000 kusů desetihaléřů, 53 000 kusů dvacetihaléřů a 332 000 kusů korunových mincí. Od začátku ražby až do 5. května 1945 včetně bylo v závodě vyrobeno celkem 80 313 465 kusů desetihaléřových, 103 414 000 kusů dvacetihaléřových, 52 477 000 kusů padesátihaléřových a 99 842 000 kusů korunových mincí.⁶⁷

Ve dnech Květnového povstání českého lidu se mince nerazily. Jejich výroba byla obnovena teprve 14. května 1945. V týdnu od 14. 5. do 19. 5. 1945 bylo vyrobeno 124 000 kusů desetníků, 53 000 kusů dvacetníků a 556 000 kusů korunových mincí.⁶⁸ V ražbě se pokračovalo i v červnu, červenci, srpnu a září 1945. Za třetí čtvrtletí roku 1945 bylo ještě vyrobeno 1 106 535 kusů desetihaléřových, 2 225 000 kusů dvacetihaléřových, 793 000 kusů padesátihaléřových a 490 000

⁵⁸ Tamtéž, Smlouvy, průklep dopisu č. j. 2857/42-Pres.

⁵⁹ Tamtéž, průklep dopisu č. j. 9462/43-II/1.

⁶⁰ Tamtéž, průklep dopisu č. j. 42704/43-II/1 z 21. června 1943.

⁶¹ Tamtéž, průklep dopisu č. j. 71601/43-II/1.

⁶² Tamtéž, průklep dopisu č. j. 103309/43-II/1.

⁶³ Tamtéž, průklep dopisu č. j. 22500/44-II/1.

⁶⁴ Tamtéž, průklep dopisu č. j. 73212/44-II/1.

⁶⁵ Tamtéž, průklep dopisu č. j. 88415/44-II/1.

⁶⁶ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Výkaz č. 252 o ražbě mincí ze zinku od 23. 4. 1945, vyhotovený v Lysé n. L. dne 2. května 1945.

⁶⁷ Tamtéž, Výkaz č. 253 o ražbě mincí ze zinku od 30. 4. do 5. 5. 1945, vyhotovený v Lysé n. L. dne 15. května 1945.

⁶⁸ Tamtéž, Výkaz č. 254 o ražbě mincí ze zinku od 14. 5. do 19. 5. 1945, vyhotovený v Lysé n. L. dne 22. května 1945.

kusů korunových mincí.⁶⁹ Naposledy se mince razily v týdnu od 24. září do 29. září 1945, kdy bylo vyrobeno 146 000 kusů dvacetihaléřů. Počínaje dnem 1. října 1945 bylo započato s likvidací ražby a vyhotovováním výkazů.

Podle výkazu č. 273 (tj. posledního výkazu) bylo u firmy Vichr a spol., a. s., továrna na kovové zboží a nábytek, Lysá n. L., v období od 9. června 1940 do 29. září 1945 naraženo celkem 82 114 000 kusů desetihaléřů, 106 526 000 kusů dvacetihaléřů, 53 270 000 kusů padesátihaléřů a 102 817 000 kusů korun.⁷⁰ Podle výkazu v závodě nezbyla ani jediná mince, všechny byly odevzdány Národní bance. Další ražba však nebyla ani potřebná ani žádoucí, i když firma nevyrobila a nedodala všechny objednané mince. Bylo to však již měsíc před měnovou reformou, která rozšířila platnost slovenských mincí a některých předválečných československých mincí na celé území ČSR. Byl čas na přípravu a tvorbu nových mincí, mincí osvobozené republiky.

S protektorátními mincemi jsme se rozloučili v roce 1948 (k 29. 2. 1948 a k 31. 5. 1948) a v roce 1951 (k 31. 12. 1951), kdy byly staženy z oběhu (nejprve padesátihaléře, pak dvacetihaléře a naposledy současně desetihaléře a koruny).⁷¹

Podle likvidačních protokolů byl kov v roce 1945 získáván od firmy Válcovny kovů, a. s., Moravská Ostrava a od firmy České válcovny kovů ve Varnsdorfu (od počátku roku; ostravská firma kov dodávala i v roce 1944 a předtím).⁷² Vzpomínka pamětníka Stanislava Klose z roku 1983, který byl koncem války v závodě zaměstnán, že ke konci války se z nedostatku zinku razilo z tombaku, není věrohodná. Jednak nejsou o tombaku v zachovaných dokumentech žádné zprávy a v likvidačním protokolu se mluví pouze o zinkových pásech, jednak nejsou protektorátní mince z tombaku známy.

Ve studovaném materiálu nejsou dochovány žádné výtvarné návrhy na vzhled protektorátních mincí. Ty by mohly být uloženy buďto v ústředních pražských

⁶⁹ PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Výkaz o ražbě mincí za III. čtvrtletí 1945 ze dne 1. října 1945, průklep (složka Výkaz o ražbě mincí).

⁷⁰ Tamtéž, Výkaz č. 273 o ražbě mincí ze zinku od 24. 9. do 29. 9. 1945, vyhotovený v Lysé n. L. dne 1. října 1945 (a podepsaný dozorčím adjunktem Rudolfem Čepelkou).

⁷¹ Sbirka zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1948, částka 8 ze dne 21. února 1948, č. 18/48, vyhláška ministra financí ze dne 9. února 1948, s. 316; tamtéž, částka 43 z 29. května 1948, č. 110/48, vyhláška ministra financí ze dne 19. května 1948, s. 928; Sbirka zákonů republiky Československé, roč. 1951, částka 49 ze dne 26. prosince 1951, č. 101/51, vyhláška ministra financí ze dne 6. prosince 1951, s. 262.

⁷² PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Likvidační uzávěrka ražby zinkových mincí ze dne 23. října 1945 (složka Opis likvidační uzávěrky za rok 1945). Podle tohoto spisu byl zinkový odpad v roce 1945 odeslán firmě Polman v Lysé nad Labem.

Zešlezný a ocelový materiál na zhotovení nových razidel a udržování strojního parku objednávala firma Vichr a spol., a. s., v r. 1942 u firem: Poldina huť, Praha; „Ajax“, Praha; Bratří Böhlerové, Praha; Styria ocel, Praha (PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu ze dne 19. května 1942 adresovaného ministerstvu hospodářství a práce). Zinkové pásy v prvních letech ražby byly kupovány u firmy Kovodělné akciové závody Stabenow v Čelákovících (centrála této firmy však sídlila v Praze II, Ovocná 17). V roce 1941 však zinkové pásy dodávala i firma Válcovny kovů v Moravské Ostravě (PA n. p. Kovona Lysá n. L., Vichr a spol., a. s., Ražba zinkových mincí, Spisy — korespondence, kopie dopisu firmy ministerstvu financí ze dne 11. listopadu 1941).

fondech nebo ve spisech firmy Karnet-Kyselý a spol.⁷³ S tím souvisí i otázka odražků. Otto Herber publikoval zkušební odražek dvacetihaléřové mince Protektorátu Čechy a Morava s letopočtem 1940, jejíž avers vytvořil Miroslav Kužel.⁷⁴ Lev na aversu je obklopen kruhem teček, které měly symbolizovat články řetězu, jimž byl český lev za protektorátu spoután. Domnívám se, že tento odražek vznikl v období návrhů u firmy Karnet a Kyselý, v době, kdy se jednalo o nové mince a návrhy schvaloval K. H. Frank.⁷⁵ Je možné, že těchto návrhů odražených do různých kovů existuje více, i když prozatím publikovány nebyly. Pokud se v Lysé n. L. dělaly v „mincovně“ zkušební ražby, byly zřejmě pouze ze zinku (kromě jedné výjimky — dvacetihaléře ze zušlechtěného zinku; viz výše), poněvadž — jak jsme poznali — byly předkládány na ministerstvo financí ke schválení. A zřejmě se tedy neliší od pozdějších realizovaných mincí a dá se předpokládat, že — pokud nevyhovovaly — byly v závodě také okamžitě demonetizovány. Nelze tedy souhlasit s údajem Ed. a Ivo Partla,⁷⁶ že zkušební ražby byly hliníkové, někdy z barevných kovů. Sám Karel Peltan mi při osobní návštěvě v únoru 1983 sdělil, že zaměstnanci si dělali z různých dostupných kovů neoficiální odražky (z hliníku, z mosazi atd.) snad všech hodnot „na památku“. Znamená to, že takové exempláře (pokud se objeví) nelze charakterizovat jako zkušební, jako ražební zkoušku či návrh, ale jen jako neoficiální odražek, který nebyl určen pro úřední potřebu.⁷⁷

Kolik kterých hodnot bylo vyraženo v jednotlivých letech není známo. Slovenský katalog se pokusil o cenové relace, mající vyjádřit vzácnost mincí,⁷⁸ ale zdá se mi, že i kdyby odpovídaly vzácnosti podle dnes ve sbírkách dochovaných ročníků a hodnot, nebudou odpovídat počtu skutečně vyražených mincí. Dochované spisy byly vedeny podle celkového počtu vyražených mincí, druhově, nikoliv již podle ročníků. I když ministerstvo přikazovalo měnit razidla s novým letopočtem podle skutečnosti, nedělo se tak vždy. Jinak bychom museli mít od všech hodnot i ročník 1945, poněvadž se tyto mince roku 1945 razily. Ročník 1945 u protektorátních mincí není znám a zřejmě neexistuje. Budeme-li předpokládat, že se skutečně vždy počátkem nového roku měnilo aversní (či reversní, u koruny) razidlo, můžeme si udělat hypotetický přehled podle ročníků ražby a druhů jednotlivých mincí,

⁷³ Bohužel spisy firmy Karnet-Kyselý a spol. se mi nepodařilo objevit. Podle zprávy Muzea hlavního města Prahy, Archívu Národního muzea v Praze a Archívu hlavního města Prahy není v jejich fondech pozůstalost tohoto ryteckého závodu uložena. Rovněž není zachována ani ve fondu Podnikové archívy Středočeského kraje v SOA Praha.

⁷⁴ Herber, O.: Neznámý protektorát. In: Sběratelské zprávy č. 13, Hradec Králové 1975, s. 21—22.

⁷⁵ Srv. citovaný článek J. Kaluse, s. 124—125.

⁷⁶ Partl, E. — Partl, I.: „Mincovna“ v Lysé nad Labem, s. 12.

⁷⁷ Tento neoficiální charakter nutno připsat i odražku padesátihaléře 1940 z Al o hmotnosti 1,59 g. Byl publikován v nabídkovém seznamu podzimní pražské aukce v r. 1983. Odražek je označen jako „ZKOUŠKA?“ s vyvolací cenou 100,— Kčs. Dá se předpokládat, že podobné odražky se ještě v budoucnu objeví.

⁷⁸ Bilák, M. — Jízdový, M.: Zberateľský katalóg, s. 55—56.

sestavený podle nám již dobře známých výkazů. Poněvadž však z nějakého nám neznámého důvodu nedošlo v roce 1945 ke změně letopočtu, musíme předpokládat, že mince s letopočtem 1944 bylo v roce 1944 a 1945 naraženo: 10 506 000 kusů desetihaléřů (tj. 8 643 465 kusů + 1 862 535 kusů), 14 673 000 kusů dvacetihaléřů (tj. 11 329 000 kusů + 3 344 000 kusů), 7 524 000 kusů padesátihaléřů (tj. 6 731 000 kusů + 793 000 kusů) a 26 318 000 kusů korun (tj. 20 210 000 kusů + 6 108 000 kusů).

Přehled objemu roční výroby mincí

Výkaz č.	Dokončeno v týdnu	Celkem kusů			1 K
		10 h	20 h	50 h	
1.	9. 6. 1940 -15. 6. 1940	-	296 000	-	-
30.	29. 12. 1940 -4. 1. 1941	4 624 000	17 783 000	10 342 000	-
82.	28. 12. 1941 -3. 1. 1942	36 106 000	56 640 000	31 336 000	3 083 000
134.	27. 12. 1942 -31. 12. 1942	59 446 000	78 717 000	40 145 000	45 070 000
186.	26. 12. 1943 -1. 1. 1944	71 608 000	91 853 000	45 746 000	76 499 000
238.	26. 12. 1944 -30. 12. 1944	80 251 465	103 182 000	52 477 000	96 709 000
285.	30. 4. 1945 -5. 5. 1945	80 313 465	103 414 000	52 477 000	100 241 000
273.	24. 9. 1945 -29. 9. 1945	82 114 000	106 526 000	53 270 000	102 817 000

Přibližná roční výroba jednotlivých hodnot

Rok	10 h	20 h	50 h	1K
1940	4 624 000	17 783 000	10 342 000	-
1941	31 482 000	38 857 000	20 994 000	3 083 000
1942	23 340 000	22 077 000	8 809 000	41 987 000
1943	12 162 000	13 136 000	5 601 000	31 429 000
1944	8 643 465	11 329 000	6 731 000	20 210 000
1945	1 862 535	3 344 000	793 000	6 108 000
Celkem	82 114 000	106 526 000	53 270 000	102 817 000

Poněvadž nejsou známy údaje o objemu ražby mincí s vyraženým změněným letopočtem a vzhledem k tomu, že plnění objednávek nebylo skončeno v roce objednávky, ale většinou přecházelo do dalšího roku, nemáme jiné volby než přijmout za pravděpodobné, že zde v tabulce o objemu roční výroby mincí podle jednotlivých hodnot uvedená čísla se přibližují skutečnosti a že z tabulky o roční výrobě jednotlivých druhů mincí můžeme učinit závěry o ročníkové vzácnosti ražených hodnot.

Poznání historie vzniku a ražby mincí v českých zemích v době II. světové války je velice poučné. Nezabývali jsme se touto historií samoučelně — článek o těchto ražbách byl psán se záměrem ukázat, co pro nás protektorátní mince znamenají, čeho jsou dokumenty. Naše práce o okolnostech kolem vzniku a výroby protektorátních mincí je nejen příspěvkem k dějinám české měny v době nesvobody, kdy protektorátní mince (v menší míře) a štátovky s bankovkami (v mnohem větší míře) byly prostředkem k dalšímu vykořisťování našeho národa a ničení národního hospodářství,⁷⁹ ale chce připomenout, že protektorátní ražby jsou i dokumentem odvahy českých vlastenců i dokumentem smrtelného nebezpečí, které českému národu hrozilo.

V těžkých dobách okupace se podařilo vyrobít mince, které nesly zbytek státního znaku ČSR (českého lva)^{79a}, když byla zajištěna ražba v Čechách, tedy v Lysé nad Labem, neboť — podle J. Kaluse — hrozilo nebezpečí, že stažené československé mince budou nahrazeny ražbami berlínské mincovny.⁸⁰ Na rubní obraz desetihaléře se podařilo propašovat jinotaj (postava na Karlově mostě s hrozcí pravici); deseti-, dvaceti- a padesátihaléř svou rubní stranou připomínají republikánské mince z doby naší státní samostatnosti. A korunová mince, z jejíž lící strany se podařilo vyloučit švabach, měla na rubní straně označení hodnoty mezi dvěma lipovými snítkami. Jednak lípa je symbolickým stromem Slovanstva a jednak jde o pozměněný Španielův návrh na nerealizovanou minci v hodnotě 1 sokol.⁸¹ Ná-

⁷⁹ O tom, jak bylo protektorátní oběživo (zejména však papírová platidla) prostředkem k hospodářskému ruinování Protektorátu Čechy a Morava, srv. S é m , J.: Papírové peníze na území Československa, zejm. s. 124—125, a Š ů l a , J.: Obnova československé měny po druhé světové válce (speciálně s. 27—28, ale i další).

^{79a} Na ražených zinkových mincích byl uplatněn tzv. menší znak protektorátu, zavedený vládním nařízením č. 222 Sb. z 19. září 1939 — srv. blíže: H l i n o m a z , M.: K problematice státních symbolů pomnichovské ČSR a tzv. protektorátu. Archivní časopis, roč. 37, Praha 1987, s. 79—89 (zejména s. 87—88).

⁸⁰ K a l u s , J.: Mince a papírová platidla, s. 124. — Zřejmě zde mohla nastat situace k realizaci čl. 10 Výnosu Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava (Sbírka zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské 1939, č. 75/39), podle kterého „Zákonitým platidlem jest vedle říšské marky až na další koruna“, a říšské mince měly být prohlášeny za jediné drobné oběživo na území protektorátu. Odpověď na tuto otázku snad poskytne další studium písemností úřední povahy. — V této souvislosti je třeba poukázat na fakt, že v březnu 1940 došlo k návrhu (který se nepodařilo našetřit plně realizovat) Říšské banky na změnu statutu NBČM. Prosazením německého návrhu by se NBČM stala pouhou filiálkou berlínské Říšské banky (srv. ASBČ, sign. NB P XVII, 339, krabice č. 429, Pamětní spis dr. Dvořáka, s. 2—3).

⁸¹ Š ů l a , J.: Budování československé měny po první světové válce. Hradec Králové 1979 (Příloha k 28. číslu Sběratelských zpráv), s. 16.

Obr. 2. Nerealizovaný návrh prof. M. Kužela na protektorátní dvacetihaléřovou minci — odrazek návrhu (Av. a Rev.).

rod ovšem viděl v lipových snítkách, visících dolů, alegorii smutku slovanské lípy v době nesvobody. Všechny protektorátní mince nesou název pouze BÖHMEN UND MÄHREN — ČECHY A MORAVA, čili obratným rozmístěním písmen se podařilo vyloučit potupné slovo PROTEKTORÁT, takže mince vlastně nenesou

správný název správného útvaru, pro který byly raženy.⁸² Pro toto vše můžeme a musíme je považovat za dokument odvahy a odboje českých vlastenců proti nacistickým okupantům.

Protektorátní mince jsou ovšem i dokumentem smrtelného nebezpečí, které českému národu hrozilo. Umístění německého opisu na mincích, a to ještě na prvním místě, jasně naznačovalo germanizační politiku okupantů. Je třeba připomenout, že na mincích dalších okupovaných evropských států nebylo němčiny použito — srv. např. válečné mince francouzské, holandské, norské nebo polské. Pouze na mincích pro české země se vyskytuje německý text.⁸³ Zinkový materiál, kterého bylo použito, naznačoval až příliš otevřeně, že tyto mince jsou pouze provizoriem. Zinku nebylo použito nejen pro nedostatek kvalitnějších kovů a snahu okupantů šetřit vzácnější kovy pro zbrojní výrobu (proto také stahovali československé mince a takto získaného kovu použili na válečné účely), ale zejména proto, že si to přál K. H. Frank. Protektorátní mince byly okupanty chápány jen jako provizorní, které budou nahrazeny mincemi německými, poněvadž po skončení vítězné války (tj. vítězné pro nacistické Německo) nebude už existovat ani protektorát Čechy a Morava — neboť v něm už nebudou sídlit příslušníci českého národa. Podle plánů tzv. Služebny říšského komisaře pro upevnění německví mělo

⁸² V dopise ze dne 23. listopadu 1983 mi Jaroslav Eder zaslal vzpomínku na práci na protektorátních mincích:

„Jednoho dne mne navštívil pan profesor Španiel a v rozhovoru mně sdělil, že se jedná o vážnou věc a velmi to spěchá. ‚Pan Karnet Vám udělí 14 dní dovolené a zítra přijďte ke mně a já Vás budu informovat o celé záležitosti‘. Na druhý den jsem jel na Ořechovku, kde mne pan profesor zasvětil do všech podmínek.

Bylo nutno nakreslit návrh na státní znak, provedl jsem jej na papír ne zvláštních kvalit, to, co bylo po ruce. Byl přijat, což bylo pro mne důležité. Pan profesor O. Španiel: ‚Pane Eder, je zapotřebí, jak jsem Vám sdělil, zhotovit avers na naše budoucí mince. Já mám sám mnoho práce a nezapomeňte, že musíme předejít Němce. Budou v dohledné době stahovat naše oběživo. To víte, je to měď a nikl. Je tu sádra, modelovací vosk, udělil mně ještě rozměry, ‚tak pusťte se do toho a hned, abychom nemuseli néstí potupující název Protektorát‘.

V rozmluvě povídá pan profesor: ‚Máte německou ryteckou školu, tak nápis nahoře udělejte švabachem Böhmen und Mähren a dole latinkou Čechy a Morava. Bude to dobře vypadat‘. (Tot' se ví, že provedení švabachem bylo úmyslně stlačené, nepoměrně malé.) ‚Nový materiál bude zinková směs, která pouští chloupek, pozor na to! A ten lev na aversu ať je hodně rozružený, hřívá a zbraně‘.

Celá záležitost byla provedena více či méně jako důvěrná. Jednání probíhalo, jak jsem seznal, s profesorem O. Španielem a firmou Karner a velmistrem toho všeho, jak jsem se mohl domnívat, byl zástupce min. financí dr. Švec a pokud jsem vyrozuměl z poznámek pana profesora, měl to být pro Němce taktní převoz.

Pan profesor měl plně ruce práce, sice některá díla byla letitá, ale úprav k odlití bylo takové množství, byly to tři reversy a k tomu nepředstavitelný spěch. Odlitky bylo nutno redukovat na požadovanou velikost z 240 mm na 160 mm a z této velikosti na přesný rozměr na razidla. Toto provedení mohla provést jedině firma Karnet na redukčním stroji firmy Janvie. Tahanice mezi firmou Vichr v Lysé nad Labem nebyly, ale nelibost Němců byla nad textem na jedné koruně, kde bylo nutno předělat obojí písmo latinkou. Vyrozuměn jsem byl písemně, mělo to vyznít jako důtka, ale osobně byla vyjádřena úsměvem. Tím jsem poznal ty krásné postavy v národním dění.

Ani jeden jsme se nepodepsali na mince.“

⁸³ Součástí germanizačních tendencí byly nejen německé texty na protektorátních státovkách a bankovkách, emitovaných od r. 1940, ale i zavedení německého jazyka v úřadování na protektorátním ministerstvu financí, a to dokonce i s českými úřady a firmami — viděli jsme, že od 1. ledna 1943 se do Lysé nad Labem korespondovalo výhradně německy.

skončit poněmčení Čech a Moravy k 31. prosinci 1945. Po 1. lednu 1946 neměl žít v českých zemích ani jediný Čech.⁸⁴

Současně jsou protektorátní mince i mementem. Vydávají své svědectví a varují, abychom již nikdy nedopustili, aby se historie opakovala a aby již nikdy nedošlo k ohrožení naší státnosti a národní existence.

Příloha 1

Objednávky zinkových mincí u firmy Vichr a spol., a. s., Lysá nad Labem

Datum	Počet kusů			
	10 h	20 h	50 h	1 K
28. 3. 1940	-	20 000 000	10 000 000	-
19. 9. 1940	20 000 000	-	-	-
31. 12. 1940	-	20 000 000	10 000 000	-
9. 7. 1941	20 000 000	30 000 000	20 000 000	-
14. 11. 1941	-	-	-	50 000 000
23. 3. 1942	20 000 000	-	-	-
28. 7. 1942	-	15 000 000	5 000 000	-
26. 2. 1943	20 000 000	-	-	30 000 000
21. 6. 1943	-	500 000	-	-
8. 9. 1943	-	15 000 000	-	-
2. 2. 1944	-	-	700 000	-
16. 3. 1944	-	-	5 000 000	10 000 000
3. 11. 1944	250 000	2 200 000	1 700 000	6 500 000
22. 11. 1944	5 000 000	10 000 000	5 000 000	10 000 000
Celkem	85 250 000	112 700 000	57 400 000	106 500 000

⁸⁴ Srv.: A m o r t, Č.: Drang nach Osten. Praha 1971, s. 107. O plánech nacistů na likvidaci českého národa germanizací, fyzickou likvidací a vystěhováním, vypracovaných ještě v době existence ČSR, i po její okupaci, srv. tamtéž, s. 86 ad. Srv. dále též: K r á l, V.: Pravda o okupaci. Praha 1962, zejména s. 151 ad.

Amortova i Králova kniha se mohly mj. opřít o edici dokumentů o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích za II. světové války (F r e m u n d, K. — K r á l, V.: Chtěli nás vyhubit. Praha 1961, II. vydání); upozorňují rovněž na předmluvu k tomuto souboru z pera V. Krále, kde je proveden nejen rozbor dokumentů, ale i podán přehled historie agresivních plánů a vyhlazovací politiky vládnoucích tříd imperialistického Německa, zejména vůči českému národu.

Příloha 2

Československé mince v českých zemích			Protektorátní mince		
hodnota	platné 15. 3. 1939	platné do (včetně)	hodnota	platné od	platné do (včetně)
5 h			10 h	25. 11. 1940	31. 12. 1951
10 h			20 h	6. 7. 1940	31. 5. 1948
20 h		30. 9. 1941	50 h	13. 8. 1940	29. 2. 1948
25 h			1 K	15. 12. 1941	31. 12. 1951
50 h			5 K (Ni)		
1 K		31. 7. 1941	10 K		
5 K (Ag;Cu)			20 K		
10 K			10 K jub.		
20 K			20 K pam.		
				nestaženy z oběhu	

ZUSAMMENFASSUNG

Die Münzprägung für die Böhmisches Länder in der Zeit der Naziokkupation

Die bisherigen Arbeiten der tschechischen Numismatiker brachten nur wenige Informationen über die Prägung der Münzen, die die Okkupanten nach dem 15. März 1939 für das sog. Protektorat Böhmen und Mähren anfertigen ließen. Der Autor der unterbreiteten Abhandlung entdeckte unlängst im Betriebsarchiv des Nationalunternehmens Kovona in Lysá nad Labem Archivakten, die ein neues Licht auf die Geschichte der Prägung dieser Münzen werfen.

Nach der Verkündung des Protektorates Böhmen und Mähren waren die existierenden tschechoslowakischen Münzen gesetzliches Zahlungsmittel (bis zum 31. Juli 1941 und 30. September 1941; die Gültigkeit der Silbermünzen wurden nicht aufgehoben). Die Okkupanten beabsichtigten jedoch die republikanischen Münzen durch neues Umlaufgeld zu ersetzen. Da es im Lande keine Münzstätte gab, wurde ein entsprechender Auftrag an die Metallmöbelfabrik Vichr & Co., Aktiengesellschaft in Lysá nad Labem, vergeben. Die genehmigten Modelle der Münzen wurden von der Firma Karnet-Kyselý & Co. in Prag reduziert, die auch die dazugehörigen Prägestöcke anfertigte. Am 28. März 1940 bestellte das Finanzministerium des Protektorates die Prägung von 10 000 000 Stück Fünfzighellern und 20 000 000 Stück Zwanzighellern, die aus Elektrolytzink geprägt werden sollten. Der Autor

beschreibt die Einzelheiten des Vertrages, die Sicherung der Produktionsräume sowie das System der Ausfolgung der geprägten Münzen. Der künstlerische Entwurf aller Münzwerte stammte vom Bildhauer Jaroslav Eder, Schüler des akademischen Bildhauers Otakar Španiel, dessen Vorlagen Eder teilweise benützte. Die Zinkbänder wurden größtenteils von der Firma Válcovny kovů (Metallwalzwerke), Aktiengesellschaft in Moravská Ostrava, aber auch von anderen Firmen geliefert. Mit der Münzprägung wurde in der Woche vom 9. bis zum 15. Juni 1940 begonnen.

Die Prägung von Zehnhellern eröffnete die Firma Vichr & Co., Aktiengesellschaft, aufgrund einer weiteren Bestellung des Finanzministeriums in der Woche vom 13. bis zum 19. Oktober 1940. Im Jahre 1941 begann man auch Einkronenmünzen zu prägen. Später folgten immer weitere Bestellungen für Münzen aller angeführten Werte. Die Prägung der Protektoratsmünzen im Werte von 10h, 20 h, 50 h und 1 K dauerte bis September 1945 an. Wenngleich die Firma Vichr & Co., Aktiengesellschaft, verpflichtet war, stets bei Jahresbeginn Münzen mit der neuen Jahreszahl zu prägen, existieren aus unbekanntem Gründen keine Werte mit der Jahreszahl 1945.

Der Autor behandelt ferner die verschiedenen Aspekte des Betriebs (Bewachung des Objektes, Abtransport der Münzen, Zahl der Angestellten, Arbeitszeit usw.) und stellt aufgrund der erhaltenen Wochenausweise der geprägten Münzen fest, daß im Zeitraum von 9. Juni 1940 (Prägebeginn) bis zum 29. September 1945 (Abschluß der Prägung) insgesamt 82 114 000 Stück Zehnheller, 106 526 000 Stück Zwanzigheller, 53 270 000 Stück Fünzfingheller und 102 817 000 Stück Einkronenmünzen geprägt wurden. Schließlich äußert sich der Autor zur Frage der Seltenheit der einzelnen Jahrgänge der Protektoratsmünzen.

Am Schluß seiner Arbeit warf der Autor die Frage nach dem dokumentarischen Wert der Protektoratsmünzen auf. Er gelangt zu der Ansicht, daß sie einerseits ein Beweis für den Mut der tschechischen Patrioten waren (die Münzen tragen den böhmischen Löwen, auf einigen Werten konnten Allegorien angebracht werden, rasche Realisierung der Münzen), andererseits die tödliche Gefahr dokumentieren, die der tschechischen Nation drohte. Die Okkupanten rechneten damit, daß die Protektoratsmünzen bloß ein provisorisches Zahlungsmittel sind — nach ihren Geheimplänen sollte die Germanisierung Böhmens und Mährens zum 31. Dezember 1945 abgeschlossen sein. Die tschechische Nation sollte liquidiert und unsere Länder an Deutschland angeschlossen werden — danach wären Protektoratsmünzen nicht mehr nötig gewesen. Zugleich sind die Protektoratsmünzen auch ein Memento. Sie legen Zeugnis ab und warnen uns, nie mehr zuzulassen, daß sich die Geschichte wiederholt und daß die tschechische Nation in ihrer nationalen Existenz bedroht wird.

Übersetzt von dr. A. Hubala

TRÍDĚNÍ MINCÍ POMOCÍ PROGRAMOVATELNÉHO KALKULÁTORU

Výpočetní technika, ať již malá či velká, se dnes stává nedílnou součástí práce techniků v mnoha oborech. V našem příspěvku chceme ukázat, že tyto moderní pomůcky mohou být užitečné i v oborech technice vzdálených.

Běžný způsob zpracování nálezu mincí na numismatickém pracovišti spočívá v tom, že u jednotlivých kusů jsou popsány charakteristické znaky a podle těchto znaků jsou mince zařazeny do příslušných typů a variant. Při zpracování druhé části nechanického nálezu pražských grošů Jana Lucemburského jsme se rozhodli vyzkoušet metodu třídění, která využívá možností výpočetní techniky. Pro malý programovatelný kalkulátor jsme navrhli dva programy, které převádějí vizuální porovnávání určovacích znaků mincí na početní zpracování. Podle postupů, popísaných v tomto článku, byla uvedena část nálezu bez problémů roztríděna. Praktické výsledky početní metody uvádí spoluautorka samostatně v tomto čísle sborníku.¹

Podstata zpracování mincí pomocí malého počítačového stroje se zakládá na tom, že znaménka na mincích vyobrazená (vyražená) jsou převedena na čísla. Převodní tabulku lze sestavit vcelku libovolně, pouze musí vyhovět technickým možnostem použitého počítače. Jednotlivé tvary znamének, která se na mincích vyskytují, jsme převzali z Castelinovy chronologie.² Grafickému znaménku „úzký kříž“ bylo přiděleno číslo 1, znaménku „široký kříž“ číslo 2, a tak postupně až ke znaménku „lilie“ s číslem 18. Metoda číslování znamének i jiných charakteristik grošů není jistě nijak nová. Použil ji ve své práci J. Teisinger již v roce 1934.³ Rovněž práce V. Němečka⁴ vychází z obdobné snahy učinit co nejpřehlednější

¹ Němečková, V.: Druhá část nálezu pražských grošů krále Jana Lucemburského v Nechanicích. In: NumSB 18, Praha 1989, s. 93—110. Uvedeno jako příklad praktického použití a výsledků popisované metody.

² Castelin, K.: O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského. In: NumSb 6, Praha 1960, s. 129—167. Uvedeno jako základní literatura pro určení grošů daného období, podle níž byl sestaven číselný klíč.

³ Teisinger, J.: Varianty pražského groše krále Vladislava II. 1471—1516. Č. Budějovice 1934. Uvedeno jako příklad snahy o číselné vyjádření určujících znaků mincí.

⁴ Němeček, V.: Čtvrtý nález mincí v Horních Borech na Velkomeziříčsku. In: NumSb 6, Praha 1960, s. 396—401. Dokládá modernější použití číselné metody.

a co nejnázne porovnatelné ono množství znaků, s nimiž se při zpracování grošových nálezů numismatik setkává. Od časů J. Teisingera velmi pokročila technika číselných strojů, zvláště v několika posledních letech. Také číselné vyjádření znaků mincí se přímo nabízí ke zpracování na počítači. Jediné omezení představuje použitý typ výpočetní techniky. Kapacita stroje určuje jednak množství znaků, kterými lze jednotlivé mince charakterizovat, jednak počet variant (tj. uspořádaných charakteristik), které lze v jedné etapě zpracování obdržet.

Prvou etapu zpracování nálezu představuje program, který pomůže ze souboru mincí vyhledávat ty, jež mají charakteristické znaky právě stejné — program třídící (viz *tab. 1*). Badatel prozkoumá minci a dle nalezených rozdělovacích znamének v opisu a převodní tabulky (viz *tab. 4*) přidělí číselný kód. Tyto číslice zapíše na obálku mince a zároveň na displej kalkulátoru. Stiskem startovací klávesy uvede do činnosti běh programu. Kód první mince se vždy uloží do paměti číslo 1. Kód druhé mince se nejprve porovná s prvním. Je-li shodný znamená to, že mince měla stejné seskupení charakteristických znamének jako měla předcházející. Na displeji kalkulátoru se zobrazí číslo 1, tedy stejné jako u mince první. Není-li kód shodný, uloží se do paměti číslo 2 a dvojka se rovněž rozsvítí na displeji. Nyní badatel ví, že druhá mince nebyla shodná s první a odloží ji do krabičky s pořadovým číslem 2. U třetí mince je postup opět stejný. Její číselnou charakteristiku, zapsanou na displej, počítač porovná s první a potom s druhou uloženou kombinací. Nalezne-li shodu, oznámí číslo paměti, se kterým je mince shodná, a tím zároveň číslo krabičky, do které mince patří. Není-li shoda nalezena, obsahuje tato nově vložená mince seskupení znamének ve zpracovávaném souboru dosud nenalezené. Proto se nový číselný kód uloží do paměti číslo 3 a trojka na displeji upozorňuje, kam je třeba minci zařadit. S každou další mincí se provede stejná operace a mince je zařazena buď do některé z již obsazených krabiček, nebo do krabičky nové (další určená varianta). Tedy v souhrnu: Znaménkům nalezeným na minci, se dle převodní tabulky přidělí čísla. Vznikne číselný kód mince, který se vloží do kalkulátoru. Přístroj ve svých paměťových registrech automaticky vyhledá, zda takový kód již byl vložen a pod jakým pořadovým číslem, či zda je nový. Novému kódu přidělí nejbližší další volné pořadové číslo. Numismatik má takto určeno, které mince v souboru mají shodné charakteristické znaky. Tyto kusy se nacházejí v krabičce se stejným pořadovým číslem.

Doba, potřebná pro určení shody — neshody znaků jedné mince přístrojem, tj. čistý čas práce stroje, je přibližně od 2 do 40 sekund. Soubor několika desítek nebo i set mincí je nyní roztržiděn na příkladně 25 skupin. Každá skupina je uložena v jedné krabičce a obsahuje mince stejných charakteristik, tedy stejné varianty. Soubor je roztržiděn na varianty, které je třeba porovnat s nějakými srovnávacími podklady, nejčastěji s katalogem variant. K porovnání charakteristik variant mincí ze souboru s variantami, obsazenými v příslušném katalogu, poslouží program druhý — program porovnávací (viz *tab. 2*).

V této druhé etapě zpracování byla podle stejné číselné tabulky znamének

(*tab. 4.*) přepracována tabulka Castelinovy chronologie do číselné podoby (viz *tab. 3*). V citované studii uvádí autor 47 variant grošů, z nichž každá je určena příznačným seskupením znamének v opisu mince. Například varianta č. 42 obsahuje znaménka: „prázdná dvojtečka, plná dvojtečka, trojlístek, prázdná dvojtečka, trojlístek se stopkou“. Podle naší tabulky kódů budou tato znaménka převedena na čísla: 9, 8, 5, 9, 7. Takto získané kódy variant se vloží do datových registrů kalkulátoru číslo 1 až 47. Další postup práce je opět velmi jednoduchý. Čísla, která jsme získali z prvního programu jako charakteristiky skupin mincí v jednotlivých krabičkách, se postupně vkládají do kalkulátoru. Po odstartování běhu programu počítač porovná vložené číslo se všemi kódy variant, uloženými v pamětech. V okamžiku, kdy nalezne shodu s variantou, oznámí na displeji číslo této varianty. Badatel nyní ví, že mince soustředěné v právě určované krabičce patří například k variantě číslo 6 dle klasifikace Castelina. Vyhledávání varianty trvá kalkulátoru opět asi 2 až 30 sekund. Není-li shoda nalezena, po cca 30 sekundách počítač ohlásí chybu. Jsme tím upozorněni, že se vložený kód neshoduje s kódem žádné varianty v katalogu obsažené. Může to znamenat chybně určené druhy znamének v opisu, ale rovněž i nově nalezenou variantu mince. V tomto případě již pochopitelně stroj rozhodnout nemůže, zde má tvůrčí práce numismatika své nezastupitelné místo.

Mince jsou nyní roztržiděny a zařazeny do variant. Zbývá ještě krátce shrnout přednosti i nedostatky práce s počítačem.

Začneme-li s nedostatky, lze dle našeho názoru uvést dva, a to spíše formálního rázu. První spočívá v nutnosti použití poměrně výkonného programovatelného kalkulátoru. Ten však, na rozdíl od dnes již běžných elektronických minikalkulaček nemusí být mnohdy k dispozici. Námi vyzkoušený typ TI-58 firmy Texas Instruments s kapacitou 50 paměťových míst pro data a 10 cifer na displeji pro číselné kódy je dostačující, avšak patrně na spodní hranici použitelnosti. Pomocí programů, uvedených v následujících tabulkách, lze na TI-58 roztržidit mince do 48 skupin, nebo porovnat se 47 variantami dle katalogu. Mince nezařazené se odkládají stranou a lze je stejným způsobem zpracovat napodruhé. Dvojník uvedeného typu, TI-59, typy kapacitou jemu podobné, popřípadě modernější mikro-počítače jsou pro větší zpracovávané soubory, bohatší výběr charakteristik a větší počet v souboru obsazených variant zřetelně výhodnější. Zvláště u mikro-počítačů je kapacita paměti nesrovnatelně větší a programy v jazyku BASIC lze sestavit efektivněji, než ve strojově orientovaném jazyku kalkulátorů, obsahujícím základní instrukce. Za druhý nedostatek je možno považovat potřebu alespoň minimálního kladného vztahu uživatele k technickým, zvláště pak výpočetním pomůckám. Snad by bylo dobré uvažovat i o spolupráci s kolegy v této oblasti zběhlejším.

Přednost uvedeného metody vidíme v tom, že účinnost práce kalkulátoru se zvyšuje s počtem opakování cyklů programu. Zpracování malého nálezu 37 grošů pomocí programovatelného kalkulátoru je příkladem možného řešení úlohy.

Tabulka 1

Program třídící pro TI-58

Krok	Kód	Tlačítko	Krok	Kód	Tlačítko
000	76	Lbl	016	20	20
001	11	A	017	73	RCL Ind
002	42	STO	018	00	0
003	49	49	019	32	$x \leftrightarrow t$
004	00	0	020	00	0
005	42	STO	021	22	INV
006	00	0	022	67	$x = t$
007	73	RCL Ind	023	00	0
008	00	0	024	10	10
009	32	$x \leftrightarrow t$	025	43	RCL
010	43	RCL	026	49	49
011	49	49	027	72	STO Ind
012	67	$x = t$	028	00	0
013	00	0	029	43	RCL
014	29	29	030	00	0
015	69	Op	031	91	R/S

Popis použití programu

Příprava:

- změna předělu paměti: 5 Op 17
- vložit program
- vynulovat registry: CMS, CLR

Postup třídění:

- Vložit číselný kód mince, . . . stisknout klávesu „A“.
- Na displeji přečíst pořadové číslo, minci uložit do příslušné krabičky.
- Pořadové číslo může být v rozsahu 1 až 48. Pokud je kapacita 48 skupin zaplněna, každá další nová dosud nezastoupená kombinace vstupního kódu mince se zobrazí s pořadovým číslem 49. Soubor, který by obsahoval více než 48 variant, je dle možností kalkulátoru TI-58 rozříděn na 49 skupin. Z nich je 48 jednoznačných, ve 49. krabičce budou shromažďovány mince zbývajících variant. Je-li jich jen několik, lze je dodatečně rozřídít běžným způsobem. Zbývá-li ještě mnoho kusů, použijeme program znovu od začátku s vynulovanými registry.

S narůstajícím počtem kusů ve tříděném nálezu i do několika set a tím většinou i s větším počtem různých variant mincí, klesá přehlednost souboru. Soustředování mincí se stejnými znaky do skupin a porovnávání grafických znaků s mnoha tabulkami katalogů se stává velmi únavnou a v podstatě mechanickou prací. A právě tuto stereotypní činnost usnadní, urychlí, a tím i velkou měrou příjemný malý počítač, pro který je zpracování požadovaných údajů chvilkovou záležitostí. Podle našeho názoru je třídění mincí pomocí číselných kódů dobrou pomůckou. Mravenčí porovnávací práci převezme přístroj, a badatelé tak ušetří čas a pozornost na tvorbu vlastních vědeckých závěrů.

K tomu je třeba zdůraznit, že uvedené programy jsou použitelné i pro třídění jakéhokoli jiného souboru dat. Lze provádět třídění dle zastoupení kovů ve slití-

Tabulka 2.

Program porovnávací pro TI-58

Krok	Kód	Tlačítko	Krok	Kód	Tlačítko
000	76	Lbl	018	22	INV
001	11	A	019	67	$x = t$
002	42	STO	020	00	0
003	49	49	021	08	08
004	43	RCL	022	43	RCL
005	48	48	023	00	0
006	42	STO	024	91	R/S
007	00	0	025	25	CLR
008	22	INV	026	35	1/x
009	97	Dsz	027	91	R/S
010	00	0	028	76	Lbl
011	00	0	029	15	E
012	25	25	030	69	Op
013	73	RCL Ind	031	20	20
014	00	0	032	72	STO Ind
015	32	$x \leftrightarrow t$	033	00	0
016	43	RCL	034	91	R/S
017	49	49			

Popis použití programu

Příprava:

- změna předělu paměti: 5 Op 17
- vložit program
- vynulovat registry: CMS, CLR
- vložit (n + 1) STO 48

„n“ je počet variant, se kterými budou rozříděné mince porovnávány; $n = \max. 47 \dots (n + 1) = \max. 48$

- kódy variant mincí vložit do paměti R1 až Rn pomocí podprogramu „E“

e1) Vložit kód varianty 1, . . . stisknout klávesu „E“

e2) Pokračovat dalšími kódy až do poslední varianty „n“

Postup porovnávání:

- Vložit porovnávaný číselný kód skupiny mincí, . . . stisknout klávesu „A“.
- Na displeji přečíst číslo varianty, ke které skupina patří. Na krabičku s právě porovnávaným kódem připsat toto číslo varianty. Tím je zařazení hotovo.
- Nenalezne-li přístroj shodu kódu se žádnou z uložených variant, počnou po cca 30 sekundách na displeji blikat devítky. Vynulovat stiskem CLR - vysvětlení viz v textu. Pro kontrolu lze vyvolat poslední vložené číslo stisknutím . . . RCL 49.

nách, hmotností či jiných charakteristik podle momentální potřeby. Tedy vždy, kdy typické znaky tvoří určité, pevně dané kombinace, které můžeme jednoznačně vyjádřit číselným kódem. Tím, že sledovaným znakům popisu mince přiřadíme zcela konkrétní číselné označení, dokáže si kdokoliv znalý problematiky popisu nálezů vytvořit přesný obraz popisované mince. Je možné, že v kombinaci co nejpřesnějšího grafického znázornění popisovaného znaku s jeho číselným určením nalezneme dlouho hledaný společný jazyk. Snad největší dopad by tato metoda

práce měla mít v teoretických studiích. Doposud každý autor teoretické práce, pokud chtěl užít pouze popsaného materiálového fondu, musel vlastně provést revizi každého převzatého popisu. Číselné vyjádření popisu mincí se proto jeví jako jedna z nejspolehlivějších cest, která umožňuje převést výsledky práce mnoha badatelů na jednotnou bázi a usnadní převzetí údajů z prvotních publikací dalším zájemcům. Definitivní podoba jakékoli jednotné báze může samozřejmě vzniknout pouze na základě hlubokých teoretických srovnávacích studií.

Náš příspěvek vychází výhradně z potřeb praxe a v žádném případě si neklade za cíl být návodem pro práci na teoretických studiích. Týká se zcela specifického problému, rozřídění nálezů mincí při jeho odborném zpracování. Odborné vyhodnocení provádějí převážně pracovníci muzeí, kteří nálezy přebírají do státních sbírek. Pokusili jsme se naznačit, že i v této činnosti lze nalézat nové, netradiční postupy, které mohou usnadnit mechanickou část práce. Metoda číselného zpracování nám usnadnila řešení konkrétního úkolu — popisu nálezů grošů Jana Lucemburského. Opakovaná použitelnost postupu je jistě zřejmá. Je však nutné si uvědomit, že použití jiných teoretických podkladů pro třídění nálezů, nebo třídění mincí jiného období, bude vždy vyžadovat úpravu kódovací tabulky tak, aby zahrnovala znaky, charakteristické pro daný zpracovávaný materiál. Přístroje malé výpočetní techniky jako pomůcky individuálních uživatelů tak ovšem principiálně poskytují možnost racionalizovat zpracování každého dílčího úkolu v praktických činnostech.

Jsme přesvědčeni, že univerzálnost, pohotovost a okamžitá přístupnost příručních mikropočítačů není na našich pracovištích dostatečně doceněna a využívána.

Tabulka 3.

Charakteristiky variant grošů Jana Lucemburského, vyjádřené číselnými kódy

Čís. var.	Kód	1.	2.	3.	4.	5.	6.	Odkaz dle	Poznámka autora	
1a)	9	9	9	9	9			Castelina		
1b)	stejný kód								Smol. č. 1	
S1)	9	9	9	9	9					
2a)	9	9	9	9	9		0		0 ve sl. 6 odlišuje kód var. 2a od 1a	
2b)	8	9	9	9	9					
3a)	9	9	9	9	0			Smol. č. 3		
3b)	stejný kód									
S3)	9	9	9	9	0					
4a)	9	9	9	9	3			Smol. č. 2		
4b)	9	9	9	9	4					
S2)	9	9	9	9	31					
5a)	9	9	9	9	4			Smol. č. 15		
5b)	stejný kód									
S15)	9	9	9	9	41					

Tabulka 3. - pokračování

6a)	3	9	9	9	3				Smol. č. 4
6b)	3	9	9	9	4				
S4)	31	9	9	9	9				
7a)	3	9	9	9	3	0			Smol. č. 5
7b)	3	9	9	9	4				0 ve sl. 6 odlišuje kód var. 7a od 6a
S5)	31	9	9	9	31				
8a)	3	9	9	9	4				Smol. č. 16
8b)	stejný kód								
S16)	31	9	9	9	41				
9a)	11	9	9	9	11				Smol. č. 6
9b)	stejný kód								
S6)	11	9	9	9	11				
10a)	11	9	9	9	9				Smol. č. 7
10b)	stejný kód								
S7)	11	9	9	9	9				
11a)	8	9	4	9	9				Grimm ⁶
11b)	9	9	4	9	9				Grimm uvádí kód: 9 9 3 9 71
12a)	9	9	4	9	4				
12b)	stejný kód								
13a)	9	9	4	9	3				
13b)	9	9	4	9	4				
14a)	9	9	3	9	17				
14b)	9	9	4	9	17				
15a)	9	9	4	9	17				
15b)	stejný kód								
16a)	9	9	4	9	3	0			0 ve sl. 6 odlišuje kód var. 16a od 13a
16b)	stejný kód								
17a)	9	9	4	9	15				
17b)	stejný kód								
18a)	3	9	9	9	1				
18b)	1	9	9	9	1				
19a)	3	9	19	9	19				
19b)	1	9	9	9	19				
20a)	9	9	7	9	19				
20b)	stejný kód								
21a)	16	9	7	9	9				
21b)	7	9	7	9	9				Shoduje se se Smol. č. 13
S13)	71	9	71	9	9				
22a)	6	9	6	9	9				
22b)	stejný kód								
23a)	6	6	6	5	9				
23b)	6	6	6	6	9				
24a)	6	6	5	6	10				Smol. č. 17
24b)	stejný kód								
S17)	6	6	51	6	10				
25a)	6	6	5	6	3				
25b)	6	6	5	6	4				
26a)	9	9	9	9	5				
26b)	stejný kód								

27a)	9	9	5	9	15		Smol. č. 11
27b)	stejný kód						
S11)	9	9	51	9	151		
28a)	9	9	5	9	9		Smol. č. 8
28b)	stejný kód						
S8)	9	9	51	9	9		
29a)	9	9	5	9	19		
29b)	stejný kód						
30a)	12	5	12	5	3		
30b)	12	5	12	5	4		
31a)	12	5	11	5	19		
31b)	stejný kód						
32a)	12	5	12	5	7		
32b)	stejný kód						
33a)	12	5	11	5	5		
33b)	stejný kód						
34a)	9	9	9	9	18		Smol. č. 10
34b)	stejný kód						
S10)	9	9	9	9	18		
35a)	9	5	5	5	18		Smol. č. 20
35b)	stejný kód						
S20)	9	51	51	51	18		
36a)	9	9	5	9	18		Smol. č. 9
36b)	stejný kód						
S9)	9	9	51	9	9		
37a)	8	8	5	8	7		
37b)	stejný kód						
38a)	8	8	5	8	7	0	0 ve sl. 6 odlišuje kód var. 38a od 37a
38b)	stejný kód						
39a)	9	9	5	9	7		
39b)	stejný kód						
40a)	9	9	5	9	7	0	Smol. č. 12 0 ve sl. 6 odlišuje kód var. 40a od 39a
40b)	stejný kód						
S12)	9	9	51	9	71		
41a)	0	9	5	9	16		
41b)	0	9	5	9	7		
42a)	9	8	5	9	7		
42b)	9	9	5	9	7		
43a)	9	9	5	9	7	1	1 ve sl. 6 odlišuje kód var. 43a od 40a, 39a
43b)	stejný kód						
44a)	9	9	9	9	14		Smol. č. 19
44b)	stejný kód						
S19)	9	9	9	9	14		
45a)	9	9	13	9	7		
45b)	stejný kód						
46a)	2	2	17	2	7		
46b)	1	1	17	1	7		

47a)	9	9	3	9	7		Smol. č. 14	Shoduje se s kódem	
47b)	stejný kód								Grimma u var. 11a
S14)	9	9	32	9	71				
S18)	6	6	51	6	151			Castelin jej nezahrnuje	
Š15)	51	9	51	9	51			Nová var. z první části Mechanického nálezu	

Poznámky k tabulce 3.

- Pod písmenem a) jsou uvedeny číselné kódy dle tabulek na str. 150 až 153, pod písmenem b) dle tabulek na str. 158 až 159 studie K. Castelina v NumSb 6. Pod písmenem S) je provedeno porovnání s tabulkou na str. 14 až 16 práce J. Smolíka.⁵
- Na var. č. 13 a 18 dle Smolíka Castelin neodkazuje. Smolíkovo č. 13 je však shodné s kódem 21b.
- Pro základní rozřídění pomocí kalkulátoru byla uvažována znaménka dle kódů v řádcích a).
- Charakteristiky obsazují vždy 5 sloupců. Chybějící znaménko je zastoupeno číslem 0, nejasné (?) číslem 19. Varianty, jejichž značení uvádí Castelin zcela shodně, bylo nutno rozlišit pomocnou cifrou ve sloupci 6.
- K charakteristice varianty Smolík č. 9 viz poznámku 1) s vysvětlením: S k a l s k ý, G.: Nález pražských grošů a malých peněz Jana Lucemburského a Karla I. z okolí Loun. NČČsl. XI—XII, 1935—1936, s. 102.
- Při porovnávání řádků a), b) a S) v naší tabulce vidíme, že některé varianty jsou uváděny s různými znaménky a naopak, v několika případech mají různé varianty shodné značení. Výčet, a především posouzení, které z uvedených značení odpovídá popsané variantě by vyžadovalo rozsáhlou samostatnou studii. V rámci tématu příspěvku jsme provedli pouze porovnání znamének, převedených na číselné kódy. Tyto kódy jsou použitelné pro třídění pomocí malé výpočetní techniky. Z rozboru však vyplývá nutnost naprosto přesných a jednoznačných podkladů, které chceme na počítači zpracovávat.
- S každým dalším nálezem mohou přibýt nové kombinace znamének, které lze k naší tabulce připojovat. Zcela nové tvary rozdělovacích znamének je možné označit dalšími pořadovými čísly a zařadit je do popisovaného číselného systému. Například v Hodonínském nález⁷ bylo pomocí porovnávání na programovatelném kalkulátoru shledáno nejméně 10 nových kombinací včetně dvou dalších tvarů znamének.

⁵ S m o l í k, J.: Pražské groše a jejich díly. Praha 1971. Uvedeno pro srovnání s Castelinovou chronologií.

⁶ G r i m m, F.: Nález grošů Jana Lucemburského v Kutné Hoře 1934. NČČsl XI—XII, 1935 až 1936, s. 98. Uvedeno jako citace odkazu Castelina.

⁷ N o h e j l o v á - P r á t o v á, E.: Nález pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV. v Hodoníně. In: NumSb 6, Praha 1960, s. 378—389. Uvedeno jako příklad nález⁷ dalších variant grošů J. Lucemburského, které je možno v případě potřeby do naší kódovací tabulky bez problémů zahrnout.

PŘEHLED ZNAMÉNEK S ČÍSELNÝMI KÓDY

				
1	2	3	31	32
				
4	41	5	51	6
				
7	71	8	9	10
				
11	12	13	14	15
				
151	16	17	18	19

Tabulka 4.

Poznámky k tabulce 4.

- Tvary znamének s pořadovými čísly 1 až 18 byly převzaty z tisku citovaného článku K. Castelina.
- Znaménka s čísly: 31, 32, 41, 51, 71, 151, jsou v práci J. Smolíka zakresleny poněkud odlišně, než znaménka s čísly základními. Lze je však s největší pravděpodobností se znaménky základními ztotožnit. Proto jim nebyla přiřazena samostatná pořadová čísla, ale rozlišení je provedeno pomocnými ciframi (pro možnost vložení do počítače). Tam, kde Smolík uvádí znaménko zcela zřejmě jiné, vznikl v řádce S) tabulky č. 3 pochopitelně kód, složený z jiných čísel.
- Odlišnosti grafického znázornění znamének ve Smolíkově tabulce, které jsou zcela nepatrného významu, již nebylo možno do uvedeného přehledu zahrnout. Například hvězdičku, znázorněnou pouze obrysem či vyplněnou jsme považovali za zcela totožnou.
- Z tabulky znamének je zřejmé, že slovní popis, či pouze schematické znázornění grafického symbolu patrně ne vždy plně vyhoví požadavku zcela jednoznačného přiřazení číselného kódu.
- Za provedení kreseb děkujeme M. Vopatové.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Klassifizierung von Münzen unter Zuhilfenahme eines programmierbaren Rechners

Die Abhandlung beschreibt die Methode der Klassifizierung von Münzen unter Zuhilfenahme eines programmierbaren Rechners. Diese Methode wurde bei der Bearbeitung des Fundes von Groschen Johanns von Luxemburg in Nechanice vorgeschlagen und überprüft.

Die Groschen aus der Regierungszeit Johanns von Luxemburg (1310—1346) werden aufgrund zweier grundlegender theoretischer Studien bestimmt. Es sind dies die Arbeiten J. Smolíks und K. Castelins. Die genannten Autoren klassifizieren die Groschen nach den zwischen den Wörtern in der Umschrift der Münzen eingepprägten Trennzeichen. Diese Zeichen werden durch graphische Symbole, z. B. durch einen Doppelpunkt, ein Kreuz, eine Lilie u. ä. veranschaulicht. Aufgrund der Kombination der Zeichen, die sich auf der jeweils untersuchten Münze befinden, wird diese in eine Variante eingestuft. Die Einstufung in eine Variante kann durch den Einsatz der modernen Rechentechnik sehr erleichtert werden. Den einzelnen Zeichenformen werden nach einer Übertragungstafel Zahlen zugeordnet. Bei der Beschreibung der Münzen werden die Zeichen nicht mit der wörtlichen Charakteristik, sondern mit ihren Zahlen angeführt. So entstehen Zahlenkodes der einzelnen Münzen. Diese Codes lassen sich einfach auf einem Computer bearbeiten.

In unserem Fall verwendeten wir einen ganz kleinen und einfachen Computertyp, den programmierbaren Rechner Texas Instruments TI — 58. Für diesen Kalkulator arbeiteten wir zwei Programme aus: ein Klassifizierungs- und ein Vergleichsprogramm. In der ersten Etappe nahmen wir aufgrund des ersten Programms eine Aussortierung des Fundes nach Gruppen vor. In jeder Gruppe wurden Münzen mit denselben Zahlenkodes, also mit denselben Trennzeichen, zusammengezogen. In der zweiten

Etappe der Bearbeitung transferierten wir zunächst aufgrund der Überführungstafel die graphischen Varianten nach der Studie Castelins in Zahlenvarianten. Dann vollführten wir mit Hilfe des zweiten Programms auf dem Computer TI — 58 einen Vergleich der Zahlenkodes der Münzgruppen mit den Kodes der einzelnen Varianten. Durch die Methode der numerischen Verarbeitung gewannen wir die Einstufung der einzelnen Fundmünzen in Varianten. Für die Einstufung einer Münze in eine Gruppe oder für die Einstufung einer Gruppe in die einschlägige Variante benötigt der Rechner etwa 2 bis 40 Sekunden Zeit. Es ist dies weitaus weniger Zeit, als der Forscher zur Einstufung einer Münze durch klassische Komparation der Trennungszeichen zwischen den einzelnen Münzen oder durch Komparation mit den graphischen Tafeln benötigt. Das ständige Vergleichen der Münzen oder die Durchsicht der Tafeln ist beträchtlich mühsam und stellt große Anforderungen an die Aufmerksamkeit. Der Computer führt diese Arbeit in seinen Speicherregistern automatisch durch. So erspart er dem Forscher Zeit für die Gestaltung eigener wissenschaftlicher Schlußfolgerungen.

Die Zeichen, mit denen die Münzen charakterisiert werden, müssen nicht bloß Trennungszeichen sein. Sie müssen jedoch genau definiert und für einen bestimmten Komplex zu bearbeitender Münzen dieselben sein. Der Ausdruck der Zeichen durch Zahlen und deren Verarbeitung mittels der Rechen-technik ist nicht kompliziert. Die Computerverarbeitung zwingt lediglich zu einer völligen Eindeutigkeit der charakteristischen Zeichen. Möglicherweise trüge gerade diese Genauigkeit zur Einheitlichkeit der Beschreibung der zu bearbeitenden numismatischen Sammlungen bei.

Beilagen zu der genannten Abhandlung sind Auszüge aus den Programmen für den Rechner TI — 58, die in Zahlenkodes ausgedrückte Tafel der Varianten der Groschen Johannis von Luxemburg nach der Chronologie Castelins und eine Überführungstafel der Trennungszeichen. Die verwendete Literatur ist in den Anmerkungen zum Text der Abhandlung angeführt.

Übersetzt von dr. A. Hubala

NÁLEZY

VĚRA NĚMEČKOVÁ - ZDENKA NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ

Dodatky k soupisu keltských mincí a jejich nalezišť v severovýchodních Čechách

V Numismatickém sborníku 17 jsme publikovaly příspěvek pojednávající o keltských mincích a jejich nalezištích v severovýchodních Čechách,¹ k němuž nyní můžeme učinit následující dodatky.

Náš základní článek rekapituloval pomocí dvou tematických map a rejstříků všechny známé nálezy keltských mincí² v severovýchodních Čechách i nejnovější archeologické výzkumy keltských sídlišť a pohřebišť.³ Podrobně rozebíral dalších šest hypotetických nálezů, z nichž mohly být přímo popsány pouze dva, které má ve svém numismatickém depozitáři Krajské muzeum východních Čech v Hradci Králové. Jednalo se o potinovou keltskou minci kapostalského typu⁴ a zlatou keltskou osminku statéru⁵ s obrazem Athény-Alkis. V obou případech zůstaly nevyjasněny nálezové okolnosti i samotné místo nálezů. Tyto mince nemohly být proto zařazeny do mapy nálezů keltských mincí. Další dvě mince, u nichž známe nálezové okolnosti i místo nálezů a které jsme tedy mohly začlenit do výše zmíněné mapy, naopak dnes můžeme pokládat za nenávratně ztracené. Byla to především zlatá keltská mince⁶ údajně nalezená v Rosnici mezi lety 1881—1890,⁷ a dále potinová mince z nálezů odhalených v Sendražicích v roce⁸ 1878.

Vlastivědné muzeum v Hořicích v Podkrkonoší spravuje⁹ poslední dva kusy keltských mincí, které jsme v našem předešlém příspěvku registrovaly, ale které tehdy nemohly být bezpečně určeny a popsány. Jsou to mince původně pocházející z tzv. Matějkovy sbírky.¹⁰ O většinu z nich se zmiňoval ve své práci¹¹ již J. Šůla. Poněvadž neměl možnost minci vidět, plně se opřel o Matějkovy zápisky,¹² kde je mince určena jako typ Donebauer¹³ č. 4 a prohlášena za minci nalezenou v Rosnici. Uvedený typ skutečně souhlasí s mincí, kterou nám zapůjčilo Vlastivědné muzeum v Hořicích.¹⁴ Popisujeme ji takto:

Keltská třetina statéru.¹⁵ Hmotnost 2,2950 g, průměr 12 mm. (Obr. 1.)

Av.: Přibližně oválný hrbol, položený těsně k okrajům střížku, jehož téměř hladký povrch je porušen několika prohloubenými tečkami. Mincovní okraj je pokryt nepravidelnými zářezy a čárkami.

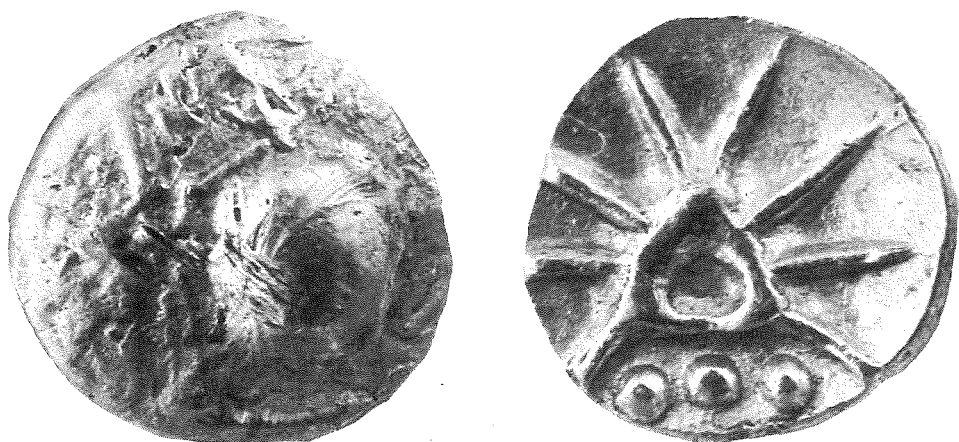
Rev.: Dva hladké hrboly přibližně tvaru komolých kuželů, obklopené klikatkou, která je v dolní části mince nahrazena několika šikmými čárkami, vycházejícími ze základny kuželů.

Přestože se v Matějkových zápiscích o této minci jedná jako o minci, pocházející z nálezů rosnického, nedomníváme se, že toto tvrzení odpovídá skutečnosti. Větší důvěryhodnost přikládáme zprávě Josefa Dušky,¹⁶ který byl ve své době snad nejlépe informován o archeologickém dění i o nálezech historických památek v královéhradeckém kraji. S majitelem výše uvedené mince byl v bezprostředním styku. Kdyby Matějkova mince skutečně pocházela z nálezů v Rosnici, jistě by jej neopomenul ve své práci uvést jako majitele. Ve zprávě o nálezů v Rosnici však Duška uvádí, že mince vážila 9 g a koupil ji penězoměnec v Praze.¹⁷ Usuzujeme tedy, že se jedná o dvě rozdílné mince. Mince Matějkova je snad z některého jiného nálezů keltských mincí v Čechách.

Menší minci Josef Matějka popsal¹⁸ jako typ Donebauer č. 6. I toto určení odpovídá typu mince, kterou dodnes má ve svých sbírkách Vlastivědné muzeum v Hořicích v Podkrkonoší. Popis mince:

Obr. 1. Keltská třetina statéru.

Obr. 2. Keltská osmina statéru.

Keltská osminka statéru.¹⁹ Hmotnost 0,8265 g, průměr 9 mm. (Obr. 2.)
 Av.: Malý hrbol okrouhlého tvaru, položený excentricky k jedné straně střížku. Celá plocha mince je pokryta četnými nepravidelnými drobnými zářezy a čárkami.
 Rev.: Rovnostranný trojúhelník, z jehož dvou stran vychází 8 paprsků. Pod jeho základnou jsou tři kuličky.
 Otázka místa nálezu však zůstává i v tomto případě nadále nevyjasněna. J. Matějka koupil minci v roce 1904²⁰ a ve svých zápiscích pouze poznamenal, že pochází „z nálezu v Čechách“. Matějkův zápis o této minci je doplněn poznámkou, napsanou však jiným rukopisem i inkoustem „z nálezu u Nechanic?“²¹

I když jsme v současné době využili všech možností, které jsme měly, abychom zjistily, z kterých nálezů výše popsané mince pocházejí, nedospěly jsme k jednoznačným závěrům. Jako v mnoha jiných případech, i zde zůstává proto prostor pro budoucí výzkum.

¹ Němečková, V. — Nemeškalová-Jiroudková, Z.: Poznámky k soupisu keltských mincí a jejich nalezišť v severovýchodních Čechách. In: NumSb 17, Praha 1986, s. 5—13.

² Vycházely jsme z následující literatury: Radoměrský, P.: Nálezy keltských mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, Praha 1956, s. 33—84; Šůla, J.: Příspěvky k soupisu nálezů mincí v severovýchodních Čechách I. Fontes musei Reginae-hradecensis 3. Hradec Králové 1966.

³ Převzaly jsme výsledky archeologických výzkumů archeologického oddělení Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové. Podrobněji k tomu Němečková, V. — Nemeškalová-Jiroudková, Z.: Poznámky k soupisu keltských mincí, s. 5, pozn. č. 2.

⁴ Inventární číslo S 144.

⁵ Přírůstkové číslo H 536/83.

⁶ Zprávu o nálezu této mince uveřejnil Duška, J.: Nálezy předhistorické v kraji Královéhradeckém. Pojednání historického a průmyslového muzea v Hradci Králové č. 6. Hradec Králové 1898, s. 70.

⁷ K tomu viz Němečková, V. — Nemeškalová-Jiroudková, Z.: Poznámky k soupisu keltských mincí, s. 5, pozn. č. 10, kde zdůvodňujeme odkrytí nálezu v uvedených letech.

⁸ K tomu viz Němečková, V. — Nemeškalová-Jiroudková, Z.: Poznámky k soupisu keltských mincí, s. 6, pozn. č. 17. Zprávu o nálezu poprvé publikoval Duška, J.: Nálezy předhistorické, s. 56.

⁹ Viz Seznam mincí, odznaků a známek sbírky Matějkovy, s. 1, č. 2 a č. 3. Inv. č. 16242 a 16243.

¹⁰ Josef Matějka byl v době před první světovou válkou cukrářem v Jaroměři. Zajímal se o historii a pilně sbíral různé starožitnosti. Matějkovu numismatickou sbírku dnes spravuje muzeum v Hořicích.

¹¹ Šůla, J.: Příspěvky k soupisu nálezů mincí, s. 42, č. 75.

¹² Kartotéka Matějkovy numismatické sbírky ve Vlastivědném muzeu v Hořicích v Podkrkonoší, kartotéční lístek č. 6.

¹³ Fiala, E.: Beschreibung der Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen des Max Donebauer. Prag 1888—1890, díl 1, tab. I, č. 4.

¹⁴ Za laskavé zapůjčení mincí děkujeme s. řediteli Vlastivědného muzea v Hořicích v Podkrkonoší.

¹⁵ Mince tohoto typu publikoval Paulsen, R.: Die Münzprägungen der Boier. Leipzig—Wien 1933, tab. 21, č. 429—448, tab. 22, č. 449—463.

¹⁶ První zprávu o nálezu této mince J. Duška ještě upřesnil v publikaci: Duška, J.: Památky po našich pohanských předcích v kraji královéhradeckém. Jaroměř 1900, s. 29—30.

¹⁷ Duškova zpráva se proto liší především údajem o hmotnosti.

¹⁸ Kartotéka Matějkovy numismatické sbírky, kartotéční lístek č. 5. O této minci se J. Šůla ve své práci nezmiňuje.

¹⁹ Viz Paulsen, R.: Die Münzprägungen der Boier, tab. 25, č. 530—557.

²⁰ V této souvislosti je zajímavé, že téhož roku 1904 koupilo rovněž Městské muzeum v Novém Bydžově jednu keltskou minci, pocházející z nálezu v Nechanicích. O tom viz zápis v přírůstkové knize muzea z let 1888—1936, č. 1197.

²¹ Srov. k tomu Němečková, V. — Nemeškalová-Jiroudková, Z.: Poznámky k soupisu keltských mincí, s. 8, pozn. č. 30.

Nález grošů Václava IV. ze Zderadin na okrese Kutná Hora

V roce 1980 převzalo Okresní muzeum v Kutné Hoře sbírky bývalého muzejního památníku v Uhlířských Janovicích na kutnohorském okrese. Součástí numismatické sbírky byl i grošový nález ze Zderadin z roku 1935.

Podle soudobých zpráv¹ došlo k odkrytí nálezu roku 1935 při lesních pracích na parcele č. 311 v lese Dubina v katastru obce Zderadiny. Mince byly uloženy v keramické nádobce² v kořenech stromu. V témže roce získalo muzeum v Uhlířských Janovicích podstatnou část nálezu, kterou se v následujících letech podařilo doplnit do počtu 69 kusů. V roce 1979, kdy byl pořizován předávací protokol, bylo však shledáno již jen 56 mincí, které byly do té doby vystaveny ve vitrině v muzejní expozici spolu s nádobkou a popiskou. Muzejní numismatická sbírka obsahovala ještě několik grošů Václava IV., ale bez nálezné provenience. Nemůžeme tudíž spolehlivě prokázat jejich příslušnost ke zderadinskému nálezu.

Nález pražských grošů Václava IV. ze Zderadin náleží k početně slabším nálezům, ale jeho význam je nepochybný, neboť doplňuje dnes už značně obsáhlou řadu zpracovávaných nálezů mincí z doby Václava IV.

Ačkoliv již od dob Smolíkových bylo o mincovnictví Václava IV. napsáno mnoho studií, řada problémů není dosud uspokojivě vyřešena. Chybí především stanovení časové posloupnosti jednotlivých variant grošů. Závažnou překážkou při řešení všech otázek spojených s mincovnictvím Václava IV. je skutečnost, že groše nejsou datované, a jejich ražba zřejmě přesáhla rok 1419.

Každý prostudovaný a určený nález má proto značný význam, neboť upřesňuje chronologické a věcné vazby často zatím jen tušené. Není mišlím třeba příliš zdůrazňovat, že poznání měnových vztahů doby Václava IV. je i významným příspěvkem při hledání širokého komplexu příčin husitského revolučního hnutí.

Mincovnictvím Václava IV. se v minulosti zabývala řada badatelů.³ Bohatou literaturu nedávno sepsal a vědecky zhodnotil L. Nemeškal. Jelikož jde o hodnocení zcela vyčerpávající, není nutné zabývat se na tomto místě starší literaturou. Považujeme však za důležité zdůraznit určitý rozpor, který se vyhranil při hledání základního hodnotícího kritéria pro chronologii grošů Václava IV. Proti třídění S. Veselého,⁴ v němž základním znakem je výška písma a rozdělovací znaménko mezi slovy GROSSI PRAGENSES bylo postaveno řešení J. Háskové⁵ sledující vývoj kresby koruny na aversu a lva na reversu mince.

Pro třídění grošů Václava IV. z nálezu ze Zderadin jsme použili třídícího systému J. Háskové, který sice přímo nezařazuje jednotlivé typy a varianty do časové posloupnosti, ale hledá souvislosti mezi charakteristickými prvky mincovního obrazu a tím se značně přibližuje možnosti nalézt vnitřní logiku vývoje. Skupinám 1.—4. u J. Háskové odpovídají 1.—4. skupina našeho třídění. Poslední dvě skupiny, které jsme ze souboru vytřídili, obsahují groše zcela setřelé (skupina č. 5) a groše, na nichž sice nelze dobře rozeznat korunu a lva, ale můžeme rozlišit další znaky, jako výšku písma či některá rozdělovací znaménka (skupina č. 6).

Soupis pražských grošů ze Zderadin jsme uspořádali tak, že v prvních rubrikách tabulky uvádíme průběžné a katalogizační číslo mince. Pak následuje výčet všech postřizitelných znaků aversu a reversu, přičemž korunu a lva označujeme číslováním J. Háskové. Rozlišovací znaménka jsme nahradili v tabulkách písmeny (viz vysvětlivky). Pro znaménka na počátku opisu reversu jsme ponechali označení zavedené L. Nemeškalem — značení 1+1 a 2+2⁶ (viz vysvětlivky) ve snaze co nejvíce zjednodušit

Vysvětlivky k tabulkám

Líc: 1 koruna – označení typu podle J. Háskové
2 znaménka vnitřního opisu

 = +

 = a

 = b

3 výška písma

4 N a S ve správné poloze

5 N a S v obrácené poloze

5 znaménka vnějšího opisu

= d

= e

x

x = :

Rub: 1 lev – označení typu podle J. Háskové

2 znaménko na počátku opisu

3 znaménko mezi G-P

1+1 a 2+2 (podle L. Nemeškala)

 = f

 = g

 = a

Skupina č. 1

Číslo průběžné	Číslo katalogizač.	1	2	3	4	5	Hmotnost	Průměr
1	M1/6.655	Líc: 1 Rub: 1	b 1+1	2 mm			2,9072 g	27 mm
2	M1/6.662	Líc: 1 Rub: 1	b	2 mm			2,8136 g	26 mm
3	M1/6.673	Líc: 1+ Rub:		3 mm			2,7960 g	26 mm
4	M1/6.668	Líc: 1 Rub: 1		2 mm	1+1		2,556 g	25 mm

Průměrná hmotnost ve skupině: 2,782 g

Skupina č. 2

Číslo průběžné	Číslo katalogizační		1	2	3	4	5	Hmotnost	Průměr
5	M1/6.646	Líc:	4	B	3,5 mm	d	:	2,7685 g	27 mm
		Rub:	3	1+1					
6	M1/6.671	Líc:	4	+	3 mm	d	:	2,7322 g	26 mm
		Rub:	3	2+2					
7	M1/6.686	Líc:	3	a	3 mm			2,5029 g	25 mm
		Rub:	2						

Průměrná hmotnost ve skupině: 2,6678 g

Skupina č. 3

Číslo průběžné	Číslo katalogizační		1	2	3	4	5	Hmotnost	Průměr
8	M1/6.668	Líc:	7	b:	3 mm	d	:	2,9322 g	26 mm
		Rub:	3	2+2					
9	M1/6.682	Líc:	6	a				2,5610 g	26 mm
		Rub:	3						
10	M1/6.667	Líc:					b:	2,5922 g	28 mm
		Rub:	4	1+1	a				
11	M1/6.669	Líc:	6	:				2,6360 g	27 mm
		Rub:	4						
12	M1/6.676	Líc:	6		3 mm			2,8590 g	27 mm
		Rub:	4	1+1					
13	M1/6.695	Líc:	7	a	3 mm			2,4250 g	25 mm
		Rub:	4						

Průměrná hmotnost ve skupině: 2,6828 g

symboliku užívanou pro dané znaky. V poslední rubrice tabulky jsou zařazeny metrologické údaje, tedy hmotnost a průměr mince měřený vždy v šikmém průměru od levého dolního okraje k pravému hornímu. Na zvláštní tabulce řadíme groše z nálezů do skupin podle hmotnostního rozpětí. Pro deset mincí se podařilo zajistit kvantitativní analýzu v Ústavu nerostných surovin v Kutné Hoře. Její výsledky ve vztahu k jednotlivým skupinám mincí jsou ve zvláštní tabulce.⁷

K charakteristice každého nálezů mincí patří i pokus o jeho datování. V případě nálezů ze Zderadin je třeba přihlídnout k tomu, že jde o nález složený výhradně z pražských grošů. Dále je neméně důležitá interpretace jednotlivých skupin, do nichž jsme si groše rozdělili. Nepochybně nejbohatší zastoupení mají groše, které řadíme do skupiny č. 4 — (30 kusů). Tato skupina je podle J. Háskové charakterizována korunou č. 8—11 a lvem č. 5—7, větším typem písma a obrácenou formou písmene S a N. Obecně se předpokládá, že obrácená písmena N a S datují nejmladší ražby Václava IV.⁸

Ostatní skupiny obsahují méně grošů — skupina č. 3 — (6 kusů), č. 1 — (4 kusy), č. 2 — (3 kusy).

Skupina č. 4

Číslo průběžné	Číslo katalogizační		1	2	3	4	5	Hmotnost	Průměr
14	M1/6.645	Líc:	11		4 mm	e		2,9714 g	26 mm
		Rub:	5	2+2	f				
15	M1/6.647	Líc:	8	+	4 mm	e	:	2,5358 g	27 mm
		Rub:	5		g				
16	M1/6.649	Líc:	9	+	4 mm	e	b	2,5040 g	26 mm
		Rub:	5						
17	M1/6.650	Líc:	8	+	4 mm	e	:	2,4751 g	26 mm
		Rub:	7	2+2	a				
18	M1/6.653	Líc:	8	+	4 mm			2,5855 g	26 mm
		Rub:		1+1					
19	M1/6.654	Líc:	10	+	4 mm	e		2,8216 g	27 mm
		Rub:	7	2+2	f				
20	M1/6.656	Líc:	8		4 mm	e		2,9319 g	27 mm
		Rub:	7	2+2	f				
21	M1/6.657	Líc:	11	+	4 mm	e		2,9050 g	27 mm
		Rub:	7	2+2	f				
22	M1/6.659	Líc:	9	+	4 mm	e		2,950 g	27 mm
		Rub:	6		f				
23	M1/6.660	Líc:	10		3,5 mm		b	2,8256 g	28 mm
		Rub:	7						
24	M1/6.661	Líc:	11	:	3,5 mm	e	:	2,8358 g	26 mm
		Rub:	7		f				
25	M1/6.663	Líc:	10	+	4 mm			2,4379 g	26 mm
		Rub:	7	2+2					
26	M1/6.665	Líc:	10	+	3,5 mm	e		2,4361 g	26 mm
		Rub:	7	2+2	f				
27	M1/6.666	Líc:	11		4 mm	e		2,8481 g	26 mm
		Rub:	7	2+2					
28	M1/6.674	Líc:	9	+	3,4 mm	e	:	2,5916 g	26 mm
		Rub:	6	2+2	f				
29	M1/6.677	Líc:	10	:	3,5 mm	e	b	2,7426 g	26 mm
		Rub:	7	2+2	f				
30	M1/6.670	Líc:	9	+	4 mm	e		2,6268 g	27 mm
		Rub:	5	2+2	f				
31	M1/6.678	Líc:	11	+	3,5 mm	e	:	2,7505 g	26 mm
		Rub:	6		f				
32	M1/6.679	Líc:	8	+	3,5 mm	e		3,1690 g	30 mm
		Rub:	5		f				
33	M1/6.681	Líc:	8	:	3,5 mm		:	2,7412 g	26 mm
		Rub:	7	2+2	f				
34	M1/6.683	Líc:	8	+	3,5 mm	e	+b	2,8125 g	26 mm
		Rub:	7	2+2	f				
35	M1/6.684	Líc:	10	+	4 mm	√+b		2,4505 g	27 mm
		Rub:	6	2+2	f				
36	M1/6.687	Líc:	10	+	4 mm	e	:	2,7135 g	26 mm
		Rub:	7	1+1					

Skupina č. 4

Číslo průběžné	Číslo katalogizační		1	2	3	4	5	Hmotnost	Průměr
37	M1/6.689	Líc: 9 Rub: 7			4 mm f	e	+	2,7010 g	25 mm
38	M1/6.690	Líc: 7 Rub: 7			4 mm	e	:b	2,7159 g	25 mm
39	M1/6.694	Líc: 10 Rub: 7		2+2	3,5 mm	e		2,7351 g	26 mm
40	M1/6.692	Líc: 10 Rub: 7		+b	3,5 mm f	e		2,799 g	25 mm
41	M1/6.693	Líc: 7 Rub: 7			4 mm f	e		2,7626 g	25 mm
42	M1/6.648	Líc: 10 Rub: 7			4 mm f	e		2,9169 g	27 mm
43	M1/6.699	Líc: 10 Rub: 7			3,5 mm f	e		2,7508 g	26 mm

Průměrná hmotnost ve skupině: 2,727 g

Poznámka: tvar písmene N u č. M1/6.665 a č. 6.679: □

Skupina č. 5

Číslo průběžné	Číslo katalogizační		1	2	3	4	5	Hmotnost	Průměr
44	M1/6.644	Líc: Rub:			2,5 mm			2,4663 g	25 mm
45	M1/6.664	Líc: Rub:						2,7236 g	27 mm
46	M1/6.675	Líc: Rub:						2,7389 g 2,960 g	27 mm 28 mm
47	M1/6.691	Líc: Rub:						2,7880 g 2,7511 g	26 mm 26 mm
48	M1/6.697	Líc: Rub:			2,5 mm			2,7880 g 2,7511 g	26 mm 26 mm
49	M1/6.698	Líc: Rub:						2,6379 g	25 mm
50	M1/6.652	Líc: Rub:						2,6379 g	25 mm
51	M1/6.680	Líc: Rub:			2,5 mm			2,7720 g	27 mm

Průměrná hmotnost ve skupině 2,7232 g

Skupina č. 6

Číslo průběžné	Číslo katalogizační		1	2	3	4	5	Hmotnost	Průměr
52	M1/6.658	Líc: Rub:		+	3 mm	+		2,8358 g	26 mm
53	M1/6.696	Líc: Rub:	7?	2+2	3 mm f			2,6360 g	27 mm
54	M1/6.672	Líc: Rub:	+	2+2				2,4303 g	26 mm
55	M1/6.651	Líc: Rub:			3 mm f			2,9995 g	25 mm
56	M1/6.685	Líc: Rub:		1+1	g			2,9318 g	28 mm

Průměrná hmotnost ve skupině: 2,7663 g

Osm grošů je zcela setřelých a 5 setřelých z podstatné části. V souboru 56 mincí převažují tedy zcela groše skupiny 4, která náleží k ražbám posledního období vlády Václava IV.

Podobně jako groše z dalších nálezů vyznačuje se také většina grošů ze Zderadin špatnou a nepečlivou ražbou, která nese stopy chvatné a nepozorné práce. Snad jen ve skupinách 1 a 2 bychom našli mince vyrobené s poněkud větší péčí.

Z těchto kritérií vycházíme při datování nálezu a usuzujeme, že k jeho ukrytí došlo pravděpodobně na samém konci vlády Václava IV., či v prvních letech po jeho smrti v neklidných dobách počínajícího husitského revolučního hnutí. K tezauraci byly vybrány patrně mince, které nebyly dlouho v oběhu, čemuž se zdá nasvědčovat poměrně vysoká průměrná hmotnost.

Výsledky semikvantitativní analýzy

Analýza byla provedena v Ústavu nerostných surovin v Kutné Hoře ing. J. Kuncířem (jemuž tímto vyslovuji poděkování) radionuklidovou rentgenofluorescenční metodou s použitím polovodičového detektoru Si/Li chlazeného kapalným dusíkem a mnohokanálového analyzátoru impulsů. Jako zdroj primárního záření bylo použito zářiče Pm/147 Al/zdroj širokého spektra brzdného záření). Metoda umožňuje nedestruktivní identifikaci přítomnosti prvků od titanu do konce periodické soustavy.

Tuto analýzu, jejíž určení je v podstatě kvalitativní jsme se poprvé pokusili použít pro semikvantitativní analýzu mincí, která umožňuje stanovit obsah stříbra a mědi v minci v poměru k dané základně. Jako základnu jsme zvolili groš Václava II. ze sbírek Okresního muzea v Kutné Hoře, u něhož předpokládáme poměr stříbra a mědi, který byl dán reformou Václava II. Analýza takto umožní stanovit nárůst obsahu mědi a pokles obsahu stříbra v porovnání se špičkovou jednotkou.

Tato metoda by mohla být zajímavá pro dlouhé řady mincí stejného druhu, neboť předpokládá zachování několika podmínek, tj. zhruba stejnou tloušťku mince, stejný charakter reliéfu a stejný stav povrchu. V našem případě u mincí M1/6668 a 6695 dvojí zkouška ukázala, jak stav povrchu -korozemůže výrazně zkreslit výsledek. Markantní je to zejména u mince M1/6668 s extrémně vysokým obsahem mědi, který je způsoben velkými ostrůvky mědi proniklé na povrch v podobě měděnky. Tyto mince jsme proto měřili dvakrát, abychom dostali i hodnoty druhé strany, kde měď nepronikla.

Vzájemný vztah mezi základnou a měřenou mincí je počítán tak, že hodnota stříbra a mědi v základně je označena koeficientem 100 a z naměřených údajů jsou stanoveny hodnoty ve vztahu ke koeficien-

Přehled hmotnosti grošů z nálezů ze Zderadín

Hmotnostní rozpětí	Průběžné č.	Katalogizační č.	Skupina	
2,4100–2,5000 g	25	M1/6.663	4	
	13	M1/6.695	3	
	54	M1/6.672	6	
	26	M1/6.665	4	
	44	M1/6.644	5	
	17	M1/6.650	4	
	35	M1/6.684	4	
	51	M1/6.680	6	
	2,5100–2,6000 g	7	M1/6.660	2
		16	M1/6.649	4
15		M1/6.647	4	
9		M1/6.682	3	
18		M1/6.653	4	
28		M1/6.674	4	
10		M1/6.667	3	
4		M1/6.688	1	
2,6100–2,7000 g		20	M1/6.670	4
		50	M1/6.652	5
	11	M1/6.669	3	
2,7100–2,8000 g	37	M1/6.689	4	
	36	M1/6.687	4	
	38	M1/6.690	4	
	45	M1/6.664	6	
	6	M1/6.671	2	
	40	M1/6.692	4	
	46	M1/6.675	6	
	33	M1/6.681	4	
	29	M1/6.677	4	
	31	M1/6.678	4	
	43	M1/6.699	4	
	49	M1/6.698	3	
	41	M1/6.693	4	
	51	M1/6.680	5	
	5	M1/6.646	2	
	48	M1/6.697	6	
	3	M1/6.673	1	
39	M1/6.694	4		
2,8100–2,9000 g	34	M1/6.683	4	
	19	M1/6.654	4	
	23	M1/6.660	4	
	48	M1/6.658	4	
	24	M1/6.661	4	

Hmotnostní rozpětí	Průběžné č.	Katalogizační č.	Skupina
2,9100–3,000 g	27	M1/6.666	4
	12	M1/6.676	3
	2	M1/6.662	1
	21	M1/6.657	4
	1	M1/6.655	1
	14	M1/6.645	4
	20	M1/6.656	4
	22	M1/6.648	4
	52	M1/6.685	6
	8	M1/6.668	3
3,1690 g	47	M1/6.691	6
	55	M1/6.641	6
	22	M1/6.659	4
	32	M1/6.679	4

tu. Pomineme-li extrémní hodnoty, u nichž předpokládáme vliv koroze povrchu, zaznamenáváme rozpětí 67—83 u stříbra a 130—197 u mědi. Zkoumaný vzorek byl příliš malý na to, aby se podařilo zachytit vztah mezi hodnotami jednotlivých skupin. Nepodařilo se ověřit předpoklad, že 1. skupina by měla lepší jakost, než následující skupiny. Z naší analýzy spíše vyplývá velmi kolísavá jakost mincí Václava IV. po celou dobu jeho vlády.

Přehled docílených hodnot a koeficientů

1. skupina	Ag	Koeficient	Cu	Koeficient	
M1/6655	5466	73	1178	197	
M1/6662	6199	83	877	148	
2. skupina					
M1/6646	5462	73	629	106	
M1/6671	5928	79	772	130	
3. skupina					
M1/6668	4144	55	1744	294	koroze
	4523	60	1402	236	
M1/6695	4928	68	836	140	menší koroze
	5489	73	744	126	
4. skupina					
M1/6648	5821	76	993	170	
M1/6679	5034	67	772	130	
M1/6699	5673	74	947	158	
Základna					
M1/142	7471	100	593	100	

¹ Nohejlová-Prátová, E.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového. Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1956, s. 165, č. 2239. Nohejlová, E.: Nález mincí u Kácova. NČČsl XI—XII, 1935—1936, s. 111. Turnwald, K.: Nález mincí u Kácova. Nzpr. 1936, s. 106—107.

² Radoměský, P. — Richter, M.: Korpus české keramiky datované mincemi. In: SNM XVIII, 1974, s. 100, č. 76.

³ Nemeškal, L.: Grošový nález v Českém Dubu, okr. Liberec. ČNM, 149, 1980, s. 151—169, zvl. s. 153—163.

⁴ Veselý, S.: Nález v Jarošově nad Nežárkou (Příspěvek ke chronologii pražských grošů Václava IV.) In: NumSb 8, 1963—1964, s. 19—46.

⁵ Hásková, J.: Příspěvek ke chronologii pražských grošů Václava IV. z let 1378—1419. (Diskusní poznámka). In: NumSb 14, 1975—1976, s. 15—26.

⁶ Nemeškal, L., c. d., s. 155.

⁷ K problematice zkoumání jakosti mincí srovnej Nemeškal, L.: Nález mincí z 15. století v Lúžích u Kosovy Hory. In: SNM 27, 1973, s. 92—93 a dále Nemeškalová-Jiroudková, Z. a Nemeškal, L.: Nález mincí z 16. a 17. století v Chýňavě (o. Beroun). In: NumSb 15, 1979, s. 243.

⁸ Hásková, J., c. d., s. 16.

ZDENKA NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ

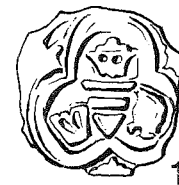
Druhý nález mincí z 15. století v Hroznějovicích, o. České Budějovice

Roku 1934 získalo Městské muzeum v Týně nad Vltavou pravděpodobně neúplný nález, který byl objeven téhož roku při kopání studně u domu čp. 5 v Hroznějovicích, o. České Budějovice. Mince byly nalezeny v nádobce a zachovaly se jich celkem 102 kusy. Obsahovou charakteristiku nálezu ve formě regestu publikovala E. Nohejlová-Prátová, podle jejíhož šetření k zakopání mincí došlo ve 20. letech 15. století.¹

Kromě tohoto nálezu je uložen v Městském muzeu v Týně nad Vltavou ještě jeden menší soubor mincí označený rovněž jako nález z Hroznějovic. Tyto mince se nacházely ve starých sbírkách muzea, a byly proto získány dříve než nález z roku 1934. Přesnější určení doby a místa odkrytí druhého hroznějovického nálezu se nám však již nepodařilo zjistit. Mince byly zřejmě mnoho let uloženy ve staré sbírce tak, jak byly vyzvednuty ze země, a některé byly ještě slepeny měděnkou. Určení mincí bylo proto možné teprve po jejich vyčištění, k němuž došlo r. 1972. Vzhledem k nedostatku informací o náleзовých okolnostech však nelze vyloučit, že nález není úplný.²

Obsah nálezu:

1. Dolní Rakousy, Albrecht IV. (1395—1404), Albrecht V. a Vilém (+ 1406), *Videň*, fenik se čtyřrázem z let 1399—1406. Průměr 14,4×14,3 mm; 0,4596 g. (*Obr.* č. 1.) Luschin č. 5;³ Radoměský s. 131, č. 7;⁴ Nemeškal s. 26, č. 1.⁵ Mince tohoto typu byly nejprve přidělovány do doby vlády Albrechta V. pod poručnictvím Vilémovým (1404—1406); jejich nové ražení do doby vlády Albrechta IV, Albrechta V. a Viléma (1399—1406) vypracoval B. Koch.⁶
2. Jako č. 1. Průměr 14,3×14,2 mm; 0,3999 g.
3. Jako č. 1. Průměr 14,8×13,4 mm; 0,3736 g.
4. Jako č. 1. Průměr 14,6×13,4 mm; 0,3184 g.
5. Pravděpodobně jako č. 1. Průměr 11,3×10,0 mm; 0,2803 g. (*Obr.* č. 2.)

6. Dolní Rakousy, *Videň*, fenik se čtyřrázem buď z let 1388—1399 (Albrecht III. nebo Albrecht IV.) nebo po roce 1426. Průměr 15,0×12,8 mm; 0,4406 g. Z kresby na lící straně mince je patrný pouze korunovaný rakouský štít s břevny a zkratka písmen BER. Značky, umístěné na vnější straně v úhlech oblouků nejsou viditelné, a proto nelze rozhodnout mezi dvojím možným přidělením mince. Luschin č. 11 nebo 13; Radoměský s. 131, č. 5 nebo s. 133, č. 15; Nemeškal s. 33, č. VII, 1.
7. Dolní Rakousy, Albrecht IV. (1395—1404), Albrecht V. a Vilém (+ 1406), *Videň*, půlfenik se čtyřrázem z let 1399—1406. Průměr 11,3×10,9 mm; 0,1686 g. (*Obr.* č. 3.) Luschin č. 5; Radoměský s. 131, č. 8; Nemeškal s. 26, č. 2.
8. Bavorsky před rozdělením, Štěpán II. (1347—1375), mnichovský fenik se čtyřrázem. Průměr 15,8×14,8 mm; 0,3920 g. Wittelsbach č. 145;⁷ Radoměský s. 144, č. 1; Nemeškal s. 43, č. 1.
9. Bavorsky — Landshut, Jindřich IV. (1393—1450), *Landshut*, fenik se čtyřrázem z let 1395—1400. Průměr 16,4×15,4 mm; 0,5221 g. Kellner s. 24, č. 7;⁸ Radoměský s. 151, č. 49b.
10. Bavorsky — Landshut, Jindřich IV. (1393—1450), *Landshut*, fenik se čtyřrázem z let 1406—1430. Průměr 15,9×14,0 mm; 0,3843 g. Kellner s. 24, č. 9; Radoměský s. 151, č. 43a.
11. Bavorsky — Landshut, Jindřich IV. (1393—1450), *Oetting*, fenik se čtyřrázem. Průměr 15,6×11,8 mm; 0,3608 g. Wittelsbach č. 3439; Radoměský s. 152, č. 60.
12. Pravděpodobně Bavorsky — Landshut, Jindřich IV. (1393—1450), *Oetting*, fenik se čtyřrázem. Průměr 14,6×14,2 mm; 0,3352 g. Vzhledem k značné otřelosti nelze minci bezpečně přidělit některému z publikovaných typů těchto ražeb. Popsaný soubor mincí, skládající se z 5 bavorských a 6 dolnorakouských feniků a jednoho dolnorakouského půlfeniku, se velmi podobá nálezu, odkrytému v Hroznějovicích r. 1934. V obou případech bylo nejvíce ražeb rakouských (v nálezu z r. 1934 celkem 72 feniků a půlfeniků z let 1399—1411) a druhou největší složku tvořily mince bavorské (v nálezu z r. 1934 celkem 21 kusů pocházejících přibližně z téže doby jako ražby rakouské). V nálezu z r. 1934 se vyskytovaly ještě jednotlivé mince české, moravské, štyrské a z Koberku. Jejich nepřítomnost v popsáném druhém hroznějovickém nálezu je však vzhledem k jeho daleko menšímu obsahu zcela pochopitelná. Druhý hroznějovický nález není ukončen mincí, která by byla dostatečnou oporou pro jeho naprosto bezpečné a především přesné časové zařazení. Vzhledem k bavorskému feniku raženému v letech 1406—1430 nález nemohl být ukryt před rokem 1406. Dva bavorské feniky z mincovny v Oettingu, které v přístupné literatuře dosud nebyly blíže datovány a jejichž ražba se klade do širokého rozmezí let 1393—1450 naproti tomu nevylučují možnost ukrytí tohoto souboru až v polovině 15. století. Vnitřní struktura popsáného malého nálezu je však velmi pravidelná. Hlavní nálezový kmen tvoří celkem 7 mincí: 5 dolnorakouských feniků a 1 půlfenik z let 1399—1406 a 1 bavorský fenik datovaný do let 1395—1400. Vzhledem k špatné zachovalosti je problematičné vročení jednoho dolnorakouského

feniku, který pochází buď z téže doby jako všechny ostatní dolnorakouské mince nebo byl ražen po r. 1426. Od kmene nálezu je oddělena delším časovým intervalem pouze mince nejstarší datovaná do let 1347—1375. Prokazatelně mladší než nálezový kmen je rovněž pouze jedna mince, která však na nálezový kmen bezprostředně navazuje, a to bavorský fenik ražený v letech 1406—1430. Přítomnost poměrně staré ražby v souboru, pocházející z let 1347—1375, nejčtenější zastoupení ražeb z let 1395—1406 a pouze jedna mince ražená v mladším období, v letech 1406—1430, činí pravděpodobným předpoklad, že také 2 feniky z mincovny v Oettingu, jejichž ražba je podle dosavadního stavu výzkumu kladena do let 1393—1450, pocházejí spíše ze staršího údobí tohoto časového rozmezí. S tímto výkladem je v souladu i skutečnost, že tu nejde o dlouho stržádaný poklad, nýbrž o malou hotovost, patřící patrně nezámožné osobě, která mince získala nedlouho před jejich ukrytím.

První hroznějovický nález byl ukryt pravděpodobně někdy ve dvacátých letech 15. století.⁹ Vzhledem k vnitřnímu složení druhého hroznějovického nálezu můžeme rovněž považovat totéž období za přibližnou dobu jeho uložení. Poněvadž není prokázáno, že oba nálezy se dochovaly v úplnosti, nelze dobu ukrytí stanovit přesněji, avšak lze uvažovat o možnosti uložení obou nálezu v důsledku těchto událostí ve starším nebo středním údobí husitských válek.

¹ Nohejlová-Prátová, E.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového (1300—1547). Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II, Praha 1956, s. 167, č. 2249.

² Srdečně děkuji vedení Městského muzea v Týně nad Vltavou, které mi nález zapůjčilo a při zjišťování všech potřebných údajů týkajících se nálezu mi s ochotou vycházelo vstříc.

³ Luschin, A.: Das Münzwesen in Österreich ob und unter der Enns im ausgehenden Mittelalter. Jahrbuch des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich 1914/15, s. 252—280. Dále cituji pouze Luschin.

⁴ Radoměřský, P.: Nález mincí z 15. století v Králově Dvoře u Berouna. In: SNM XXI, Praha 1967, s. 109—191. Dále cituji pouze Radoměřský.

⁵ Nemeškal, L.: Nález mincí z 15. století v Luzích u Kosovy Hory, okres Příbram. In: SNM XXVII, Praha 1973, s. 1—98. Dále cituji pouze Nemeškal.

⁶ Koch, B.: Vom Böckler zum Adlerpfennig König Friedrichs IV. WNZ 74, 1951, s. 77.

⁷ Beierlein, J. P.: Die Medaillen und Münzen des Gesamtthauses Wittelsbach I.—II. München 1897. Dále cituji Wittelsbach.

⁸ Kellner, H. J.: Die Münzen der niederbayerischen Münzstätten. Bayerische Münzkataloge 2. Grünwald bei München 1958. Dále cituji Kellner.

⁹ Nohejlová-Prátová, E.: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového, s. 167, č. 2249.

ZDENĚK NECHANICKÝ

Neznámý nález pozdně středověkých mincí

V září 1984 mně předal ing. M. Šrám k vyčištění, popsání a případně i k publikování 45 kusů drobných mincí, které byly pokryty silnou vrstvou tmavozelené měděnky. Na některých se dalo poznat, že jde o bílé peníze Vladislava II. nebo jeho syna Ludvíka I. Podle barvy, rezistentního povrchu, značně zvětšené tloušťky a především podle analytické zkoušky obsahu mědi, rozpuštěné v čisticím roztoku chelatonu III, byly mince pokryty zásaditým uhličitánem měďnatým $[\text{CuCO}_3 \cdot \text{Cu}(\text{OH})_2]$. Na některých mincích byly spečené hrudky měděnky a stopy deformace po násilném oddělování. Byl to jedno-

značně nálezový celek a podle nízkého počtu pravděpodobně jen menší část nějakého nálezu. Nálezné okolnosti jsou již nezjistitelné. Jejich majitel pouze ví, že mince pocházely z pozůstalosti po předcích jeho manželky. Pravděpodobně je v minulém století získal darem rada zemského místopředsedy Antonín Pokorný (1850—1934) nebo jeho tchán, pražský řídicí učitel František Sedláček (1830 až 1907).

Čištění těchto 45 mincí jsem prováděl v roztoku chelatonu III. Vzhledem k vysoké vrstvě měděnky šlo o zdouhovou práci, kterou jsem ukončil po 21 dnech. Exempláře dříve zbažené měděnky jsem neprodleně vyjímал z lázně. Mezi těmito 45 mincemi bylo 40 dvoustranných a 4 jednostranné bílé peníze Vladislava II. Poslední mincí byl pasovský fenik typu Höfken X/21.¹ Přes velmi opatrné a pozvolné čištění došlo k poměrně značnému úbytku hmotnosti mincí, kterému je nutné věnovat pozornost, neboť do značné míry ovlivňuje metrologii. Pro názornost uvádím údaje, které, nevezmou-li se v úvahu, mohou zkreslit některé výsledky při zpracování nálezu:

Hmotnost mincí před čištěním	19,04 g
Hmotnost mincí po vyčištění	17,48 g
Rozdíl hmotnosti způsobil rozpuštěný $\text{CuCO}_3 \cdot \text{Cu}(\text{OH})_2$	1,56 g

Tato sůl mědi, vzniklá během staletého pozvolného chemického působení vody, kyslíku a kyslíčnicku uhličitého odebrala mincím část mědi, která je úměrná poměru specifické hmotnosti mědi a ostatních složek soli vůči úbytku hmotnosti mincí. Původní hmotnost mincí vypočítáme ze specifické hmotnosti $\text{CuCO}_3 \cdot \text{Cu}(\text{OH})_2$, která činí 221,106 (Cu = 63,54; C = 12,01; O = 16; H = 1,008). Od této veličiny nejprve odečteme atomovou hmotnost mědi ($2 \times 63,54$) a získáme hodnotu 94,026 (přírůstek atomových hmotností uhlíku, kyslíku a vodíku)

$$221,106 - 127,08 = 94,026$$

Údaj v gramech obdržíme výpočtem podle vzorce:

$$\frac{\text{součet atomových hmotností C, O a H v soli} \cdot \text{úbytek hmotnosti v gramech}}{\text{molekulová hmotnost } \text{CuCO}_3 \cdot \text{Cu}(\text{OH})_2} =$$

$$= \frac{94,026 \cdot 1,56}{221,106} = 0,6634 \text{ g (přírůstek C, O a H v gramech).}$$

Původní hmotnost mincí byla $19,04 - 0,6634 = 18,3766 \text{ g}$

Z původní hmotnosti však ubyla měď, obsažena v rozpuštěném zásaditém uhličitáně měďnatém. Toto množství vypočítáme obdobným způsobem:

$$\frac{\text{atomová hmotnost Cu} \cdot \text{úbytek hmotnosti v g}}{\text{molekulová hmotnost } \text{CuCO}_3 \cdot \text{Cu}(\text{OH})_2} =$$

$$= \frac{127,08 \cdot 1,56}{221,106} = 0,8966 \text{ g}$$

Z původní slitiny ubylo 0,8966 g čisté mědi. Tím došlo ke zvýšení obsahu stříbra:

100 %	18,3766 g (původní hmotnost)
x %	0,8966 g (ztráta mědi)

$$x = \frac{100 \cdot 0,8966}{18,3766} = 4,879 \%$$

V mincích byl po vyčištění obsah stříbra vyšší o 4,879 %. K úbytku mědi došlo především v povrchové vrstvě mincí. Tuto skutečnost je nutné brát v úvahu při zkouškách jakosti stříbra črtem na prubířském kameni (otěrová zkouška). Chyba je úměrná rozsahu koroze, a tak především u mincí z horšího stříbra budeme po vyčištění při otěrových zkouškách získávat vyšší hodnoty. Při zjišťování jakosti stříb-

ra tímto způsobem je snahou každého numismatika co nejméně poškodit hranu mince, avšak povrchovým otěrem získáme chybné údaje. Správný výsledek lze získat až po obroušení povrchové vrstvy. V této časté chybě je důvod skeptického postoje mnohých numismatických badatelů ke zkouškám jakosti stříbra črtem, třebaže Státní zkušebna drahých kovů v Praze je provádí s přesností $\pm 10/1000$. Potvrdily to i dvě otěrové zkoušky popisovaného materiálu. Obě provedla Státní zkušebna drahých kovů v Praze s těmito výsledky:

1. Čechy, Vladislav II. (1471—1516), *Kutná Hora*, dvoustranný bílý peníz, typ Castelin 1.² Zjištěná ryzost 450/1000. Tento výsledek značně převyšuje údaje publikované K. Castelinem³ (průměrná ryzost 406/1000, nejvyšší 420/1000, nejnižší 386/1000) a K. Peukertem⁴ (ryzost 373/1000, 374/1000 a 375/1000).
2. Jednostranný bílý peníz, typ Castelin 3.² Zjištěná ryzost je překvapivě stejná jako v prvním případě, také 450/1000. K. Castelin³ i K. Peukert⁴ zjistil analytickými zkouškami ryzost tohoto typu jednostranného bílého peníze 384/1000.

Z přesně téhož místa otěru jsem dal udělat u každé zkoušené mince další zkoušku ryzosti črtem, výsledek však byl stejný. To dokazuje, že k dosažení správného výsledku je nutné značné obroušení mince, a tím i její velké poškození. Jelikož mince nebyly mým majetkem, nemohl jsem provádět tyto další zkoušky.

Nález, nebo pravděpodobně jeho menší část, obsahuje 45 drobných mincí, z toho 44 českých. Nejstarší mincí je pasovský fenik typu Höfken 21, který je tímto autorem datován od druhé poloviny 13. století do počátku 14. století. Nejmladšími ražbami jsou 4 jednostranné bílé peníze Vladislava II. (1471—1516), které ikonograficky navazují na dvoustranné. Jedná se o varianty, které se mezi dvoustrannými bílými penězi nevyskytují, a proto je můžeme datovat podle Castelinovy chronologie⁵ do let 1485—1500. Podle těchto nejmladších mincí můžeme usuzovat, že k ukrytí nálezů došlo někdy po roce 1485.

Popis mincí:

Čechy, Vladislav II. (1471—1516), *Kutná Hora*, dvoustranný bílý peníz (40). Všechny mají lva „husitského typu“, s hřívou složenou ze dvou řad půlměsíčků. V první řadě jsou tři otevřené vpravo (z pohledu pozorovatele) a v druhé čtyři otevřené vlevo. Tlampa lva je otevřená, bez jazyka a konec ocasu je rozevřen. Typ Castelin 1,⁵ Peukert⁶ tab. č. 1/1—20 a Šůla,⁷ str. 121. Všechny mají stejnou ikonografii.

Přehled dvoustranných bílých peněz

Konec opisu	Počet kusů	Hmotnost celkem g	Průměrná hmotnost g	Nejtěžší exemplář g	Nejlehčí exemplář g	Poznámka
SRB	12	4,595	0,383	0,465	0,305	
SRB.	3	0,97	0,32	0,335	0,31	
SR.B.	2	0,61	0,305	0,32	0,29	
SR	8	3,065	0,38	0,42	0,305	
SR.	5	2,105	0,42	0,425	0,29	
SR:	4	1,63	0,41	0,445	0,375	
S.	1	0,335	0,335			
?	2	0,75	0,375	0,38	0,37	částečně nedoražené
?	1	0,40	0,40			dvojráz,
						ISLAVSLAVS.SECVNDV
?	2	0,65				zlomky

Obr. 1

Obr. 2

Jednostranný bílý peníz, Castelin 3, odchylná varianta (3), hřívá lva složena ze dvou řad půlměsíčků. (Obr. 1). V první má tři otevřené doprava a ve druhé rovněž tři otevřené doleva. Tuto variantu poprvé popsal E. Šimek.⁸ Tři exempláře mají následovně zakončený opis a hmotnost:

S.RB: 0,42 g
SRB 0,41 g
SR 0,385 g

Poslední bílý jednostranný peníz je dosud nepublikovanou variantou typu Castelin 3 (1). Má dvě řady půlměsíčků, v první jsou tři otevřené doprava, ale ve druhé pouze dva otevřené doleva. Opis je zakončen písmeny SR.B., hmotnost 0,39 g. (Obr. 2).

P a s o v — biskupství, fenik, typ Höfken 21⁹, 2. polovina 13. století až počátek 14. století, 0,69 g (1).

¹ Höfken, R.: Passauer Pfennige. NZ 1899, Wien, s. 283—328.

² Castelin, C. O.: Die Weisspfennige Wladislaus II. und Ludwigs v. Böhmen. B. Budweis 1931, s. 6.

³ Castelin, C. O.: Ke chronologii bílých peněz Vladislava II. NČČsl 1930, s. 87.

⁴ Peukert, K.: Bílé peníze Vladislava II. Praha 1970, s. 15.

⁵ Castelin, C. O.: Die Weisspfennige Wladislaus II. und Ludwigs v. Böhmen. B. Budweis 1931, s. 6.

⁶ Peukert, K.: Bílé peníze Vladislava II. Praha 1970, s. 8.

⁷ Šůla, J.: Nálezy mincí ve Sněžném. In: Sborník Ludvíka Domečky, Hradec Králové 1967 — 1968, s. 121—122.

⁸ Šimek, E.: Dva starší nálezy z 16. stol. z Vrbna, o. Mělník. In: NumSb XVI, Praha 1983, s. 140.

⁹ Höfken, R.: Passauer Pfennige. NZ 1899, Wien, s. 301.

OLDŘICH ŠAFÁŘ

Neznámé mincovní nálezy z Náchoda a okolí

Třebaže valná většina numismatických nálezů je registrována v korpusu nálezů vydaném Československou akademií věd (Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I—III, Praha 1955—1957), řada dalších je roztroušena po muzejních či soukromých sbírkách, nebo zachycena ve starším denním tisku, kronikách a pod. Dosavadní nálezový fond z Náchodska můžeme doplnit několika dosud neznámými zprávami.

Nález římských mincí v Rousíně

Dne 17. srpna 1893 našel rolník Josef Moupic z Velké Jesenice na svém poli v Rousíně u České Skalice 2 římské mince. Nález je zachycen v archívu velkostatku Náchod (sign. A 57472). Mince byly pravdě-

podobně vykoupeny správou velkostatku a zařazeny do numismatické sbírky náchodského zámku. Tento archívni záznam rozšiřuje řadu již publikovaných zpráv o nálezech římských mincí na této lokalitě.

Nález zlaté antické mince v Bělovsi

Před rokem 1914 našel rolník Antonín Hejzlar, řečený Podemlýnský, na svém poli v Náchodě-Bělovsi při silnici k Hronovu zlatou římskou (?) blíže neurčenou minci. Minci prodal zlatníkovi.

Nález římských mincí v Jaroměři

Roku 1932 při výkopu kanalizace na Jakubském předměstí v Jaroměři byl odkryt nález neznámého počtu římských mincí. Z něho se zachytilo v soukromé sbírce 9 bronzových ražeb Augustus (30—14), Nerva (96—98), Trajanus (98—117), Diokletianus (284—305), 2 kusy, Constantinus II. (313—361), 4 kusy, a stříbrný denár císaře Trajana.

Nález antických mincí u Nového Města nad Metují

Dne 4. 11. 1982 předal Jan Juránek z Nového Města nad Metují do sbírky Okresního muzea v Náchodě 4 mince, které údajně našel mezi školní děti v lese mezi Přibyslaví a Novým Městem nad Metují. Podle písemné zprávy dr. Z. Nemeškalové-Jiroudkové z Archeologického ústavu ČSAV v Praze jde o

- blíže neurčitelnou římskou minci z druhé poloviny 4. století, Ø 15 mm, bronz, černozelená patina
- antikou (kelskou?) bronzovou minci blíže neurčitelnou, Ø 10,4×10 mm, zelená patina
- antikou blíže neurčitelnou minci, Ø 11,8×12,6 mm, hnědá patina
- pravděpodobně orientální blíže neurčitelnou minci, Ø 15×17 mm, černá patina.

Vzhledem k značně nesourodému složení tohoto mincovního souboru je třeba uvažovat o druhotném uložení mincí.

Nález pražských grošů v Jeřičkách u Jaroměře

Dne 25. 5. 1906 našel Josef Jirásek v Jeřičkách nádobku se 627 pražskými groši. Zdálnivě šlo o groše Jana Lucemburského (21), Karla IV. (40) a Václava IV. (372). V soukromé sbírce je zachyceno 40 grošů Václava IV., zbytek nálezu byl rozptýlen. V zjištěných groších Václava IV. jsou varianty II A/4, II B/3, III/2, III/3 a III/5 dle dělení Veselého. Nádobka je zachována a byla publikována (P. Radoměřský — Mir. Richter: Korpus české středověké keramiky datované mincemi. In.: SNM řada A, sv. XXVIII, 1974, str. 92)

Nález pražských grošů ve Zvole

Roku 1927 našel rolník Hojný ze Zvole u České Skalice při orání na poli hlíněnou nádobku asi ze 40 pražskými groši. Z nálezu je zachyceno v soukromé sbírce 17 pražských grošů Václava IV., z nich jeden s kontramarkou Řezna. Mince jsou špatně zachovalé.

Nález slezského haléře v Náchodě

Dne 6. dubna 1983 při průzkumu zeminy získané čištěním (vývozem) z okrouhlé bašty středověkého opevnění na západní straně náchodského zámku našel pracovník muzea dutý (brakteátový) haléř města Opole v Horním Slezsku z roku 1420.

Dobře zachovalá mince o Ø 14 mm má pěknou zelenou patinu a byla uložena v numismatické sbírce Okresního muzea v Náchodě. I když z nálezu jednotlivé mince je obtížné dělat závěry, naskytá se tu možnost výskytu mince ve spojitosti s obležením a dobytím města Náchoda Slezany roku 1441.

Nález v Řešetové Lhotě

V roce 1973 při jarních pracích byl nalezen na poli tyrolský 3krejcar bez letopočtu ražený arcivévodou Ferdinandem (1564—1595).

Mince se dostala do soukromé sbírky.

Nález švýcarského tolaru v Náchodě

Roku 1902 při stavbě radnice v Náchodě byl nalezen tolar města Schaffhausen z roku 1621.

Mince je uložena v numismatické sbírce Okresního muzea a ve starém inventáři je poznámka o nálezu.

Nález mincí z období třicetileté války v Náchodě

Dne 22. 4. 1872 našel pan Horných, obuvník z Náchoda, na svém poli pod Homolkou 25 zlatých a 168 stříbrných mincí z období třicetileté války. Byly mezi nimi mince Šlikovy, Valdštejnovy a ražby švédského krále Gustava Adolfa II.

Zpráva o nález je zaznamenána v kronice náchodské školy.

Nález braniborské mince v Náchodě

Na jaře 1981 byla při práci na zahrádce vedle čp. 214 v Náchodě, Vančurova ulice, nalezena stříbrná mince braniborského kurf. Jiřího Viléma (1619—1640), 4groš z roku 1620.

Nález mincí v Náchodě

Při bourání domku čp. 81 v Náchodě, Regnerovy sady, byly v říjnu 1975 nalezeny mince:

Tyroly, Ferdinand III., 3krejcar z roku 1639; mosazný žeton s portrétem Ludvíka XIV. a oválná špatně čitelná svátostka z 18. (?) století.

Mince si ponechal dělník provádějící demolicí.

Nález tolaru v Náchodě-Babí

Asi kolem roku 1930 našel Jiří Štěpánek z Babí při dobývání pařezu na svém pozemku rakouský křížový tolar z roku 1794.

Mince se dostala do soukromé sbírky v Náchodě.

Nález mincí na Pavlišově

Kolem roku 1963 při přestavbě domu čp. 24 na Pavlišově byly nalezeny tři mince, které byly volně uloženy pod prahem vchodu do místnosti. Jednalo se o kremnickou polturu Marie Terezie z roku 1783, krejcar Františka Josefa I. z roku 1851 z mincovny ve Vídni a krejcar z roku 1858, minc. Kremnica.

Nález mincí a papírových platidel v Náchodě

Dne 11. září 1933 při provádění opravy věže kostela sv. Michaela v Náchodě byl v báni objeven v zatavené měděné schránce pamětní spis, k němuž bylo připojeno 37 stříbrných a měděných mincí a 4 papírová platidla.

Mince i papírová platidla byly rozřazeny do numismatické sbírky muzea; jejich identifikace není možná. Ze spisu Piae Memoriae, který byl součástí nálezu a který obsahuje velmi cenné údaje o peněžním oběživu kolem roku 1846, se můžeme domnívat, že šlo o mince z období 1664—1846. (Viz: O. Šafář: Svědectví o peněžním oběživu 1. poloviny 19. století. In: Sběratelské zprávy 3/1971, Hradec Králové, s. 16.)

Nález padělků zlatých desetikorun FJ I.

Roku 1967 při rytí na zahrádce u domu čp. 54 v Horní Radechově u Náchoda byla nalezena plechová krabička obsahující větší počet padělků zlaté desetikoruny Františka Josefa I. z roku 1911. Poměrně zdařilé padělky ražené z mosazného plechu byly nehotové, bez konečného opracování, jen část vykazovala stopy zlacení. Dům, u něhož byly nalezeny, patřival bratřím Vlčkovým, kteří byli pro padělání mincí souzeni v roce 1912.

(Viz: O. Šafář: Padělky zlaté desetikoruny FJ I. In: Sběratelské zprávy 6/1972, Hradec Králové, str. 11)

DANA SVOBODOVÁ

Pět nálezů jednotlivých mincí z let 1797—1812

Sbírce numismatického oddělení Národního muzea v Praze byly v posledních letech ohlášeny tyto nálezy jednotlivých mincí:

Dětřichov, okres Svitavy

Pan Miroslav Jančík z Dětřichova čp. 102 našel na poli peníz. Podle zaslání tužkového obtahu

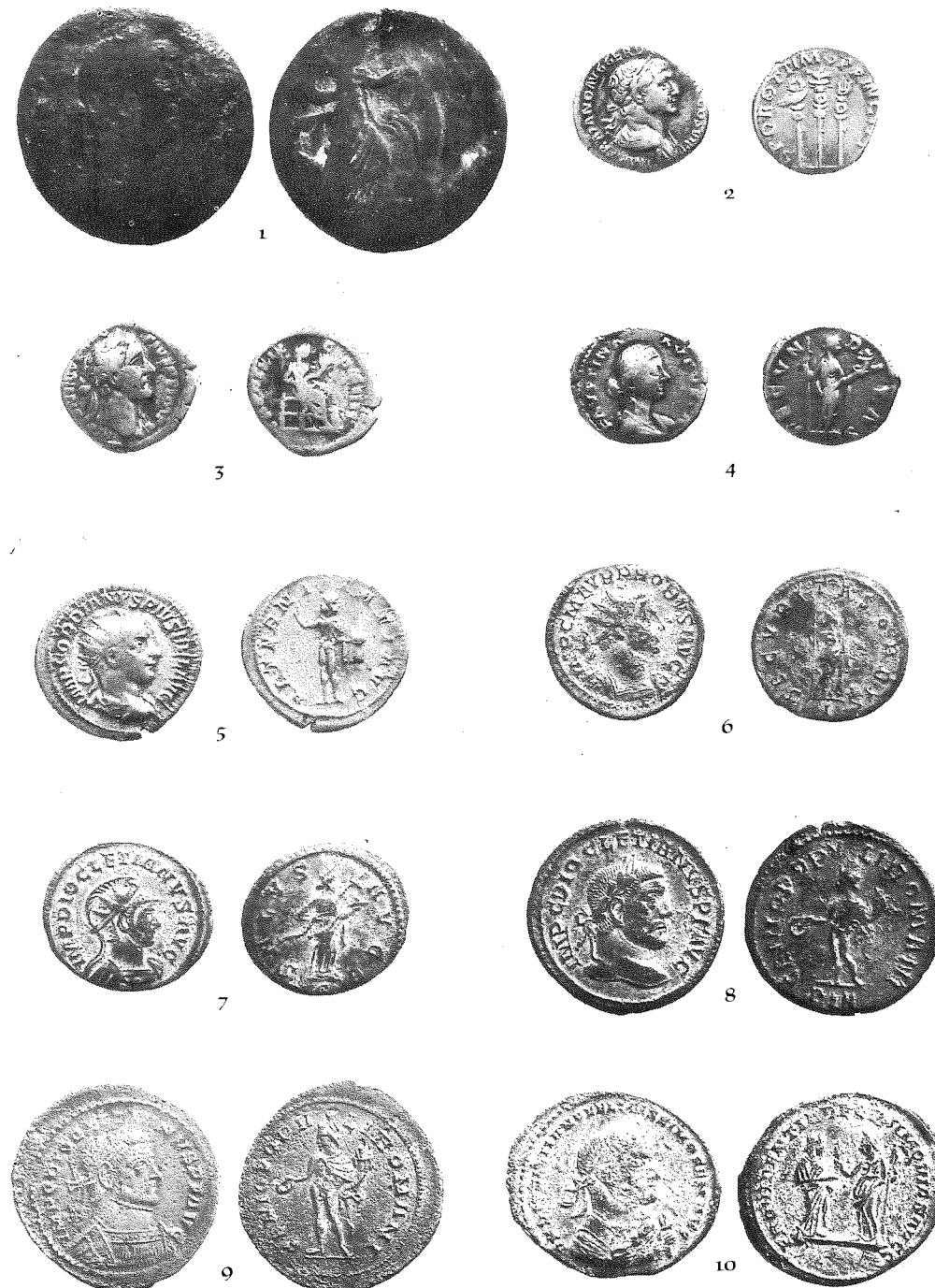
jsme mu v dopise z 19. února 1985 určili tuto minci jako pruský čtyřgroš Fridricha Viléma II. (1786 až 1797) z roku 1797. Pan Jančík bohužel nevyhověl naší žádosti o sdělení bližších nálezových okolností.
Praha 5, Jinonice 1982

V lednu 1982 našel pan Jan Bartoš, zaměstnanec III. provozního střediska Pražských vodáren v Praze 5, Na Vidouli č. 1347, při kopání vodovodního potrubí v Motorletu v Jinonicích český krejcar Františka II. (1792—1835), mincovna Praha s letopočtem 1800. Mince byla zařazena do sbírek numismatického oddělení pod inv. č. 47815.
Praha 5, Lahovice 1983

Pan Stanislav Tater, bytem Praha 5, Lahovice, K novým domkům č. 122, odevzdal numismatickému oddělení minci, nalezenou dne 12. června 1983 při uhrabávání záhonu na zahrádce domu. Je to český půlkrejcar Františka II. (1792—1835), mincovna Praha s letopočtem 1800, který byl zařazen do sbírek numismatického oddělení pod inv. č. 47432.
Praha 10, Hostivař 1982

Paní Věra Zoubková, bytem Praha 10, Kozmíkova 9, odevzdala numismatickému oddělení minci, nalezenou dne 4. května 1982 na školním pozemku základní devítileté školy v Praze 10, Hostivaři, Trhanovského náměstí č. 8. Je to krejcar Františka II. (1792—1835) s letopočtem 1800 a s nezřetelnou mincovní značkou. Mince byla zařazena do sbírek numismatického oddělení pod inv. č. 47248.
Štěpanice, okres Jičín 1984

Jiří Burian, žák první třídy základní školy v Praze 8, Libčická č. 399, bytem Čimice, Chorušická č. 470 odevdal numismatickému oddělení minci, nalezenou koncem srpna 1984 na cestě do Štěpanic poblíž zíceniny. Je to krejcar Františka II. (1792—1835) s letopočtem 1812 a s nezřetelnou značkou mincovny, který byl do sbírek numismatického oddělení zařazen pod inv. č. 47431.

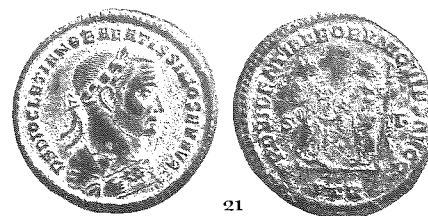

11

12

21

22

13

14

23

24

15

16

25

26

17

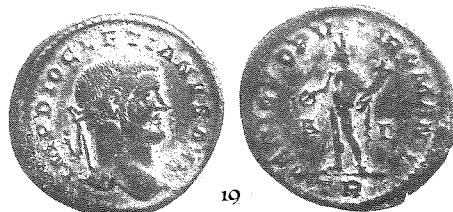
18

27

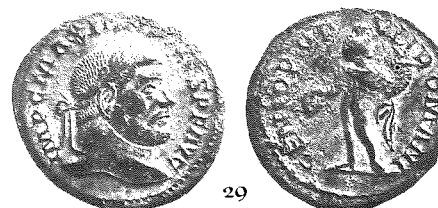
28

19

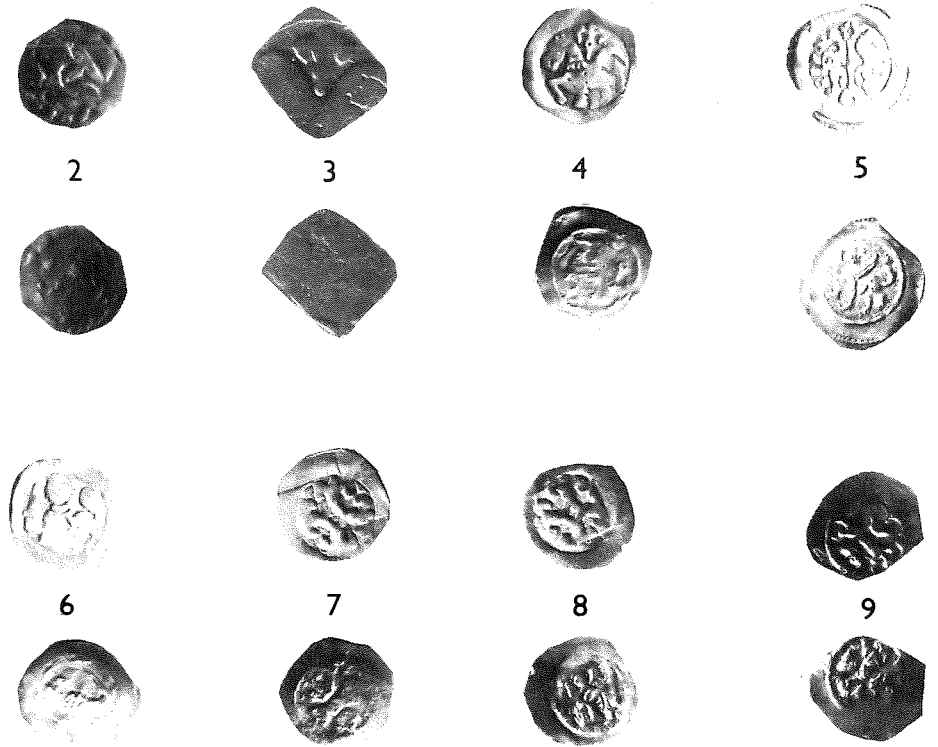
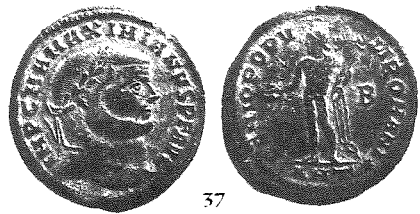
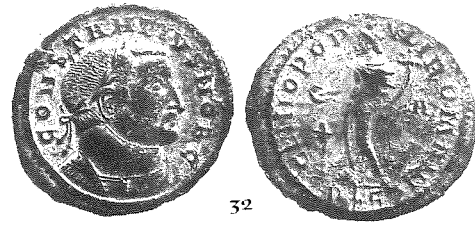
20

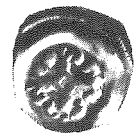

29

30

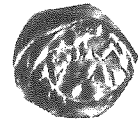

10

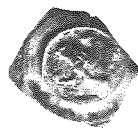
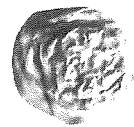
11

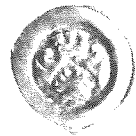
12

13

14

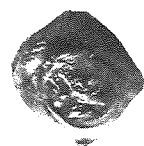
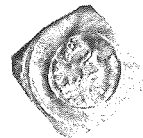
15

16

17

18

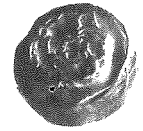
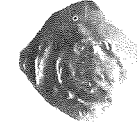
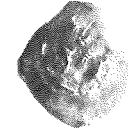
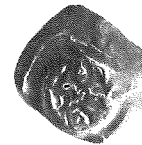
19

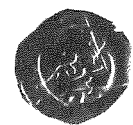
20

21

22

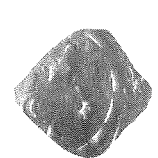
23

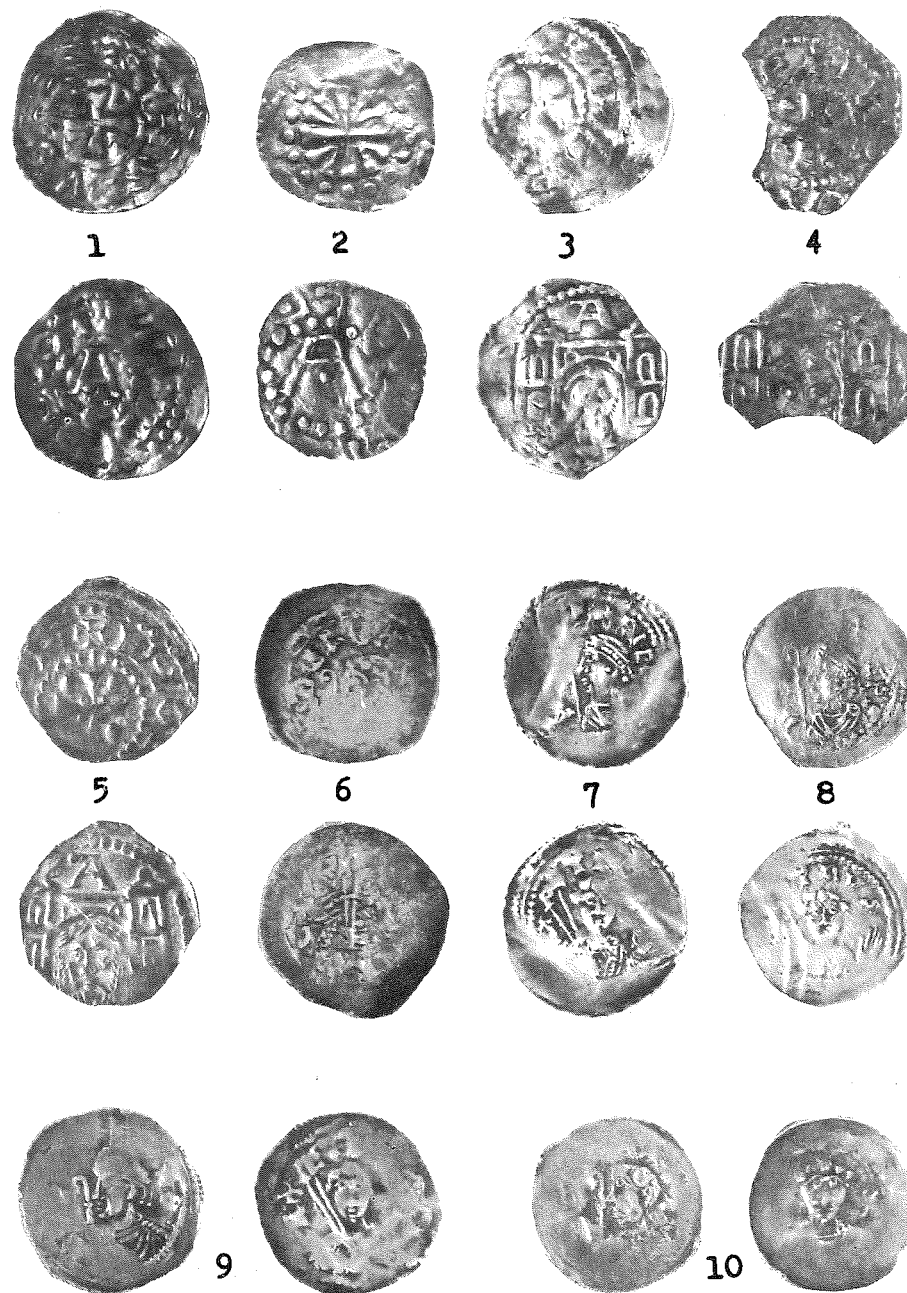
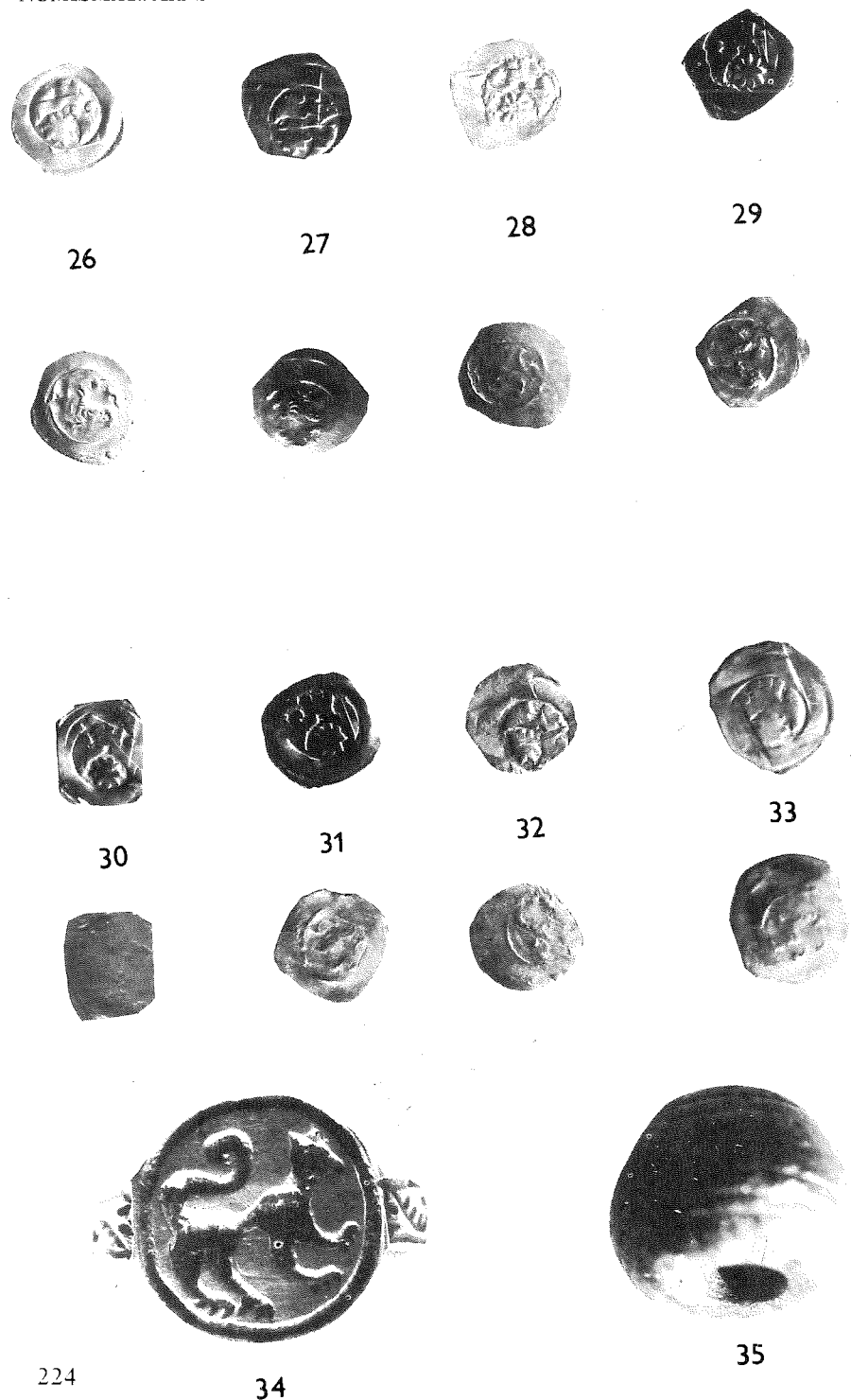

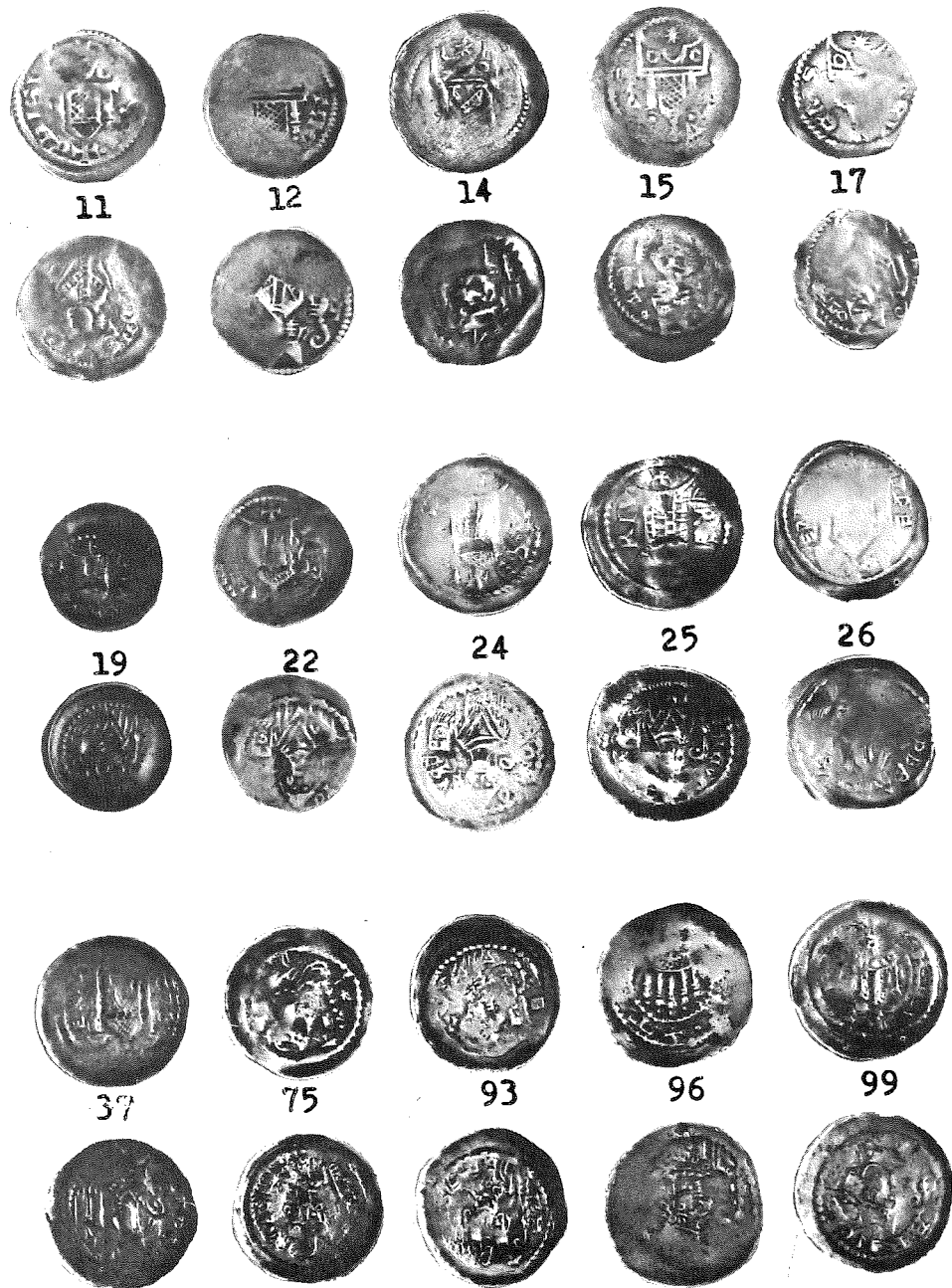
24

25

J. Š ů l a, Nález keltských mincí v Broumech a u Velíze ve světle soudobých archívních dokumentů 5

J. Se j b a l ml., Hromadný nález římských follisů ze Svitav? 11

T. Ku č e r o v s k á, Archeologické nálezy k vývoji peněžní směny ve velkomoravské říši (I) 19

T. K r e j č í k, Nález moravských denárů ve Starém Městě (m. č. Uherské Hradiště) 55

I. P á n e k, Vídeňská hřivna v 1. polovině 13. století 61

A. F i a l a — I. K e l l e r, Nález mincí z 13. století v Bratislave-Devíne 69

J. H á s k o v á — R. W e i l l e r, Příspěvek k soupisu trevírských ražeb (Mince ze sbírky Národního muzea v Praze) 79

V. N ě m e č k o v á, Druhá část nálezů pražských grošů krále Jana Lucemburského v Nechanicích 93

H. Š t r o b l o v á, Kutnohorská mincovna ve vyobrazení listu Rudné hornictví v Čechách 111

T. K r e j č í k, Moravské nálezy mincí předbělohorského období (1526—1618) 117

J. Ž i l á k, Činnost kremnické mincovny v letech 1792—1800 137

J. Š ů l a, Ražba mincí pro české země v době nacistické okupace 155

J. N ě m e č e k — V. N ě m e č k o v á, Třídění mincí pomocí programovatelného kalkulátoru 185

Nálezy

V. N ě m e č k o v á — Z. N e m e š k a l o v á - J i r o u d k o v á, Dodatky k soupisu keltských mincí a jejich nalezišť v severovýchodních Čechách 197

H. Š t r o b l o v á, Nález grošů Václava IV. ze Zderadin na okrese Kutná Hora 200

Z. N e m e š k a l o v á - J i r o u d k o v á, Druhý nález mincí z 15. století v Hroznějovicích, o. České Budějovice 208

Z. N e c h a n i c k ý, Neznámý nález pozdně středověkých mincí 210

O. Š a f á ř, Neznámé mincovní nálezy z Náchoda a okolí 213

D. S v o b o d o v á, Pět nálezů jednotlivých mincí z let 1797—1812 215

Zusammenfassung

J. Š ů l a, Der Fund keltischer Münzen in Broumy und bei Velíz im Lichte der damaligen Archivquellen 10

J. Sejbál ml., Ein Massenfund römischer Münzen aus Svitavy?	16
T. Kučerovská, Archäologische Funde zur Entwicklung des Geldumtausches in Großmähren	53
T. Krejčík, Ein Fund der mährischen Denare aus (Uherské Hradiště) Staré Město	60
I. Pánek, Die Wiener Mark in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts	68
A. Fiala — I. Keller, Der Münzfund aus dem 13. Jh. in Bratislava-Devín	78
J. Hásková — R. Weiller, Beitrag zum Verzeichnis der Trierer Prägungen (Münzen aus der Sammlung des Nationalmuseums in Prag)	89
V. Němečková, Der zweite Teil des Fundes von Prager Groschen Königs Johann von Luxemburg in Nechanice	109
H. Štröblová, Die Münzstätte in Kutná Hora (Kuttenberg) auf einer Abbildung des Blattes Rudné hornictví v Čechách (d. h. Der Erzbergbau in Böhmen)	116
T. Krejčík, Die mährischen Münzfunde der Zeit vor der Schlacht auf dem Weissen Berg (1526—1618)	134
J. Žilák, Die Tätigkeit der Münzstätte von Kremnica in den Jahren 1792—1800	153
J. Šůla, Die Münzprägung für die böhmischen Länder in der Zeit der Naziokkupation	183
J. Němeček — V. Němečková, Die Klassifizierung von Münzen unter Zuhil- fenahme eines programmierbaren Rechners	195
Funde	197

NUMISMATICKÝ SBORNÍK XVIII

Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd,
Praha 1989

Obálku navrhl Jiří Ledr
Redaktorka publikace Jana Axamitová
Technická redaktorka Zuzana Jeřábková

Vytiskly VČT, n. p., Pardubice, závod 4, Havlíčkův Brod
Vydání 1. — 232 str. (64 obr.), 12 obr. příloh
15,40 AA — 16,16 VA

Náklad 1 000 výtisků — 02/63 — 6618
21-066-89
ISBN 80-200-0048-80

Cena brož. výtisku 34 Kčs